

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

XIV. évfolyam (2021)
4. szám

NEMZET ÉS BIZTONSÁG

BIZTONSÁGPOLITIKAI SZEMLE

ISSN 2559-8651 (elektronikus)

Impresszum

Nemzet és Biztonság

Biztonságpolitikai Szemle

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem
lektorált biztonságpolitikai folyóirata

Megjelenik évente 4 alkalommal

Főszerkesztő:
Dr. Tóth Péter

Szerkesztőségi titkár:
Dr. Háda Béla

Szerkesztők:
Dr. Csiki Varga Tamás és Etl Alex

Szerkesztőbizottság:
Dr. Balogh István, Dr. Csiki Varga Tamás,
Dr. Forgács Balázs, Prof. Dr. Gazdag
Ferenc, Dr. Háda Béla, Dr. Kaiser Ferenc,
Dr. Marsai Viktor, Dr. Németh Gergely
(elnök), Dr. Rácz András,
Prof. Dr. N. Rózsa Erzsébet,
Dr. Siklósi Péter, Szöllősi Antal,
Prof. Dr. Szenes Zoltán

Kiadó: Nemzeti Közszolgálati Egyetem,
Ludovika Egyetemi Kiadó

A kiadásért felel:
Deli Gergely rektor

Tördelőszerkesztő:
Fehér Angéla

Olvasószerkesztők:
Bujdosó Hajnalka, Reszofszi Ágnes

A szerkesztőség címe:
1101 Budapest, Hungária körút 9–11.
Telefonszám: +36 (1) 432 9092
Fax: +36 (1) 432 9058
E-mail: nemzetesbiztonsag@uni-nke.hu
<https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb>

ISSN 2559-8651 (elektronikus)

A megrendelés nélkül közlésre
küldött kéziratokat lehetőségeink
szerint gondozzuk.

Tartalom

Kommentár

Tóth Péter

**A poszthegeemoniális hatalmi rend
„hegemónjáról” 2**

Biztonságpolitika

Bán Zoltán

**Stratégiai kétértelműség: A kínai területi
követelésekre adott vietnámi és fülöp-szigeteki
reakciók vizsgálata 4**

Selján Péter

**A jelen kiberbiztonsági fenyegetései és a jövő
kihívásai – A nemzetállami aktorok tevékenysége
és a dezinformációk terjedése 41**

Védelempolitika

Háda Béla

**Az indiai haditengerészet az indiai-csendes-óceáni
tértségben. 66**

Reflektorfényben

Etl Alex

**A mesterséges intelligencia hatása a NATO-
tagállamok stratégiai gondolkodására 92**

Kitekintő

Pál Melinda

**A puha hatalmi gondolkodás és befolyásolás
ideológiai előfutárai. 110**

Tálas Péter¹

A poszthegemoniális hatalmi rend „hegemónjáról”

A nemzetközi szakirodalom poszthegemoniálisnak azt a nemzetközi helyzetet tekinti, amikor a hegemon (1991-től ez az Amerikai Egyesült Államok) elsősége egy vagy több hatalmi szektorban vagy területen megkérdőjeleződik, ennek következtében nem akarja, vagy nem tudja fenntartani a korábbi hatalmi struktúrát, vagy másként megfogalmazva: ellenérdekeltséget tapasztal a struktúra fenntartásában, mert az már ellenfeleit és vetélytársait jobban segíti, mint őt magát, miközben a struktúra fenntartásának „költsége” továbbra is rá hárul. Ennek a nemzetközi rendnek (pontosabban: rendtelenségnek) a főszereplőit döntően két csoportba szokták sorolni: a status quót védők, illetve a status quót megkérdőjelezők csoportjába. A tapasztalatok szerint ez utóbbiak a nagyhatalmi képességek legkülönbözőbb területein (politikai, katonai, gazdasági, diplomáciai, modellérték) próbálják és próbálhatják meg megkérdőjelezni az Egyesült Államok és szövetségesei által kialakított status quót globális vagy regionális szinten, a nemzetközi intézmények, a szabályok vagy a gyakorlati politika megkérdőjelezésével, háborúkat vagy proxyháborúkat indítva, háború alatti fegyveres vagy éles nemzetközi politikai konfliktusokat generálva. Vagy egyszerűen a struktúrához tartozó nemzetközi intézmények működését akadályozzák magatartásukkal.

A poszthegemoniális hatalmi rendet előszeretettel írja le a szakirodalom egy része egyfajta posztamerikai világrendnek is, az Amerika-kritikus politikai vezetők pedig gyakran láttatják az Egyesült Államoknak és nyugati szövetségeseinek olyan mély és végzetes válságaként, amelynek során Amerika elveszíti vezető szerepét a világpolitikában, a Nyugat pedig megszűnik a világ fejlettségben élenjáró centrumának lenni. S meglehetősen hosszú távon talán igazuk is lesz az említett politikusoknak, de a Nyugat és az Egyesült Államok „alkonya” egészen biztosan nem holnap vagy holnapután következik be. Nagyon tömören megfogalmazva azért nem, mert a történelmi tapasztalatok alapján a nemzetközi hatalmi rend (a világrend) csak rendkívül lassan változik, számos ok miatt sokkal lassabban, mint amilyen lassan a hatalmi képességek változnak. Leginkább amiatt igen lassú a változás, mert a régi struktúra lebontása hosszú és körülményes feladat, az új struktúra és intézményeinek kiépítése pedig még ennél is hosszabb és körülményesebb. Most nem is beszélve arról, hogy a struktúraváltozást az Egyesült Államok – éppen hegemon szerepéből kifolyólag – alighanem még fokozatosan gyengülve is erőteljesebben képes befolyásolni (status quót védő és status quót megkérdőjelező szerepben egyaránt), mint az új világrendre vágyó/törekvő, globális vagy regionális ambíciókat megfogalmazó, status quót megkérdőjelező hatalmak.

¹ Tálas Péter a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézet vezetője.
E-mail: Talas.Peter@uni-nke.hu

Azt gondoljuk tehát, hogy a poszthegemonialis hatalmi helyzetet érdemes helyi értéken kezelni, s csupán annak tekinteni, ami. Egy olyan helyzetnek, amikor az Egyesült Államok már nem képes hegemón módon vezetni és érdeket érvényesíteni, ezért vissza kell tekintenie és újra kell tanulnia a nem hegemón jellegű vezetési és érdekérvényesítési módszereket és technikákat. Amennyiben e téren kudarcot vallana, csak akkor beszélhetünk majd posztamerikai világrendről.

Bán Zoltán¹

Stratégiai kétértelműség: A kínai területi követelésekre adott vietnámi és fülöp-szigeteki reakciók vizsgálata

A tanulmány törekszik Vietnám és a Fülöp-szigetek esettanulmányain keresztül bemutatni, hogy a nemzetközi rendszer kisebbnek számító államai hogyan próbálnak a nagyhatalmi befolyással szemben védekezni. Az írás célja megvizsgálni a két állam által folytatott külpolitikai stratégiát, annak diplomáciai, gazdasági és biztonságpolitikai mentszetein keresztül. Ehhez elméleti segítséget a hedging (bebiztosítás) szolgálat, amely stratégia a potyautasság és az ellensúlyozás között helyezhető el. A tanulmány kvalitatív módszertant használva jut arra a következtetésre, hogy a kisebb országok a bebiztosítás stratégiájával válaszolnak arra a nemzetközi rendszerben érzékelhető bizonytalanságra, amelyet a nemzetközi rendszer átrendeződése jelent.

Kulcsszavak: hedging, stratégia, Dél-kínai-tenger, szigetviták, nemzetközi kapcsolatok elmélete

Strategic Ambiguity: Analysing Vietnamese and Philippine Responses to Chinese Territorial Claims

This study, using the case study of Vietnam and the Philippines, undertakes the goal to describe how states, considered smaller in the international system, attempt to defend against great power influence. The goal is to analyse the policy choices used by the two states through the lens of diplomatic, economic and security policy actions. The theoretical framework assisting in this process is called hedging, which is a strategy being considered between balancing and bandwagoning. By employing qualitative methodology, the paper concludes that smaller states decide to use hedging as a counteraction to the power transfer experienced in the international system.

Keywords: hedging, strategy, South China Sea, island claims, theories of international relations

A hidegháború logikája kétfajta külpolitikai stratégiát kényszerített az országokra, amelyeket a szakirodalom ellensúlyozás és potyautas stratégiának nevezett el. Ez a dichotómia azonban nem képes leírni a posztbipoláris nemzetközi rendszerben a kisebb államok viselkedését, ezért a bebiztosítás- (*hedging*) stratégia elmélete mint a két eddig említett stratégia köztes állapota, vált mára fontos elméleti keretté. A jelen tanulmány ezt a keretet használja arra, hogy Vietnám és a Fülöp-szigetek reakcióit vizsgálja azokra a Dél-kínai tengeren bejelentett kínai területi követelésekre, amelyek a „kilencszakaszos vonalként” híresültek el.

¹ Bán Zoltán a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Budapesti Corvinus Egyetem hallgatója, a Nemzeti Köszolgálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézet gyakornoka. E-mail: ban.zoltan94@gmail.com

A követelések bár már több évtizedre visszanyúlnak, mégis a 2010-es években és főleg a 2016-os hágai székhelyű Állandó Választottbíróság ítélete nyomán – amely nemzetközi jogba ütközőnek nyilvánította a kínai követeléseket – váltak égető kérdéssé, ezért a tanulmány a bírósági ügy megindítását veszi a vizsgálatok kezdőpontjának. A tanulmány megvizsgálja a diplomáciai, gazdasági és biztonságpolitikai dimenzióban bekövetkező változásokat, illetve azok illeszkedését a bebiztosítás elméleti keretébe. A bebiztosításstratégia elméleti kerete segítséget nyújt az olyan politikai helyezkedések megértése esetén, mint amelyet Vietnám és a Fülöp-szigetek is végez, hiszen rámutat arra, hogy nem történik átfogó irányváltás egyikük esetében sem, csupán a bebiztosítás logikájából fakadó, kockázatminimalizálás érdekében tett, egymással ellentétes és egymást kiegyenlítő politikákat alkalmaznak, hogy egyik nagyhatalomból se váltsanak ki retorziót.

1. Bevezető

Az elmúlt évtized eleje óta felerősödött a Dél-kínai-tengert övező feszültség, mivel Kína tengeri területi követelései több szigetet és zátonyt érintenek, amelyekre egyéb part menti államok is igényt formálnak. A területi aspirációk okán a Fülöp-szigetek és Vietnám tekinthetők a legfőbb érintetteknek. Az elemzés azon okból választotta e két országot vizsgálatra érdemesnek, mivel jelentősen eltérő helyzetben vannak, legyen szó az Egyesült Államokhoz fűzött viszonyokról, államuk ideológiájáról, földrajzi helyzetükről, kulturális és történelmi hagyományairól. Míg a Fülöp-szigetek hagyományos amerikai szövetségesnek számít, addig – történelmi okok miatt – Vietnám hagyományos ellenfelének tekinthető. Kína gazdasági kapcsolatai a térségben töretlenül erősödnek a két vizsgált ország esetében is. Ám miközben mélyülnek a gazdasági kapcsolatok, addig mélyül a felek közt feszülő ellentét is, így veszélyeztetve a stabilitást és a gazdasági prosperitást. Ez rendkívül bonyolulttá teszi a fennálló kapcsolatokat és az egyes országok mozgásterének meghatározását is, hiszen a növekvő interdependencia kevesebb autonómiát okoz, és a cselekedetek hatásai potenciálisan visszaüthetnek. Ennek egy másik aspektusa, hogy miután éppen hatalmi átrendeződés zajlik a régióban, a saját mozgáster lehatárolása (kompetenciák és határok kérdése) is nehézkessé válhat. Mindkét ország saját képességeihez mérten és stratégiai kultúrájának megfelelően kívánja rendezni a felmerülő konfliktusait, miközben kénytelenek a visszatérő – vagy talán soha el sem múlt – nagyhatalmi rivalizálás koordináta-rendszeréhez alkalmazkodni. A térség területi konfliktusa nem értelmezhető a nagyhatalmi geopolitikai rivalizálás nélkül, ezért ezt is szükséges az elemzés tárgyává tenni.

Mivel a 2010-es éveket megelőzően számos elemzés született a régiós változásokról, ezért fontosnak találtam azokat kiegészíteni a legfrissebb történésekkel. Ehhez pedig egyfajta katalizátorként a Hágai Választottbírósághoz való fordulást választottam, mivel ezt az eddigiekhez képest új helyzetet előállító lépésnek értékelem. Az elemzés az adatgyűjtés során a bírósági döntés által kiváltott kínai reakciókra adott válaszokat tartotta szem előtt, azonban több esetben korábbi szarmazó adatok is szerepelnek a folyamatok láthatóbbá tétele érdekében. Az elemzés törekszik átfogó képet alkotni, ezért először diplomáciai és politikai szinten vizsgálja a történéseket, majd gazdasági kontextust emel

be, végül biztonságpolitikai szempontból vizsgálódik. Az elemzés politikai szempontok során szót ejt a külpolitikai stratégiák típusairól, és kísérletet tesz meghatározni, hogy a vizsgált országok mikor, mely stratégiát tartották kifizetődőnek. A szigetvita háttére és a bírósági ítéletkezés ismertetése után az elemzés bemutatja a két vizsgált ország diplomáciai helyzetkedését a változó politikai környezetre reagálva. Ezt követően kereskedelmi adatok és egyéb gazdasági mérőszámok vizsgálata következik, ahol következtetéseket vonok le arról, hogy a politika miként formálja a gazdasági környezetet, netán milyen mértékben gyakorol nyomást. A gazdasági adatokat az ENSZ Comtrade (UN Comtrade) szolgáltatta. Az adatok összesítése után egyes esetekben százalékszámítás révén jutottam további adatokhoz.

Mivel fontos megemlíteni a nagyhatalmakat, ezért Kína és az Egyesült Államok térségre vonatkozatható céljait, módszereit is bemutatom. Ezt követően a Fülöp-szigetek és Vietnám katonai képességrendszerének áttekintése és összehasonlítása következik, jellemezve kapacitásait. A katonaságra vonatkozó adatokat a Lowy Institute és a SIPRI Arms Transfers Database szolgáltatták, az adatok rendszerezése után pedig az elemzés ábrákon mutatja be az időbeli változásokat.

Végül az elemzés a következő kérdésekre keresi a választ: milyen külpolitikai stratégiát alkalmaz a két vizsgált, közepes méretű ország a náluk jóval nagyobb hatalommal szemben; illetve az eltérő országspecifikus jellemzők mellett, a közös külpolitikai érdekmetszetek hozzájárulnak-e az egymáshoz való közeledéshez, közös fellépéshez?

A realizmus és a hatalmi egyensúly logikájából kiindulva a kisebb országok (ideértve Vietnámot és a Fülöp-szigeteket) ellensúlyoznak, potyautasok vagy netán a harmadik köztes stratégiát, a bebiztosítást (*hedging*) választják? Robert Rothstein² szerint a kisebb államokra jellemző az alárendeltség, hiszen vagy a közeli nagyhatalom alá tagozódnak be (potyautasként), vagy egy másik nagyhatalom szövetségét keresve ellensúlyozzák a nagyobb fenyegetést jelentő nagyhatalmat. Mivel közös a fenyegetésspercepció a két vizsgált állam esetében, ezért kiinduló hipotézisként azt feltételezem, hogy az egyező külpolitikai érdekek nemcsak diplomáciai, de gazdasági szempontból is közelítik egymáshoz a két vizsgált országot.

2. A vizsgálat elméleti keretei

Az elemzés elméleti alapját a defenzív realizmus keretrendszere adja, azon belül a két vizsgált ország politikai, diplomáciai és védelempolitikai stratégiáját igyekszik a bebiztosítás-stratégia koncepciójának szűrőjén keresztül vizsgálni. Ehhez szükséges először a kisebb államok, szövetségek és a különböző stratégiák fogalmait tisztázni.

² Živilė Marija Vaicekauskaitė: *Security Strategies of Small States in a Changing World*. *Journal on Baltic Security*, 3. (2017), 2. 7–15.

2.1. Kisebb államok

Mivel a nagyhatalmak rivalizálása strukturális tényezője a nemzetközi rendszernek és hatalmas az országok közti aszimmetria is, ezért a kisebb államok a nagyhatalmi rivalizálás tényével szemben nem tudnak fellépni.³ Ezek az államok csupán saját politikai vagy katonai erejükre támaszkodva jellemzően nem képesek sem regionális, sem globális szinten érvényesíteni politikai akaratukat, vagy megvédeni saját érdekeiket.⁴ Mivel a Fülöp-szigetek és Vietnám egyaránt képtelenek egyedül formálni a nemzetközi rendet és megteremteni saját biztonságukat, ezért kisebb állammak tekinthetők a regionális kontextusban. A két ország gazdasági ereje, népességszáma nagyjából hasonló.⁵

2.2. Szövetség

Kenneth Waltz megállapítása szerint elsődlegesen a nemzetközi rendszer természetéből fakad, hogy az államok ellensúlyoznak és csak ritkább esetben válnak potyautassá. Ha a potyautasság lenne a jellemző és domináns, akkor a nemzetközi rendszerben hierarchia alakulna ki, nem pedig anarchia.⁶ A hidegháború utáni világra jellemző módon a szakirodalom is elkezdett a katonai dimenziótól szélesebb perspektívát (diplomáciai, gazdasági kapcsolatok) vizsgálni az államok kapcsolatkeresési módszerei esetében.⁷ Robert Rothstein szerint a kisebb államokra jellemző az alárendeltség, hiszen vagy a közeli nagyhatalom alá tagozódnak be (potyautasok), vagy egy másik nagyhatalom szövetségét keresve ellensúlyozzák a nagyobb fenyegetést jelentő nagyhatalmat.⁸ A szövetségek külső fenyegetésekre reagálva jönnek létre, és a fenyegetettség mértékét a relatív hatalom, a földrajzi közelség, a támadóképeség és a vélt szándékok határozzák meg. A szövetségek felbomolhatnak, amennyiben annak egy vagy több tagja azt érzi, a fenyegetéssel szemben már nem elég a szövetségen belül rendelkezésre álló erőforrás, vagy a többi tag elkötelezettségének mértéke csökkent. Ha további megerősítés nem érkezik, úgy az ellenfélhez kezdhet közeledni az adott állam, azaz potyautassá válik.⁹

³ Kuik Cheng-Chwee: *Hedging in Post-Pandemic Asia: What, How, and Why?* [online], The Asan Forum, 2020. június 6. Forrás: theasanforum.org [2022. 01. 08.].

⁴ Vaicekauskaitė (2017): i. m.

⁵ *Country Comparison Philippines vs Vietnam*. [online], Forrás: countryeconomy.com [2022. 01. 08.] és *Data for Vietnam, Thailand*. [online], The World Bank, Forrás: data.worldbank.org [2022. 01. 08.].

⁶ Kenneth Waltz: *Theory of International Politics*. Boston, Addison-Wesley Publishing Company, 1979.

⁷ Kuik Cheng-Chwee: *How Do Weaker States Hedge? Unpacking ASEAN States' Alignment Behavior towards China*. *Journal of Contemporary China*, 25. (2016), 100. 500–514.

⁸ Vaicekauskaitė (2017): i. m.

⁹ Stephen M. Walt: *Why Alliances Endure or Collapse? Survival*, 39. (1997), 1. 156–179.

2.3. Külpolitikai stratégia

Teljesen elköteleződni az Egyesült Államok vagy Kína mellett olyan perspektíva, amelyet sok kis és közepes ország igyekszik elkerülni, erre pedig jó a bebiztosítás stratégiája. Szokás ezt az opportunistá politikát kifejezéssel is illetni és ebből a politikából eredeztetni az instabilitást, ám a bebiztosítás inkább tekinthető reakciónak a már meglévő instabilitásra. Sok esetben a nagyhatalmi rivalizálás következményeként károkozás történik a kisebb államok érdekeit illetően, ez lehet szándékos vagy nem szándékos, ám mivel a nagyhatalmak a rivalizálásuk terepének tekinthetnek bármely területet és országot, ezért ezen országok igyekeznek biztosítani magukat. A bebiztosítás révén tehát próbálják elkerülni azt a látszatot, hogy egyik vagy másik hatalom oldalára állnának, nehogy frontországá válnak.¹⁰

Kuik Cheng-Chwee szerint a bebiztosítás nagy bizonytalansági környezetben és nagy téttel járó helyzetekben megjelenő biztosítékkereső magatartás (bár ezt a két kitélet Kai Koga túl szűk lehatárolásnak tartja).¹¹ E magatartásnak három jellemzője van: a) egyértelmű elköteleződéstől való tartózkodás, b) ellentétes intézkedésekkel ellensúlyozni a kockázatokat (kétértelműség fenntartása), c) kapcsolatok diverzifikálása a menekülő útvonal kiépítése érdekében. Bár a politika feltételezi a külső hatalommal szembeni ellenkezést, ám azokat igyekszik horizontálisan és vertikálisan is minimalizálni, hogy teljesen ne idegenítse el a nagyhatalmat. Ez a formális és informális kapcsolatteremtés jellemző Délkelet-Ázsiára, nem pedig a hivatalos kölcsönös védelmi kötelezettségek kötése. A bebiztosítás során nem egy-, hanem többféle lehetségesen felmerülő kockázat ellen keresi az ország a biztosítékot. Jó példa, amikor Kínával és az Egyesült Államokkal is egyszerre kötnek biztonsági együttműködési megállapodásokat, hogy a hatásokat semlegesíthessék. A neorealisták szerint a kiszámíthatatlan nemzetközi környezetben, ahol anarchia uralkodik, a kisebb állam nem képes eldönteni, melyik nagyhatalomra is „fogadjon”, így hát mindkettőre fogad.¹²

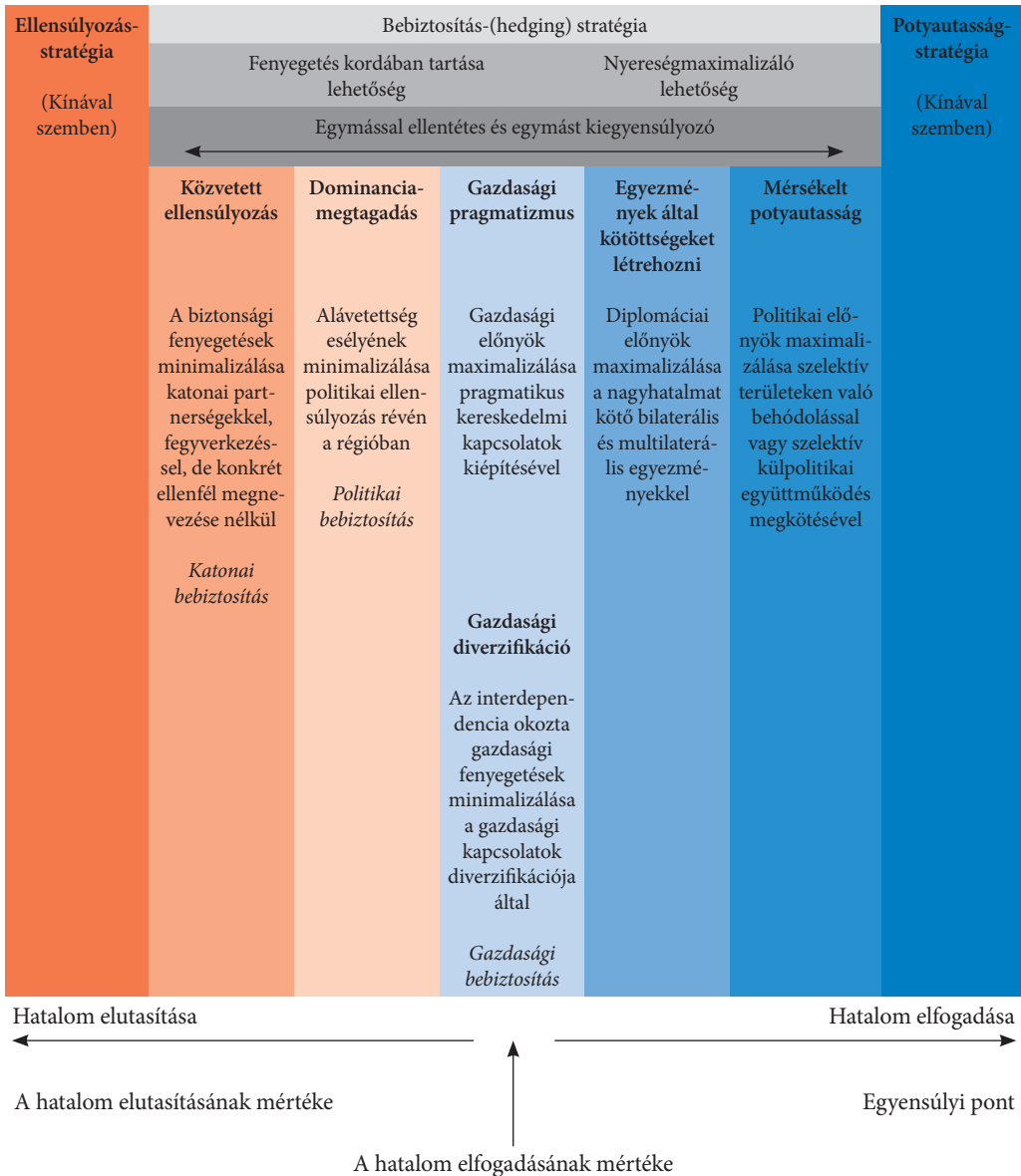
A realizmus irodalma szerint különösen veszélyes periódus a hatalmi átrendeződés időszaka, mivel ekkor a háború kitörésének esélye is megnő. A bebiztosítás általi cél időt nyerni, míg a stratégiai terep letisztul, és megszilárdulnak az államok pozíciói a nemzetközi térben, vagy szimplán minél nagyobb autonómia elérésével minél több nyereséget szerezni. Mivel a nagyhatalmak a rivalizálás közben igyekeznek a kisebb államokat maguk mögé állítani, ezért azokon a földrajzi helyeken található meg nagy számban a bebiztosítás stratégiáját alkalmazó államok, ahol a nagyhatalmi egymásnak feszülés leginkább tetten érhető.¹³

¹⁰ Cheng-Chwee (2020): i. m.

¹¹ Kei Koga: *The Concept of “Hedging” Revisited: The Case of Japan’s Foreign Policy Strategy in East Asia’s Power Shift.* *International Studies Review*, 20. (2018). 633–660.

¹² Cheng-Chwee (2020): i. m.

¹³ Koga (2018): i. m.

1. ábra: A bebiztosításstratégia ábrázolása

Forrás: a szerző szerkesztése Kuik Cheng-Chwee (2016): i. m. ábrája alapján

A bebiztosítás, potyautasság és ellensúlyozás az országok stratégiai viselkedésének egészét írják le, ami alatt diplomáciai, gazdasági és katonai stratégiákat összefoglaló viselkedési módot értenek. Hat különböző bebiztosításpárosítás képzelhető el Kei Koga szerint, ezek:

1. katonai ellensúlyozás + gazdasági potyautasság (konvencionális bebiztosítás);
2. diplomáciai ellensúlyozás + gazdasági potyautasság (puha bebiztosítás);
3. katonai potyautasság + gazdasági ellensúlyozás (gazdasági bebiztosítás);

4. katonai potyautasság + diplomáciai ellensúlyozás (biztonsági bebiztosítás);
5. gazdasági ellensúlyozás + diplomáciai potyautasság (diplomáciai bebiztosítás);
6. katonai ellensúlyozás + diplomáciai potyautasság (politikai-katonai bebiztosítás).

Akármelyik alakzat fordul elő, bebiztosításról beszélhetünk.¹⁴ Ehhez a felosztáshoz illeszthető a fentebb taglalt Kuik Cheng-Chwee módszere, amely a:

1. közvetett ellensúlyozás;
 2. dominanciamegtagadás;
 3. gazdasági pragmatizmus és gazdasági diverzifikáció;
 4. egyezmények által kötöttségek létrehozása;
 5. mérsékelt potyautasság
- felosztást használja.¹⁵

Ez utóbbi rendszerezést az 1. ábra mutatja be.

3. A szigetviták háttere

A Dél-kínai-tenger elhelyezkedéséből fakadóan fontos szerepet tölt be a globális tengeri kereskedelemben, mivel összeköttetést biztosít az Indiai-óceán és a Csendes-óceán közt. A térség országai fejlődésük fenntartása érdekében nyersanyagimportra szorulnak, amelyet az itt átvonuló kereskedelmi útvonalak által biztosítanak. A világviszonylatban is nagymértékű áruforgalom mellett a terület komoly biodiverzitással is rendelkezik, valamint világszinten a halmennyiség 12%-át innen halásszák, ami rámutat az élelmiszerbiztonságban betöltött fontos szerepére is. Ezen adatok mellett a mélyben rejtőző energia-hordozók, a biztonsági megfontolások mint a légvédelmi azonosítási zónák kérdése (*air defense identification zone*, ADIZ), a tengeri kommunikációs útvonalak biztosítása (*sea lines of communications*, SLOCs) is hozzájárulnak ahhoz, hogy a terület feletti szuverenitás gyakorlására több régióbéli állam is jelentkezett.

Az egymással versengő követelések rendezése az ENSZ Tengerjogi Egyezménye (*United Nations Convention on the Law of the Sea*, UNCLOS) alapján lehetséges lenne, amely szerződés tisztázza a tengereken használt határmegállapítási módszereket. Azonban számos értelmezése létezik az egyezménynek, így nyitva utat a szabad interpretációknak és a nemzetközi jogi vitáknak.¹⁶ Peking 2009-ben szóbeli jegyzéket juttatott az ENSZ-nek,¹⁷ amelyben bemutatta a „kilencszakaszos vonal” tengeri határát, ezzel komoly nemzetközi felháborodást kiváltva, hiszen a követelt területek élesen szembe mennek az eddig alkalmazott tengeri határmegállapításokkal. Kína és Vietnám számottevő kizárólagos

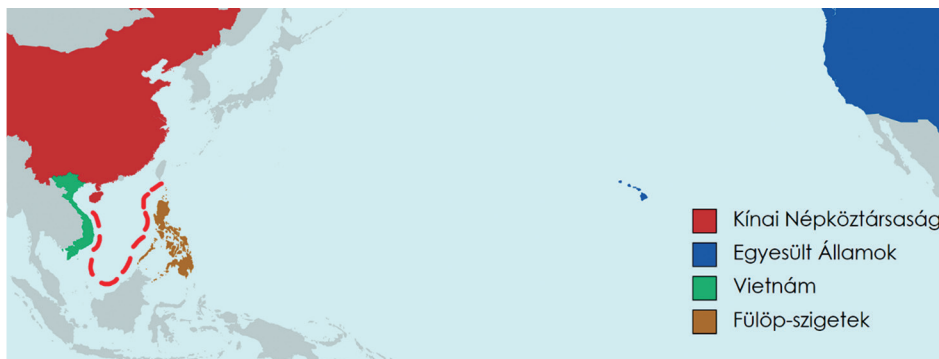
¹⁴ Koga (2018): i. m.

¹⁵ Cheng-Chwee (2016): i. m.

¹⁶ Clive Schofield: *Competing Maritime Claims and Enduring Disputes in the South China Sea*. In Zou Keyuan (szerk.): *Routledge Handbook of the South China Sea*. London, Routledge, 2021. 104–122.

¹⁷ ENSZ: *CML/17/2009*. [online], Forrás: un.org [2022. 01. 08.].

gazdasági övezeten (*exclusive economic zone*, EEZ)¹⁸ túli területekre tart igényt, de amíg Hanoi követelései nagyrészt Kína követelései fedik át egymást, addig Peking követelései az összes part menti ország kizárólagos gazdasági övezetét átfedik (ezek az országok Vietnám, Fülöp-szigetek, Malajzia, Brunei, illetve kisebb mértékben Indonézia). Mindez kiegészül a Kínai Köztársaság (azaz Tajvan) követelései, amelyek megegyeznek a Kínai Népköztársaság igényeivel (2. ábra).

2. ábra: A kilencszakaszos vonal elhelyezkedése és az elemzés által érintett országok földrajzi viszonya

Forrás: a szerző szerkesztése

3.1. Bíróági vitarendezés

2013. január 22-én fordult a Fülöp-szigetek a Hágai Választottbíróshoz az ENSZ tengerjogi egyezményére hivatkozva, az akkor már évek óta folyó tengeri határsértések miatt. Az ország kijelentette, hogy nem kéri a szuverenitás meghatározását a vitatott területen, csupán csak a kilencszakaszos vonal illegitimitását akarta kimondatni. Kína azzal vádolta Manilát, hogy az megszegi a 2002-ben az ASEAN és Kína közt megkötött nyilatkozatot a felek magatartásáról (*Declaration on the Conduct of Parties in the South China Sea*, DOC), amely többek közt kimondja, hogy a vitás kérdéseket a szuveréneknek egymás közt kell rendezniük. Továbbá a választottbíróshoz joghatóságát igyekezett kétségbe vonni, és kétoldalú megállapodást javasolt korábbi egyezményekre hivatkozva, valamint hangsúlyozta, hogy a kérdéses „mesterséges szigetek” nem tartoznak a bíróság joghatósága alá. Ám ezt a bíróság nem tekintette az ügyben jogi kötőerejűnek, és végül megállapította a maga joghatóságát az ügyben.¹⁹

Az ügy során felmerült a kérdéses szigetek kapcsán, hogy egyáltalán szigetnek minősülnek-e, hiszen csak az a tengervízből kiemelkedő szárazföld kapja meg ezt a minősítést és így a jogot a kizárólagos gazdasági övezetre, amelyik képes az emberi életet

¹⁸ Kizárólagos gazdasági övezet: a kizárólagos gazdasági övezet nem haladhatja meg az alapvonaltól mért 200 tengeri mérföldet (370,4 km). Kizárólagos gazdasági övezetén belül a parti ország ellenőrzi az összes gazdasági forrást (például halászat, bányászat és olajkutatás), valamint az ilyen források esetleges környezetszennyezését. EUR-Lex: [Az Egyesült Nemzetek tengerjogi egyezménye](https://eur-lex.europa.eu/legislation/specialpages/summary/summary.do?uri=CELEX:32008O0003:en:HTML). [online], Forrás: eur-lex.europa.eu [2022. 01. 08.].

¹⁹ Christopher Whomersley: *The South China Sea Arbitration and Its Implications*. In Zou (2021): i. m. 426–453.

önállóan fenntartani. A bíróság 2016. július 12-én a Fülöp-szigetek javára döntött a kínai tengeri követelések ügyében, ennek ellenére Kína a döntést semmisnek nyilvánította.²⁰ Peking már a döntés napján közölte a tengeri jogokról és a területi szuverenitásról szóló nyilatkozatát,²¹ amelyben a kérdéses szigetek feletti szuverenitás fenntartása mellett a történelmi jogra való hivatkozást is fenntartotta, ám ezt a bíróság kategorikusan elutasította. Kína bár igazságtalannak tartotta az ítéletet, nem lépett ki a tengerjogi egyezményből.²²

3.2. Regionális fejlemények az elmúlt időszakban

Az elmúlt időszakban a kínai lakosság elkezdte egyre jobban követelni a keményebb érdekérvényesítő külpolitikát,²³ amin az sem segít, hogy az ország vezetése is korbácsolja ezeket az indulatokat, illetve stratégiai dokumentumokban szerepelteti nemzeti érdekként a szigetek ellenőrzésének megszerzését. A kínai nacionalizmus erősödése pedig idővel csökkentheti Peking mozgásterét a más országokkal való tárgyalásokon is. Az Egyesült Államok és térségbeli szövetségesei (Ausztrália, Dél-Korea, Japán) már a döntés előtt fokozni kezdték jelenlétüket a térség vizein, és az amerikai szövetségeseiken kívül 2013 óta Indonézia és Vietnám védelmi képességei erősítésében is kivették részüket. Ez utóbbi ország esetében az évtizedes fegyverembargó 2014-es feloldása jelzi az Egyesült Államok megváltozott külpolitikai prioritásait. Olyan nem közvetlen térségbeli országok, mint Ausztrália és India is erősíteni kezdték a jelenlétüket. Az előbbi 2014-ben energetikai együttműködést is kötött Vietnámmal, és kilátásba helyezte a jövőbeli szorosabb biztonsági együttműködést. Kína ezekkel párhuzamosan már 2013-ban megkezdte a mesterséges szigetek kiépítését és azokon katonai létesítmények telepítését. Erre a lépésre az Egyesült Államok megindította a szabad hajózhatóság műveleteket (*freedom of navigation operations*, FONOPs) a Dél-kínai-tengeren, így kétségbe vonva a térség feletti kínai szuverenitást. E missziók alatt az amerikai erők behajóznak, átrepülnek és tevékenységeket végeznek bármely területen, ahol azt a nemzetközi jog számukra lehetővé teszi. Következésként fontos megemlíteni Kína ASEAN felé való közeledését 2013 után,²⁴ amely lépés a körbekerítés-érzés miatti ellensúlyozási törekvésként értékelhető.

Kína a vitatott területek helyzetét „mag-” (*core*) érdekeknek tartja, amely terminológiát használja egyébként Tajvannal, Hszincsianggal és Tibettel kapcsolatban is. Peking a történelmi jogra való hivatkozáson túl igyekszik a nemzetközi jogot saját érdeke irányába változtatni, amelynek eleme a szabad hajózás tilalma a parti tengeren (12 tengeri mérföld a parttól számítva) belül, valamint szabad kéz a katonai tevékenység szabályozásában az EEZ területén belül. Ezek a követelések az Egyesült Államok szerint, hivatkozva

²⁰ Lingqun Li: *The South China Sea Arbitration Case and Beyond*. In *China's Policy towards the South China Sea*. London, Routledge, 2018. 177–208.

²¹ Xinhua: *Full Text of Chinese Govt Statement on China's Territorial Sovereignty and Maritime Rights and Interests in S China Sea*. [online], 2016. július 12. Forrás: english.www.gov.cn [2022. 01. 08.].

²² Li (2018): i. m.

²³ Schofield (2021): i. m.

²⁴ Li (2018): i. m.

a szokásjogra, szemben állnak a nemzetközi joggal, ám számos fejlődő ország osztja Kína álláspontját, mint többek közt Vietnám, Malajzia, Irán, Brazília és India. Szerintük a hozzájuk tartozó EEZ-területeken nincs automatikus áthaladási joga egy másik ország hajójának, tehát biztonsági megfontolásokból korlátozhatják az áthaladást.²⁵ Kína követelései érdekében lassabb, fokozatos nemzetközi normalizációba kezdett. Vietnám és a Fülöp-szigetek mint területi vonatkozásban a két leginkább érintett ország adaptálódási kényszer előtt áll, ezért a következő részben ezen országok reakcióit vizsgálja az elemzés.

4. A Fülöp-szigetek és Vietnám reakciói

4.1. Duterte fordulata a Fülöp-szigeteken

A 2010-es évek elejétől kezdve nőtt meg a feszültség a vitatott szigetek kapcsán Peking és Manila közt, amire reagálva Benigno Aquino filippínó elnök bejelentette a honvédelmi képességek fejlesztését.²⁶ Manila ekkor a szabályokon alapuló nemzetközi rendből következően igyekezett megvédeni szuverenitását és jogi érvelést használt, figyelmen kívül hagyva a szigetvitában részes felek – főképp Kína – országához viszonyított méretét és hatalmát.²⁷ A fegyveres erők fejlesztése az úgynevezett belső ellensúlyozás, míg a diplomáciai szembefordulás külső ellensúlyozásnak felel meg.²⁸ A nemzetközi jogra való hivatkozás beleillik a kisebb államok törekvéseibe, miszerint általában igyekeznek a szabályokon alapuló nemzetközi rendet támogatni, hiszen ez képes korlátozni a közeli nagyhatalmakat, továbbá képes stabilitást és biztonsági garanciákat is nyújtani.²⁹ Koga módszere alapján az állam ekkor konvencionális bebiztosítás és puha bebiztosítás jeleit mutatta; Kuik módszerének szemszögéből nézve a közvetett ellensúlyozást vegyítette a gazdasági pragmatizmussal. Nemzetközi jogi szempontból Manilának adott igazat a bíróság, ám Rodrigo Duterte elnök hivatalba lépésével (2016. június) megváltozott a külpolitika és már közvetlenül a bíróság kedvező ítéletét követően is puhábban igyekezett Kínával szemben kommunikálni, magát az ítéletet is enyhe szavakkal kommentálva. Az elnök tehát mérlegelte a fennálló erőviszonyokat, és úgy döntött, nem hivatkozik egyoldalúan a bírósági döntésekre, ehelyett inkább tárgyalásokon próbálja Kínát önkorlátozásra bírni. Ezt követően 2016 októberében került sor Duterte kínai útjára, ahol bejelentette, hogy országa a szövetséges USA mellett másfelé is orientálódó külpolitikát kezdeményez, és nyilvánította szövetségkeresési szándékát Oroszország és Kína felé.³⁰ Felmerült egyes kutatókban, hogy a drogellenes háborúra adott ellenző nyugati reakciókra válaszul döntött

²⁵ Oriana Skylar Mastro: *How China is Bending the Rules in the South China Sea*. [online], Lowy Institute, 2021. február 17. Forrás: lowyinstitute.org [2022. 01. 08.].

²⁶ Christine O. Avendaño: *President Aquino: Philippines to Protect 'What's Ours'*. [online], Philippine Daily Inquirer, 2021. június 26. Forrás: inquirer.net [2022. 01. 08.].

²⁷ *'Rules-Based' Approach to Resolve Dispute with China: Del Rosario*. [online], Rappler, 2012. szeptember 27. Forrás: rappler.com [2022. 01. 08.].

²⁸ Koga (2018): i. m.

²⁹ Vaicekauskaitė (2017): i. m.

³⁰ Jay L. Batongbacal: *Deciphering Duterte's Foreign Policy on the South China Sea*. In *Routledge Handbook of the South China Sea*. London, Routledge, 2021. 199–224.

Duterte a hangos retorikai váltás mellett, és mindez csak az ő egyszemélyi döntése volt, semmint egy mélyebb stratégia része.³¹

A számos Kína felé tett barátságos lépés mellett az amerikai szövetségesével szemben kemény kritikáknak adott hangot, kiemelten érintve a biztonsági együttműködést,³² amivel aggodalmat keltett Washingtonban.³³ Duterte tranzakcionista³⁴ külpolitikát kezdett alkalmazni, akárcsak Donald Trump amerikai elnök, és fő céljának a külföldi tőkebevonást tekintette. A kínai befektetések 930 millióról 1500 millió dollárra és a hivatalos fejlesztési támogatások (*official development assistance*, ODA) 1,5 millióról 364 millióra nőttek 2018-ra.³⁵ Mindez azonban nem volt elég ahhoz, hogy Kínát barátságosabb hozzáállásra hangolja, hiszen Peking továbbra is ugyanúgy kezelte az országot, mint a harciasabb álláspontot képviselő Vietnámot.³⁶ A beigért gazdasági előnyök elmaradtak,³⁷ az ODA-összegek tekintetében Kína 2020-ban a 6. helyen állt 590 millió dollárral,³⁸ így kijelenthető, hogy a külpolitikai engedményekért cserébe elmaradt a várt mértékű kínai tőkebeáramlás. Koga módszerével ez a változás leírható politikai-katonai bebiztosítással, mivel – szemben a narratívával – katonai értelemben nem távolodott a hagyományos szövetségéstől, ám diplomáciai értelemben Kína felé közeledett. Kuik módszerével leírva ez a politika diplomáciai és gazdasági értelemben közelített a potyautasság felé, hiszen a szelektív behódolás megjelent a bírósági döntés kapcsán, és a gazdasági pragmatizmus révén igyekezett az ország előnyt szerezni Kína felemelkedéséből, ám közben a dominancia megtagadása is érvényben maradt. Ennek a fordulatnak a kiváltó oka lehetett a szövetségi dilemma jelensége is, amely szerint a kisebb hatalom tart attól, hogy akarata ellenére konfliktusba vonják be, vagy netán a szövetség vezetője hagyja magára. Mivel ez a dilemma sosem múlik el, ezért a bebiztosítási stratégia a szövetséggel szemben is értelmezhető mint a menekülő útvonal kiépítésére szánt politika.³⁹

A növekvő kritikákra reagálva Duterte többször is megerősítette, hogy nem mondott le országa igényeiről az érintett területeken, de hangsúlyozta a reálpolitikai körülményeket.⁴⁰ Hiába a lágyabb retorika, Kína továbbra is folytatta a filippínó felségterület megsértését, amelyre gyakran idézett példa a 2019-ben történt eset, amikor a kínai hajók

³¹ Jenny D. Balboa: *Duterte's Foreign Policy Pivot and Its Impact on Philippine Trade and Investments: An International Political Economy Perspective*. *Philippine Political Science Journal*, 41. (2020), 1–2. 127–160.

³² Joshua Kurlantzick: *Duterte's Ingratiating Approach to China Has Been a Bust*. [online], Council on Foreign Relations, 2021. június 16. Forrás: cfr.org [2022. 01. 08.].

³³ Ben Blanchard: *Duterte Aligns Philippines with China, says U.S. Has Lost*. [online], Reuters, 2016. október 20. Forrás: reuters.com [2022. 01. 08.].

³⁴ Tranzakcionalizmus: a nemzetközi partnerekkel való kapcsolatokban a gazdasági szempontok és rövid távú nemzeti érdekek erőteljes érvényesítése, a politikai és biztonsági kérdések összekapcsolása gazdasági és kereskedelmi kérdésekkel. Lásd Varga Gergely – Isabelle Colf: *Joe Biden és Donald Trump külpolitikájának összehasonlítása*. KKI Elemzések 2020/86.

³⁵ Batongbacal (2021): i. m.

³⁶ Kurlantzick (2021): i. m.

³⁷ Yen Nee Lee: *Four Years On, Philippine President Duterte is Still Struggling to Show the Benefits of Being Pro-China*. [online], CNBC, 2020. szeptember 7. Forrás: cnbc.com [2022. 01. 08.].

³⁸ Beatrice M. Lafora: *Japan Remains Top Source of ODA with over \$10 Billion in First Half*. [online], BusinessWorld, 2021. június 16. Forrás: bworldonline.com [2022. 01. 08.].

³⁹ Koga (2018): i. m.

⁴⁰ Luis Liwanag – Jojo Rinoza: *In Speech to Congress, Philippine Leader Defends Actions Toward China*. [online], Benar News, 2019. július 22. Forrás: benarnews.org [2022. 02. 28.].

elsüllyesztettek egy filippínó halászhajót. Erre már az elnöknek is reagálnia kellett, ám a szavakon túl egyéb következménye nem lett az esetnek.⁴¹ Ugyanakkor még ebben az évben Manila szóbeli jegyzéket küldött az ENSZ-nek, hivatkozva a bíróság döntésére és ezzel elítélve a kínai követeléseket.⁴² Innentől látható visszarendeződési kísérlet a 2016-ot megelőző álláspontokhoz. Bár 2020-ban még a manilai kormány hatályon kívül akarta helyezni az USA-val kötött katonai szövetségi megállapodást (*visiting forces agreement*, VFA), amely segítené az amerikai csapatok áttelepítését egy esetleges Fülöp-szigeteket ért támadás során,⁴³ azonban ettől a tervtől végül 2021-ben már elállt az ország.⁴⁴ A kölcsönös közeledés jegyében 2020-ban Mike Pompeo amerikai külügyminiszter megerősítette, hogy a védelmi szerződés hatálya kiterjed a Dél-kínai-tengerre is.⁴⁵ Ez utóbbi fejlemény hatására a szövetségi dilemma hatása csökken, így az elköteleződés megerősítésével és a Kínával szembeni potyautasság felé közelítő politika kudarcra miatt újrakalibrálhatják a manilai stratégiát.

Duterte érvrendszere összességében a konfliktuskerülésre alapoz, amely szerint Kínával szemben barátságosan kell viselkedni, hisz ennek alternatívája a vele való háború. De ezzel a narratívával implicit erősíti azt a képet a társadalomban, hogy Kína agresszív hatalom, amely fenyegetést jelent az országra nézve. Tehát voltaképpen korlátozza ennek a politikának a hosszabb távú sikerességét. Emellett hibáztatja az USA hanyagságát, amiért az nem lépett fel időben a szövetségeseivel együtt a térségben a kínai szigetépítésekkel szemben, ezzel magára hagyva az országot. Fontos látni emellett, hogy Duterte Kína-barátnak „tűnő” politikája kisebbségi álláspontot tükröz a Fülöp-szigeteken, hiszen 2019-ben Kína bizalmi indexe mínusz 33, míg az USA-é plusz 72 volt, ami további nehézségeket okoz a politika fenntarthatóságában.⁴⁶ A lakosság attitűdjének méréséről a későbbiekben még lesz szó.

A Fülöp-szigetek külpolitikai mozgása már közelebb áll a potyautas-pozícióhoz, de mint láttuk, ez csak első ránézésre tűnik így. Sokkal színesebb a stratégia, ám ez Duterte elnök döntéseivel újra változni látszott, elmozdulva a korábbi elnök, Aquino alatti direk-tebb ellensúlyozás felé, bár még távol van attól. A Fülöp-szigetek a példa arra, hogy ezek a stratégiák nem statikusak, hiszen Aquino ellensúlyozása után Duterte puhább bebiztosítása következett.⁴⁷ A fordulat politikájának korlátozottak az eredményei, hiszen bár összességében komolyabb kínai közvetlen külföldi tőkebefektetés (*foreign direct investment*, FDI)⁴⁸ és ODA-segély áramlik be az országba, továbbá Vietnámmal összehasonlítva

⁴¹ Batongbacal (2021): i. m.

⁴² Az ENSZ Főtitkárhoz benyújtott szóbeli jegyzék: *Philippine Mission to the United Nations: No. 000191 – 2020*. [online], United Nations, 2020. március 6. Forrás: un.org [2022. 01. 08.].

⁴³ The South China Sea Dispute and Security Developments in Southeast Asia. In Izuyama Marie (szerk.): *East Asian Strategic Review 2021*. Tokyo, National Institute for Defense Studies, 2021. 124–151.

⁴⁴ Sophie Jeong – Brad Lendon: *Philippines Renews Key Military Agreement with the United States*. [online], CNN, 2021. június 30. Forrás: edition.cnn.com [2022. 01. 08.].

⁴⁵ Pia Ranada: *South China Sea Covered by PH-US. Mutual Defense Treaty – Pompeo*. [online], Rappler, 2019. március 1. Forrás: rappler.com [2022. 01. 08.].

⁴⁶ Batongbacal (2021): i. m.

⁴⁷ Cheng-Chwee (2020): i. m.

⁴⁸ Az 1. táblázat alapján.

a kétoldalú kereskedelem is nagyobb arányban nőtt Kínával,⁴⁹ a gazdasági szempontokat mégis felülírta a fokozódó biztonsági fenyegetés és a népesség fenyegetéspercepciója. Kína végül nem enyhítette az országra nehezedő nyomást a tengeren, ezért Manila elkezdett visszarendeződni a 2016 előtti politikához. Mivel az elmúlt időszakban az Egyesült Államok magára hagyta afganisztáni szövetségését, így részéről felmerülhet további elköteleződési deficit más, kisebb szövetségével szemben. Ám a Fülöp-szigetek számára az afganisztáni elköteleződési deficit előnyös is lehet, hiszen így az amerikai figyelem erősebben érvényesülhet a kelet-ázsiai régióban.

4.2. Vietnám

Vietnám elhelyezkedéséből fakadóan a Dél-kínai-tenger nagy részére tarthat igényt az EEZ értelmében. Több mint 90 kikötővel rendelkezik a hosszú partvonalon, és a tengeri szállítmányozási útvonalak számottevő része halad át a joghatósága alá tartozó területen. A nagy tengeri terület azonban kitettséggel is jár, hiszen a támadási felület megnő, továbbá Vietnám a 20 térségbeli területi vitából 8-ban részt vevő fél (ez a Paracel- és Spratly-szigeteket és a rájuk igényt tartó országokat jelenti), így konfliktusforrásokat is magában hordoz. Az ország jogi érvelését történelmi okokra alapozza, továbbá az 1951-es párizsi konferenciára, ahol a szigetekre bejelentett vietnámi igényeket senki sem vonta kétségbe.⁵⁰

Vietnám 2003-ban a történelmi folytonosságra hivatkozva törvénybe foglalta, hogy területének tekinti a Paracel- és Spratly-szigeteket, mivel az ország a 17. század óta gyakorol szuverenitást azok felett. A 2016-os bírósági döntést a vietnámi fél üdvözölte, kifejezte a békés vitarendezés melletti elkötelezettségét. Mikor Kína építkezésekbe kezdett a zátonyokon, Hanoi tiltakozó diplomáciai jegyzékeket küldött Pekingbe, valamint az ENSZ előtt is jelezte álláspontját. A vietnámi külügyminisztérium szóvivője, reagálva az amerikaiak FONOP-misszióira, kifejezte támogatását a hajózás és repülés szabadsága mellett az UNCLOS szellemiségével összhangban.⁵¹ Vietnám és Kína közt komoly feszültségek történtek már a 2010-es éveket megelőzően is a Dél-kínai-tengeren, többek közt az illegális halászat, a halászhajók zaklatása, a halászok letartóztatása, az olajlelőhelyek illegális kutatása, valamint e kutató műveletek szabotálása ügyében. Természetesen a két fél hasonlókkal vádolja a másik oldalt, hiszen saját kizárólagos szuverenitásukat hirdetik a területeken.⁵² 2018-tól Hszi Csin-ping kínai elnök megerősítette országa addigi politikáját, miszerint egyre nagyobb hangsúlyt kíván helyezni az energiabiztonságra, ezt pedig részben a vitatott területeken lévő gázlelőhelyek feltárási műveleteinek fokozásával igyekszik megvalósítani. A sorozatos kínai határsértésekre válaszul Vietnám 14 tartományában

⁴⁹ A 4. és 5. táblázat alapján.

⁵⁰ Nguyen Hong Thao: *Vietnam's South China Sea Policy*. In Zou Keyuan (szerk.): *Routledge Handbook of the South China Sea*. London, Routledge, 2021. 225–240.

⁵¹ Nguyen Thi Thanh Ha: *Vietnam and the South China Sea*. In Leszek Buszynski – Do Thanh Hai (szerk.): *The South China Sea From a Regional Maritime Dispute to Geo-Strategic Competition*. London, Routledge, 2020. 77–92.

⁵² Li Jianwei: *Managing Tensions in the South China Sea: Comparing the China-Philippines and the China-Vietnam Approaches*. [online], S. Rajaratnam School of International Studies Singapore, 2014. Forrás: dr.ntu.edu.sg [2022. 01. 08.].

állított fel tengeri milíciát.⁵³ Annak ellenére, hogy a két fél esetében a hatalmi túlsúly Kína oldalán van gazdasági és katonai értelemben is, mégis Vietnám az a szereplő, amely több szigetet birtokol a Spratly-szigeteken (több mint 20 kisebb szigetet és zátonyt, de Peking is gyarapítja a területeit különböző építkezésekkel).⁵⁴

Hanoi stratégiai célja a gazdasági fejlődés, amelyhez elengedhetetlen a régiós tengerek stabilitása és a jószomszédi viszony fenntartása a környező országokkal, ezért a területi vitái rendezését az UNCLOS (amelynek alapítója is) alapján, békés tárgyalások útján a nemzetközi jogot tiszteletben tartva képzeli el. A békés külpolitika jegyében Vietnám 1998-as védelmi fehér könyvében bevezette a három nem politikáját, amely szerint az ország nem köt katonai szövetséget, nem társul senkivel más ellen, nem engedélyez külföldi bázisokat a területén; majd ez a 2019-es fehér könyvben kiegészült egy negyedik nemmel, amely szerint nem használ a nemzetközi politikában erőszakot vagy azzal való fenyegetést érdekei érvényesítése közben.⁵⁵ Ez a „négy nem” akadályozza Vietnám számára, hogy rivális nagyhatalmak befolyását saját érdekében ellensúlyozza, kivéve az ellene elkövetett agresszió esetében (lásd később a bebiztosítás tárgyalásánál). Az ország tengeri stratégiája szerint a tenger része a nemzeti szuverenitásnak, egy kapu a többi ország felé, és komoly eleme a nemzet építésének és védelmének. Igyekszik fenntarthatóan fejleszteni tengeri gazdaságát, miközben határozottan védi felségterületét és részt vesz a régiós együttműködésekben a biztonság és a stabilitás elősegítéséért. Ezek elérésének egyik eszköze a Vietnámi Parti Őrség, amelynek feladata a nemzeti szuverenitás védelme és a törvények betartatása a belső vizeken, a tengereken és az EEZ területén.⁵⁶

Vietnám stratégiája hosszabb ideje konzisztens. Egyértelműen ki akarja használni a kínai gazdasági felemelkedésből származó előnyöket, miközben belső és külső ellensúlyozást is végez, azaz fejleszti haderejét és diplomáciai ellenállást is kifejt Pekinggel szemben, ám azt sosem explicit módon teszi. Ez megfelel a Koga-féle konvencionális bebiztosításnak. Kuik módszerével nézve a közvetett ellensúlyozást ötvözi a gazdasági diverzifikációval és a gazdasági pragmatizmussal. Miközben ellensúlyozó jellegeket is mutat stratégiája, belső jogi dokumentumokban kifejezi az ellensúlyozással szemben álló alapállást is, azaz klasszikusan fedezi vagy bebiztosítja a kockázatokat. Az ország vezetésének diplomáciai csatornája is sajátos, hiszen a kínai és vietnámi kommunista párt közti kapcsolatok különleges tompító hatást képesek nyújtani egy-egy keményebb ellensúlyozó lépést követően. Vietnám nehéz bebiztosítónak is tekinthető, hiszen aktívan keresi a Kínát fenyegetésként érzékelő államokkal a kapcsolatokat, és erősíti a biztonsági együttműködések is velük, ám közben sűrű konzultációs csatornát tart fent mind a két kommunista párt és a két kormányzat. Jól látható, hogy az ellenkezés politikáját folyamatosan ellensúlyozza az együttműködés és a tiszteletteljesség politikája is.⁵⁷

⁵³ Izuyama (2021): i. m.

⁵⁴ Ananta Swarup Bijendra De Gurung: [China, Vietnam, and the South China Sea: An Analysis of the “Three Nos” and the Hedging Strategy](#). *Indian Journal of Asian Affairs*, 31. (2018), 1–2. 1–20.

⁵⁵ Thao (2021): i. m.

⁵⁶ Thao (2021): i. m.

⁵⁷ Cheng-Chwee (2020): i. m.

Hanoi 2018-ban a közös magatartási szabályzat (*Code of Conduct*) kialakítása érdekében számos javaslatot fogalmazott meg, úgymint az UNCLOS elfogadása, a békés vitarendezés szükségessége, a hadgyakorlatok bejelentési kötelezettsége, a mesterséges szigetek építésének tilalma, a militarizáció tilalma, a (hadgyakorlatok keretein belül) szimulált támadások tilalma, a blokád és az ADIZ létrehozásának tilalma.⁵⁸ Hanoi a FONOP-missziókat nem támogatja egyértelműen és nyíltan, bár ez érdeke lehetne a szigetviták miatt, továbbá nem támogatja az 5G Huawei általi kiépítését, bár ezt nem politikai okokra hivatkozva teszi. A Trump elnök féle kereskedelmi háború idején az ország igyekezett nem azt a látszatot kelteni, hogy az elsődlegesen Kínát sújtó intézkedések haszonélvezője lenne, de azt is igyekezett elkerülni, hogy Trump célkeresztjébe kerüljön a kereskedelmi mérleg többlete miatt.⁵⁹ Itt is tetten érhető a stratégiai kétértelműség, hiszen Kínát nem akarja magára haragítani, ám a Kuik-féle egyezmények által kötöttséget létrehozó stratégiát is alkalmazza.

Hanoi igyekszik kimaradni a nagyhatalmak közti stratégiai vetélkedésből, ami nem csoda, tekintve, hogy a 20. században zajló vietnámi „polgárháborút” is a két akkori rivális szuperhatalom, a Szovjetunió és az USA dominanciaharca fűtötte.⁶⁰ A négy nem politikája egyszerre sugároz semlegességet és a másik fél tiszteletét is, ám nyitva hagyja a diplomáciai csatornákat egy esetleges konfliktus esetére. Vietnám számos alkalommal nyitott meg csatornákat Washington felé, hogy Pekinggel szembeni alkupozícióját erősítse, amikor Kínával magasabb szintre hágott a feszültség.⁶¹ Ilyenre legutóbb például 2014-ben a Haiyang Shiyou 981 olajfúró torony esetében kialakult incidens nyomán került sor (amikor Kína az egyik mobil olajfúróplatformját a vitatott Paracel-szigetek körzetébe irányította).⁶² Ugyanakkor Manilához hasonló kemény lépést, mint a vita jogi fórum elé vitele, nem tett. A stratégia eredményeképp Vietnám sosem hunyászkodik meg teljesen, ám nem is kezd totális ellensúlyozásba egyik versengő nagyhatalommal szemben sem, miközben kiaknázza a Kína fejlődésében rejlő gazdasági lehetőségeket.⁶³ Bár Hanoi külpolitikája jellemezhető lenne ellensúlyozással is, ám azt kevésbé konfrontatívan teszi, ezért a szakirodalom igyekszik a két véglet közé (ellensúlyozás és potyautasság), egyfajta köztes állapotként (bebiztosítás) leírva jellemezni azt. Ha csak a potyautas és az ellensúlyozás dichotómiát használnánk, akkor nem lenne értelmezhető, hogy a két vizsgált ország az Egyesült Államokkal szemben miért tesz ambivalens lépéseket. A kettős logika értelmében Washington felé alárendelt potyautasnak kellene lenniük, míg Kínával szemben harcias ellensúlyozóknak, ám a stratégiai bizonytalanság korában nem lehetnek

⁵⁸ Le Hong Hiep: *Vietnam's Position on the South China Sea Code of Conduct*. [online], Yusof Ishak Institute, 2019. április 8. Forrás: iseas.edu.sg [2022. 01. 08.].

⁵⁹ Le Hong Hiep: *When Elephants Fight: Vietnam's Responses to Intensifying US–China Strategic Competition*. [online], National Institute for Defense Studies ASEAN Workshop 2020 „How Can ASEAN Deal with the United States-China Strategic Competition?” 2020. Forrás: nids.mod.gov.jp [2022. 01. 08.].

⁶⁰ Hiep (2018): i. m.

⁶¹ De Gurung (2018): i. m.

⁶² Michael Green et al.: *Counter-Coercion Series: China-Vietnam Oil Rig Standoff*. [online], Asia Maritime Transparency Initiative, 2017. június 12. Forrás: amti.csis.org [2022. 01. 08.].

⁶³ De Gurung (2018): i. m.

biztosak a külső körülményekben, a szövetségi rendszerek nem szilárdultak meg, ezért egyik hatalomra sem „fogadnak”, vagyis mindkettőre egyszerre.⁶⁴

Vietnám Kínát a legmagasabb szintű kapcsolat jegyében átfogó stratégiai együttműködő partnernek titulálja, míg az Egyesült Államok a legalacsonyabb szinten, átfogó partnerek közé sorolja. Ennek a besorolásnak a magasabb szintre való emelése azt az üzenetet hordozná Peking számára, hogy a stratégiai egyensúly megváltozott, amelyet értelemszerűen Hanoi igyekszik a megtorlástól való félelem okán elhúzni és csak súlyos helyzet előállta esetén megtenni. Kétséges azonban, hogy a kínai fél egyértelműen komoly megtorlást indítana egy ilyen lépésre válaszul. Ennek oka, hogy a kínai kutatók alapján véve biztosnak érzik a jelenlegi stratégiai felállást, ami Washington és Hanoi kapcsolatát illeti, miszerint Vietnám nem kerül túl szoros viszonyba az USA-val.⁶⁵

Cheng-Chwee Kuik szerint Kína inkább a gazdasági szférában akar befolyást szerezni és a szíveket kulturális diplomáciával nyerné meg a régióban, míg az Egyesült Államok inkább fókuszál a katonai aspektusokra, a tengeri elrettentésre és a FONOP-missziókra. Kína túlbecsüli az azokból a gazdasági előnyökből származó következményeket, amelyeket a vele való együttműködés nyújt, és nem veszi figyelembe a tényt, hogy a gazdasági előny nem feledteti a területi vitában elfoglalt szerepét. Washington pedig nem veszi figyelembe, hogy a térség kisebb országainak szükségletei túlnőnek a biztonsági követelményeken és egészségügy, gazdaság és infrastruktúra tekintetében is fejlődést akarnak elérni. Kilépve a strukturális realizmus keretei közül, a helyi elitnek saját hatalmuk fenntartását is a gazdasági jólét növelésével kívánják megerősíteni, ezt kihasználva volt képes Kína növelni befolyását a térségben, míg Washington ezt a szempontot elmulasztotta előtérbe helyezni.⁶⁶ A kisebb helyi államok nem egy ország fenyegetése ellen dolgoznak, hanem többféle fenyegetés ellen, úgymint: egyre asszertívabb Kína, bizonytalan hosszú távú amerikai elköteleződések, kiszámíthatatlan amerikai–kínai kapcsolatok és a senki által sem kívánt, de mégis létrejövő nagyhatalmi rivalizálás és a blokkokba rendeződés. Amennyiben egy kisebb állam ellenszegül a nagyhatalomnak, úgy ezt kompenzálni igyekszik egy megalkuvóbb politikával, így próbálva elkerülni a teljes elidegenedést. Ez különböző szektorokban nyilvánul meg, tehát a katonai ellenszegülést egy gazdasági vagy diplomáciai alávetéssel kompenzálják és fordítva.⁶⁷

Vietnám és a Fülöp-szigetek 2015-ben kötött egymással stratégiai partnerséget, ám a köztük lévő viszony sem mentes a tengeren lezajlott, halászattal összefüggő incidensektől.⁶⁸ A Covid-19 jelentette válság sem hozott enyhülést a térségben, hiszen például 2020 áprilisában egy kínai hajó elsüllyesztett egy vietnámi halászhajót a Paracel-szigetek közelében, amire reagálva egyébként a filippínó külügyminisztérium kifejezte szolidaritását

⁶⁴ Cheng-Chwee (2020): i. m.

⁶⁵ Derek Grossman – Paul S. Orner: *Tracking Chinese Perceptions of Vietnam's Relations with China and the United States. Asia Policy*, 28. (2021), 2. 103–127.

⁶⁶ Kuik Cheng-Chwee: *Getting Hedging Right: A Small-State Perspective. China International Strategy Review*, 3. (2021), 2. 300–315.

⁶⁷ Cheng-Chwee (2021): i. m.

⁶⁸ Mico A. Galang: *What's Happened to the Philippines–Vietnam Strategic Partnership?* [online], East Asia Forum, 2018. május 31. Forrás: eastasiaforum.org [2022. 01. 08.].

Hanoi felé.⁶⁹ Továbbá Vietnámnak lehetősége nyílhat a tematizálásra, azaz saját ügyét magasabb diplomáciai szintre emelheti, mivel az ország lesz 2021–2022-ben az ENSZ BT egyik nem állandó tagja.⁷⁰ Vietnám az elmúlt évtizedekben rendszeres bilaterális fórumot épített ki Kínával, ahol lehetőség adódott a vitarendezésre. Ennek része volt a 2000-es évek eleji határmegállapítás a Tonkini-öbölben, amely során megegyeztek a parti tenger, EEZ és kontinentális talapzat ügyében, de ez a Dél-kínai-tenger esetében már akadozott.⁷¹ Ezzel szemben a Fülöp-szigetek *ad hoc* megoldásokban gondolkozott és az ASEAN szervezetein belül igyekezett támogatókat keresni, valamint az amerikai szövetségen keresztül próbált nyomást gyakorolni, majd végül a választottbíróság bevonásával egyértelműen eltávolodott a Kínával való kétoldalú tárgyalásoktól.⁷² Mint láthattuk, ezen a gyakorlaton Duterte elnök hivatalba lépése változtatott. Ám sem katonapolitikai, sem gazdasági szempontból nem lett szorosabb a két ország közti kapcsolat, tehát az erre vonatkozó hipotézis nem nyert bizonyítást.

4.3. Lakossági attitűdök

Az alábbiakban igyekszem az ASEAN-országok lakosságának Kína-képét röviden bemutatni. Az ISEAS Yusof Ishak Institute a lakosság körében végzett 2021-es felmérése alapján elmondható, hogy a legfenyegetőbb jelenségnek a kínai hatalmi politika megnyilvánulása-it tartják a Dél-kínai-tenger térségében, ám ettől nem sokkal marad el a kínai militarizációtól való félelem sem. Az ASEAN-országok megkérdezett lakosai Kínát tartják gazdasági szempontból a legbefolyásosabbnak közvetlen környezetükben, ám az ezzel kapcsolatos ellenérzés a Fülöp-szigetek esetében 77,5%-os, míg Vietnám esetében 90,4%. Kína politikai és stratégiai befolyását a Fülöp-szigetek lakosságának 95%-a, míg Vietnám lakosságának 97,7%-a ellenzi. Ezzel szemben az Egyesült Államok térnyerésének jóval nagyobb támogatása van, amire rámutat az az adat is, hogy ha két tűz közé kerülnének az országok és muszáj lenne választani, akkor a Fülöp-szigetek esetében 86,6%, míg Vietnám esetében 84% állna az USA mellé. Ugyanakkor mindkét ország lakossága inkább a távolságtartást preferálja. A Fülöp-szigetek lakosságának 59,7%-a, míg Vietnám esetében 65,1%-a tartja Kínát revizionista és érdekszféra-építő hatalomnak, míg az ASEAN lakosságainak átlaga 46,3%. Vietnám és a Fülöp-szigetek szerint a kapcsolatok a közeljövőben stagnálni, netán romlani fognak, viszont elhanyagolható a Kínával szembeni kulturális és világnézeti ellenérzés.⁷³ Ehhez azonban hozzá kell tenni, hogy Vietnám esetében sok évszázados nemzeti ellentét feszül északi szomszédjával szemben, sőt, a vietnámi nemzeti érzelmvilágban is fontos szerepe van a Kínától való elhatárolódásnak. Ám kulturális szempontból (erős konfucianus hatás, hasonló kulturális ismertetőjegyek) a felmérés alapján nincsenek jelentős

⁶⁹ Yamazaki Amane – Suguru Osawa: *Asymmetry Theory and China–Philippines Relations with the South China Sea as a Case*. *East Asia (Piscataway)*, 38. (2021), 4. 333–352.

⁷⁰ Apila Sangtam: *Vietnam's Strategic Engagement in the South China Sea*. *Maritime Affairs: Journal of the National Maritime Foundation of India*, 17. (2021), 1. 41–57.

⁷¹ De Gurung (2018): i. m.

⁷² Li (2014): i. m.

⁷³ Sharon Seah et al.: *The State of Southeast Asia: 2021 Survey Report*. [online], Yusof Ishak Institute, 2021. február 10. Forrás: iseas.edu.sg [2022. 01. 08.].

ellenérzések az északi szomszédal szemben. Világmagyarázó ideológia tekintetében sem mutatható ki számottevő averzió, hisz már Kína is *de facto* a kapitalista világ része. Tehát végső soron nem civilizatorikus és ideológiai küzdelemnek látják a viszályt, hanem államközi vitának. Nincs felsőbb univerzális ideológiai megfontolása ezen államoknak, hacsak a nemzeti érdekérvényesítés sok évszázados realista hagyományát és a kapitalista gazdaságszervezési elvek elfogadását nem tekintjük annak. Az adatok arra is rámutatnak, hogy a Kína-párti potyautas külpolitikai stratégiának lehetnek belső korlátai, ám a reálpolitikai szükségszerűség, a külső nyomásgyakorlás az érzelmi averziókon idővel felül tudhat emelkedni. Valamint az a következtetés is levonható, hogy bár valójában érzékelik Kína gazdasági befolyását a térségben, ám ezzel szemben ellenérzése van a lakosságnak, tehát Kínának nem elég csupán gazdasági előnyöket nyújtani.

5. Vietnám és a Fülöp-szigetek kereskedelmi és tőkeáramlási kapcsolata Kínával és az Egyesült Államokkal

5.1. Vietnám

Azért hasznos vizsgálni a kereskedelmi és befektetési adatokat, mivel itt látható a felek közti explicit politikai feszültség gazdasági lecsapódása. A politikai lépések történelmi perspektívában is jól kimutatható módon gyakorolnak hatást a nemzetközi kereskedelemre és végül a belgazdaságra, a befektetők üzleti döntéseire.⁷⁴

Vietnámnak a Kínával szemben fennálló kereskedelmi deficitje 2001-ben 211 millió dollár volt.⁷⁵ Ez 2008-ra 10 milliárd dollárra, majd 2014-re 18,52 milliárd dollárra, végül 2020-ra 35,3 milliárd dollárra nőtt.⁷⁶ Bár a két ország közt 2008-ban kötött átfogó stratégiai együttműködési partnerség igyekezett volna ezt a helyzetet orvosolni, ám láthatóan a trend stabilan növekszik. Túl könnyű és túl olcsó Kínából importálni, ezért a helyi gyártókapacitások nem fejlődtek kellő mértékben. Sőt a vietnámi feldolgozóipar (textil-, bőr- és cipőipar) alapanyag-ellátása és a különböző termelési eszközök biztosításának tekintetében is nagymértékben függ a kínai importtól. Mind az export, mind az import terén jelentős szerepe van az északi szomszédnak, bizonyos termékcsoporthoz (például a gumiexport esetében) a 60%-ot is közelíti a kivitel aránya. A Haiyang Shiyou 981 eset kapcsán merült fel a komolyabb gazdasági ellenálló képesség kialakítása, és 2014-ben Nguyễn Tấn Dũng vietnámi miniszterelnök bejelentette az ipar átstrukturálására vonatkozó tervét. A cél a tengerentúli exportpiacokat kiépíteni, a fenntartható fejlődés érdekében stratégiai partnerségeket kialakítani és diverzifikálni az export-import kapcsolatokat. A dokumentum nem nevesítette Kínát, de célzott arra, hogy el kell kerülni az egyetlen ország felé való túl nagy kitettséget. Ezt a szellemiséget a 12. és 13. Országos Pártkongresszus 2016-ban és 2021-ben is megerősítette.⁷⁷ Vietnám a Fülöp-szigetekhez

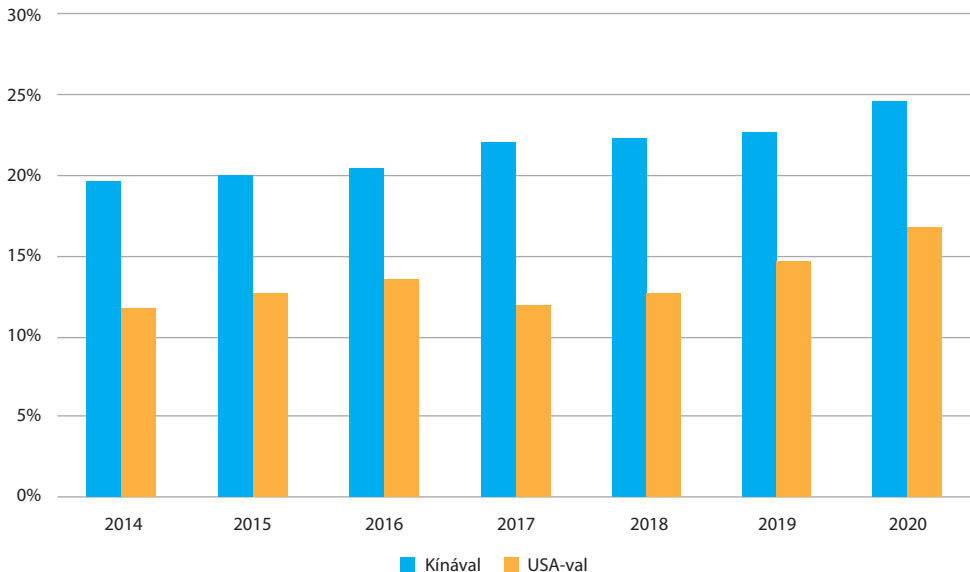
⁷⁴ Balboa (2020): i. m.

⁷⁵ Bich T. Tran: *Vietnam Continues Efforts to Reduce Trade Dependence on China*. [online], Yusof Ishak Institute, 2021. augusztus 27. Forrás: iseas.edu.sg [2022. 01. 08.].

⁷⁶ UN Comtrade Database. [online], Forrás: comtrade.un.org [2022. 01. 08.].

⁷⁷ Tran (2021): i. m.

képest összességében nagyobb világkereskedelmi expanziót hajtott végre 2014 óta. A két ország esetében hasonló mértékben bővült a kínai kereskedelem aránya: míg a Fülöp-szigetek Kínával folytatott kereskedelme 14,13%-ról 19,81%-ra nőtt, azaz 5,68%-kal bővült, addig Vietnám kereskedelme 19,66%-ról 24,52%-ra, vagyis 4,86%-kal emelkedett. Látható a kétoldalú kereskedelem tekintetében, hogy a Fülöp-szigetek és az USA közti kereskedelem relatív aránya csökkenni kezdett Duterte elnök hivatalba lépését követően, és ezzel párhuzamosan a Kínával való kereskedelem aránya megnőtt.⁷⁸ Ez a megváltozó külpolitika eredménye és a kereskedelmi háború hatása is, kiegészülve az amúgy is egyre bővülő kínai kereskedelmi kapacitásokkal, amelynek eredménye a kínai gazdasági befolyás növekedése az országban. Továbbá látható, hogy komolyabb növekedés a kínai-filippínó kereskedelemben csak Duterte elnök hatalomra kerülése után történt. Az adatokból az is látszik, hogy a Fülöp-szigeteket jobban megviselte a Covid-19-járvány kapcsán bekövetkező válság, amelynek hatására, valamint Biden elnöknek az ázsiai szövetségesekkel tanúsított barátságosabb politikája miatt kezdetett újra közeledni Washingtonhoz.⁷⁹

3. ábra: Kína és az USA részaránya Vietnám teljes külkereskedelméből

Forrás: a szerző szerkesztése az UNCOMTRADE adatai alapján

2014 óta Vietnám 15 különböző szabadkereskedelmi egyezménybe lépett be, továbbá tagja az Átfogó és progresszív megállapodás a transz-csendes-óceáni partnerségnek (*Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership, CPTPP*) és az Európai Unióval kötött szabadkereskedelmi egyezménynek is (*European*

⁷⁸ A 4. és 5. táblázat alapján.

⁷⁹ A 4. és 5. táblázat alapján.

Union-Vietnam Free Trade Agreement, EVFTA). Ez a két utóbbi egyezmény segíti az ipar átstrukturálását, hiszen azok a termékek élveznek előnyt, amelyek gyártásánál az egyezményben részes országokból érkező alapanyagot használnak fel, így a kínai termékek fokozatosan vesztenének a nagyarányú versenyelőnyükből. Ám a folyamat lassú, hiszen a kínai termékek több szempontból is előnyösek: olcsók, közel vannak, és a vállalatoknak már bejáratott ellátási rendszerük van, míg az új egyezmények egyelőre még ismeretlen lehetőségeket tartogatnak számukra.⁸⁰ Ismét iskolapéldája látható a biztosításnak, hiszen a Koga-módszerrel ez leírható diplomáciai biztosításként, ahol gazdaságilag ellensúlyozás történik, de diplomáciai enyhüléssel ötvözve. Kuik-módszerrel ez a stratégia jól felismerhető gazdasági diverzifikációval jellemezhető, míg közvetett ellensúlyozással kompenzál a nem közvetlenül kinyilvánított ellenfél képével.

5.2. A Fülöp-szigetek

A filippínó kereskedelem mértéke az 1990-es évektől folyamatosan bővül, ám a teljes GDP-hez viszonyított aránya (69%) elmarad a régiós országokétól (Vietnám 210%, Malajzia 123%). Ebből következik a jelenség, hogy kevésbé érintette a gazdaságot az amerikai–kínai kereskedelmi háború.⁸¹ Az ország különösebb fókuszot nem helyezett a szabadkereskedelmi egyezmények tető alá hozására⁸² és nem tagja a CPTPP-nek, azonban kötött egyezményt az EU-val (EFTA–Philippines FTA).⁸³ A kínai import aránya a 2010-es 8,5%-ról 2019-re már 22,8% növekedett,⁸⁴ és a kereskedelmi deficit a 2001-es 281,6 millió dolláros értékről 2008-ra 908 millió dollár értékben szufficitessé (többség állt fenn Kínával szemben) vált, hogy 2014-re újra deficitet érjen el a maga 2,3 milliárd dollárjával. A 2020-as kereskedelmiméreg-adat szerint 12,2 milliárd dollár a deficit.⁸⁵

A Fülöp-szigetek iparára is nagy terhet ró az olcsó és könnyen elérhető kínai import lehetősége. A dutertei fordulat bejelentése után FDI-kiáramlás történt több térségbeli ország részéről, ami a bizonytalanság tünete lehetett, amit súlyosbított a drogellenes háború kitörése is. Ezzel szemben megnövekedett a kínai FDI-beáramlás, ám az aránya elmaradt a más régióbéli közepes jövedelmű fejlődő országokétól.⁸⁶ Összességében elmondható, hogy a retorikának megfelelő nagymértékű váltás nem következett be a gazdasági vérkeringésben, az tovább haladt a fordulat előtti vonalon. Duterte inkább fókuszált a diplomáciai mozgástér növelésére, semmint a kereskedelmi kapcsolatok irányváltására. Az ország stratégiája Koga-módszerrel puha biztosítással jellemezhető, hiszen diplomáciai és retorikai szempontból is erőteljes volt a Kína felé forduló potyautas-politika, ám gazdasági és kereskedelmi kapcsolatain sem változtatott az ország, és a fennálló katonai szövetségi rendszert sem kérdőjelezte meg, így egyenlítő ki a hatásokat.

⁸⁰ Tran (2021): i. m.

⁸¹ Balboa (2020): i. m.

⁸² Tina S. Clemente: *Understanding the Economic Diplomacy between the Philippines and China*. *International Journal of China Studies*, 7. (2016), 2. 215–233.

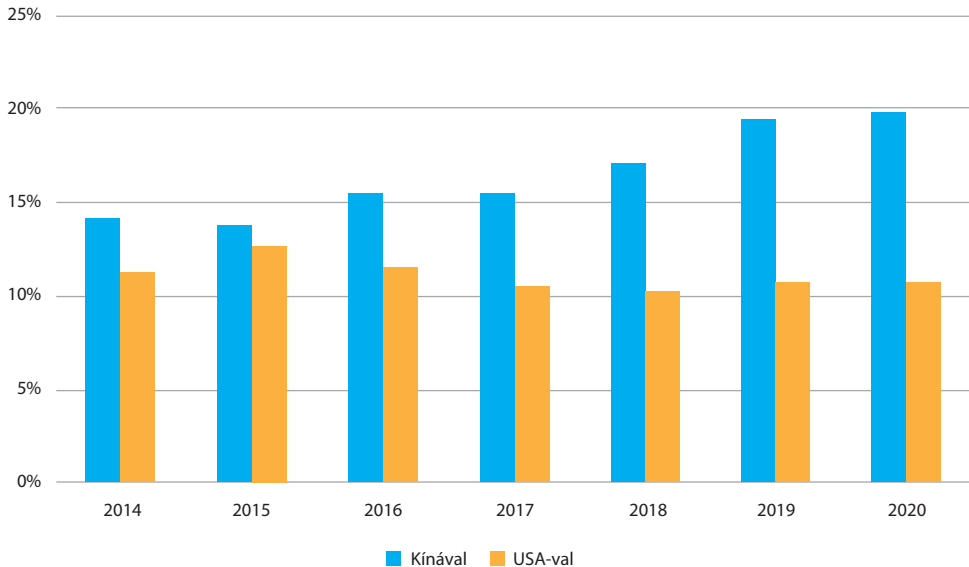
⁸³ International Trade Administration: *Philippines – Trade Agreements*. [online], Forrás: trade.gov [2022. 01. 08.].

⁸⁴ Balboa (2020): i. m.

⁸⁵ *UN Comtrade Database*. [online], Forrás: comtrade.un.org [2022. 01. 08.].

⁸⁶ Balboa (2020): i. m.

Az elemzés függelékében található 3. és 4. táblázat adataiból látható, hogy a Fülöp-szigeteket kereskedelmi szempontból jobban megviselte a Covid-19-járvány kapcsán bekövetkező gazdasági válság, hiszen a világgal folytatott kereskedelmének mértéke a 2019-es 188,2 ezer millió dollárról 2020-ban lecsökkent 154,5 ezer millió dollárra. Ezzel szemben Vietnám a világgal folytatott kereskedelmének mértéke a 2019-es 518,1 ezer millió dollárról 2020-ra 542,8 ezer millió dollárra nőtt, tehát kereskedelmi szempontból Vietnám képes volt folytatni a növekedő trendet, amely az országot jellemezte az elmúlt évtizedben.

4. ábra: Kína és az USA részaránya a Fülöp-szigetek teljes külkereskedelméből

Forrás: a szerző szerkesztése az UNCOMTRADE adatai alapján

Gazdasági változások voltak a bírósági döntés utáni időszakban, ám azok mértéke nem annyira számottevő, mégis látható az is, hogy úgy alakultak a kereskedelmi kapcsolatok, amerre éppen a külpolitikai kormányzat fordították. Összesítve a 3. és 4. ábrát elmondható, hogy az Egyesült Államokkal folytatott kereskedelem mértéke stagnál, míg a Kínával folytatott nő. Ez betudható lenne az általános trendnek, ám ugyanezen időszak alatt Vietnámban, ahol Washingtonhoz közeledés történt diplomáciai és biztonságpolitikai szinten, az Egyesült Államokkal folytatott kereskedelem mértéke folyamatos növekedést mutat, párhuzamosan a Kínával folytatott kereskedelemmel. Ez mutatja, hogy a trendtől eltérő hatások is jelen vannak, és ezek utalnak a politikai akarat gazdasági következményeire.

1. táblázat: Közvetlen külföldi tőkebefektetés (Foreign Direct Investment, FDI) 2010 és 2019 közötti kumulált összege a Fülöp-szigetek és Vietnám, valamint Kína és az USA viszonylatában, USD-ben számolva

	Fülöp-szigetek	Vietnám
FDI-beáramlás Kínából	18,2 milliárd (21%)	16,9 milliárd (8%)
FDI-beáramlás USA-ból	13,8 milliárd (16%)	15,6 milliárd (7%)
FDI-kiáramlás Kínába	2,9 milliárd	97 millió
FDI-kiáramlás USA-ba	elhanyagolható	148 millió
FDI-kiáramlás Vietnám felé	948 millió	N/A
FDI-kiáramlás a Fülöp-szigetek felé	N/A	20 millió

Forrás: a szerző szerkesztése a Lowy Institute adatbázisa alapján (<https://power.lowyinstitute.org/>)

A fenti FDI-adatokból látható, hogy a 2010 és 2019 közti időszakban a két ország és az Egyesült Államok, valamint Kína viszonylatában milyen befektetési értékek realizálódtak. Kína mindkét vizsgált ország esetében vezet az FDI tekintetében, ám a Fülöp-szigetek kapcsán mintegy 5%-kal többet fektet be az Egyesült Államokhoz képest, mint azt teszi Vietnám esetében, ahol csak 1%-kal van az Egyesült Államok előtt. Megállapítható, hogy a manilai gazdasági szereplők intenzívebben fektetnek be Kínába, mint katonai szövetségesükbe, és a vietnáminál is nagyságrendekkel több fülöp-szigeteki tőke áramlik Kínába. Továbbá megállapítható az is, hogy a Fülöp-szigetek jócskán több befektetést irányított Vietnámba, mint fordítva, ám ez magyarázható azzal is, hogy Vietnám még csak nemrég kapcsolódott be a globális kapitalista munkamegosztásba, ezért nagyobb növekedési potenciál rejlik az országban. Meg kell jegyezni azt is, hogy az egymás felé való befektetés mértéke a teljes befektetésekhez mérve mindkét ország esetében 1% alatti arányt képvisel.⁸⁷ Bár hipotézisemben azt feltételeztem, az egyező külpolitikai érdekek a két ország gazdasági kapcsolataira is pozitívan hatnak majd, ám szignifikáns közeledés mindennek alapján egyelőre nem látható közöttük.

Kínát számos vád éri, amikor gazdasági szankciót alkalmaz külpolitikai érdekei érvényesítésének érdekében. A jelenséget Fuchs és Klann *Dalai Láma-hatásnak* is nevezi, amely szerint átlagosan 12,5%-os Kínába irányuló exportesés következett be azon országok tekintetében, amelyek fogadták a tibeti szellemi vezetőt. Poh megállapítja, hogy a 2012-es Scarborough-zátonynál történő kínai–filippínó vetélkedés nyomán Peking nem alkalmazott komoly szankciókat, a nyugati sajtóban megjelenő vádakkal ellentétben. Habár az fontos elem, hogy Kínának összességében nincs akkora gazdasági befolyása a filippínó gazdaságra, hogy erőteljes hatást érjen el, míg ez Vietnám esetében sokkal nagyobb. A Haiyang Shiyu 981 incidens során is elmaradt ez a fajta „jövendőlt” szankciós politika, hiszen továbbra is növekvő értékeket mutatott a kereskedelmi forgalom, azonban a turisztika területén komoly volt a visszaesés. Számos kínai töröltette vietnámi útját, ami nem meglepő a Vietnámban akkor történő Kína-ellenes erőszakos tüntetéshullám ismeretében.⁸⁸ Létezik azonban olyan magyarázat is, hogy a külföldi befektetők akkor is

⁸⁷ Lásd 1. táblázat.

⁸⁸ Angela Poh: *The Myth of Chinese Sanctions over South China Sea Disputes. The Washington Quarterly*, 40. (2017), 1. 143–165.

kitartanak a befektetéseik mellett, ha konfliktus kezdődik saját országuk és a befektetésük célországa közt. Sok megkötött üzletnek van kifutása, azaz a megkötésük után is folyamatosan tőkét kell belefektetni, így a statisztika úgy mutatja, mintha a konfliktusos időszakban is jönne új beérkező tőke, de ez csak a múltban megkötött üzlet fenntartására szolgál. Sőt sok esetben a befektetők kívárnak, mivel a kivonulás ugyanúgy veszteséget okozna, mint a bent maradással esetleg együtt járó veszteség.⁸⁹

A bírósági döntés kapcsán ez a fajta geoökonómiai, szankciókkal operáló külgazdaságpolitika nem látszik szignifikánsnak, bár némi változás a politikai napirendben felfedezhető, mind Vietnám, mind a Fülöp-szigetek viszonylatában. Mindkét esetben úgy mozogtak a kereskedelmi kapcsolatok, ahogy az éppen aktuális külpolitikai szélirány változott, ám mégsem érték hatalmas kínai retorziók Manilát a bírósági döntés után, és Vietnámmal való kereskedelme is fokozatos pályán emelkedik. Ugyanez a dinamika olvasható ki az Egyesült Államok és a két ország kapcsán is, hiszen Manilával csökkent a kereskedelem aránya Duterte elnök hatalomra jutása után, azonban a Vietnámmal való kereskedelem a kereskedelmi háború folyamán nőtt, de inkább indirekt hatások miatt, hiszen Hanoival szemben is kemény hangokat ütött meg Trump elnök.

6. Kína tengeri ambíciói

Kína az elmúlt évtizedben nyíltan erősíteni kívánta jelenlétét a világtengereken, tette mindezt a jelenlegi tengeri hegemónnal, az Amerikai Egyesült Államokkal szembehelyezkedve. Kína eddig élvezte az amerikai *engagement* politikáját, amely a republikánus héjának tartott Henry Kissinger és a szintén héjának tartott demokrata Zbigniew Brzezinski egyöntetű támogatását is élvezte.⁹⁰ Ám a relatív hatalmi pozíciók változása Washingtonban aggodalmat, majd ellenséges érzelmeket szült a felemelkedő Kínával szemben.⁹¹ A nagyhatalmi rivalizálásban való helyálláshoz pedig elengedhetetlen a tengeri hatalom kiépítése, amelynek megkezdését hivatalosan 2012-ben jelentették be a Kínai Kommunista Párt 18. Nemzeti Kongresszusának ülésén. A 2015-ben kiadott védelmi fehér könyv elődeihez képest bátrabban fogalmazott, így kifejezte, hogy az eddig part menti vizek védelmére berendezkedett kínai flottát, immár nyílt vízi műveletekre is alkalmassá kívánják tenni. Felismerve az ország addigi kedvezőtlen hozzáállását, a dokumentum úgy fogalmaz, hogy szakítani kell azzal a tradicionális felfogással, miszerint a szárazföld fontossága az elsődleges a tengeri hadszíntér előtt.⁹²

Kína nagyobb léptékű tengeri stratégiával rendelkezik, amelynek csak első lépése biztosítani a környező vizeket. Persze nem Vietnám vagy a Fülöp-szigetek a fő riválisai, nem az ő igényeik aggasztják a pekingi vezetést, hanem saját nyersanyagellátásának hosszú távú biztosítása. Ahhoz, hogy a nyílt tengereken is hatékony erőt tudjon felvonultatni

⁸⁹ Alvin Camba – Janica Magat: *How Do Investors Respond To Territorial Disputes? Evidence From The South China Sea And Implications On Philippines Economic Strategy*. *The Singapore Economic Review*, 66. (2021), 1. 243–267.

⁹⁰ John J. Mearsheimer: *The Inevitable Rivalry*. [online], Foreign Affairs, 2021. november/december. Forrás: foreignaffairs.com [2022. 01. 08.].

⁹¹ Mearsheimer (2021): i. m.

⁹² Supriya Sharma: *China's Maritime Goals: Impact on Asia*. In M. S. Prathibha (szerk.): *East Asia Strategic Review: China's Rising Strategic Ambitions in Asia*. New Delhi, Pentagon Press, 2018. 227–243.; Batongbacal (2021): i. m.

a kereskedelmi flottájának védelme érdekében, először a környező területeket kell biztosítani. Bár található értékes – noha bizonytalan mennyiségű és kitermelhető – nyersanyagkészlet a Dél-kínai-tenger területén, ám a konfliktus ilyen mértékű felvállalását önmagában ez nem magyarázza. Kínának a „közel külföldet” kell ellenőriznie, hogy az első szigetláncon túl is kivetíthesse erejét (*power projection*). E cél elérésének katonai aspektusait a következőkben igyekszem röviden bemutatni.

6.1. A déli haditengerészeti erők – nagy vonalakban

Kína 2018-ban a Pentagon jelentése szerint a déli haditengerészeti szintéren 4 darab nukleáris meghajtású ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjáróval, 2 darab nukleáris meghajtású támadó tengeralattjáróval és 16 darab dízelelektromos meghajtású tengeralattjáróval rendelkezett, valamint 19 darab fregattal, 11 darab korvettel, 3 darab partra szállító dokkhajóval, 10 darab harckocsi partra szállító hajóval, 9 darab közepes méretű partra szállító hajóval és 21 darab rakétával felszerelt járőrhajóval. A partiőrség számait tekintve 2019-ben a Pentagon becslései szerint Peking 130 darab nagyobb hajóval, 70 darab gyorsnaszáddal, 400 darab járőrhajóval és mintegy 1000 darab part menti és folyami hajóval rendelkezett.⁹³

6.2. Légvédelmi azonosítási zónák kérdése

Kína a Kelet-kínai-tengeren létesített légvédelmi azonosítási zónához (*Air Defence Identification Zone, ADIZ*) hasonlatosan a Dél-kínai-tengeren is tervez hasonló zónát kijelölni, amely magában foglalná a Pratas-, Paracel- és Spratly-szigeteket, ám ez idáig csak terv maradt. Az ADIZ egy azonosítási zóna a légtérben, általában nem vitatott területek esetében, ahol az adott szuverén monitorozza és azonosításra szólítja fel az áthaladó repülőgépeket. Bár sok ország alkalmazza, a szabályozása nem tisztázott, nemzetközi szerződés nem rendelkezik róla. E zóna működtetésére telepítenek a kínaiak a zátonyokra korai előrejelző rendszereket, radarokat és egyéb képalkotó infrastruktúrát.⁹⁴

7. Az Egyesült Államok térségbeli törekvései

A Trump-adminisztráció igyekezett az Egyesült Államok és Kína közötti választásra készíteni a régió országait, ezzel ellentétbe kerülve a vietnámi harmadik utas külpolitikai hagyománnyal. Ezeket az ügyeket a Biden-adminisztráció úgy igyekezett elsimítani, hogy világossá tette: nem szükséges a partnereknek választania a két nagyhatalom között, és meglévő, főképp kereskedelemmel kapcsolatos konfliktusos ügyeket is igyekezett rendezni. Ezzel ellentétes folyamatként azonban új potenciális konfliktusforrások jelenhetnek meg az emberi jogokat középpontba helyező adminisztrációval. Vietnám esetében

⁹³ Derek Grossman: Military Build-Up in the South China Sea. In Leszek Buszynski – Do Thanh Hai (szerk.): *The South China Sea From a Regional Maritime Dispute to Geo-Strategic Competition*. 2020. 182–200.

⁹⁴ Minnie Chan: *Beijing's Plans for South China Sea Air Defence Identification Zone Cover Pratas, Paracel and Spratly Islands, PLA Source Says*. [online], South China Morning Post, 2021. május 31. Forrás: scmp.com [2022. 01. 08.].

a kétoldalú kapcsolatok erősödésének sarokpontja a biztonsági együttműködés kialakítása lenne, ám a vietnámi háború emlékei ezt régóta fékezik.⁹⁵

Természetesen az Egyesült Államok felismerte a kínai hadiflotta nagyléptékű fejlesztését és igyekszik erre adekvát válaszlépéseket adni. Ennek képezi részét a haditengerészeti eszközállományának növelése 308 darab hajóról 355 hajóra. A hidegháború után megváltozott az Egyesült Államok és szövetségesei haditengerészeti stratégiája, az addigi tengeri kontroll (*sea control*) helyett az erőketítés vált elsődlegessé, hiszen nem volt számottevő ellenállás a nyílt vizeken. Mivel az ellenállás újra megjelent, a stratégia ismét kezd visszaterni a korábbi szakaszba.⁹⁶

Az Egyesült Államok Délkelet-Ázsia stratégiája a szabályokon alapuló rend fenntartására, fenntartható gazdasági növekedésre, inkluzív diplomáciára és biztonsági együttműködésre épít. A jog uralma, a hajózás szabadsága, a közjóságok szabad használata és a *status quo* erőszakos megváltoztatásának tilalma fontos célok Washington számára. A szabad hajózás fenntartása érdekében az amerikai flotta 2015 és 2019 közt 15 alkalommal hajtott végre szabad hajózási műveleteket (*freedom of navigation operations*, FONOP).

7.1. Az USA szerepe Vietnám és Fülöp-szigetek esetében

Mint korábban már érintettem, bár a kínai kutatók látják a közeledést Hanoi és Washington között, üveglafont feltételeznek a kapcsolatok erősödése felett. Mivel Hanoi számára a földrajzi és gazdasági realitások nem teszik lehetővé az erőteljesebb biztonsági együttműködést Washingtonnal, ezért a kínaiak biztosak a stratégiai egyensúly fennmaradásában. Éppen ebből következik az is, hogy Kína igyekszik gazdasági befolyását fenntartani és akár erősíteni is, hogy így megdrágítsa az alternatíva keresését Vietnám számára.⁹⁷ Míg Peking nem lép át bizonyos vörös vonalakat, addig az üveglafon megmarad, azonban előfordulhatnak helyzetek, amelyek kiválthatják az elmozdulást. Ugyanígy, ha Hanoi csatlakozna a Négyoldalú Biztonsági Párbeszédhez (*Quadrilateral Security Dialogue*, Quad), akkor Pekingnek komoly ellenlépésre kellene elhatároznia magát, de mindezt napjainkig valószínűtlennek gondolják a felek, és Vietnám saját maga által meghatározott stratégiai céljaival sem egyezne. A kínai üveglafon felismerése egybevág a Kenneth Waltz által leírtakkal, miszerint a kisállamok nagyobb eséllyel választanak potyautas-stratégiát, mivel a szövetségeseik esetleg későn érkeznének meg támogatásukról biztosítani őket. Emellett nagy offenzív képességekkel rendelkező közeli nagyhatalom esetén az ellensúlyozó szövetségek nem életképesek.⁹⁸

A koronavírus-járvány a katonai együttműködésekre is rányomta a bélyegét, hiszen tartva a fertőzéstől, számos közös hadgyakorlat maradt el, többek közt az Egyesült Államok és a Fülöp-szigetek közötti is. Manila a dutertei külpolitikai fordulat után előreláthatólag

⁹⁵ Huong Le Thu: *Reconciling the Past for a Stronger Partnership: Shaping U.S.-Vietnam Relations under the Biden Administration*. [online], CSIS, 2021. augusztus 4. Forrás: csis.org [2022. 01. 08.].

⁹⁶ IISS: *The Military Balance 2021*. London, The International Institute for Strategic Studies, 2021.

⁹⁷ Grossman–Orner (2021): i. m.

⁹⁸ Waltz (1979): i. m.

ismét stabil szereplője lesz az amerikai védernyőnek. Az Egyesült Államoknak azonban erőteljesebb támogatói attitűdöt kell felvennie, hogy a Duterte elnök által bírált politikai stílust, az annak nyomán keletkezett sérelmeket ellensúlyozni tudja. Amennyiben erős kiállást mutatna a filippínó érdekek mellett, akkor Manila is elégedettebbé válna. Katonapolitikai szempontból szükséges lenne a további modernizációban való segédkezés és a különböző alakulatok interoperabilitásának erősítése.

8. Vietnám és a Fülöp-szigetek kapacitásai

Bár a fő célt – miszerint a pekingi döntéshozók számára tegyék túl költségessé a katonai lépéseket – Hanoi elérhette, ám az ország egy Kínával vívott küzdelem során csak kisebb intenzitású konfliktus esetében lenne képes az eredményes ellenállásra. Amennyiben az Egyesült Államok a térségből hátrébb vonul, úgy Peking növelheti a nyomásgyakorlást, amelyre Vietnám vagy nagyobb mértékű fegyverkezéssel válaszolhatna, így beszállva egy, az eltérő erőforrások miatt megnyerhetetlen fegyverkezési versenybe, vagy megpróbálhatna északi szomszédja számára engedményeket tenni. Egyik forgatókönyv sem egyeztethető össze jelenleg sem Hanoi, sem Washington stratégiai érdekével.

A Vietnámi Kommunista Párt már 2007-ben olyan modernizációs stratégiát adott ki, amely 2020-ig igyekezett egy erősebb, mobilisebb és flexibilisebb haderőt kialakítani. Ez azért is nagy kihívás, mivel a vietnámi erők eddig inkább szárazföldfókusszal rendelkeztek, ám most korlátozott erőkitvétési képességre kellene szert tenniük a tengeren és a levegőben egyaránt. Tekintettel tehát a két hadsereg közti pusztán méretbeli különbségre, a vietnámi haderő csak mérsékelt ellensúlyozásra és elrettentésre lehet képes. Vietnám katonai modernizációjának fő célkitűzése az elrettentés, elsősorban északi szomszédjával szemben, amely cél érdekében az ország a közelmúltban beszerzett 6 darab orosz gyártmányú Kilo-osztályú tengeralattjárót, 36 darab Su-30MKK tengeri csapás-mérésre is képes többfunkciós vadászgépet, S-300 partról indítható hajó elleni rakétákat (területmegtagadási céllal) és egyéb fegyverrendszereket.

A könnyű fegyverzettel felszerelt paramilitáris egységeknek és a partiőrségnek a feladata a felderítés és a törvények betartatása a követelt területeken.⁹⁹ Oroszország döntő részt vállalt a vietnámi haderő modernizációjában, így téve a hadsereget Kínával szemben limitált elrettentő erővé.¹⁰⁰ A megvásárolható fegyvereken túl, a vietnámi haderő komoly harci tapasztalattal is rendelkezik a közelmúltból, ami jelentős multiplikátorhatást gyakorol a haderő műveleti képességére és így elrettentő erejére, hiszen a harci tapasztalat a legértékesebb faktor egy fegyveres erő esetében.

Oroszországon kívül Kanadából és Spanyolországból is történt haditechnikai beszerzés. A cél a háromdimenziós műveleti képességrendszer megszerzése és a járőrözés képességének fenntartása a közeli vizeken. Kínai elemzők ezt nem csupán modernizációs fejlesztésként értékelik, hanem elmozdulásként a passzív védekező stratégiától az aktív védekezőig. Ezen elemzők biztosnak vélik azt, hogy a beszerzett eszközök a kínai féllel

⁹⁹ Grossman–Orner (2021): i. m.

¹⁰⁰ Ian Storey: *Russia's Defence Diplomacy in Southeast Asia: A Tenuous Lead in Arms Sales but Lagging in Other Areas.* [online], Yusof Ishak Institute, 2021. március 18. Forrás: iseas.edu.sg [2022. 01. 08.].

szembeni konfrontációra készítik fel az országot. 2016-ban Washington részben feloldotta a Hanoi érintő fegyverszállítási embargót, így lehetőség nyílt az amerikai járőrhajók szállítására.¹⁰¹ Vietnám haditengerészetének fejlesztésében tehát az Egyesült Államok is segédkezik, hiszen az országot 2015-ben a Fülöp-szigetek, Indonézia és Malajzia mellett felvette az Ázsia Tengerbiztonsági Kezdeményezésbe (*Asia Maritime Security Initiative*), amelynek keretei közt 425 millió dollárt biztosítanak a haditengerészeti kapacitások növelése érdekében.¹⁰²

Számos múltbéli sikere miatt a hadsereg élvez elsőbbséget a légierő és haditengerészet előtt, emiatt ez a két haderőnem csak a hadsereg támogatására alkalmazható, ami nehezíti az autonóm elrettentési képesség kiépítését. További nehézséget jelent az adekvát felderítési és képalkotási képesség kifejlesztése, hiszen a vietnámi radarrendszerek elavultak, így sokszor kis egységeket kell kiküldeni, hogy azonosíthassák a közlekedő hajókat.¹⁰³ Az elrettentő képesség kiépítése a belső ellensúlyozás következménye, amely párosul a külső ellensúlyozással. Mindezen stratégia azonban a bebiztosítás keretein belül marad, hiszen bár Vietnám törekszik katonai erejének növelésére és Kína riválisához is közeledik, ám közben gazdasági és (állam- és pártközi) diplomáciai csatornákon is igyekezik nyugtatni északi szomszédját.

Manila igyekszik haditengerészetét és légierőjét modernizálni, amelynek keretbe foglalásához bejelentették a Stratégiai Hajózás Terv 2020-at, valamint a Repülés Terv 2028-at. E programok keretei közt fregattok, korvettek, partvédelmi eszközök, járőrhajók, ágyúnaszádok, szállítóhajók és dízelelektromos tengeralattjárók épülnének, és a légierőt is korszerűsítének, bár eddig kevés haladás történt a programban.¹⁰⁴ A filippínó haditengerészet feladatai közé tartoznak rendfenntartási elemek is, ezért erőforrása és figyelme megosztott, továbbá hagyományosan költségvetési szempontból itt is a hadsereg élvez prioritást a különböző felkelőcsoportokkal szembeni belbiztonsági funkciói miatt.¹⁰⁵ Az amerikai beszerzések általában elavult hajókat takarnak, és a hajóépítő ipar sem kellően fejlett, ám a 2020-ban rendszeresített dél-koreai gyártmányú Jose Rizal-osztályú fregatt képes olyan mérsékelt szintű konfrontációkban részt venni, mint a vízágyú-összezapások a kínai hajókkal. Egy eszkalációs szituációban azonban már képtelenek lennének hatékonyan védekezni a hiányos légvédelmi és közelharc fegyverzet miatt.¹⁰⁶ A jelenlegi cél egy olyan flotta építése, amely képes a felszínen járőrözve, hajó elleni és légvédelmi rendszerekkel felszerelve elrettentést gyakorolni, valamint az alacsony intenzitású összezapásokban részt venni. Ezzel szemben Hanoi nagyobb hangsúlyt fektet a területmegtagadásra.¹⁰⁷ A tengeralattjárók, hasonlóképpen a felszíni hajókhoz, drágák és sok időbe, költségbe

¹⁰¹ Grossman–Orner (2021): i. m.

¹⁰² Hiep (2018): i. m.

¹⁰³ Grossman–Orner (2021): i. m.

¹⁰⁴ Grossman–Orner (2021): i. m.

¹⁰⁵ Jay Tristan Tarriela: *The Philippine Navy Needs More Than New Ships*. [online], The Diplomat, 2020. március 6. Forrás: thediplomat.com [2022. 01. 08.].

¹⁰⁶ Shang-Su Wu: *Modernising the Philippine Navy*. [online], East Asia Forum, 2020. augusztus 8. Forrás: eastasiaforum.org [2022. 01. 08.].

¹⁰⁷ Felix K. Chang: *Building from Scratch: Rebirth of the Philippine Navy*. [online], Foreign Policy Research Institute, 2019. október 10. Forrás: fpri.org [2022. 01. 08.].

telik, míg képessé válnak hiteles elrettentő erőt felmutatni, ráadásul az alacsony intenzitású összecsapásokban hasznavehetetlenek.¹⁰⁸ Ez a *fleet-in-being* (támaszpontokon maradó felszíni flotta) -szerű működés és a felszín alatti flottaépítési vágy azonban költségvetési szempontból nem biztos, hogy a leghatékonyabb, és lehet, hogy Manilának is olyan szárazföldről indítható fegyverrendszereket, területmegtagadó képességeket kellene kifejleszteni, amelyekre megvan az anyagi és szakmai háttere.¹⁰⁹

Jelenleg a filippínó haditengerészet az úgynevezett *Active Archipelagic Defense Strategy*-t alkalmazza, amely a tengerészgyalogságra építve igyekszik fenntartani a képességet, hogy a tengeri határokon belül tartós tengeri jelenléteket biztosítson. Azaz limitált erőket kiván alkalmazni, hogy az aszimmetrikus fenyegetésekre reagálni tudjon, a szigetvédelmi funkcióit képes legyen ellátni és a csapatszállító, telepítő missziókat is el tudja végezni. Ehhez az expedíciós műveleti képességhez azonban fejleszteni kellene a felderítő és logisztikai kapacitásokat, nem beszélve a tengeri területmegtagadó (*sea denial*) és területmegtartó (*sea control*) képességekről. Egy olyan szigetországnak, mint a Fülöp-szigetek nagy kihívást jelent a bevethetőség kérdése, azaz, milyen gyorsan képes egységeket elhelyezni a kritikus területeken, amihez elengedhetetlen a csapatszállító kapacitás javítása. A légerő modernizációs programja is hozzájárulhat a tengeri területmegtartó képesség növeléséhez, hiszen JAS 39 Gripen vagy F-16-os vadászbombázó repülőgépek beszerzése van épp a terítéken, amelyek hajó elleni rakétákkal is felszerelhetők, továbbá légi fedezetet nyújthatnak a szárazföldi egységeknek is.¹¹⁰ India igyekszik segíteni a szigetországot a modernizációban, ezt célozta a BrahMos rövid hatótávolságú szuperszonikus robotrepülőgép leszállítása is, amely indítható tengeraltjáróról, hajókról, repülőgépről vagy szárazföldről egyaránt.¹¹¹

Ugyanakkor a korlátozott erőforrások hatalmas kihívás elé állítják a fegyveres erőket. Valójában az ország jelenlegi eszközei és képességei aránytalanok a szigetország biztonságának követelményeihez képest, különösen a vitatott területeken tapasztalható folyamatos nyomásgyakorlás, bizonytalanság és fenyegetés tükrében. A műveleti szinten meglévő szakértelem és gyakorlat hiánya tovább gyengíti a filippínó flottát, amelynek fejlesztése szintén időigényes feladat.¹¹² Összességében elmondható, hogy a filippínó haditengerészet sok időt vesztegetett el, politikai és társadalmi okok miatt is, míg Kína és egyéb térségbeli flották nagy léptékű fejlesztésekbe kezdtek.¹¹³

Duterte elnök bár retorikában nyitott az orosz védelmi ipar felé, ám a hadsereg jobban preferálja az amerikai és dél-koreai fegyvereket, emellett az USA szankciós politikája is elrettentette az országot a komolyabb vásárlástól. Így a Moszkva által ajánlott

¹⁰⁸ Abdul Rahman Yaacob: *Rethinking the Philippines' Submarine Program*. [online], East Asia Forum, 2021. június 15. Forrás: [2022. 01. 08.].

¹⁰⁹ Thoms D. Luna: *The Philippine Navy's Strategic Sail Plan 2020: A Strong and Credible Force by 2020*. [online], Defense Technical Information Center, 2017. június 9. Forrás: apps.dtic.mil [2022. 01. 08.].

¹¹⁰ Lukasz Stach: *The Philippines Maritime Forces and Its Maritime Military Power Projection Capabilities: Unfulfilled Ambitions? Defense & Security Analysis*, 37. (2021), 4. 414–434.

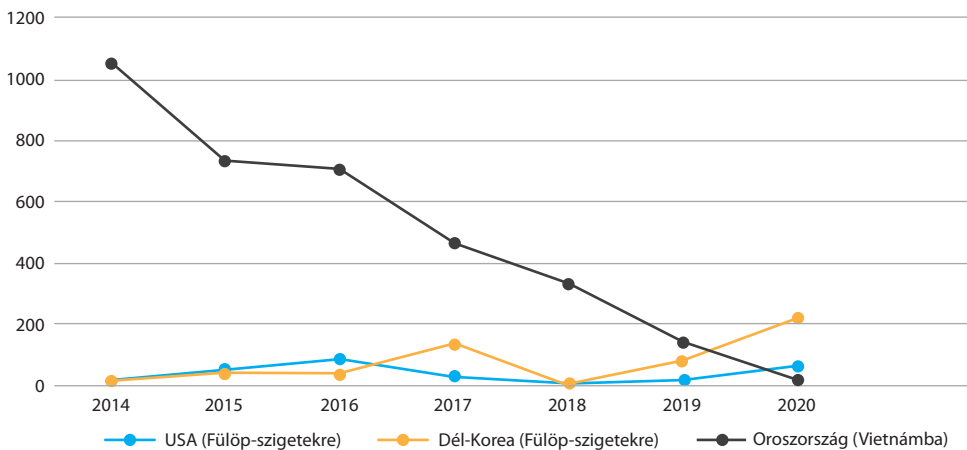
¹¹¹ Chester B. Cabalza: *Philippines' Aspirational Maritime Power: Is it Achievable by 2028?* [online], Observer Research Foundation, 2021. szeptember 1. Forrás: orfonline.org [2022. 01. 08.].

¹¹² Cabalza (2021): i. m.

¹¹³ Stach (2021): i. m.

tengeralattjárók, helikopterek és egyéb katonai felszerelések beszerzései elmaradtak.¹¹⁴ Ez a helyzet ismét rámutat a bebiztosítás belső korlátaira, mivel a kiépült elitek amerika-barátsága gátolja a hatékony diverzifikációt. Ebben az esetben is történt belső ellensúlyozási kísérlet, tehát Kuik-módszerrel közvetett ellensúlyozás történt, hiszen az erőkitetítő képesség fejlesztése irányulhat a lázadók ellen is, tehát nem expliciten Kínával szemben hirdették meg. Ezek pedig kiegészültek a már ismertetett dutertei fordulat megbékítő formulájával.

A védelmi diplomáciának komoly befolyásszerző és megtartó potenciálja van, ezért érdemes megvizsgálni a fegyvereladások mértékét. Bár a fegyverkereskedelem fontos elem, kiegészülve a közös hadgyakorlatokkal, képzési együttműködésekkel, stratégiai dialógussal és egyéb operatív együttműködő műveletekkel kapjuk meg a védelmi diplomácia teljes eszköztárát.¹¹⁵ Vietnám esetében Oroszország, a Fülöp-szigetek esetében az Egyesült Államok és Dél-Korea tölt be komolyabb szerepet a fegyverkereskedelem terén, ahogy az az 5. ábrán látszik.

5. ábra: A Fülöp-szigetekre és Vietnámba irányuló legnagyobb fegyverszállítások mértékei (millió USD) a SIPRI trendindikátora szerint

Forrás: a szerző szerkesztése a SIPRI Arms Transfers Database adatai alapján

A grafikonról leolvasható az a trend, hogy Oroszország egyre kisebb mértékben ad el fegyvert Vietnámnak, aminek lehet magyarázata a javuló orosz–kínai kapcsolatok, amelybe nem fér bele a potenciálisan Pekinggel szembehelyezkedő Vietnám felfegyverzése. Egyéb gazdasági területen is blokkoló faktorként lép fel Peking, hisz a Rosznyeft orosz cég térségbeli olajkitermelési terveitől is óva intette Moszkvát.¹¹⁶ A hagyományosan erős orosz szerepvállalást fokozatosan felválthatja majd az Egyesült Államok, vagy annak valamely térségbeli szövetségese. Oroszország mellett India is fontos partner Hanoi számára, mivel

¹¹⁴ Storey (2021): i. m.

¹¹⁵ Storey (2021): i. m.

¹¹⁶ *China Warns Russian Firm against Drilling Oil Off Vietnam*. [online], The Economic Times, 2018. május 17. Forrás: economictimes.indiatimes.com [2022. 01. 08.].

jellemzően szovjet gépekkel vannak tapasztalataik, és ezeket készek is megosztani a vietnámi kollégáikkal, hiszen közös érdekeket találnak Kínával szemben.

A következő táblázaton és grafikonokon (2. táblázat és 6–7. ábra) a két közepes méretű ország néhány védelempolitikai szempontból releváns mutatója látható, amely tartalmazza az egyes eszközkategóriák számadatait és a védelmi együttműködéseket jellemző adatokat is. Bár a kínai katonai potenciálról esett már szó, lévén a hatalmas méretkülönbségeknek, a Kínával való összehasonlítás kevésbé releváns, hiszen egyértelmű kínai fölény látható. Ugyanakkor az erőösszpontosítás a két kisebb hatalomnak kedvez, hisz egy időben, nagy valószínűséggel csak egy külső fenyegetésre kellene összpontosítaniuk. Egy Kínával vívott hipotetikus konfliktus a két ország esetében azt jelentené, hogy nekik elég lenne a kínai fenyegetésre fókuszálni, míg Kínának egységeket kellene lekötnie a térségbeli amerikai szövetségesek ellen is, nehogy azok kihasználhassák a pillanatnyi lehetőséget, amelyet a kínai erők lekötöttsége jelent. De meg kell jegyezni, hogy Kína déli haditengerészeti erői is túlnyomó fölényben lennének a két vizsgált ország tengerészeti erejével szemben, tehát az erőlekötés jelentőségét sem szabad túlbecsülni.

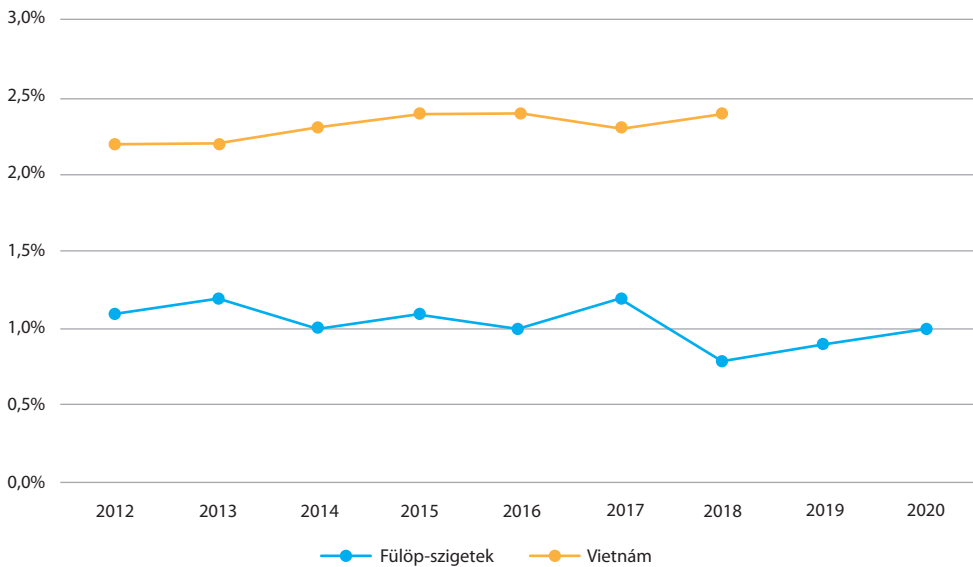
2. táblázat: A Fülöp-szigetek és Vietnám katonai kapacitásai

	Fülöp-szigetek	Vietnám
Aktív állomány	143 100 (Hadsereg: 101 000; Haditengerészet: 24 500; Légierő: 17 600; Paramilitáris egységek: 12 300)	482 000 (Hadsereg: 412 000; Haditengerészet: 40 000; Légierő: 30 000; Paramilitáris egységek: 40 000)
Tartalékosok	131 000 (Hadsereg: 100 000; Haditengerészet: 15 000; Légierő: 16 000; Paramilitáris egységek: 50 000)	5 millió
Fegyverimport az USA-ból 2017-ben	218 millió	54 millió
Fő haditechnikai importforrások 2016–2020	Dél-Korea (42%), Indonézia (17%), USA (17%), (Kínából 0%)	Oroszország (66%), Izrael (19%), Dél-Korea (4,8%), (Kínából 0%)
Közös hadgyakorlatok száma 2015–2020	USA-val 36 db, Vietnámmal 15 db, Kínával 13 db	Fülöp-szigetekkel 15 db, USA-val 13 db, Kínával 10 db
Harckocsik és gyalogsági harcjárművek száma 2020-ban	0 db harckocsi, 54 db harcjármű	1379 db harckocsi, 300 harcjármű
Nagy felszíni hadihajó 2020-ban	1 db fregatt, 1 fregatt	4 fregatt, 12 db korvett
Területmegtagadási képesség: taktikai tengeralattjárók 2020-ban	0 db	8 db taktikai tengeralattjáró
Vadászgépek száma 2020-ban	12 db vadászgép	72 db vadászgép
Délkelet-ázsiai országokkal tartott két- és többoldalú védelmi diplomáciai találkozók száma	8 db	20 db

*Forrás: a szerző szerkesztése a Lowy Institute, SIPRI Arms Transfers Database,
The Military Balance 2021 adatbázisai alapján*

Látható, hogy a Fülöp-szigetek mennyiségi és minőségi lemaradásban is szenved Vietnámmal szemben, ám esetében az Egyesült Államok hadereje is beszámítható az ország mögé. Ennek a szövetségnek műveleti szinten is hatékonyvá tételéhez elengedhetetlenek a közös hadgyakorlatok. Az elemzés ugyan a tengerre fókuszál, ám Vietnám esetében a szárazföldi hadsereg állapota is fontos, hiszen a kínai nyomásgyakorlás párhuzamosan történhet a közös szárazföldi határ és a tenger felől is.

Bár Manila jóval több alkalommal gyakorlatozott Washingtonnal, mint tette azt Hanoi, ám számításba kell venni, hogy a vietnámi fél mindezt nem az Egyesült Államok szövetségeseiként tette. Vietnám esetében leolvasható, hogy a szárazföldi hadseregnek komoly potenciálja van, amely elrettentő erő megnövelheti a területszerző próbálkozások költségeit. Vietnám régiós biztonságpolitikai dialógusok számában is a Fülöp-szigetek előtt szerepel: ezen a téren Manila számára sok a tennivaló, ha saját biztonságát regionális kontextusban akarja megerősíteni, helyi partnerekkel bebiztosítani.¹¹⁷

6. ábra: A Fülöp-szigetek és Vietnám védelmi kiadásai a GDP arányában

Forrás: a szerző szerkesztése a SIPRI Arms Transfers Database adatbázisa alapján
(Vietnám esetében csak 2018-ig vannak adatok)

¹¹⁷ Zachary Abuza: *Weapons, Viruses, and the New Defense Reality in Southeast Asia*. [online], War on the Rocks, 2020. május 7. Forrás: warontherocks.com [2022. 01. 08.]; *Vietnamese Annual Defense Budget to Reach USD 7.9Bn by 2024*. [online], Army Recognition, 2019. április 19. Forrás: armyrecognition.com [2022. 01. 08.].

és a tömbösödést, ugyanakkor egy regionális hegemon felemelkedését is aggasztónak találják.¹¹⁸ Az offenzív realizmus szerint a regionális hegemonia elérése a nagyhatalmak célja, és elvben ez a következő lépcsőfok a globális hegemonia elérése felé, ezért a kisebb hatalmak vagy egyenrangú nagyhatalmak célja ennek megakadályozása.¹¹⁹ Ez a kettősség, az egyszerre jelen lévő fenyegetés és lehetőség, az egyszerre jelentkező készlet az ellenállásra és az alárendelődésre, nagy fokú stratégiai bizonytalanságot okoz a Fülöp-szigetek és Vietnám döntéshozói számára. A vizsgálódás során jól kimutatható az a stratégiai kétértelműség, amellyel a rivalizáló nagyhatalmak közt keresik a rájuk leselkedő veszélyek bebiztosításának lehetőségeit.

A bebiztosításstratégia elméleti kerete jobb megértést tesz lehetővé az olyan politikai helyezkedések esetén, mint amelyet Duterte elnök vitt véghez, hiszen rámutat arra, hogy nem történt átfogó irányváltás, csupán a bebiztosítás egyes dimenzióit kezdték megvalósítani. Vietnám esetében is többször felmerül a harcias Kína-ellenesség és az Egyesült Államokhoz való gyors közeledés, ám e lépések nem mutatnak egyértelműen egyik vagy másik nagyhatalom mellett tett elköteleződési szándékra, csupán a bizonytalanság idejében való helyezkedésre utalnak. Jó példa erre az elköteleződés nélküliségre Vietnám négy nem politikája is. Ez viszont nem jelenti azt, hogy ez a hintapolitika-helyzet a későbbiekben nem változhat, hiszen ahogy a blokkba tömörülés logikája erősödésnek indul, úgy a térség államainak is kisebb lesz a mozgásterük, válasszák akár a harciasabb, akár a behódoló stratégiát. Továbbá az is a politika fenntarthatóságát korlátozza, hogy az milyen mértékben képes eredményeket elérni, hiszen a Fülöp-szigetek esetében a dutertei fordulat nem hozott döntő változást a szigetviták kapcsán a kínai attitűdben, valamint gazdasági téren sem ért el átütő sikereket.

Kínához viszonyítva a katonai ereje a két országnak elenyésző, főleg a tengeri hadviselésre való képességük terén. A lemaradás ledolgozásán tevékenykednek, azonban eltérő stratégiai elképzeléssel. Nehezíti dolgukat a haderőnemek közti együttműködés akadózása, a források korlátozott rendelkezésre állása, és több esetben módszerek terén sem a legoptimálisabb a választásuk. Elmondható, hogy Vietnám nagyobb mértékben fordít költségvetési forrásokat haderejének fejlesztésére, míg a Fülöp-szigetek mérsékelten növeli ráfordítását, sőt esetében leginkább stagnáló trend olvasható ki.

Azt a kérdést, miszerint a két vizsgált ország melyik külpolitikai stratégiát alkalmazta a bírósági döntést követően, a bebiztosításstratégián belüli különböző módzatokkal válaszoltam meg. Eltérő időben és környezetben, eltérő mértékben és módon igyekeztek kiegyenlíteni az ellensúlyozás és potyautasság jellemzőit, mindezt a bebiztosításstratégia logikája szerint egymással ellentétes és egymást kiegyensúlyozó módon azzal a céllal, hogy ne váltsanak ki túl nagy retorziót a nagyhatalmaktól. Az a hipotézis azonban, miszerint a közös stratégiai cél egymáshoz is közelebb hozza a két vizsgált országot, megdőlni látszik, mivel nem találtam erről kellő mértékű, meggyőző erejű bizonyítékot. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem létezhetnek ilyenek, így a kérdés mélyebb vizsgálatot is megér.

¹¹⁸ Cheng-Chwee (2021): i. m.

¹¹⁹ John J. Mearsheimer: *The Tragedy of Great Power Politics*. New York, Norton, 2001.

A bebiztosításstratégia önmagában nem csodaszer, hosszú távon nem fenntartható, ha újabb hidegháború kialakulása felé vezet a nemzetközi politikai polarizáció. Mindenesetre a bizonytalanságból fakadó kockázatok enyhítésére jó eszköz lehet, sikerességét az idő fogja igazolni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 'Rules-Based' Approach to Resolve Dispute with China: Del Rosario. [online], Rappler, 2012. szeptember 27. Forrás: rappler.com [2022. 01. 08.]
- Abuza, Zachary: *Weapons, Viruses, and the New Defense Reality in Southeast Asia*. [online], War on the Rocks, 2020. május 7. Forrás: warontherocks.com [2022. 01. 08.]
- Amane, Yamazaki – Suguru Osawa: Asymmetry Theory and China–Philippines Relations with the South China Sea as a Case. *East Asia (Piscataway)*, 38. (2021), 4. 333–352. Online: <https://doi.org/10.1007/s12140-021-09370-1>
- Avenidaño, Christine O.: President Aquino: *Philippines to Protect 'What's Ours'*. [online], Philippine Daily Inquirer, 2021. június 26. Forrás: inquirer.net [2022. 01. 08.]
- Balboa, Jenny D.: Duterte's Foreign Policy Pivot and Its Impact on Philippine Trade and Investments: An International Political Economy Perspective. *Philippine Political Science Journal*, 41. (2020), 1–2. 127–160. Online: <https://doi.org/10.1163/2165025X-BJA10009>
- Batongbacal, Jay L.: Deciphering Duterte's Foreign Policy on the South China Sea. In Zou Keyuan (szerk.): *Routledge Handbook of the South China Sea*. London, Routledge, 2021. 199–224. Online: <https://doi.org/10.4324/9780367822217-15>
- Blanchard, Ben: *Duterte Aligns Philippines with China, Says U.S. Has Lost*. [online], Reuters, 2016. október 20. Forrás: reuters.com [2022. 01. 08.]
- Cabalza, Chester B.: *Philippines' Aspirational Maritime Power: Is it Achievable by 2028?* [online], Observer Research Foundation, 2021. szeptember 1. Forrás: orfonline.org [2022. 01. 08.]
- Camba, Alvin – Janica Magat: How Do Investors Respond To Territorial Disputes? Evidence From The South China Sea And Implications On Philippines Economic Strategy. *The Singapore Economic Review*, 66. (2021), 1. 243–267. Online: <https://doi.org/10.1142/S0217590819500681>
- Chang, Felix K.: *Building from Scratch: Rebirth of the Philippine Navy*. [online], Foreign Policy Research Institute, 2019. október 10. Forrás: fpri.org [2022. 01. 08.]
- Chan, Minnie: *Beijing's Plans for South China Sea Air Defence Identification Zone Cover Pratas, Paracel and Spratly Islands, PLA Source Says*. [online], South China Morning Post, 2021. május 31. Forrás: scmp.com [2022. 01. 08.]
- Cheng-Chwee, Kuik: How Do Weaker States Hedge? Unpacking ASEAN States' Alignment Behavior towards China. *Journal of Contemporary China*, 25. (2016), 100. 500–514. Online: <https://doi.org/10.1080/10670564.2015.1132714>
- Cheng-Chwee, Kuik: Getting Hedging Right: A Small-State Perspective. *China International Strategy Review*, 3. (2021), 2. 300–315. Online: <https://doi.org/10.1007/s42533-021-00089-5>
- Cheng-Chwee, Kuik: *Hedging in Post-Pandemic Asia: What, How, and Why?* [online], The Asan Forum, 2020. június 6. Forrás: theasanforum.org [2022. 01. 08.]
- China Warns Russian Firm against Drilling Oil Off Vietnam*. [online], The Economic Times, 2018. május 17. Forrás: economictimes.indiatimes.com [2022. 01. 08.]
- Clemente, Tina S.: Understanding the Economic Diplomacy between the Philippines and China. *International Journal of China Studies*, 7. (2016), 2. 215–233. Online: <https://icsum.org.my/wp-content/uploads/2020/02/clemente.pdf>
- Country Comparison Philippines vs Vietnam*. [online], Forrás: countryeconomy.com [2022. 01. 08.]
- Data for Vietnam, Thailand*. [online], The World Bank, Forrás: data.worldbank.org [2022. 01. 08.]

- ENNSZ: *CML/17/2009*. [online], Forrás: un.org [2022. 01. 08.]
- EUR-Lex: *Az Egyesült Nemzetek tengerjogi egyezménye*. [online], Forrás: eur-lex.europa.eu [2022. 01. 08.]
- Galang, Mico A.: *What's Happened to the Philippines–Vietnam Strategic Partnership?* [online], East Asia Forum, 2018. május 31. Forrás: eastasiaforum.org [2022. 01. 08.]
- Green, Michael – Kathleen Hicks – Zack Cooper – John Schaus – Jake Douglas: *Counter-Coercion Series: China-Vietnam Oil Rig Standoff*. [online], Asia Maritime Transparency Initiative, 2017. június 12. Forrás: amti.csis.org [2022. 01. 08.]
- Grossman, Derek: Military Build-Up in the South China Sea. In Leszek Buszynski – Do Thanh Hai (szerk.): *The South China Sea From a Regional Maritime Dispute to Geo-Strategic Competition*. London, Routledge, 2020. 182–200. Online: <https://doi.org/10.4324/9780429331480-13>
- Grossman, Derek – Paul S. Orner: Tracking Chinese Perceptions of Vietnam's Relations with China and the United States. *Asia Policy*, 28. (2021), 2. 103–127. Online: <https://doi.org/10.1353/asp.2021.0019>
- Gurung, Ananta Swarup Bijendra De: China, Vietnam, and the South China Sea: An Analysis of the “Three Nos” and the Hedging Strategy. *Indian Journal of Asian Affairs*, 31. (2018), 1–2. 1–20. Online: www.jstor.org/stable/26608820
- Ha, Nguyen Thi Thanh: Vietnam and the South China Sea. In Leszek Buszynski – Do Thanh Hai (szerk.): *The South China Sea From a Regional Maritime Dispute to Geo-Strategic Competition*. London, Routledge, 2020. 77–92. Online: <https://doi.org/10.4324/9780429331480-6>
- Hiep, Le Hong: *Vietnam's Position on the South China Sea Code of Conduct*. [online], Yusof Ishak Institute, 2019. április 8. Forrás: iseas.edu.sg [2022. 01. 08.]
- Hiep, Le Hong: *When Elephants Fight: Vietnam's Responses to Intensifying US–China Strategic Competition*. [online], National Institute for Defense Studies ASEAN Workshop 2020 „How Can ASEAN Deal with the United States-China Strategic Competition?” 2020. Forrás: nids.mod.gov.jp [2022. 01. 08.]
- IISS: *The Military Balance 2021*. London, The International Institute for Strategic Studies, 2021.
- International Trade Administration: *Philippines – Trade Agreements*. [online], Forrás: trade.gov [2022. 01. 08.]
- Jeong, Sophie – Brad Lendon: *Philippines Renews Key Military Agreement with the United States*. [online], CNN, 2021. június 30. Forrás: edition.cnn.com [2022. 01. 08.]
- Koga, Kei: The Concept of “Hedging” Revisited: The Case of Japan's Foreign Policy Strategy in East Asia's Power Shift. *International Studies Review*, 20. (2018), 633–660. Online: <https://academic.oup.com/isr/article/20/4/633/4781685>
- Kurlantzick, Joshua: *Duterte's Ingratiating Approach to China Has Been a Bust*. [online], Council on Foreign Relations, 2021. június 16. Forrás: cfr.org [2022. 01. 08.]
- Laforga, Beatrice M.: *Japan Remains Top Source of ODA with over \$10 Billion in First Half*. [online], BusinessWorld, 2021. június 16. Forrás: bworldonline.com [2022. 01. 08.]
- Lee, Yen Nee: *Four Years On, Philippine President Duterte is Still Struggling to Show the Benefits of Being Pro-China*. [online], CNBC, 2020. szeptember 7. Forrás: cnbc.com [2022. 01. 08.]
- Li, Jianwei: *Managing Tensions in the South China Sea: Comparing the China-Philippines and the China-Vietnam Approaches*. [online], S. Rajaratnam School of International Studies Singapore, 2014. Forrás: dr.ntu.edu.sg [2022. 01. 08.]
- Li, Lingqun: The South China Sea Arbitration Case and Beyond In *China's Policy towards the South China Sea*. London, Routledge, 2018. 177–208. Online: <https://doi.org/10.4324/9781315158709-8>
- Liwanag Luis – Jojo Rinoza: *In Speech to Congress, Philippine Leader Defends Actions Toward China*. [online], Benar News, 2019. július 22. Forrás: benarnews.org [2022. 02. 28.]
- Lowy Institute Asia Power Index*. [online], 2021. Forrás: power.lowyinstitute.org [2022. 01. 08.]
- Luna, Thoms D.: *The Philippine Navy's Strategic Sail Plan 2020: A Strong and Credible Force by 2020*. [online], Defense Technical Information Center, 2017. június 9. Forrás: apps.dtic.mil [2022. 01. 08.]
- Mastro, Oriana Skylar: *How China is Bending the Rules in the South China Sea*. [online], Lowy Institute, 2021. február 17. Forrás: lowyinstitute.org [2022. 01. 08.]
- Mearsheimer, John J.: *The Tragedy of Great Power Politics*. New York, Norton, 2001.
- Mearsheimer, John J.: *The Inevitable Rivalry*. [online], Foreign Affairs, 2021. november/december. Forrás: foreignaffairs.com [2022. 01. 08.]

- Philippine Mission to the United Nations: *No. 000191 – 2020*. [online], United Nations, 2020. március 6. Forrás: un.org [2022. 01. 08.]
- Poh, Angela: The Myth of Chinese Sanctions over South China Sea Disputes. *The Washington Quarterly*, 40. (2017), 1. 143–165. Online: <https://doi.org/10.1080/0163660X.2017.1302744>
- Ranada, Pia: *South China Sea Covered by PH-U.S. Mutual Defense Treaty – Pompeo*. [online], Rappler, 2019. március 1. Forrás: rappler.com [2022. 01. 08.]
- Sangtam, Apila: Vietnam's Strategic Engagement in the South China Sea. *Maritime Affairs: Journal of the National Maritime Foundation of India*, 17. (2021), 1. 41–57. Online: <https://doi.org/10.1080/09733159.2021.1939868>
- Schofield, Clive: Competing Maritime Claims And Enduring Disputes in the South China Sea. In Zou Keyuan (szerk.): *Routledge Handbook of the South China Sea*. London, Routledge, 2021. 104–122. Online: <https://doi.org/10.4324/9780367822217-9>
- Seah, Sharon – Hoang Thi Ha – Melinda Martinus – Pham Thi Phuong Thao: *The State of Southeast Asia: 2021 Survey Report*. [online], Yusof Ishak Institute, 2021. február 10. Forrás: iseas.edu.sg [2022. 01. 08.]
- Sharma, Supriya: China's Maritime Goals: Impact on Asia. In M. S. Prathibha (szerk.): *East Asia Strategic Review: China's Rising Strategic Ambitions in Asia*. Pentagon Press, New Delhi, 2018. 227–243.
- SIPRI: *SIPRI Arms Transfers Database*. [online], Forrás: sipri.org [2022. 01. 08.]
- Stach, Lukasz: The Philippines Maritime Forces and Its Maritime Military Power Projection Capabilities: Unfulfilled Ambitions? *Defense & Security Analysis*, 37. (2021), 4. 414–434. Online: <https://doi.org/10.1080/14751798.2021.1996096>
- Storey, Ian: *Russia's Defence Diplomacy in Southeast Asia: A Tenuous Lead in Arms Sales but Lagging in Other Areas*. [online], Yusof Ishak Institute, 2021. március 18. Forrás: iseas.edu.sg [2022. 01. 08.]
- Tarriela, Jay Tristan: *The Philippine Navy Needs More Than New Ships*. [online], The Diplomat, 2020. március 6. Forrás: thediplomat.com [2022. 01. 08.]
- Thao, Nguyen Hong: Vietnam's South China Sea Policy. In Zou Keyuan (szerk.): *Routledge Handbook of the South China Sea*. London, Routledge, 2021. 225–240. Online: <https://doi.org/10.4324/9780367822217-16>
- The South China Sea Dispute and Security Developments in Southeast Asia. In Izuyama Marie (szerk.): *East Asian Strategic Review 2021*. Tokyo, National Institute for Defense Studies, 2021. 124–151.
- Thu, Huong Le: *Reconciling the Past for a Stronger Partnership: Shaping U.S.-Vietnam Relations under the Biden Administration*. [online], CSIS, 2021. augusztus 4. Forrás: csis.org [2022. 01. 08.]
- Tran, Bich T.: *Vietnam Continues Efforts to Reduce Trade Dependence on China*. [online], Yusof Ishak Institute, 2021. augusztus 27. Forrás: iseas.edu.sg [2022. 01. 08.]
- UN Comtrade Database*. [online], Forrás: comtrade.un.org [2022. 01. 08.]
- Vaicekauskaitė, Živilė Marija: Security Strategies of Small States in a Changing World. *Journal on Baltic Security*, 3. (2017), 2. 7–15. Online: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2017~1543998180182/J.04~2017~1543998180182.pdf>
- Varga Gergely – Isabelle Colf: *Joe Biden és Donald Trump külpolitikájának összehasonlítása*. KKI Elemzések 2020/86. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.E-2020.86>
- Vietnamese Annual Defense Budget to Reach USD 7.9Bn by 2024*. [online], Army Recognition, 2019. április 19. Forrás: armyrecognition.com [2022. 01. 08.]
- Walt, Stephen M.: Why Alliances Endure or Collapse? *Survival*, 39. (1997), 1. 156–179. Online: <https://doi.org/10.1080/00396339708442901>
- Waltz, Kenneth: *Theory of International Politics*. Boston, Addison-Wesley Publishing Company, 1979.
- Whomersley, Christopher: The South China Sea Arbitration and Its Implications. In Zou Keyuan (szerk.): *Routledge Handbook of the South China Sea*. London, Routledge, 2021. 426–453. Online: <https://doi.org/10.4324/9780367822217-30>
- Wu, Shang-Su: *Modernising the Philippine Navy*. [online], East Asia Forum, 2020. augusztus 8. Forrás: eastasiaforum.org [2022. 01. 08.]
- Xinhua: *Full Text Of Chinese Govt Statement On China's Territorial Sovereignty And Maritime Rights and Interests in S China Sea*. [online], 2016. július 12. Forrás: english.www.gov.cn [2022. 01. 08.]
- Yaacob, Abdul Rahman: *Rethinking the Philippines' Submarine Program*. [online], East Asia Forum, 2021. június 15. Forrás: eastasiaforum.org [2022. 01. 08.]

Függelék

3. táblázat: Kína kétoldalú kereskedelme a Fülöp-szigetekkel és Vietnámmal 2014–2020-ig

		Világgal folytatott kereskedelem (milliárd dollár értékben)	Kínával folytatott kereskedelem (milliárd dollár értékben)	Kínával való kereskedelem a teljes külkereskedelem arányában	Kínába irányuló export aránya	Kínából érkező import aránya
2014	Fülöp-szigetek	129,5	18,3	14,13%	13%	15,2%
	Vietnám	298,1	58,6	19,66%	9,9%	29,5%
2015	Fülöp-szigetek	128,8	17,9	13,90%	10,9%	16,4%
	Vietnám	327,8	66	20,13%	10,2%	29,8%
2016	Fülöp-szigetek	142,2	22,1	15,54%	11%	18,5%
	Vietnám	351,6	72	20,48%	12,4%	28,6%
2017	Fülöp-szigetek	170,6	26,5	15,53%	11,7%	18,1%
	Vietnám	428,3	93,9	21,92%	16,5%	27,5%
2018	Fülöp-szigetek	182,5	31,3	17,15%	12,9%	19,6%
	Vietnám	480,6	106,9	22,24%	17%	27,7%
2019	Fülöp-szigetek	188,2	36,6	19,45%	13,8%	22,8%
	Vietnám	518,1	117	22,58%	15,7%	29,8%
2020	Fülöp-szigetek	154,5	30,6	19,81%	15,1%	23,1%
	Vietnám	542,8	133,1	24,52%	17,4%	32,2%

Forrás: a szerző szerkesztése a UN Comtrade adatbázisa alapján

4. táblázat: Az USA kétoldalú kereskedelme a Fülöp-szigetekkel és Vietnámmal 2014–2020-ig

		Világgal folytatott kereskedelem (milliárd dollár értékben)	USA-val folytatott kereskedelem (milliárd dollár értékben)	USA-val való kereskedelem a teljes külkereskedelem arányában	USA-ba irányuló export aránya	USA-ból érkező import aránya
2014	Fülöp-szigetek	129,5	14,7	11,35%	14,1%	8,8%
	Vietnám	298,1	34,9	11,71%	19%	4,2%
2015	Fülöp-szigetek	128,8	16,4	12,73%	15%	10,8%
	Vietnám	327,8	41,3	12,60%	20,6%	4,7%
2016	Fülöp-szigetek	142,2	16,4	11,53%	15,4%	8,9%
	Vietnám	351,6	47,2	13,42%	21,7%	4,9%
2017	Fülöp-szigetek	170,6	18	10,54%	14%	8,1%
	Vietnám	428,3	50,9	11,88%	19,3%	4,3%
2018	Fülöp-szigetek	182,5	18,8	10,30%	15,6%	7,2%
	Vietnám	480,6	60,3	12,57%	19,5%	5,3%
2019	Fülöp-szigetek	188,2	20,1	10,68%	16,3%	7,3%
	Vietnám	518,1	75,8	14,63%	23,2%	5,6%
2020	Fülöp-szigetek	154,5	16,8	10,87%	15,2%	7,8%
	Vietnám	542,8	90,8	16,73%	27,4%	5,3%

Forrás: a szerző szerkesztése az UN Comtrade adatbázisa alapján

Selján Péter¹

A jelen kiberbiztonsági fenyegetései és a jövő kihívásai – A nemzetállami aktorok tevékenysége és a dezinformációk terjedése

A technológiai fejlődés rendkívüli gyorsasága miatt folyamatosan átalakulóban van a kiberbiztonsági környezet, amely ráadásul a kihasználható sérülékenységek számának, azaz a sebezhetőségek gyakoriságának, ezáltal pedig a „támadási felület” nagyságának növekedése nyomán egyre romló tendenciát mutat. A legkomolyabb kiberbiztonsági fenyegetést jelentő, államokhoz köthető aktorok viszont igyekeznek minél jobban kihasználni ezt a helyzetet. Jelen tanulmány vezető iparági és egyéb szakmai jelentések alapján kísérli meg összefoglalni 2021 és 2022 első felének legfontosabb kiberbiztonsági fejleményeit, elsősorban az állami szereplők jelentette fenyegetésekre koncentrálva. A teljesség igénye nélkül ismerteti a vezető rosszindulatú nemzetállami aktoroknak – köztük Oroszországnak és Kínának – tulajdonítható, a vizsgált időszakban megfigyelt kibertevékenységét. Mindemellet igyekszik felhívni a figyelmet napjaink kiberbiztonsági fenyegetéseire és a jövő várható kihívásaira – mint például a dezinformációk egyre gyorsabb terjedése –, mindezt azonban anélkül, hogy mélyebb elemzésbe bocsátkozna, szükségtelenül.

Kulcsszavak: kiberbiztonság, kiberhadviselés, biztonságpolitika, Oroszország, Kína

Current Cyber Security Threats and Future Challenges – Nation-State Threat Actors and Disinformation

The cybersecurity environment is constantly deteriorating partly due to the extraordinary speed of technological development, which increases the number and frequency of exploitable vulnerabilities i.e., the size of the “attack surface” in cyber space. However, nation-state threat actors that pose the most serious challenge are trying to make the most out of the deteriorating and unpredictable cyber security environment. Based on leading industry and cyber security reports, the present paper seeks to summarise the key developments of 2021 and the first half of 2022, focusing primarily on the leading nation-state threat actors. Without wishing to be exhaustive, this paper describes the cyber activities observed during the examined period which deemed attributable to the leading malicious nation-state actors – including hacker groups in Russia and China. In addition, it tries to draw attention to today’s cyber security threats and the challenges ahead – such as the ever faster spread of disinformation – but all this without engaging in a deeper analysis, unnecessarily.

Keywords: cybersecurity, cyberwarfare, security policy, Russia, China

¹ Selján Péter okleveles biztonság- és védelempolitikai szakértő, a politikatudományok doktora. E-mail: peter@seljan.hu

1. Bevezetés

Az elmúlt néhány év rohamos technológiai fejlődésének következtében a forradalmi technológiák fejlesztése és alkalmazása vált a nagyhatalmak közötti versenyfutás egyik fő színterévé. Noha a technológiai rivalizálás elsősorban az Egyesült Államok és Kína között zajlik, közben egyre több szereplő kapcsolódik be a versenybe, amely már globális szinten megfigyelhető, és számos területen érzékelteti a hatását. Ennek a folyamatnak a következtében a digitális világ és a mindennapi életünk is jelentős átalakuláson megy keresztül, amelynek egyik lehetséges végeredménye a technológiai ellátási láncok szétkapcsolódása, vagy akár a globális internet szétzúzódása (*splinternet*)² lehet.³

Az amerikai hírszerző szolgálatok vezetői már 2017 januárjában egy, a Szenátus fegyveres szolgálatokkal foglalkozó bizottságának küldött közös nyilatkozatukban felhívták a figyelmet arra, hogy az információs technológiák és a kommunikáció egyre nagyobb szerepet játszanak az Egyesült Államok biztonságában. A kibertér bár komoly lehetőségeket rejt magában, új fenyegetések forrása is egyben, amelyet az ellenséges szereplők kémkedésre, befolyásolásra és egyértelmű támadó szándékkal is felhasználnak. 2016 végén már több mint 30 ország fejlesztett offenzív kiberképességeket, a Belfer Center által összeállított *National Cyber Power Index 2020* megállapításai szerint pedig 27 ország már biztosan rendelkezik valamilyen offenzív jellegű képességgel.⁴ A trend évek óta egyértelmű, és már mindenki számára világos, hogy a mai világban a kiberképességek elengedhetetlenek egy állam számára a biztonság és a hatalom garantálásához. A 21. század első évtizedeinek eseményei már előrevetítették ezeket a folyamatokat. A kiberfegyverek államokkal szembeni alkalmazására 2007 óta több alkalommal is fény derült (lásd Észtország,⁵ Grúzia,⁶ Irán⁷ vagy Ukrajna esetét), miközben a hírszerzési képességek is gyakorlatilag forradalmi átalakuláson mentek keresztül az új digitális eszközöknek köszönhetően.⁸ A digitális technológiák tehát az államok közötti rivalizálás új színterei,

² A „*splinternet*” kifejezés alatt azt értjük, hogy a nyílt globális internet kormányok vagy nagyvállalatok által ellenőrzött „kisebb darabokra” eshet szét, illetve fragmentálódhat a következő években és évtizedekben. Ez a valóságban azt jelentené, hogy mindenhol csak ahhoz lehetne hozzáférni, amit az adott országban a kormány és a szolgáltatók elérhetővé tesznek, lásd Kína vagy az ukrainai háború kapcsán Oroszország esetét. Dan York: *What Is the Splinternet? And Why You Should Be Paying Attention*. [online], Internet Society, 2022. március 23. Forrás: internetsociety.org [2022. 05. 31.].

³ Az amerikai, európai, afrikai, ázsiai és ausztrál politikai vezetők nyíltan ki szoktak állni a digitális szuverenitás és a technológiai autonómia mellett, miközben elemzők és nemzetközi megfigyelők rendszeresen felhívják a figyelmet a digitális világ „blokkosodásának”, elsősorban egymással szemben álló amerikai és kínai blokkok kialakulásának a reális kockázatára. Michał Rekowski et al.: *Geopolitics of Emerging and Disruptive Technologies*. [online]. Krakow, The Kosciuszko Institute, 2020. 8. Forrás: ik.org.pl [2022. 05. 29.].

⁴ James R. Clapper – Marcel Lettre – Michael S. Rogers: *Joint Statement for the Record to the Senate Armed Services Committee, Foreign Cyber Threats to the United States*. [online], Senate Armed Services Committee, 2017. január 5. Forrás: armed-services.senate.gov [2022. 05. 29.]; Julia Voo et al.: *National Cyber Power Index 2020. Methodology and Analytical Considerations*. [online], Belfer Center, 2020. szeptember. 43. Forrás: belfercenter.org [2022. 08. 06.].

⁵ *Cyber Attacks against Estonia (2007)*. [online], Cyber Law Toolkit, 2007. április 27. Forrás: cyberlaw.ccdcoe.org [2022. 06. 04.].

⁶ *Georgia–Russia Conflict (2008)*. [online], Cyber Law Toolkit, 2008. július–augusztus. Forrás: cyberlaw.ccdcoe.org [2022. 06. 04.].

⁷ Andrew Hanna: *The Invisible U.S.–Iran Cyber War*. [online], The Iran Primer, 2019. október 25. Forrás: iranprimer.usip.org [2022. 06. 04.].

⁸ *Edward Snowden: Leaks that Exposed US Spy Programme*. [online], BBC, 2014. január 17. Forrás: bbc.com [2022. 06. 04.].

és minden bizonnyal meghatározó szerepet fognak játszani a globális vezető szerepért folytatott verseny alakulásában.⁹

Jelen tanulmány a 2021 ősze óta kiadott nemzetközi elemzések, jelentések és sajtóbeszámolók alapján igyekszik ismertetni az elmúlt egy-két év kiberbiztonsági fejleményeit, illetve egyfajta helyzetjelentéssel szeretne szolgálni a nemzetállami szereplők jelentette kiberbiztonsági fenyegetéseket és kockázatokat illetően. E cél elérése érdekében először a kiberbiztonsági környezet alakulását tárgyalja általánosságban, megemlítve a fontosabb trendeket és eseményeket. Ezt követően a legfontosabb vezető állami fenyegetéseket ismerteti, kezdve Oroszország kibertevékenységével, amelynek kiemelt figyelmet szán, ugyanakkor – bár a teljesség igénye nélkül, de – beszámol Kína, Irán és röviden Észak-Korea releváns kiberműveleteiről is. A nemzetállamokhoz köthető, kiemelt fenyegetést jelentő szereplőket egy táblázatban is összefoglalom (lásd 1. táblázat). A dolgozat végén szó esik a dezinformáció egyre gyorsabb terjedésének problematikájáról is, amely bár nem igazán tekinthető újdonságnak, a technológiai háttér drasztikus sebességű fejlődése miatt azonban várhatóan egyre komolyabb kihívást jelent majd, ezért mindenképp érdemes kitérni rá. A tanulmányt végül rövid összefoglalás zárja.

2. Romló kiberbiztonsági környezet

A Microsoft évente megjelenő, legutóbb 2021 októberében kiadott jelentése¹⁰ szerint a kiberbűnözés új szintet lépett az elmúlt években: a bűnözők aktívabbá, míg a támadások kifinomultabbá váltak. Ahogy azt a jelentést készítő szakértők már a bevezetőben megjegyzik, az ellátási láncok elleni kibertámadások és a zsarolóprogramok okozta legutóbbi incidensek¹¹ emlékeztetőül szolgáltak arra, hogy a kiberbiztonság szavatolása érdekében valamennyi releváns szereplőnek együtt kell működnie. A kiberbűnözők taktikaváltásával megnövekedett azon típusú támadások száma, amelyek során az éppen valamilyen aktuális esemény vagy válság (járvány, fegyveres konfliktus) nyomán már amúgy is veszélyeztetett célpontokat támadnak új csatornákon keresztül. A 2021-es év tapasztalatai alapján az amerikai szoftveróriás szerint a kiberbűnözés, a nemzetállami fenyegetések, az ellátási láncok, a dolgok internete (*Internet of Things*, IoT), az üzembiztonság (*operational technology security*, OTS), a hibrid munkavégzés és a dezinformáció kerültek leginkább előtérbe.¹²

A Microsoft jelentése hangsúlyozza, hogy a kiberbűnözés nemzetbiztonsági fenyegetést jelent, függetlenül attól, hogy államilag finanszírozott vagy engedélyezett tevékenységről

⁹ Rekowski et al. (2020): i. m. 7.

¹⁰ Microsoft: *Microsoft Digital Defense Report*. [online], Microsoft, 2021. október. Forrás: microsoft.com [2022. 04. 29.]

¹¹ 2021 legfontosabb zsarolóprogramokkal végrehajtott kibertámadásai például: Microsoft Exchange, Colonial Pipeline, City of Tulsa, JBS Meat Company, Fujifilm. *Recent Ransomware Attacks*. [online], Checkpoint Research, é. n. Forrás: checkpoint.com [2022. 06. 04.]. De más amerikai vállalatokat és szervezeteket is ért komoly zsarolótámadás: Steamship Authority of Massachusetts, Washington DC Metropolitan Police Department. *The 10 Biggest Ransomware Attacks of 2021*. [online], Touro College Illinois, 2021. november 12. Forrás: illinois.touro.edu [2022. 05. 05.]; A JBS elleni zsarolótámadásról bővebben lásd Nicole Perloth – Noam Scheiber – Julie Creswell: *Russian Cybercriminal Group Was Behind Meat Plant Attack, F.B.I. Says*. [online], The New York Times, 2021. június 2. Forrás: nytimes.com [2022. 05. 28.].

¹² Microsoft (2021): i. m. 5.

van-e szó, vagy esetleg egyénekről, akik úgymond a saját szakállukra törnek fel informatikai rendszereket. A kiberbűnözők a kritikus infrastruktúrák egy elemét sem kímélik, így kórházakat és más egészségügyi intézményeket, információs rendszereket, pénzügyi szolgáltatókat és az energiaszektor szereplőit is támadják. Ráadásul a zsarolóprogramok egyre elterjedtebbek, igen komoly károkat képesek okozni kormányzatok és üzleti vállalkozások számára egyaránt, miközben az ezt a módszert alkalmazó kiberbűnözők egyre nagyobb bevételre tesznek szert. Mindemellett megjegyzendő, hogy a kiberbűnözők folyamatosan bővülő és egyre kifinomultabb szolgáltatásait már szinte bárki megvásárolhatja,¹³ noha a legfelkészültebbek jellemzően továbbra is állami megrendelésre végeznek többek között például hírszerzési, illetve információszerzési tevékenységet. Mára már folyamatosan bővülő globális iparágga szerveződött a kiberbűnözés, ami részben annak is köszönhető, hogy az elkövetők az automatizációban rejlő lehetőségeket kihasználva képesek egyszerre csökkenteni a kiadásukat és fokozni tevékenységüket. Ebben a tekintetben mindössze annyi pozitív fejlemény történt, hogy egyre több esetben tesznek bejelentést kibertámadásnak áldozatul esett kormányzati szereplők és vállalatok, a növekvő átláthatóság pedig felhívja a figyelmet a kiberbiztonság fontosságára, és védekezésre ösztönzi a kormányokat.¹⁴

Az egyik legjobb megtérülési rátája a zsarolóprogramokkal végzett támadásoknak van,¹⁵ amelyek komoly károkat képesek okozni a célba vett rendszerekben, legyen az akár nemzetbiztonsági szolgálaté, nagyvállalaté, egészségügyi vagy közegészségügyi intézményé. A zsarolóprogrammal végrehajtott támadások ma már olyan szintre fejlődtek, hogy valamennyi típusú számítógépes hálózatot veszélyeztetik világszerte. A bűnelkövetői taktikák, technikák és eljárások¹⁶ kifinomultsága a támadások hatását maximalizálva rendkívül jövedelmezővé tette a zsarolóprogramok alkalmazását. A Microsoft szerint már csupán a nyilvánosságra került zsaroló támadások során kifizetett váltságdíjak összege is vetekszik a nemzetállamok által működtetett támadó szervezetek költségvetésének nagyságával. A zsarolóprogramokkal végzett kibertámadások visszaszorításához pedig a magánszektor, a bűnüldöző szervek és a kormányzatok globális szintű, szorosabb együttműködésére volna szükség.¹⁷

Az elmúlt években a bejelentések számát tekintve az Egyesült Államokban messze az adathalász-támadások voltak a leggyakoribbak, ami már évek óta jellemző trendnek tekinthető. Az FBI adatai szerint 2020-ra egy év alatt gyakorlatilag megduplázódott, az elmúlt öt évben (2017–2022 között) pedig több mint a tizenkétszeresére növekedett az adathalász-bűncselekmények száma.¹⁸ A kibertámadásoknak ez a típusa pedig

¹³ Lásd például a zsarolóprogramok esetében a *ransomware as a service* (RaaS) lehetőségét: a bűnözők pénzért megvásárolhatják a hackerektől az ártalmas kódot, amellyel utána képesek zsaroló támadást indítani, mindezt anélkül, hogy akár csak alapszinten is értenének a kódoláshoz.

¹⁴ Microsoft (2021): i. m. 8.

¹⁵ Zsarolóprogrammal végzett támadás során a támadók egy rosszindulatú, kártékony szoftver alkalmazásával általában először kivonják az érzékeny adatokat, majd titkosítják az áldozat rendszerét, a titkosítás feloldásáért és az adatok vissza szolgáltatásáért cserébe pedig váltságdíjat követelnek, jellemzően kriptovaluta formájában. Microsoft (2021): i. m. 10.

¹⁶ *Tactics, techniques, and procedures* (TTPs). Bővebben lásd a MITRE ATT&CK nevű, a kibertámadások során alkalmazott taktikák és technikák globálisan elérhető, valós megfigyeléseken alapuló online tudásbázisát: <https://attack.mitre.org>

¹⁷ Microsoft (2021): i. m. 10.

¹⁸ Federal Bureau of Investigation: *Internet Crime Report 2021*. [online]. FBI, 2021. Forrás: ic3.gov [2022. 05. 05.].

a vállalkozásokra és a magánszemélyekre nézve is komoly veszélyt jelent. A legsúlyosabb kibertámadások során jellemzően „adathalászattal” (*phishing*) megszerzett tanúsítványokat használnak fel, ráadásul ezekhez egyre változatosabb módokon jutnak hozzá, majd hitelesítik és alkalmazzák is őket, miközben a támadók az automatizációban rejlő lehetőségek kiaknázásával és eszköztáruk bővítésével képesek bűnelkövetői tevékenységük jövedelmezőségét növelni.¹⁹

Az elmúlt években a rosszindulatú programok alkalmazása és a kiberbűnözők infrastruktúrája is sokat fejlődött. A *malware*-ek magatartását illetően a Windows PowerShell gyanús parancsokkal és kódokkal való rosszindulatú futtatása volt a leggyakoribb, amelyet az amerikai szoftveróriás az utóbbi években megfigyelt. Emellett említésre méltó még a „fájl nélküli” *malware*, amelynek komponensei a megtámadott eszközön futó rendszerfolyamatokból és eszközökből állnak össze, ami hátráltatja a detektálásukat és eltávolításukat, mivel nem csupán egy fájl kell megtalálni és letörölni. Számos esetben a rosszindulatú programokkal végzett támadásokat legitim oldalak felhasználásával végzik.²⁰

A népszerű felhőszolgáltatásokat (Google Drive, Microsoft OneDrive, Adobe Spark, Dropbox stb.) például gyakran veszik igénybe malware célba juttatására, míg a tartalommegosztó oldalakat (mint a Pastebin.com, Archive.org, Stikked.ch) egyre gyakrabban használják fel rejtett módon a több részből álló és a fájl nélküli rosszindulatú programok esetében. Utóbbinál a malware kódját közvetlenül a beillesztő oldalról másolják le, amely azonnal le is fut a memóriában, anélkül, hogy akár egyetlen rosszindulatú fájl is le kellett volna töltenie az áldozatnak. Mindemellett a botnetek alkalmazása is fejlődött. Bár 2021 januárjában a hatóságoknak sikerült felszámolni az Emotet névre keresztelt rosszindulatú programcsaládot, más botnetek, mint például a Phorpiex, fokozatosan növelték megfertőzött állomásaik számát és több zsarolótámadás végrehajtásában is közreműködtek (például az Avaddon). A Lemon Duck, Purple Fox és Sysrv>Hello nevű botnetek tevékenysége szintén fokozódott, új programozási nyelvek használatát, új infrastruktúra kiépítését és új fertőzési módok alkalmazását is beleértve, habár a legtöbb támadási módszer továbbra is a nem frissített alkalmazások sebezhetőségét, a fájlmegosztásokon keresztüli hálózati terjedést és a gyenge tanúsítványokat használja ki. Emellett egyre többször alkalmazzák rosszindulatú programok célba juttatására az internetböngészőket és a keresőmotorokat, illetve a keresőtálatokat, valamint az online hirdetéseket is, akár böngészőkiegészítők segítségével is.²¹

A rosszindulatú programok alkalmazása már kiterjed az eredendően nem ártó szándékkal kifejlesztett eszközök, az úgynevezett *toolok* felhasználására is. Jó példa erre a külső behatolásokkal szembeni sebezhetőség tesztelésére használatos, kereskedelmi forgalomban is elérhető Cobalt Strike nevű szoftver, amelyet már egyre több kibertámadás alkalmával használnak a támadók. Ezt az alkalmazást úgy tervezték, hogy

¹⁹ Microsoft (2021): i. m. 20.

²⁰ Microsoft (2021): i. m. 34.

²¹ Internetböngészőket és keresőmotorokat használtak ki, illetve keresési találatokat manipuláltak például a 2020-as Adrozek, Gootkit, Jupyter és a SolarMarker malware-ek. Microsoft (2021): i. m. 35.

a hagyományos módszerekkel ne lehessen detektálni, ráadásul több hasznos funkcióval is segíti a támadót.²²

A *web shell scriptek* továbbra is népszerűek a magyarul fejlett vagy előrehaladott állandó fenyegetésként emlegetett (angolul *advanced persistent threat*, APT) csoportok körében.²³ A Microsoft kutatói az elmúlt években rendre a web shell alkalmazások számának növekedését mutatták ki az államokhoz köthető csoportok és a bűnszervezetek esetében is. A web shell gyakorlatilag egy rövid, általában valamelyik elterjedt webfejlesztői programozási nyelven (ASP, PHP, JSP) megírt rosszindulatú kód, amelyet a támadók webszervereken szoktak elhelyezni, hogy majd később ezen keresztül gyakorlatilag bármikor távoli hozzáférést és kódfuttatási jogosultságot tudjanak megszerezni. Amennyiben egy ilyen web shell észrevétlen marad az áldozat szerverén, azzal a támadó szinte folyamatos hozzáférést kap az ott elérhető adatokhoz, ráadásul a jellemzően nagymértékű hálózati forgalom miatt ezeket a támadásokat nem könnyű detektálni.²⁴

Érdeemes röviden kitérni még a rosszindulatú tartománynevek (*domainek*) témakörére, már csupán azért is, mert az utóbbi években jelentős mértékben megnőtt a számuk. Ezek lehetnek feltört weboldalak, amelyeken a kiberbűnözők kártékony tartalmat tárolnak *sub-domainek* alatt, vagy lehetnek teljes mértékben csalás céljából létrehozott tartománynevek. A Microsoft elemzői szerint a kiberbűnözők elsősorban információk továbbítására, lokáció elfedésére és ellenálló képesség növelésére használják a rosszindulatú tartományneveket. A top-level domainnevek és a regiszterek növekvő száma pedig jelentős mértékben megnehezíti a rosszindulatú tartománynevek felől érkező kiberfenyegetésekkel szembeni védekezést és ártalomcsökkentést. Mindemellert az elemzők már 2021-ben felhívták a figyelmet arra, hogy a következő komoly fenyegetést a blokklánc-technológia gyors terjedése miatt a teljesen szabályozatlanul működő blokkláncalapú tartománynevek (*blockchain domains*) jelentik majd.²⁵

A gépi tanulás módszereit alkalmazó kiberbiztonsági rendszerek is támadások célpontjai lehetnek, sőt, rendszerszinten sebezhetőek a gépi tanulás folyamatában jelen lévő új sérülékenységi osztály, az ellenséges gépi tanulás (*adversarial machine learning*) miatt. Az ellenfelek e sérülékenységek kihasználásával manipulálhatják a mesterséges intelligenciával működő rendszerek működését és módosíthatják annak viselkedését egy rosszindulatú cél elérése érdekében. Ez a jelenség azért is aggasztó, mert maga a mesterséges intelligencia és a gépi tanulás módszerei egyre inkább integrálódnak mindenféle rendszerekbe, beleértve a kritikus infrastruktúrákat és a biztonsági rendszereket is, ez pedig

²² Microsoft (2021): i. m. 36.

²³ Fejlett, folyamatos fenyegetést (*advanced persistent threat*, APT) jelent az a rejtőzködő állami vagy nem állami bűnözői csoport, amely magas szintű szervezethez képest képes rendkívül kifinomult módszerekkel hozzáférést szerezni informatikai rendszerekhez, és ott hosszabb időtartamon keresztül észrevétlen maradni. A kutatók az elemzett incidensek hasonlósága alapján különítik el egymástól az egyes csoportokat, amelyeket általában egy APTx elnevezéssel (ahol x a csoport sorszáma) vagy valamilyen fantáziánévvel jelölnek meg a szakemberek. Ilyen APT-csoport például a Nobelium vagy a Hafnium. Selján Péter – Selján Gábor: [Kiberbiztonsági kitekintés](#). *Nemzet és Biztonság*, 14. (2021), 1. 29.

²⁴ Microsoft (2021): i. m. 36.

²⁵ Microsoft (2021): i. m. 38–40.

a mesterségesintelligencia-alapú rendszerekre specifikus új biztonsági fenyegetéseket hoz magával, valamint még kellemetlenebbé teszi egy kibertámadás esetleges következményeit.²⁶

Az elmúlt években számos olyan esemény történt, amely jelentős geopolitikai változásokat indukált, és egyúttal váratlan kihívások jelentkezésével is együtt járt, ami kihatott a kibertérben zajló tevékenységekre is. A Microsoft megállapítása szerint az állami szereplők ezekben az években is szinten tartották műveleti tevékenységüket, de közben új taktikákat és technikákat is kifejlesztettek, hogy észrevétlenek tudjanak maradni, illetve növelhessék támadásaik volumenét. Az ellátási láncok és a számítógépes rendszerek védelmének fontosságára az elmúlt években például a Nobelium nevű APT-csoporthoz köthető SolarWinds²⁷ vagy a Hafnium számlájára írható Exchange Server-támadások és még számos más szereplőhöz köthető támadás is világszerte felhívta a kiberbiztonság szavatolásában érintett valamennyi szereplő figyelmét.²⁸

3. A nemzetállami fenyegetések

Az állami szereplők kibertevékenysége²⁹ és számos kiberbűncselekmény is a sérülékenységek kihasználására vagy a nem frissített (rosszul karbantartott), ugyanakkor az üzletfolytonosság fenntartásához nélkülözhetetlen rendszerek felderítésére koncentrálnak, amelyek működésére ráadásul a szervezetek még jobban rá lettek utalva a világjárvány hatásai miatt. Az elmúlt években megfigyelt kibertámadások is megmutatták, hogy egyre fontosabb a biztonsági frissítések telepítése és naprakészen tartása valamennyi működő informatikai rendszer esetében, hiszen talán ez a legegyszerűbb és leghatékonyabb módja a rohamtempóban fejlődő fenyegetések elleni védekezésnek.

A Microsoft kiberbiztonsági fenyegetések felderítésével foglalkozó központjának (*Microsoft Threat Intelligence Center, MSTIC*)³⁰ és a digitális biztonsággal foglalkozó osztályának (*Digital Security Unit, DSU*) megfigyelései szerint a legtöbb nemzetállam továbbra is elsősorban állami intézmények és kormányzati szervek, kormányközi szervezetek, nem kormányzati szervezetek és kutatóintézetek ellen hajt végre kiberműveleteket és kibertámadásokat, hagyományosan elsősorban hírszerzési és felderítési céllal. Ezekben az esetekben nyilvánvalóan az áll a támadások háttérében, hogy a célpontok a támadó

²⁶ Microsoft (2021): i. m. 42–46.

²⁷ A SolarWinds esete a szakértők szerint mérföldkő volt a kiberbiztonság történetében, hiszen egy állami szereplő hajtott végre kifinomult és összetett kibertámadást az Egyesült Államok ellen, amelynek eredményeként kormányzati informatikai rendszerekhez sikerült hozzáférést szereznie. Nem véletlen, hogy ezt az incidenst követően a Biden-adminisztráció számára prioritás lett a kiberbiztonság. Selján Gábor: *The Remarkable 10th Anniversary of Stuxnet. AARMS*, 19. (2020), 3. 85–98.

²⁸ Microsoft (2021): i. m. 48.

²⁹ Bár az előzőekben már utaltunk rá, érdemes hangsúlyozni, hogy az állami szereplőkhöz köthető kibertámadások jelentik általában a legkomolyabb fenyegetést a kiberbiztonsági szakértők szerint, mivel általában stratégiai célokat szolgálnak. Ebben a tekintetben a legelszántabb szereplőről van szó, akik időt és anyagi erőforrásokat sem spórolva igyekeznek elérni műveleti céljaikat. Támadó tevékenységüket többnyire a képességeiket folyamatosan fejlesztő, az adott feladatra létrehozott csoportokkal (*advanced persistent threat groups*) hajtják végre, amelyek képesek új eljárásokat, technikákat kifejleszteni és alkalmazni. Selján–Selján (2021): i. m. 27–28.

³⁰ Microsoft Security Intelligence Twitter handle: <https://twitter.com/MsftSecIntel>

számára fontos és releváns információk birtokában lehetnek, amelyekről az adott ellenes állami szereplő szeretne tudomást szerezni. Mindazonáltal a világjárvány éveiben a magánszektor is kiemelt célponttá vált, elsősorban az informatikai rendszerek támogatásával megvalósuló otthoni és távoli munkavégzés elterjedése miatt, de előkelő helyen szerepelnek már a támadók célpontjai között az egészségügyi szolgáltatók, a vakcinakutatásban részt vevő intézetek és központok, és a Covid-19-oltóanyagokat kiszállító szervezetek is, amelyeket – a Microsoft kiberbiztonsági fenyegetésekkel foglalkozó szakemberei szerint – szintén információszerzési céllal érnek kormányoktól eredeztethető kibertámadások nemzetbiztonsági és hírszerzési megfontolásokból.³¹

A legnagyobb állami szereplők kibertevékenységeinek célja továbbra is jellemzően a kémkedés, a zavarkeltés vagy károkozás, az alkalmazott technikák között pedig jelenleg is megtalálható a felderítés, a hitelesítő adatok/tanúsítványok begyűjtése, a malware, vagy éppen a virtuális privát hálózatok (*virtual private network*, VPN) kihasználása. Emellett a hackerek eszköztárában még mindig előkelő helyen szerepel a jól bevált célzott adathalászat is. A támadók azonban jellemzően folyamatosan kutatnak a célpontjaik után, hogy továbbfejlesszék technikáikat, vagy éppen valamilyen bűnözői magatartást utánozva álcázzák valódi szándékukat és céljaikat.³²

A Microsoft adatai szerint 2020. július és 2021. június között a célországok közül az első az Egyesült Államok (46%), a második Ukrajna (19%), a harmadik pedig az Egyesült Királyság (9%) volt. Ami pedig a legtöbb támadásnak kitett szektorokat illeti, a fő célpontok kormányzati intézmények (48%) és nem kormányzati szervezetek, valamint kutatóintézetek (31%) voltak. Érdekességként megjegyzendő, hogy a támadások túlnyomó többsége a nem kritikus infrastruktúrákat érte. A legnagyobb arányban Kínához köthető támadók vettek célba kritikus infrastruktúrákat (13%), míg a legkisebb arányban az orosz támadók (2%). Az orosz Nobelium eddigi tevékenysége jól mutatja, hogy Oroszország a kritikus infrastruktúrákban való károkozás helyett elsősorban inkább hírszerzési céllal folytatott kiberműveleteket. Mindazonáltal az állami szereplők között éppen Oroszország volt a legaktívabb a kibertérben, még hozzá elsősorban pont az orosz támadások túlnyomó többségéért (92%) felelős Nobelium tevékenységének köszönhetően. A támadások 58%-áért felelős oroszokat Észak-Korea követte a második helyen (23%), a harmadik Irán (11%), a negyedik „helyezett” pedig Kína lett (8%).³³

A nemzetállamok többnyire ugyanazokat az eszközöket³⁴ alkalmazzák a célpontjaik informatikai rendszerének támadására, mint más ártó szándékú szereplők, ugyanakkor magasabb fejlettségi szintjük révén képesek előzetes felderítést is végezni, hogy ki tudják választani a számukra legrávidebb támadási módot. Ezzel kapcsolatban azonban érdemes megjegyezni, hogy azok az általános biztonsági intézkedések és informatikai higiéniai megoldások, amelyek megvédhetnek minket az általános fenyegetésekkel szemben (erős jelszavak használata, kétféle azonosítás bekapcsolása, frissítések rendszeres

³¹ Microsoft (2021): i. m. 48.

³² Microsoft (2021): i. m. 52.

³³ Microsoft (2021): i. m. 52–55.

³⁴ A rosszindulatú aktorok által alkalmazott eszközök és támadói vektorok angol szakkifejezésekkel: *password spray*, *social engineering*, *phishing*, *identify spoofing*, *malware*, *supply chain insertion*, *man-in-the-middle*, *denial of service*.

telepítése stb.), segíthetnek a nemzetállamokhoz köthető kibertámadásokkal szembeni védekezésben is.

3.1. Orosz kibertámadások

Az elmúlt években az oroszországi csoportok alkalmazkodóképességük, kitartásuk és ártó szándékaik demonstrálásával megszilárdították pozícióikat mint a globális digitális ökoszisztéma elleni akut fenyegetést jelentő aktorok, miközben a nyílt forráskódú eszközök és az anonimizálás segítségével támadásaik egyre nehezebben detektálhatók, illetve azonosíthatók. A már említett oroszországi Nobelium APT-csoport a SolarWinds Orion frissítésének feltörésével jól demonstrálta, milyen komoly hatással lehetnek a szoftverellátási láncok elleni támadások. A csoport műveleti technikái között ugyanakkor a rosszindulatú „hátsó ajtó” (*backdoor*) mellett megtalálható volt a „jelszópermetezés” (*password spraying*) és az adathalászat is. Mint ismeretes, 2021 májusában a Nobelium feltörte egy amerikai kormányzati intézmény (USAID) felhasználói fiókját egy népszerű e-mail-marketing-szolgáltatónál (Constant Contact), ahonnan tömegesen küldött szét adathalász-e-maileket. Az elektronikus levelek bár első ránézésre autentikusnak tűntek, egy linket is elhelyeztek bennük, amely kattintásra beillesztett egy rosszindulatú fájlt, ami egy hátsó ajtó létrehozását eredményezte (*NativeZone backdoor*).³⁵

A Microsoft megfigyelései szerint egyértelmű taktikai váltás volt látható a „SolarWinds hack” felfedezését követő első hónapok és a 2021 júniusáig terjedő időszak között a Nobelium célpontjait illetően. Az oroszországi eredetű APT-csoport mindkét időszak alatt gyakorlatilag folyamatosan támadott kormányzati intézményeket,³⁶ nem kormányzati szervezeteket, informatikai szolgáltatókat és más szolgáltatószektorokat, de a támadások, illetve kísérletek száma változó volt, a taktikai váltásnak megfelelően. 2020. december és 2021. január között a legtöbb támadás az informatikai szolgáltatókat érte (45%), amelyet a nem kormányzati szervezetek és a kutatóintézetek (20%), majd a kormányzati célpontok követtek. Ezzel szemben 2021. január és június között a támadások többsége már a kormányzati intézményeket érte (53%),³⁷ az informatikai szolgáltatók ellen már a támadásoknak csupán 1%-a irányult, míg a nem kormányzati szervezetek és a kutatóintézetek a támadások 38%-ának voltak célpontjai.³⁸

Az orosz aktorok valamennyi támadás alkalmával tudatosan jártak el, és bizonyos szintű alkalmazkodási képességet is fel tudtak mutatni, ami segített nekik a hálózati védelmet megkerülni és csökkenteni a lebukás veszélyét. A Nobelium bizonyította, hogy nagyon

³⁵ Tom Burt: *Another Nobelium Cyberattack*. [online], Microsoft blog, 2021. május 27. Forrás: blogs.microsoft.com [2022. 05. 14.].

³⁶ A kormányzati szervezetek elleni kibertámadásoknak jellemzően külügyi, biztonsági vagy védelmi szférához tartozó intézmények a célpontjai, noha előfordul az is, hogy önkormányzatokat, légiforgalmi célpontot vagy kikötői hatóságot ér támadás (lásd például a Bromine névre keresztelt APT-csoport tevékenységét). A harmadik legtöbbet támadott szektor az elmúlt években az egészségügy, illetve a Covid-19-vakcinakutatásban és kezeléseket kidolgozásában érintett szervezetek voltak (lásd a Strontium által végrehajtott adathalász-támadásokat).

³⁷ Sergiu Gatlan: *Microsoft: Russian State Hackers Behind 53% of Attacks on US Govt Agencies*. [online], Bleeping Computer, 2021. október 8. Forrás: bleepingcomputer.com [2022. 05. 15.].

³⁸ Microsoft (2021): i. m. 57–58.

jól ismeri az elterjedt szoftvereszközöket, a hálózati biztonsági rendszereket, a felhőalapú technológiákat, valamint az incidenskezelő teamek által használt kármentesítési módszereket is, és ennek megfelelően változtattak a műveleteiken a folytonosság megőrzése érdekében.³⁹ Az elmúlt években az oroszországi APT-csoportok egyre hatékonyabbak lettek, és jellemzően már egyre többször vesznek célba kormányzati intézményt, ami arra enged következtetni, hogy a következő években is egyre több és egyre komolyabb ilyen kibertámadásra lehet majd számítani Oroszország részéről. A Microsoft adatai szerint az orosz hackerek gyakorlatilag minden kontinensen támadtak célpontokat, ugyanakkor elsősorban amerikai, ukrán és brit szervezeteket, valamint NATO-szövetségeket és európai tagállamokat vettek célba.⁴⁰

2021 májusában az orosz kormány hivatalosan „barátságtalan” országnak minősítette az Egyesült Államokat és Csehországot, és egy kiszivárgott lista szerint már ekkor arra készült, hogy Lengyelországot, Észtországot, Lettországot, Litvániát, az Egyesült Királyságot, Kanadát, Ukrainát és Ausztráliát is ebbe a kategóriába sorolja.⁴¹ A Microsoft a 2021. őszi jelentésében megjegyezte, hogy megfigyelései szerint az orosz kibertevékenység elsősorban hírszerzési és információgyűjtési célokat szolgált, amire az enged következtetni, hogy az általa nyomon követett APT-csoportok elsősorban adatokhoz igyekeztek hozzáférést szerezni, és nem bocsátkoztak destruktív akciókba. Az amerikai kormány ezeket a támadásokat jellemzően az orosz hírszerzéshez köti, amely számára tulajdonképpen rutininfó adat az ellenfélnek tekintett országok szándékairól és terveiről információkat gyűjteni.⁴² 2021 áprilisában az amerikai Nemzetbiztonsági Ügynökség (National Security Agency, NSA), a Kibert biztonsági és Infrastruktúra-biztonsági Ügynökség (Cybersecurity and Infrastructure Security Agency, CISA) és a Szövetségi Nyomozó Iroda (Federal Bureau of Investigation, FBI) közös nyilatkozatban hívta fel a figyelmet arra, hogy az orosz hírszerzéshez köthető csoportok (APT29, Cozy Bear, The Dukes) gyakran használnak ki nyilvánosan ismert sérülékenységeket, hogy széleskörűen feltérképezzék és feltörjék a sérülékeny rendszereket a hitelesítési tanúsítványok, illetve további hozzáférés megszerzése céljából. A célpontok között pedig jellemzően amerikai és szövetséges informatikai hálózatok is szerepelnek, köztük nemzetbiztonsági és kormányzati rendszerek.⁴³

A Nobelium tevékenysége kapcsán megjegyzendő, hogy az amerikai kormány és az európai szövetségesek továbbra sem tudták eldönteni, hol húzzák meg azt a bizonyos vörös vonalat a kibertámadások tekintetében, aminek a túllépése elfogadhatatlan, azaz már a kibertámadás keretében értelmezhető ellenséges fegyveres támadással lenne egyenlő. Ezt jelezte, amikor 2021 márciusában egy korábbi brit főtanácsadó arra sürgette a Biden-adminisztrációt, hogy ne reagáljon „túl szigorúan” Oroszország „sebészi pontosságú”

³⁹ Ramin Nafisi – Andrea Lelli: *GoldMax, GoldFinder, and Sibot: Analyzing NOBELIUM's Layered Persistence*. [online], Microsoft, 2021. március 4. Forrás: microsoft.com [2022. 05. 14.].

⁴⁰ Microsoft (2021): i. m. 58.

⁴¹ Brendan Cole: *Russia Puts U.S. Top of 'Unfriendly Countries' List*. [online], Newsweek, 2021. április 27. Forrás: newsweek.com [2022. 05. 15.].

⁴² Microsoft (2021): i. m. 59.

⁴³ *Russian SVR Targets U.S. and Allied Networks*. [online], NSA, CISA & FBI, Cybersecurity Advisory, 2021. április 5. Forrás: media.defense.gov [2022. 05. 15.].

hírszerzési kampányára.⁴⁴ Ezt a politikai kétértelműséget az orosz aktorok előszeretettel használták ki az elmúlt években, és ez várhatóan a következő években is így lesz, hacsak nem lesz valamilyen előrelépés ezen a téren. A Microsoft szerint ráadásul a SolarWinds esetéből tanulva a jövőben a Nobelium és más APT-csoportok a következő kibertámadásnál egy kvázi figyelemelterelő akcióval leköthetik a fontosabb kiberbiztonsági teamek figyelmét abban a reményben, hogy ezáltal hátráltatva a beazonosításukat és a kármentési tevékenységet, időt nyerhetnek a fontosabb támadásaik kivitelezéséhez.⁴⁵

Érdeemes megjegyezni, hogy 2022 márciusában az Egyesült Államok azzal vádolt meg összesen négy orosz állampolgárt (köztük három FSZB-ügynököt), hogy 2012 és 2018 között kibertámadásokat hajtottak végre amerikai kritikus infrastruktúrák ellen (elsősorban az energiaszektor ellen), többek között egy kansasi atomerőmű és egy szaúd-arábiai petrokémiai létesítmény ellen is. A bejelentéssel egyidejűleg az állami főügyész helyettes megjegyezte, hogy bár a vádemelés a múltban történt támadásokra vonatkozik, annak mégis egyértelmű üzenetértéke van az amerikai cégek és vállalkozások számára, hogy meg kell erősíteniük kibervédelmüket, és résen kell lenniük, hiszen az Oroszország által támogatott hackerek komoly fenyegetést jelentenek a kritikus infrastruktúrákra nézve az Egyesült Államokban és világszerte.⁴⁶ A Biden-adminisztráció és biztonsági szakértők pedig arra kérték az amerikai cégeket, hogy jelentsék az FBI-nak és más illetékes ügynökségeknek, ha valami gyanús tevékenységet észlelnek – vagy esetleg kibertámadás áldozataivá válnának⁴⁷ –, és egy tájékoztatót⁴⁸ is kiadtak a hackerek által alkalmazott technikákról. Az egyik vádiratban megnevezett három FSZB-ügynök állítólag engedély nélküli hozzáférést szerzett több olajipari, gázipari, energetikai cég és atomerőmű informatikai rendszereihez, amelyeket folyamatosan megfigyeltek, az irányítórendszerek feletti ellenőrzés megszerzésével pedig megvolt a képességük a számítógépes rendszerek megzavarására és megrongálására.⁴⁹

Nem sokkal később, 2022 áprilisában az Egyesült Államok bejelentette, hogy titokban felszámolt egy nemzetközi robothálózat (*botnet*) kiépítését szolgáló rosszindulatú programot a nemzetközi informatikai rendszerekben, hogy megelőzze a további orosz kibertámadásokat. Erre azt követően került sor, hogy amerikai tisztségviselők arra hívták fel a figyelmet, hogy válaszként az Ukrajna orosz inváziója miatt Moszkvával szemben

⁴⁴ Jenna McLaughlin: *Top Biden Cyber Official: SolarWinds Breach Could Turn from Spying to Destruction 'in a Moment'*. [online], Yahoo News, 2021. április 8. Forrás: news.yahoo.com [2022. 05. 15.].

⁴⁵ Microsoft (2021): i. m. 59.

⁴⁶ 2022 áprilisában az Egyesült Államok, Ausztrália, Kanada és Új-Zéland közös tájékoztatót adott ki, amelyben arra hívták fel a figyelmet, hogy az Oroszországhoz köthető szereplők az ukrajnai háború miatt elrendelt szankciók miatt célba vehetik a nyugati vállalatokat. *Alert (AA22-110A). Russian State-Sponsored and Criminal Cyber Threats to Critical Infrastructure*. [online], Cybersecurity and Infrastructure Security Agency, 2022. április 20. Forrás: cisa.gov [2022. 05. 28.].

⁴⁷ Kate Conger: *With Eye to Russia, Biden Administration Asks Companies to Report Cyberattacks*. [online], The New York Times, 2022. március 23. Forrás: nytimes.com [2022. 05. 26.].

⁴⁸ *Alert (AA22-083A). Tactics, Techniques, and Procedures of Indicted State-Sponsored Russian Cyber Actors Targeting the Energy Sector*. [online], Cybersecurity and Infrastructure Security Agency, 2022. március 24. Forrás: cisa.gov [2022. 05. 24.].

⁴⁹ Katie Benner – Kate Conger: *U.S. Accuses 4 Russians of Hacking Infrastructure, Including Nuclear Plant*. [online], The New York Times, 2022. március 24. Forrás: nytimes.com [2022. 05. 24.].

bevezetett szankciókra Oroszország támadásokat hajthat végre a kibertérben a kritikus infrastruktúrák ellen.⁵⁰

3.2. Az Ukrajna elleni orosz kiberműveletekről

Oroszország a kiberműveleteket a tágabb értelemben vett információs hadviselés részének tekinti, beleértve az elektronikai hadviselést és a pszichológiai vagy információs műveleteket is. A Kreml hagyományos katonai műveletek elősegítésére is alkalmaz kibertámadásokat, és előszeretettel működik együtt kiberbűnözői csoportokkal, mivel azok könnyen letagadhatók.⁵¹ 2022 áprilisában a Microsoft kiadott egy jelentést⁵² az Oroszország ukrajnai inváziójával összefüggésben megfigyelt orosz kiberműveletekről, hogy betekintést nyújtson az orosz kiberképességeknek az ukrajnai „hibrid háború”, illetve az információs hadviselés⁵³ keretében megvalósuló alkalmazásába.⁵⁴ Az amerikai szoftverfejlesztő cég szerint a fegyveres konfliktus eskalálódásával legalább hat APT-csoport és számos más eddig beazonosítatlan aktor hajtott végre pusztító jellegű támadásokat és hírszerző műveleteket, miközben az orosz fegyveres erők szárazföldön, vízen és levegőben is támadást indítottak Ukrajna ellen. Bár nem világos, hogy mennyire volt szoros a koordináció a kiberműveleteket végrehajtók és a konvencionális fegyveres erők alakulatai között – vagy akár inkább egymástól függetlenül, de párhuzamosan tevékenykedtek egy közös cél elérése érdekében –, az ugyanakkor kijelenthető, hogy a kiber- és a kinetikus műveletek együtt gyakorlatilag egymást kiegészítve szolgálják az ukrán kormány és a fegyveres erők működésének meggyengítését, továbbá a lakosság kormányzati intézményekbe és az ukrán hadseregbe vetett bizalmának aláadását.

A Microsoft szakértőinek megfigyelései szerint az orosz katonai invázió megindulása (2022. február 24.) előtt⁵⁵ egy nappal a katonai hírszerzéshez, azaz a vezérkar hírszerzési főigazgatóságához (*Glavnoje Razvedivatjelnoje Upravlenyje*, GRU) köthető elkövetők

⁵⁰ Kate Conger – David E. Sanger: *U.S. Says It Secretly Removed Malware Worldwide, Pre-empting Russian Cyberattacks*. [online], The New York Times, 2022. április 6. Forrás: nytimes.com [2022. 05. 25.].

⁵¹ Michael Connell – Sarah Vogler: *Russia's Approach to Cyber Warfare*. [online], CNA, 2017. március. Forrás: cna.org [2022. 05. 28.].

⁵² *Special Report: Ukraine. An Overview of Russia's Cyberattack Activity in Ukraine*. [online], Microsoft Digital Security Unit, 2022. április 27. Forrás: microsoft.com [2022. 04. 28.].

⁵³ Az orosz katonai megközelítés szerint az információs hadviselés „az információs térben történő konfrontációt jelenti, melynek célja a kritikus fontosságú információs rendszerekben való károkozás, a politikai, gazdasági és szociális rendszerek aláítása, a lakosság manipulálása az állam destabilizálása érdekében, hogy a vezetést rákényszerítse az ellenfél hasznára való döntések meghozatalára”. Az ellenség moráljának gyengítése, a vezetés lejáratása és a katonai, valamint gazdasági teljesítmény aláítása az információs hadviselés eszközeivel az orosz elképzelések szerint néha akár még hatékonyabb is lehet a hagyományos fegyverek alkalmazásánál. Erre utalt 2017 februárjában Jurij Balujevszkij korábbi vezérkari főnök is, amikor a RIA Novosznyij hírgyűjtőnek nyilatkozott egy hír kapcsán. *Conceptual Views On The Activity Of The Armed Forces Of The Russian Federation In Information Space*. [online], Ministerstvo Oborony Roszijszkoj Federacsi, 2011. Forrás: pircenter.org [2022. 05. 24.]; *Шойгу рассказал о задачах войск информационных операций*. [online], РИА Новости, 2017. február 22. Forrás: ria.ru [2022. 05. 24.].

⁵⁴ Kate Conger – David E. Sanger: *Russia Uses Cyberattacks in Ukraine to Support Military Strikes, Report Finds*. [online], The New York Times, 2022. április 27. Forrás: nytimes.com [2022. 05. 25.].

⁵⁵ Jelentések szerint az orosz invázió indulásának megelőző óráiban kibertámadás érte az ukrán kormány által is igénybe vett kaliforniai cég, a Viasat műholdas kommunikációs rendszerét, amit amerikai tisztségviselők az orosz katonai feldehítés, a GRU munkájának tulajdonítottak. David E. Sanger – Kate Conger: *Russia Was Behind Cyberattack in Run-Up to Ukraine War, Investigation Finds*. [online], The New York Times, 2022. május 10. Forrás: nytimes.com [2022. 05. 28.].

pusztító adattörő támadásokat indítottak több száz ukrán kormányzati, informatikai, energetikai és pénzügyi célpont, illetve szervezet ellen. Ezt követően április elejéig számos támadást és támadási kísérletet figyeltek meg, amely a kritikus infrastruktúrák ellen irányult,⁵⁶ amelyeket esetenként szárazföldi erők is célba vettek és olykor rakétatalálat is ért. A támadók ugyanakkor a kritikus infrastruktúrák mellett az állampolgárokat is célba vették, hogy megakadályozzák a lakosság megbízható információkhoz és létfontosságú szolgáltatásokhoz való hozzáférését, ezáltal is megingatva az embereknek az ukrán vezetésbe vetett bizalmát.⁵⁷ A feltételezett orosz katonai célokat figyelembe véve valószínűsíthető, hogy az orosz kiberműveletek is azt a célt szolgálták, hogy aláássák Ukrajna ellenálló képességét, miközben hírszerző tevékenységet, illetve felderítést is végeztek.

A Microsoft a jelentésében megállapította, hogy az oroszországi aktorok már 2021 márciusában felsorakoztak Ukrajna ellen a kibertérben. Erre abból lehetett következtetni, hogy rövid időn belül megugrott a korábban elenyésző mértékű kibertámadások száma Ukrajna és szövetségesei ellen, noha az ukrán fegyveres erők és a kiberbiztonsági szakemberek gyakorlatilag ekkor már 2014 óta folyamatosan harcban álltak az orosz erőkkel. A megfigyelések szerint már a február 24-i inváziót megelőző időszakban aktivizálódtak a Strontium, Iridium, a DEV-0586, a Nobelium, az Actinium, a Bromine és a Krypton nevű APT-csoportok, amelyek az Orosz Föderáció katonai hírszerzéséhez, a külföldre irányuló polgári hírszerzéshez (Szluzsba Vnyesnyej Razvedki, SZVR) és a Szövetségi Biztonsági Szolgálathoz (Fegyeralnaja Szluzsba Bezopasznosztyi, FSZB) köthetők. 2022 elején, miután a konfliktus deeszkálására tett összes diplomáciai kísérlet kudarcot vallott, az orosz APT-csoportok adattörő támadásokat indítottak ukrán szervezetek ellen, ami előrevetítette a konfliktus további eszkalációjának lehetőségét. Ezt követően az invázió megindulásának hajnalán a kibertámadások ismét intenzívebbek lettek, miután az Iridium bevetette a FoxBlade (HermeticWiper) nevű rosszindulatú programját több mint egy tucat kormányzati, informatikai, energetikai, mezőgazdasági és pénzügyi szervezet ellen, hogy működésképtelenné tegyen nagyjából 300 informatikai hálózatot Ukrajnában.⁵⁸ Az orosz kibertámadások azóta is szinte folyamatosak Ukrajna ellen.⁵⁹ A fegyveres konfliktus elhúzódásával az orosz APT-csoportok várhatóan fokozni fogják tevékenységüket, amely Ukrajnán kívüli célpontokra is kiterjed. Ebből kifolyólag bármikor célkeresztbe kerülhetnek a balti államok, Törökország és azok a tagállamok a NATO

⁵⁶ 2022. április 12-én ukrán tisztségviselők bejelentették, hogy megakadályozták egy, az ukrán elektromos hálózat ellen indított orosz kibertámadást, amely elmondásuk szerint az egyik legkifinomultabb támadás lehetett, amely, ha sikerrel jár, akár 2 millió ember áramellátását lett volna képes megzavarni. Az ukrainai elektromos hálózatot eddig összesen kétszer, egyszer 2015-ben, majd pedig 2016-ban sikerült orosz kibertámadással átmenetileg működésképtelenné tenni, ami akkor jelentős áramkimaradásokat eredményezett. Kate Conger: *Ukraine Says It Thwarted a Sophisticated Russian Cyberattack on Its Power Grid*. [online], The New York Times, 2022. április 12. Forrás: nytimes.com [2022. 05. 25.].

⁵⁷ Ukrajna orosz inváziójának február 24-i kezdetét követően hekkerek több alkalommal is feltörték a megbízható és hiteles információkat szolgáltató ukrán hírszolgáltatók közösségi oldalait és műsorszóró rendszereit, hogy téves információkat terjesszenek, többek között például Ukrajna kapitulációjáról. Ezeket az állításaikat és üzeneteiket pedig olykor manipulált videókkal is igyekeztek megerősíteni. Kate Conger: *Hackers' Fake Claims of Ukrainian Surrender Aren't Fooling Anyone. So What's Their Goal?*. [online], The New York Times, 2022. április 5. Forrás: nytimes.com [2022. 05. 25.].

⁵⁸ Brad Smith: *Digital Technology and the War in Ukraine*. [online], Microsoft, 2022. február 28. Forrás: blogs.microsoft.com [2022. 05. 24.].

⁵⁹ A kézirat lezárásának idején: 2022. június 6.

keleti szárnyán, amelyek katonailag, politikailag, vagy akár csak humanitárius segítségnyújtással is, de aktívan támogatták Ukrajnát az orosz „különleges katonai művelettel” szemben.

Megjegyzendő, hogy az ukrán kormány és az Ukrajnát támogató amatőr hekkerközösség sem maradt tétlen a háború első hónapjaiban.⁶⁰ 2022 áprilisában például Ukrajna oldalán álló hekkerek arról számoltak be, hogy több tucat orosz intézmény, köztük a Kreml internetcenzorának és az egyik hírszerző szolgálatnak az informatikai rendszerét is feltörték, amelyekről adatokat loptak el és szivárogtattak ki az interneten, bár azok hitelességét a szakértők sem tudták megállapítani. Erre egyébként azt követően került sor, hogy maga az ukrán kormány elkezdte nyilvánosságra hozni azoknak az orosz katonáknak a nevét, akiről a hatóságok feltételezik, hogy részük lehetett a bucsai mészárlásként emlegetett háborús bűncselekmények elkövetésében.⁶¹ Mindemellett 2022. június elején az amerikai kibeparancsnokság is megerősítette, hogy az Egyesült Államok is hajtott végre offenzív, defenzív és információs kiberműveleteket Ukrajna megsegítésére.⁶²

3.3. A kínai kibertevékenységről

A Kínához köthető APT-csoportok a vizsgált időszakban elsősorban az amerikai külpolitikai döntéshozatalban illetékes kormányzati intézményeket támadták – valószínűleg információszerzési céllal –, a jelek szerint pedig ennek érdekében több kínai csoport több korábban ismeretlen sérülékenységet is kihasznált. A Microsoft először 2021 márciusában adott hírt a Hafnium névre keresztelt APT-csoportról, miután az több nulladik napi (*zero-day*) sérülékenységet is kihasznált a Microsoft Exchange Server feltörésére, hozzáférést szerezve e-mail-postafiókokhoz, valamint további rosszindulatú programokat telepítve, ezáltal pedig hosszú távú hozzáférést szerezve az áldozat rendszereihez.⁶³ A Microsoft a célpontok kiválasztása (*targeting*), valamint az alkalmazott taktikák és eljárások alapján jutott arra, hogy minden bizonnyal egy kínai APT-csoportról van szó, amely elsősorban amerikai célpontokat támad valamennyi szektort érintve, ideértve a fertőző betegségekkel foglalkozó kutatóintézeteket, ügyvédi irodákat, felsőoktatási intézményeket, védelmi ipari cégeket, politikai kutatóintézeteket, nem kormányzati szervezeteket is. A Microsoft adatai szerint 2020 júliusa és 2021 júniusa között a kínai eredetű támadások többsége

⁶⁰ 2022. február végén alakult meg az „IT Army of Ukraine” önkéntes kiberbiztonsági szervezet azzal a céllal, hogy visszaverje az orosz támadásokat a kibertérben, illetve offenzív kiberműveleteket hajtson végre orosz katonai célpontok ellen. Bővebben lásd Stefan Soesanto: *The IT Army of Ukraine*. [online], Center for Security Studies, 2022. június. Forrás: css.ethz.ch [2022. 09. 11.].

⁶¹ Kate Conger – David E. Sanger: *Hackers Claim to Target Russian Institutions in Barrage of Cyberattacks and Leaks*. [online], The New York Times, 2022. április 22. Forrás: [nytimes.com](https://www.nytimes.com) [2022. 05. 24.].

⁶² Alexander Martin: *US Military Hackers Conducting Offensive Operations in Support of Ukraine, Says Head of Cyber Command*. [online], Sky News, 2022. június 1. Forrás: [news.sky.com](https://www.sky.com) [2022. 06. 04.].

⁶³ *HAFNium Targeting Exchange Servers with 0-day Exploits*. [online], Microsoft Threat Intelligence Center (MSTIC), 2021. március 2. Forrás: [microsoft.com](https://www.microsoft.com) [2022. 05. 16.].

(47%) a kormányzati intézményeket érte, míg 16%-a a nem kormányzati szervezeteket és a kutatóintézeteket, 13% a médiát, 12% az oktatási rendszert vette célba, és a maradék 12% volt az egyéb támadás.⁶⁴

Az amerikai kormány és szövetségesei 2021 júliusában kiadtak egy nyilatkozatot, amelyben kijelentették, hogy Kína rosszindulatú kibertevékenysége komoly fenyegetést jelent az Egyesült Államok és szövetségeseinek gazdaságára és biztonságára. Ebben a nyilatkozatban a Hafnium APT-csoportra is történt utalás, amelyet a kínai polgári hírszerzéshez, a KNDK Állambiztonsági Minisztériumához kötöttek. Mint ismeretes, a kínai APT-csoportok több tízezer számítógépet és informatikai hálózatot törtek fel világszerte egy széles körű „kiberhírszerzési” kampány keretében, amely leginkább a magánszektorból szedett áldozatokat.⁶⁵

A kínai kibertevékenység érintette az amerikai választásokat is. A Zirconium APT-csoport az elnökválasztást megelőzően folyamatosan alkalmazott e-mailekbe ágyazott külső forrásokra mutató tartalmakat, amelyekkel követni tudta a felhasználói aktivitást. Ezzel elsősorban olyan egyéneket vett célkeresztbe, akik információval rendelkeztek az esetleges amerikai politikai változásokról. A kínai kiberműveletek azonban a szomszédos országokat sem hagyták érintetlenül. A Microsoft szerint 2020 júliusától a Chromium nevű APT-csoport indiai, malajziai, mongóliai, pakisztáni és thaiföldi célpontok ellen indított támadásokat, de Hongkongban és Tajvanon is tevékenykedett. Sőt, a Chromium a hongkongi és a tajvani egyetemek ellen volt talán a legaktívabb, de a célpontjainak listáján kormányzati szervezetek és külföldi telekommunikációs szolgáltatók is szerepeltek. Mindemellett Latin-Amerikában és Európában is folytattak hírszerző műveleteket. A Nickel APT-csoport tevékenysége szintén kiterjedt a kormányzati szervezetekre, de elsősorban Közép- és Dél-Amerikában. A kínai befolyás növekedésével a jövőben várhatóan egyre több támadást hajtanak majd végre a Kínához köthető hackerek, hogy információt szerezzenek a befektetésekről, tárgyalási folyamatokról, és hogy még nagyobb befolyásra tehessenek szert.⁶⁶

A New York-i Margin Research kiberbiztonsági kutatóintézet szerint miközben jó úton halad afelé, hogy kiber-szuperhatalom legyen, Kína lassan felszámolja a civil-kereskedelmi ipari szektorok és az állam közötti határokat. Ezáltal pedig a jelentős potenciált mutató vezető kínai technológiai vállalatok – de elsősorban a kiberbiztonsági cégek – komoly erőforrásokkal szolgálhatnak a kínai kormány és a fegyveres erők számára.⁶⁷ Az elmúlt évtizedekben nagyon gyors ütemben fejlődött a kínai kiberbiztonsági szektor,

⁶⁴ További Kínához köthető APT-csoport még a Manganese, a Zirconium, a Nickel és a Chromium. Microsoft (2021): i. m. 60.

⁶⁵ *The United States, Joined by Allies and Partners, Attributes Malicious Cyber Activity and Irresponsible State Behavior to the People's Republic of China.* [online], The White House, 2021. július 19. Forrás: whitehouse.gov [2022. 05. 17.].

⁶⁶ Microsoft (2021): i. m. 62.

⁶⁷ Patrick Howell O'Neill: *How China Built a One-of-a-Kind Cyber-Espionage Behemoth to Last.* [online], MIT Technology Review, 2022. február 28. Forrás: technologyreview.com [2022. 05. 28.].

az egymás után alakuló informatikai biztonsággal foglalkozó cégek pedig egyre szigorúbb kormányzati politikai keretek között kell hogy működjenek.⁶⁸

Mint ismeretes, Kínában évente megrendezik a Tianfu Cup névre keresztelt hekkverbajnokságot, ahol gyakorlatilag a térség legjobb kiberbiztonsági szakemberei mérkőznek meg egymással, és a résztvevők általában sikerrel használnak ki olyan sérülékenységeket, amelyek segítségével könnyen feltörnek akár a Windows 10 operációs rendszert, az Adobe pdf-olvasót, az Ubuntu operációs rendszert, az Apple iOS 15 mobil operációs rendszert, a Safari és a Google Chrome internetböngészőket⁶⁹ és még számos más fontos programot és applikációt.⁷⁰ Kína általánosságban nem támogatja, hogy a kiberbiztonsággal foglalkozó kutatói részt vegyenek külföldi hekkversenyeken, különösen olyanokon nem, ahol nulladik napi sérülékenységek is napvilágot láthatnak. Akiknek mégis jóváhagyják a részvételét ilyen nemzetközi szakmai megmérettetéseken, azoktól elvárt, hogy a versenyt megelőzően adják át az általuk felfedezett sérülékenységről szóló információkat a kínai kormánynak. Mindemellett egy újabb jogi szabályozás szerint az egyéneknek és a vállalatoknak is két napon belül meg kell osztaniuk a kormánnyal, ha nulladik napi sérülékenységet találtak. A Kínában megrendezett hekkversenyeken bemutatott sérülékenységeket pedig rendszerint ki is használják a kormányhoz köthető kibertevékenység keretében még a hibajavítások megjelenése előtt, ahogy az korábban előfordult már a Google vagy az Apple esetében is. A Margin Research kutatóintézet ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy a kínai kiberképességek rohamos fejlődése miatt kiemelt fontosságú a kínai technológiai szektor szereplőivel megőrizni a kapcsolatot, nemcsak technológiai és gazdasági okokból, de kiberbiztonsági szemszögből is. A kínai szakértők ugyanis a legjobbak közé tartoznak a sérülékenységek kutatásában, és mélyreható ismeretekkel rendelkeznek az offenzív és a defenzív technikák terén is, ami mind szükséges a kibertámadások elhárításához. Éppen ezért, az amerikai–kínai információcsere megszüntetése a kiberbiztonság terén ellehetetlenítené a szolgáltatók védekezési képességét, és az ellenséges kibertevékenység változása is nehezebben lenne nyomon követhető.⁷¹

3.4. Irán kibertevékenysége

A perzsa állam jellemzően a regionális ellenfeleivel szemben szokott destruktív kibertámadásokat végrehajtani, az Egyesült Államokat illetően viszont Teherán a nukleáris

⁶⁸ A Margin Research kutatóintézet szerint kilenc olyan kiberbiztonsági cég van Kínában, amelyekre érdemes odafigyelni a kiberbiztonsággal és a kínai politikai és katonai stratégiával foglalkozó szakembereknek. Ez a kilenc cég a Tophant, a Cyber Kunlun, a Chaitin Tech, a BugBank, a KnownSec, a SlowMist, az Ansai Technology, a BlockSec és a PeckShield. Ezek a vállalatok többnyire sérülékenységek kutatására, fenyegetések detektálására, biztonsági hírszerzésre koncentrálnak, az általuk nyújtott szolgáltatások és termékeik pedig védelmet kínálnak ügyfeleik számára az offenzív kibertevékenységgel szemben. A vezető ipari vállalatok és internetszolgáltatók pedig a Sangfor Technologies, a Huawei, a New H3C Technologies, a Qi An Xin Technology, a Beijing Venustech Inc., a Topsec Technologies Group, az NSFocus Technologies Group Co Ltd, az Alibaba Cloud, a Qihoo 360 és a Tencent. *The Chinese Private Sector Cyber Landscape*. [online], Margin Research, 2022. április 25. Forrás: margin.re [2022. 05. 17.].

⁶⁹ Catalin Cimpanu: *Windows 10, iOS 15, Ubuntu, Chrome Fall at China's Tianfu Hacking Contest*. [online], The Record, 2021. október 17. Forrás: therecord.media [2022. 05. 17.].

⁷⁰ Selján–Selján (2021): i. m. 39–40.

⁷¹ Margin Research (2022): i. m.

tárgyalások esetleges sikerében és a szankciók feloldásában bízva inkább kivárára játszott. A Microsoft szerint bár 2021 folyamán Teherán valóban kevésbé agresszív magatartást mutatott a kibertérben az Egyesült Államok irányába, az amerikai entitások Irán regionális ellenfeleihez képest továbbra is kiemelt célpontok maradtak az iráni APT-csoportok számára. Az iráni hekkerek által leginkább támadott országok között így az Egyesült Államok volt az első (49%), Izrael a második (24%) és Szaúd-Arábia a harmadik (15%).⁷²

Izrael és Irán fokozódó szembenállása miatt tehát az offenzív iráni kibertámadások elsősorban a zsidó államra összpontosítottak, noha Teherán egy másik regionális ellenfelére is kiterjedtek. A legkedveltebb támadási módszerük pedig a vizsgált időszakban a zsarolóprogramok alkalmazása volt. 2020-ban figyelték meg az Agrius névre keresztelt APT-csoportot, amelyet iráni kötődésűnek tartanak, és a jelek szerint hírszerzési és adattörlő tevékenységet is folytatott. A SentinelLABS kutatóinak megfigyelései szerint 2021 májusában egy újabb, Iránhoz és egy n3tw0rm zsarolóprogrammal operáló csoporthoz köthető diszruptív kibertámadásra került sor Izrael ellen, az Agrius és a n3tw0rm közötti összefüggések alapján pedig mindkét csoport művelete valószínűleg egy széles körű iráni stratégia része volt.⁷³ 2020 júliusában a Unit 42 nevű kiberbiztonsági kutatócsoport is azonosított egy, a Közel-Keleten és Észak-Afrikában két állami szervezettel szemben végrehajtott kibertámadást, amely a Thanos néven emlegetett zsarolóprogram egyik verzióját alkalmazta.⁷⁴

A Microsoft és a kiberfenyegetések felderítésével foglalkozó Flashpoint szerint nem egyértelmű, hogy Irán anyagi haszonszerzés céljából is használta-e a zsarolóprogramokat, ugyanis legalább egy alkalommal inkább csak figyelemelterelésként alkalmazták egy valójában destruktív szándékú támadáshoz, amely során egy adattörlő programot telepítettek egy cég informatikai hálózatára és váltságdíjat is követeltek.⁷⁵ A Microsoft 2020 novemberétől kezdve az Izrael elleni iráni kibertámadások számának növekedését tapasztalta, amelynek része volt a zsarolóprogramok sorozatos alkalmazása is. Valószínűleg a Microsoft által Rubidiumnak nevezett iráni APT-csoport hajtotta végre a Pay2Key és a n3tw0rm nevű zsarolótámadásokat, amelyek szinte csak Izrael ellen irányultak 2020 végén és 2021 elején.⁷⁶ A Rubidium zsarolókampányai többnyire tengeri szállítmányozással foglalkozó izraeli logisztikai vállalatokat érintettek, a célpontok kiválasztása pedig arra enged következtetni, hogy ezek a kibertámadások részét képezték az Izraelnek szánt válaszlépéseknek a zsidó állam és Irán közötti feszült helyzetben.⁷⁷ Ami az Egyesült Államok elleni iráni kiberműveleteket illeti, az amerikai célpontok elleni tevékenység célját tekintve kettős volt. Teherán egyrészt igyekezett információkat szerezni az amerikai politika

⁷² Microsoft (2021): i. m. 63–64.

⁷³ Amitai Ben Shushan Ehrlich: *From Wiper to Ransomware. The Evolution of Agrius*. [online], SentinelLABS, 2021. május 25. Forrás: sentinelone.com [2022. 05. 18.].

⁷⁴ Robert Falcone: *Thanos Ransomware: Destructive Variant Targeting State-Run Organizations in the Middle East and North Africa*. [online], Unit 42, 2020. szeptember 4. Forrás: unit42.paloaltonetworks.com [2022. 05. 18.].

⁷⁵ *A Second Iranian State-Sponsored Ransomware Operation "Project Signal" Emerges*. [online], Flashpoint, 2021. április 30. Forrás: flashpoint-intel.com [2022. 05. 18.].

⁷⁶ *Pay2Kitten, Pay2Key Ransomware – A New Campaign by Fox Kitten*. [online], Clear Sky Security, 2020. december. Forrás: clearskysec.com [2022. 05. 18.].

⁷⁷ Microsoft (2021): i. m. 63.

alakulásával kapcsolatban, másrészt próbált olyan informatikai hálózatokhoz hozzáférést szerezni, amelyek a nukleáris megállapodásról szóló tárgyalások kudarcra, illetve a szankciók feloldásának elmaradása esetén még jól jöhetnek számára.⁷⁸

Észak-Korea dobogós helyen

2020 júliusa és 2021 júniusa között Észak-Korea különösen aktív volt a kibertérben, figyelembe véve, hogy a többi nemzetállami szereplőhöz képest egy kisebb méretű és korlátozottabb erőforrásokkal rendelkező országról van szó, az államokhoz köthető kibertámadások tekintetében viszont mégis dobogós helyezést ért el a vizsgált időszakban. A Microsoft szerint az észak-koreai támadások első számú célpontjai a felhasználói programok voltak, és ezeknek a támadásoknak a többségét a Thallium és a Zinc APT-csoportok hajtották végre, azzal a céllal, hogy nyilvánosan nem hozzáférhető diplomáciai és geopolitikai szempontból releváns információkat szerezzenek. Ennek érdekében az észak-koreai APT-csoportok elsősorban diplomáciai tisztviselőket, akadémikusokat és kutatóintézetek munkatársait vették célba világszerte. A legtöbb áldozatuk Dél-Koreában, az Egyesült Államokban és Japánban volt, ugyanakkor az észak-koreai aktorok Európában, de még Kínában és Oroszországban is vettek célba akadémikusokat és kutatókat, noha Peking és Moszkva is jó kapcsolatokat ápol Észak-Koreával.⁷⁹

1. táblázat: A fontosabb APT-csoportok összefoglaló táblázata (2020. július – 2021. június)

Nemzetállam és a hozzá köthető támadások százaléka	Csoportnév és a hozzá köthető támadások százaléka	Egyéb elnevezések	Célpontok
Oroszország (58%)	Strontium	APT28, Fancy Bear	kormányzatok, diplomáciai testületek, védelmi szektor, kutatóintézetek, nem kormányzati szervezetek, felsőoktatás, hadiipari magánvállalatok, informatikai szoftver és szolgáltatók
	Nobelium (59%)	UNC2452	kormányzat, diplomáciai célpontok, védelmi szektor, informatikai szolgáltatók, telekommunikációs szektor, kutatóintézetek, nem kormányzati intézmények, katonai magánvállalatok
	Bromine	Energetic Bear	kormányzatok, energiaszektor, polgári légi közlekedés, védelmi ipar

⁷⁸ 2020 második felében például a Phosphorus nukleáris politikai szakértőket vett célba az iráni atomkult (Joint Comprehensive Plan of Action, JCPOA) aláíró országokban, hogy információkat szerezzon a demokrata amerikai elnökjelölt, Joe Biden megválasztását követően várhatóan újrainduló tárgyalásokat megelőzően. 2020 őszén a Phosphorus kibertámadásokat hajtott végre a közelgő Münchener Biztonságpolitikai Konferencia és a Think 20 csúcstalálkozó résztvevői ellen. Tom Burt: *Cyberattacks Target International Conference Attendees*. [online], Microsoft, 2020. október 28. Forrás: blogs.microsoft.com [2022. 05. 19.].

⁷⁹ Microsoft (2021): i. m. 66–67.

Nemzetállam és a hozzá köthető támadások százaléka	Csoportnév és a hozzá köthető támadások százaléka	Egyéb elnevezések	Célpontok
Kína (8%)	Manganese	APT5, Keyhole Panda	kommunikációs infrastruktúra, hadiipar, szoftverfejlesztés
	Zirconium (3%)	APT31	kormányzati szervek és szolgáltatások, diplomáciai szervezetek, gazdasági szervezetek
	Hafnium	–	felsőoktatás, védelmi ipar, kutatóintézetek, nem kormányzati szervezetek, ügyvédi irodák, orvostudományi kutatások
	Nickel (2%)	APT15, Vixen Panda	kormányzati szervek és szolgáltatások, diplomáciai szervezetek
	Chromium	ControlX	energiaszektor, kommunikációs infrastruktúra, oktatás, kormányzati szervek és szolgáltatások
	Gadolinium	APT40	hajózás, egészségügy, felsőoktatás, regionális kormányzati szervezetek
Irán (11%)	Phosphorus (9%)	Charming Kitten	diplomáciai és nukleáris politikai közösségek, akadémikusok, újságírók
	Curium (2%)	Houseblend Tortoise Shell	amerikai katonai és hadiipari magánvállalatok, informatikai szolgáltatások, közel-keleti kormányok
	Rubidium	Fox Kitten Parasite	izraeli logisztikai vállalatok, informatikai szolgáltatások, védelmi szektor
Észak-Korea (23%)	Zinc	Lazarus, Labyrinth Chollima	felhasználói programok, magánvállalatok, kutatóintézetek, kiberbiztonsági kutatók
	Thallium (16%)	Kimsuky, Velvet Chollima	kutatóintézetek, diplomáciai tisztviselők, akadémikusok
	Cerium (5%)	Kimsuky	kutatóintézetek, diplomáciai tisztviselők, akadémikusok, védelmi szektor, űripar
	Osmium	Konni	diplomáciai tisztviselők, kutatóintézetek

Forrás: Microsoft (2021): i. m.

4. Futótűzként terjedő dezinformáció

A Microsoft a 2021. októberi jelentésében külön fejezetet szentelt a dezinformációk fokozódó terjedésének. Bár a téves információk szándékos terjesztése a közvélemény befolyásolásának céljából nem új találmány, az informatikai eszközök és a kommunikáció fejlődésével a dezinformációk új terjesztési módjai és formái kerültek előtérbe az elmúlt tíz évben, ami jelentős mértékben fokozta a dezinformációs kampányok befolyásának mértékét, illetve azok jelentőségét. Amíg a kibertámadások a digitális rendszerek megbízhatóságát, integritását és hozzáférhetőségét veszélyeztetik, addig a dezinformáció az egyén logikus, elemzői és kritikus gondolkodásának gyenge pontjait vagy éppen hiányosságait

használja ki.⁸⁰ A közösségi oldalak, a tartalomgyártói platformok, keresőmotorok és üzenetküldő szolgáltatások pedig ma már kitűnő terepül szolgálnak az államok és a nem állami szereplők számára is a dezinformációk terjesztésére. Emellett a különböző közösségimédia-szolgáltatások lehetővé teszik a rosszindulatú aktorok számára a dezinformációs kampányok rendszeres ismétlését, sikerük követését, ellenőrzését és optimalizálását is.⁸¹

Az online platformokat már évek óta előszeretettel alkalmazzák politikai befolyásolásra, a társadalmi polarizáció fokozására. Mindemellett a gépi tanulás fejlődésével és a grafikai lehetőségek bővülésével ma már korábban szinte lehetetlen minőségben és mértékben lehet hitelesnek tűnő audiovizuális tartalmakat (*deepfake*) is előállítani, amely még meggyőzőbbé teszi a fogékony közönség számára a dezinformációs kampányok üzenetét. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a mesterséges intelligencia segítségével a nemzetállamok és a nem állami szereplők egyaránt képesek az emberi gondolkodásról tanúskodó adatok és kutatási eredmények alapján pszichológiai műveleteket végrehajtani, egyéneket és csoportokat profilozni, és személyre szabott dezinformációs kampányokat indítani az emberek véleményének és magatartásának befolyásolására. Mindezek következtében jelentős mértékben felgyorsult a dezinformáció terjedése, ami súlyos következményekkel fog járni az iskolázott és tájékozott állampolgárokra utalt demokráciák esetében, és mindenképpen fenyegetést jelent a nyílt vitára, illetve a szabad és modern társadalmakra nézve.⁸² Ráadásul az ellenséges aktorok a dezinformációs kampányokat és a kibertámadásokat jellemzően együtt is alkalmazzák a céljuk elérése érdekében. Egy jól koordinált dezinformációs kampánnyal például el lehet árasztani a hírcsatornákat téves információkkal, a mondvacsinált és kitalált narratívákkal pedig olyan szintű információs zajt lehet kelteni, hogy a hazugságok özönében az emberek többsége számára végül gyakorlatilag elveszik az igazság.

A dezinformációk ellensúlyozása érdekében növelni kellene a médiatudatosságot, fel kellene készíteni az embereket a dezinformáció és a téves információ felismerésére,⁸³ valamint fel kellene hívni a figyelmet a források és a médiaorgánumok megbízhatósága ellenőrzésének szükségességére. Elengedhetetlen továbbá a független és minőségi újságírás, valamint a megbízható hírszervezetek támogatása, a helyi tudósítók munkájának segítése. A jövőben várhatóan rendelkezésre állnak majd a mesterséges intelligencia alkalmazásán alapuló technikai lehetőségek a dezinformációk és az azokat terjesztő források kiszűrésére.⁸⁴ A mesterséges intelligencia fejlődésével azonban minden bizonnyal a dezinformációk terjedése is egyre komolyabb problémát fog okozni, hiszen ezáltal gyakorlatilag korlátlanul tud majd terjedni a nagyon hihetően megalkotott dezinformáció a közösségi

⁸⁰ A Microsoft szerint a dezinformációk és a számítógépes propaganda jelentette fenyegetés gyakorlatilag kognitív hekkelés (*cognitive hacking*), amelynek az a célja, hogy dezinformációk segítségével változtassa meg a célközönség gondolkodását és manipulálja valóságértelmezését. Microsoft (2021): i. m. 112.

⁸¹ Microsoft (2021): i. m. 110.

⁸² Microsoft (2021): i. m. 110–111.

⁸³ *Misinformation* (téves információ): nem szándékosan terjesztett, tényként bemutatott, valójában azonban téves információ (véletlen hiba). *Disinformation* (dezinformáció): a közvélemény megtevesztését szolgáló, szándékosan terjesztett, propagandacélokra szánt téves információ (manipulált audiovizuális tartalom, összeesküvés-elmélet, pletyka). *Malinformation* (rossz információ, félretájékoztató): privát információk szándékos nyilvánosságra hozatala személyes érdekből, eredeti tartalom kontextusának megváltoztatása, dátum és idő módosítása.

⁸⁴ Microsoft (2021): i. m. 111.

oldalakon és általában az interneten. Ezt a helyzetet nyilvánvalóan a kibertér valamennyi szereplője ki fogja használni, így például Oroszország és Kína is.⁸⁵

Azt, hogy a mesterséges intelligencia hogyan transzformálja át a nemzetközi biztonsági környezetet és ezáltal milyen komoly biztonsági kihívásokat fog majd jelenteni az elterjedése, már a NATO is felismerte.⁸⁶ Tudva, hogy a mesterséges intelligencia háttással lesz majd a kollektív védelemre, a válságkezelésre és a kooperatív biztonságra egyaránt, a NATO 2021 októberében kiadta a mesterségesintelligencia-stratégiáját.⁸⁷ Mivel a forradalmi technológiák a béke, a válságok és a fegyveres konfliktusok természetét is megváltoztatják, a NATO számára elengedhetetlen, hogy erőfeszítéseket tegyen a technológiai fejlettségének megőrzése és javítása érdekében. Ez azért is kiemelt fontosságú, mert például Kína a következő tíz éven belül a világ vezető hatalmává szeretne válni a mesterséges intelligencia terén. A NATO ugyanakkor a mesterséges intelligencia mellett további területeket is prioritásként jelölt meg a forradalmi technológiák közül a maga számára, mint például a big data, az autonóm rendszerek, a kvantumtechnológia, a biotechnológia, a hiperszonikus technológia és az űrtechnológia.⁸⁸

5. Összegzés

A Microsoft megfigyelései szerint 2021 őszeig abban nem történt változás, hogy még mindig a hírszerzés és az információgyűjtés mutatkozott a nemzetállamok egyik fő célkitűzésének, ami jellemzően sokkal gyakrabban fordul elő, mint a destruktív célú támadások. Irán az egyetlen állam, amely rendszeresen hajt végre destruktív céllal kibertámadásokat, elsősorban Izrael ellen.⁸⁹ Ahogy azt a Microsoft 2021-es jelentésében is megjegyezte, Irán és a zsidó állam között jellemzően feszült politikai helyzetben és kölcsönösen kerül sor kibertámadásokra direkt károkozás céljából, amikor egymást érik az incidensek, nem kímélve egymás szállítóhajóit sem. Iránnal szemben azonban más fontosabb állami szereplők – mint például Észak Korea, Oroszország vagy Kína – általában igyekeznek tartózkodni a destruktív jellegű kibertámadások végrehajtásától, ugyanakkor folytatják azok előkészítését arra az esetre, ha a feszültség fokozódása miatt a kormányzat esetleg a kibertámadás eszköztárához a kibertámadás mellett döntene. Az államokhoz köthető támadások közel 80%-a kormányzati szerveket, nem kormányzati szervezeteket vagy kutatóintézeteket érintett, de például Észak-Korea már anyagi haszonszerzés céljából is hajtott végre kibertámadásokat, jellemzően kriptovaluta-kereskedelemmel foglalkozó cégek ellen, amelyekről vagy kriptovalutát vagy esetleg kutatáshoz kapcsolódó szellemi tulajdont próbált ellopni. Az elmúlt évek legkomolyabb változása, amely mind a négy említett állami szereplőre (Oroszország,

⁸⁵ Jonathan Haidt: *Why the Past 10 Years of American Life Have Been Uniquely Stupid*. [online], The Atlantic, 2022. április 11. Forrás: theatlantic.com [2022. 05. 26.].

⁸⁶ *NATO Science & Technology Trends 2020–2040*. [online], NATO Science & Technology Organization, 2020. március. 50–58. Forrás: nato.int [2022. 05. 26.].

⁸⁷ Zoe Stanley-Lockman – Edward Hunter Christie: *An Artificial Intelligence Strategy for NATO*. [online], 2021. 10. 25. Forrás: NATO nato.int [2022. 05. 26.].

⁸⁸ *NATO 2030 Factsheet*. [online], NATO, 2021. június. Forrás: nato.int [2022. 05. 26.].

⁸⁹ Farnaz Fassih – Ronen Bergman: *Israel and Iran Broaden Cyberwar to Attack Civilian Targets*. [online], The New York Times, 2021. november 27. Forrás: nytimes.com [2022. 05. 10.].

Észak-Korea, Irán, Kína) jellemző, hogy elkezdtek informatikai szolgáltatókat is megcélozni annak érdekében, hogy még hatékonyabban tudják támadni azok ügyfeleit. Ezekre a támadásokra az orosz SolarWinds és a Microsoft Exchange szervereken található sérülékenységeket kihasználó kínai támadások szolgáltak kitűnő példának, s bár ezek voltak talán az utóbbi évek legnagyobb visszhangot kiváltó kiberbiztonsági incidensei, Irán és Észak-Korea is hasonló, közvetett támadási taktikákat használtak az igazi célpontjaik ellen.⁹⁰

A megfigyelt támadások többségének 2020. július és 2021. június között is az Egyesült Államokban található szervezetek voltak a célpontjai, ezért is esett szó Joe Biden amerikai és Vlagyimir Putyin orosz elnök június 16-i genfi csúcstalálkozásán a kibertámadások kérdéséről.⁹¹ Ugyanakkor az egyes államok közötti feszültség fokozódásával párhuzamosan észlelhető volt a célpontok és a támadások intenzitásának változása is. Ennek megfelelően, például míg az Oroszországhoz köthető Nobelium nevű APT-csoport a megelőző költségvetési évben a Microsoft mindössze hat ügyfele ellen hajtott végre kiberműveletet, addig az érintett ügyfelek száma 2021 nyarára már 1200-ra ugrott. Mindez elsősorban annak volt betudható, hogy Oroszország jelentős mértékben növelte a támadások számát azon ukrán kormányzati célpontok ellen, amelyek a határmenti orosz csapatösszevonással szemben igyekeztek nagyobb támogatottságot szerezni. 2021 első felében azonban más változás is történt. Izrael esetében például megnégyszereződött a támadások száma, ami elsősorban Irán számlájára volt írható.⁹²

Ahogy a technológia egyre fontosabb szerepet kezd betölteni a mindennapi életünkben, úgy a kiberbiztonság szavatolása is lassan egyre égetőbb kérdéssé fog majd válni az egyének, a vállalatok és a kormányzatok számára egyaránt. Ugyanis a technológiai fejlődéssel párhuzamosan együtt jár a támadók által kihasználható sérülékenységek számának a növekedése, azaz lényegében egyre többféleképpen lehet majd bármilyen informatikai rendszert feltörni, legyen szó csak egy mobiltelefonról, vagy akár az amerikai védelmi minisztérium levelezőrendszeréről. A támadók pedig lehetnek „csupán kiberbűnözők” vagy akár nemzetállamok által támogatott hekkercsoportok is, amelyek egyre kifinomultabb eszközökkel és egyre több erőforrással rendelkeznek, így már képesek komplex kiberműveleteket végrehajtani. A kibertámadásokkal szembeni védekezés érdekében ezért itt is érdemes hangsúlyozni a jó kiberhigiéniát⁹³ és a kiberbiztonsági alapszabályok betartásának fontosságát, illetve az informatikai támadási felületek csökkentésének szükségességét.

⁹⁰ Microsoft (2021): i. m. 52.

⁹¹ A találkozón Biden elnök szóba hozta az amerikai Colonial Pipeline elleni támadást és megjegyezte, hogy fel fog lépni minden orosz kibertámadás ellen. Putyin orosz elnök tagadta, hogy Oroszországnak bármi köze lett volna akár csak egy amerikai célpont elleni kibertámadáshoz. Ezt követően a felek megállapodtak a kiberbiztonsági tárgyalások megkezdéséről. A 2022. február 24-én indult ukrán invázió és az annak keretében kibontakozó ukrán kiberháború fényében azonban kijelenthető, hogy az elnöki csúcstalálkozáson elhangzottak nem hoztak pozitív változást a kibertér biztonságát tekintve. Georges De Moura – Tal Goldstein: *What the Biden-Putin Summit Reveals about Future of Cyber Attacks – And How to Increase Cybersecurity*. [online], World Economic Forum, 2021. június 17. Forrás: weforum.org [2022. 09. 11.].

⁹² Microsoft (2021): i. m. 52.

⁹³ *Krásznay Csaba: az új kulcsszó a kiberhigiéniá.* [online], Infostart, 2022. január 18. Forrás: infostart.hu [2022. 06. 06.].

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Second Iranian State-Sponsored Ransomware Operation “Project Signal” Emerges*. [online], Flashpoint, 2021. április 30. Forrás: flashpoint-intel.com [2022. 05. 18.]
- Alert (AA22-083A), Tactics, Techniques, and Procedures of Indicted State-Sponsored Russian Cyber Actors Targeting the Energy Sector*. [online], Cybersecurity and Infrastructure Security Agency, 2022. március 24. Forrás: cisa.gov [2022. 05. 24.]
- Alert (AA22-110A), Russian State-Sponsored and Criminal Cyber Threats to Critical Infrastructure*. [online], Cybersecurity and Infrastructure Security Agency, 2022. április 20. Forrás: cisa.gov [2022. 05. 28.]
- Burt, Tom: *Another Nobelium Cyberattack*. [online], 2021. május 27. Forrás: blogs.microsoft.com [2022. 05. 14.]
- Burt, Tom: *Cyberattacks Target International Conference Attendees*. [online], Microsoft, 2020. október 28. Forrás: blogs.microsoft.com [2022. 05. 19.]
- Cimpanu, Catalin: *Windows 10, iOS 15, Ubuntu, Chrome Fall at China’s Tianfu Hacking Contest*. [online], The Record, 2021. október 17. Forrás: therecord.media [2022. 05. 17.]
- Clapper, James R. – Marcel Lettre – Michael S. Rogers: *Joint Statement for the Record to the Senate Armed Services Committee, Foreign Cyber Threats to the United States*. [online], Senate Armed Services Committee, 2017. január 5. Forrás: armed-services.senate.gov [2022. 05. 29.]
- Cole, Brendan: *Russia Puts U.S. Top of ‘Unfriendly Countries’ List*. [online], Newsweek, 2021. április 27. Forrás: newsweek.com [2022. 05. 15.]
- Conceptual Views on the Activity of the Armed Forces of the Russian Federation in Information Space*. Ministerstvo Oborony Rossiyskoy Federatsii, 2011. [online]. Forrás: pircenter.org [2022. 05. 24.]
- Conger, Kate: *With Eye to Russia, Biden Administration Asks Companies to Report Cyberattacks*. [online], The New York Times, 2022. március 23. Forrás: nytimes.com [2022. 05. 26.]
- Conger, Kate: *Hackers’ Fake Claims of Ukrainian Surrender Aren’t Fooling Anyone. So What’s Their Goal?* [online], The New York Times, 2022. április 5. Forrás: nytimes.com [2022. 05. 25.]
- Conger, Kate: *Ukraine Says It Thwarted a Sophisticated Russian Cyberattack on Its Power Grid*. [online], The New York Times, 2022. április 12. Forrás: nytimes.com [2022. 05. 25.]
- Conger, Kate – David E. Sanger: *U.S. Says It Secretly Removed Malware Worldwide, Pre-empting Russian Cyberattacks*. [online], The New York Times, 2022. április 6. Forrás: nytimes.com [2022. 05. 25.]
- Conger, Kate – David E. Sanger: *Russia Uses Cyberattacks in Ukraine to Support Military Strikes, Report Finds*. [online], The New York Times, 2022. április 27. Forrás: nytimes.com [2022. 05. 25.]
- Connell, Michael – Sarah Vogler: *Russia’s Approach to Cyber Warfare*. [online], CNA, 2017. március. Forrás: cna.org [2022. 05. 28.]
- Cyber Attacks against Estonia (2007)*. [online], Cyber Law Toolkit, 2007. április 27. Forrás: cyberlaw.ccdcoe.org [2022. 06. 04.]
- De Moura, Georges – Tal Goldstein: *What the Biden-Putin Summit Reveals about Future of Cyber Attacks – And How to Increase Cybersecurity*. [online], World Economic Forum, 2021. június 17. Forrás: weforum.org [2022. 09. 11.]
- Edward Snowden: Leaks that Exposed US Spy Programme*. [online], BBC, 2014. január 17. Forrás: bbc.com [2022. 06. 04.]
- Ehrlich, Amitai Ben Shushan: *From Wiper to Ransomware. The Evolution of Agrius*. [online], SentinelLABS, 2021. május 25. Forrás: sentinelone.com [2022. 05. 18.]
- Falcone, Robert: *Thanos Ransomware: Destructive Variant Targeting State-Run Organizations in the Middle East and North Africa*. [online], Unit 42, 2020. szeptember 4. Forrás: unit42.paloaltonetworks.com [2022. 05. 18.]
- Fassih, Farnaz – Ronen Bergman: *Israel and Iran Broaden Cyberwar to Attack Civilian Targets*. [online], The New York Times, 2021. november 27. Forrás: nytimes.com [2022. 05. 10.]
- Gatlan, Sergiu: *Microsoft: Russian State Hackers Behind 53% of Attacks on US Govt Agencies*. [online], 2021. október 8. Forrás: bleepingcomputer.com [2022. 05. 15.]
- Georgia–Russia Conflict (2008)*. [online], Cyber Law Toolkit, 2008. július–augusztus. Forrás: cyberlaw.ccdcoe.org [2022. 06. 04.]

- HAFNIUM Targeting Exchange Servers with 0-day Exploits*. [online], Microsoft Threat Intelligence Center (MSTIC), 2021. március 2. Forrás: microsoft.com [2022. 05. 16.]
- Haidt, Jonathan: *Why the Past 10 Years of American Life Have Been Uniquely Stupid*. [online], The Atlantic, 2022. április 11. Forrás: theatlantic.com [2022. 05. 26.]
- Hanna, Andrew: *The Invisible U.S.–Iran Cyber War*. [online], The Iran Primer, 2019. október 25. Forrás: iranprimer.usip.org [2022. 06. 04.]
- Federal Bureau of Investigation: *Internet Crime Report 2021*. [online], FBI, 2021. Forrás: ic3.gov [2022. 05. 05.]
- Krasznay Csaba: az új kulcsszó a kiberhigiéniában*. [online], Infostart, 2022. január 18. Forrás: infostart.hu [2022. 06. 06.]
- Martin, Alexander: *US Military Hackers Conducting Offensive Operations in Support of Ukraine, Says Head of Cyber Command*. [online], Sky News, 2022. június 1. Forrás: news.sky.com [2022. 06. 04.]
- McLaughlin, Jenna: *Top Biden Cyber Official: SolarWinds Breach Could Turn from Spying to Destruction 'in a Moment'*. [online], Yahoo News, 2021. április 8. Forrás: news.yahoo.com [2022. 05. 15.]
- Microsoft: *Microsoft Digital Defense Report*. [online], Microsoft, 2021. október. Forrás: microsoft.com [2022. 04. 29.]
- Nafisi, Ramin – Andrea Lelli: *GoldMax, GoldFinder, and Sibot: Analyzing NOBELIUM's Layered Persistence*. [online], Microsoft, 2021. március 4. Forrás: microsoft.com [2022. 05. 14.]
- NATO 2030 Factsheet*. [online], NATO, 2021. június. Forrás: nato.int [2022. 05. 26.]
- NATO Science & Technology Trends 2020–2040*. [online], NATO Science & Technology Organization, 2020. március. Forrás: nato.int [2022. 05. 26.]
- O'Neill, Patrick Howell: *How China Built a One-of-a-Kind Cyber-Espionage Behemoth to Last*. [online], MIT Technology Review, 2022. február 28. Forrás: technologyreview.com [2022. 05. 28.]
- Pay2Kitten, Pay2Key Ransomware – A New Campaign by Fox Kitten*. [online], Clear Sky Security, 2020. december. Forrás: clearskysec.com [2022. 05. 18.]
- Perlroth, Nicole – Noam Scheiber – Julie Creswell: *Russian Cybercriminal Group Was Behind Meat Plant Attack, F.B.I. Says*. [online], The New York Times, 2021. június 2. Forrás: nytimes.com [2022. 05. 28.]
- Recent Ransomware Attacks*. [online], Checkpoint Research, é. n. Forrás: checkpoint.com [2022. 06. 04.]
- Rekowski, Michał – Tomasz Piekarczyk – Barbara Sztokfisz – Robert Siudak – Izabela Albrycht – Przemysław Roguski – Paweł Kostkiewicz et al.: *Geopolitics Of Emerging and Disruptive Technologies*. [online], Krakow, The Kosciuszko Institute, 2020. Forrás: ik.org.pl [2022. 05. 29.]
- Russian SVR Targets U.S. and Allied Networks*. [online], NSA, CISA & FBI, Cybersecurity Advisory, 2021. április 5. Forrás: media.defense.gov [2022. 05. 15.]
- Sanger, David E. – Kate Conger: *Russia Was Behind Cyberattack in Run-Up to Ukraine War, Investigation Finds*. [online], The New York Times, 2022. május 10. Forrás: nytimes.com [2022. 05. 28.]
- Selján Gábor: The Remarkable 10th Anniversary of Stuxnet. *AARMS*, 19. (2020), 3. 85–98. Online: <https://doi.org/10.32565/aarms.2020.3.6>
- Selján Péter – Selján Gábor: Kiberbiztonsági kitekintés. *Nemzet és Biztonság*, 14. (2021), 1. 24–47. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2021.1.3>
- Smith, Brad: *Digital Technology and the War in Ukraine*. [online], Microsoft, 2022. február 28. Forrás: blogs.microsoft.com [2022. 05. 24.]
- Soesanto, Stefan: *The IT Army of Ukraine*. [online], Center for Security Studies, 2022. június. Forrás: css.ethz.ch [2022. 09. 11.]
- Special Report: Ukraine. An Overview of Russia's Cyberattack Activity in Ukraine*. [online], Microsoft Digital Security Unit, 2022. április 27. Forrás: microsoft.com [2022. 04. 28.]
- Stanley-Lockman, Zoe – Edward Hunter Christie: *An Artificial Intelligence Strategy for NATO*. [online], NATO, 2021. október 25. Forrás: nato.int [2022. 05. 26.]
- The 10 Biggest Ransomware Attacks of 2021*. [online], Touro College Illinois, 2021. november 12. Forrás: illinois.touro.edu [2022. 05. 05.]
- The Chinese Private Sector Cyber Landscape*. [online], Margin Research, 2022. április 25. Forrás: margin.re [2022. 05. 17.]

The United States, Joined by Allies and Partners, Attributes Malicious Cyber Activity and Irresponsible State Behavior to the People's Republic of China. [online], The White House, 2021. július 19. Forrás: whitehouse.gov [2022. 05. 17.]

Voo, Julia – Irfan Hemani – Simon Jones – Winnona DeSombre – Daniel Cassidy – Anina Schwarzenbach: *National Cyber Power Index 2020. Methodology and Analytical Considerations.* [online], Belfer Center, 2020. szeptember. Forrás: belfercenter.org [2022. 08. 06.]

Шойгу рассказал о задачах войск информационных операций. [online], РИА Новости, 2017. február 22. Forrás: ria.ru [2022. 05. 24.]

York, Dan: *What Is the Splinternet? And Why You Should Be Paying Attention.* [online], Internet Society, 2022. március 23. Forrás: internet-society.org [2022. 05. 31.]

Háda Béla¹

Az indiai haditengerészet az indiai-csendes-óceáni térségben²

India felemelkedésének egyik leglátványosabb kísérőjelensége haditengerészetének gyors fejlődése és növekvő jelenléte az indiai-csendes-óceáni térségben. E folyamat jelentősége nem pusztán katonai természetű, sokkal fontosabb a regionális és tágabb ázsiai hatalmi erőegyensúlyban betöltött szerepe. India napjainkban az indiai-óceáni térség vezető hatalmának státuszára pályázik, és ennek sikerében az Amerikai Egyesült Államok mellett több jelentős térségbeli állam is érdekelt. Ugyanakkor a dél-ázsiai ország ambíciói alig burkolt kihívást jelentenek Kína és Pakisztán érdekeire nézve. E tanulmány összegzi az Indiai-óceán szerepét az indiai stratégiai gondolkodásban, majd bemutatja a haditengerészet fejlesztésének legfontosabb céljait és eredményeit. Ehhez kapcsolódóan a tanulmány értékeli az indiai tengeri haderőnem képességeit a potenciális riválisaival összehasonlítva, végül pedig kiemeli India pozíciójának jellemzőit, és érvel egy tengeri fegyveres konfliktus valószínűtlensége mellett.³

Kulcsszavak: India, haditengerészet, indiai-csendes-óceáni térség, nagyhatalmi versengés, Kínai Népköztársaság, tengeri hatalom

The Indian Navy in the Indo-Pacific Region

One of the most spectacular accompaniments to India's rise is the rapid development and growing presence of its navy in the Indo-Pacific region. The significance of this process is not purely military in nature, but more important is its role in the regional and wider balance of power in Asia. Nowadays, India aspires to become the leading power in the Indian Ocean, and in addition to the United States, several major countries in the region have an interest in its success. At the same time, the ambitions of the South Asian giant pose a barely veiled challenge to the interests of China and Pakistan. This paper summarizes the role of the Indian Ocean in Indian strategic thinking and then presents the key goals and achievements of its naval development. In this regard, the paper evaluates the capabilities of the Indian Navy in comparison to its potential rivals, and finally highlights the characteristics of India's position and argues for the improbability of a naval conflict.

Keywords: India, navy, Indo-Pacific region, great-power rivalry, People's Republic of China, maritime power

¹ Háda Béla a Nemzeti Közszerzői Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézet tudományos munkatársa. E-mail: Hada.Bela@uni-nke.hu

² A tanulmány a TKP2021-NVA-16 azonosítószámú NKE HHK „Alkalmazott katonai műszaki-, had- és társadalomtudományi kutatások a nemzetvédelem, nemzetbiztonság területén a Hadtudományi és Honvédtisztképző Karon” című pályázat keretében készült.

³ A szerző ezúton is szeretné köszönetét kifejezni Dr. Antal Gábornak a kéziratához fűzött értékes javaslataiért.

1. Bevezető

Az indo-csendes-óceáni térség hatalmi erőviszonyainak átalakulása napjainkban talán a legtöbbet elemzett folyamat a nemzetközi rend jelenét és jövőjét kutatók részéről. Fókuszában az Amerikai Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság rivalizálásának kérdése áll. Mellettük azonban több, ma még „másodvonalbelinek” tekintett hatalom is komoly ambíciókat mutat saját szerepének, súlyának növelésére. Indiát széles körben a legfigyelemreméltóbbnak tekintik közülük, miután az egyetlen ország az ázsiai térségben, amelynek humán kapacitásai és erre támaszkodva haderejének létszáma is párba állítható a kínaival. Dél-Ázsia legnagyobb államában így többnyire a népköztársaság természetes riválisát és minimum regionális szintű ellensúlyát látják az ázsiai stratégiai folyamatok elemzői. Van ugyanakkor Indiának egy komoly geostratégiai előnye Kínával összevetve, és ez a világtengerekhez, illetve a kelet–nyugati tengeri áruszállítás útvonalaihoz való könnyebb hozzáférése. Azzal, hogy az Indiai-óceán domináns tengeri hatalmává válik, India olyan befolyásra tesz szert az itteni áruforgalomban érdekelt tágabb térségekben is, amely Kína stratégiai mozgásterét is közvetlenül érinti. Nem meglepő tehát, hogy a haditengerészeti képességek fejlesztése az indiai hatalmi program kiemelten fontos komponensévé vált. E tanulmány az adott földrajzi és politikai feltételek tükrében jellemzi az indiai tengeri haderőnem fejlődését, külön figyelmet szentelve a tengeri nagyhatalommá váláshoz fontos képességeknek.

2. India tengeri hatalmi törekvéseinek földrajzi és történeti meghatározottsága

India több mint 7500 km hosszúságú tengerparttal rendelkezik, amely Indonéziáé után a második leghosszabb a róla elnevezett óceán parti államai között.⁴ Önmagában ez a szám azonban nem lenne túl érdekes, ha nem társulna az ország centrális pozíciójával az Indiai-óceán északi medencéjében, gyakorlatilag két részre osztva azt. Ez nemcsak a modern időkben, de a történelem megelőző évszázadaiban is döntő jelentőségű volt a nemzetközi kereskedelem alakulásában, ahol India célterületként és köztes elhelyezkedése miatt a Nyugat- és Délkelet-Ázsia között zajló áru- és személymozgások állomásaként is szerepet játszott.⁵ Tengerészeti hagyományai az ókor óta nyomon követhetők a forrásokban, ami persze messze nem jelentette azt, hogy Európa gyarmatosító tengeri hatalmaival szemben valóban hatékony ellenállást tanúsíthatott volna. Ebben nemcsak a technológiai hátrány akadályozta, hanem az Indiával sokáig szinte teljes mértékben azonosított Dél-Ázsia politikai megosztottsága is, valamint hogy az itteni államok döntően szárazföldi irányból érkező támadásra készültek, mivel korábbi történelmi tapasztalataik erre ösztönözték őket. A portugál, holland, francia és főleg brit hadihajók megjelenése a hódítás új eszközeit képviselte, mély nyomot hagyva a gyarmatosításnak kitett indiai társadalom elitjének gondolkodásában.

⁴ India. [online], Forrás: mea.gov.in [2022. 04. 15.].

⁵ Természetesen ekkoriban még az „India” kifejezés jóval tágabb földrajzi térséget jelentett, amelybe egész Dél-Ázsia szárazföldi része beletartozott.

Ha az anyagi és technikai feltételek sokáig nem is voltak meg egy, a nyugati államokhoz hasonló tengeri haderőnem felállításához, az indiaiak sokat tanultak a gyarmatosítóktól, úgy a hadelmélet, mint a haditechnika terén, és nem becsülték le a modern hadihajók jelentette fenyegetést. Részt képezte a tanulási folyamatnak, hogy az Indiai Királyi Haditengerészet kötelékében rengeteg dél-ázsiai származású ember szolgált, igaz, túlnyomórészt alacsony beosztásokban. Az egyes hajóegységek parancsnoki beosztásának betöltésére, illetve az egész haditengerészet irányítására csak az 1947. évi függetlenné válás után nyílt lehetősége indiai tiszteknek.⁶ Ettől függetlenül a későbbi indiai haditengerészet személyzete komoly tapasztalatokat szerzett itt, amelyek nélkülözhetetlenek voltak a haderőnem önálló működtetésének megkezdéséhez. A nacionalizáció, azaz a haditengerészet indiai származásúak irányítása alá szervezése az egységek szintjén viszonylag gyorsan zajlott, igaz, az első indiai csak 1958-ban kerülhetett a flotta vezérkari főnökének székébe.

A szuverén India elitjének körében a tengerek felől érkező biztonsági kihívások kezelése és az indiai civilizációs küldetéstudat összekapcsolódásának eredményeképpen fogalmazódott meg a hatvanas évek végére az Indiai-óceán térségének „békeövezetté” szervezése, amelyen belül India játszott volna a centrális hatalom szerepét.⁷ A stratégiai cél egyértelmű volt: távol tartani a hidegháború szuperhatalmainak versengését az Indiai-óceántól, ahol Újdelhi – nagyon komoly érdekei ellenére – akkor még nem rendelkezett a világ vezető hatalmaival összevethető haditengerészeti képességekkel.⁸ Különösen, mivel a huszadik század második felében a szárazföld felől érkező fenyegetésspercepciói éledtek újjá, köszönhetően a Pakisztánnal és Kínával folytatott háborúknak.⁹ A haditengerészetnek ezek során csak másodlagos (vagy éppen semmilyen) szerep juthatott. Ugyanakkor az ország vezetői és katonai teoretikusai értették, hogy India tengeri védelme fejlesztést igényel, annak technikai forrásait pedig az 1970-es évektől a Szovjetunióban lelték meg.

A bipoláris korszakban a hadfelszerelés beszerzése nagy tétű politikai kérdés volt India számára, aminek alakulása nem volt függetleníthető az ország hidegháborús nemzetközi rendszerben elfoglalt pozíciójától, a szuperhatalmak regionális törekvéseitől, de még a rivális Pakisztán és Kína politikájától sem.¹⁰ Újdelhi igénye a korszerű haditechnikára különösen a Kínától elszenvedett 1962-es háborús vereségét követően növekedett meg,¹¹ és noha az ezt követően beszerzett eszközök mennyiségét illetően a folyamat elsődleges haszonélvezője nem a haditengerészet volt, az indiai flotta is korábban példátlan fejlődésen ment át az elkövetkező két és fél évtizedben. Moszkva egyik szövetségésének

⁶ *Higher Ranks for Indian Officers of the R.I.N.* [online]; Information and Morale Directorate – Armed Forces of India, 1947. július 21. Forrás: archive.pib.gov.in [2022. 08. 12.].

⁷ Erről lásd *Address at the Third Conference of the Heads of State or Government of Nonaligned Countries [Lusaka, September 1970]*. [online], Indian National Congress, Speeches, Forrás: inc.in [2017. 02. 12.].

⁸ Zafar Nawaz Jaspal: Understanding of the Political-Military Context of the 2002 Military Standoff. In Zachary S. Davis (szerk.): *The India-Pakistan Military Standoff – Crisis and Escalation in South Asia*. New York, Palgrave Macmillan, 2011. 55.

⁹ Lásd Háda Béla: *India biztonságpolitikájának evolúciója 1947–2017*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2019.

¹⁰ Háda (2019): i. m. 11–12., 36–37.

¹¹ V. N. Srinivas: Trends in Defence Expenditure: India, China and Pakistan. *Air Power Journal*, 3. (2006), 1. 64.

(beleértve a Varsói Szerződés tagállamait is) sem adott át annyi haditengerészeti eszközt, mint Indiának ezekben az években.¹² Különösen 1968 után, amikor a haditengerészeti fejlesztések a Kínával szembeni önvédelem szempontjából fontosabbnak ítélt fegyvereknek helyzetének rendezése után a beszerzési lista élére kerültek.¹³ Ebben az időszakban kezdődött a haditengerészet infrastruktúráján belül később nagy jelentőségre szert tevő visakhapatnami és Port Blair-i bázisok korszerűsítése is. Jóllehet, az újonnan beszerzett hadihajók nem minden tekintetben voltak párba állíthatók a korabeli amerikai, francia vagy brit megfelelőikkel, legalább elkezdődhetett a II. világháborúból örökölt egységek cseréje, és a tengeri haderőnem – ha még nem is alapozott meg komoly maritim hatalmi státuszt – műveleti képességeit illetően sokat fejlődött. Elsődleges feladata azonban még mindig a parti vizek védelme, illetve szükség esetén az ellenséges Pakisztán első számú kikötőjének, Karacsínak blokádnál való vonása maradt. Sokkal többet nem lehetett várni tőle, ám az 1971-es indiai–pakisztáni háborúban alapvetően jól vizsgázott.

Újdelhi számára a hidegháborús szembenállás megszűnése és a Szovjetunió szétesése biztonság- és védelempolitikai szempontból egyrészt a korábbi, a nyugati kapcsolatépítést valamelyest gátló korlátok leomlását, másrészt viszont fegyveres erői ütőképessége fenntartásának problémáját is felvetette. Az indiai haditengerészet ekkorra már 85%-ban szovjet eredetű eszközökkel volt felszerelve,¹⁴ amelyek üzemben tarthatósága nagyban függött attól, hogy milyen mértékben tudja vállalni Oroszország a meglévő technika alkatrész-utánpótlását, illetve szükség esetén nagyjavítását, élettartam-hosszabbítását. Az indiai fegyveres erők gyors átfegyverzésére ugyanis nem volt pénz a kilencvenes évek elején, sőt, az teljes egészében máig sem történt meg (bár éppen a haditengerészet esetében jelentősen előrehaladt). Moszkva végül megnyugtató válaszokat adott erre a dilemmára, így az indiai flotta üzemeltethetősége is stabil maradt.¹⁵ Stratégiai megállapodások sora is született a két hatalom között az ezredfordulóra, amelyek biztosították a kölcsönösen gyümölcsöző orosz–indiai együttműködés fennmaradását a poszthidegháborús korszakban, döntően katonai téren.¹⁶ Ezekben az években az orosz fél azt remélte, hogy megnyerheti Indiát egy olyan együttműködésnek, amely korlátozza Ázsiában az Egyesült Államok hatalmi befolyását,¹⁷ ám az Újdelhi szempontjából neuralgikussá váló indiai-óceáni térségben Moszkva – szemben Washingtonnal – nem volt tényező többé, így indiai szemmel nem érte meg túl szorosan elköteleződni mellette.¹⁸ Persze ez nem az egyetlen ok volt az indiai távolságtartás hátterében. Közrejátszott a dél-ázsiai hatalom stratégiai önállóságra való törekvése, és az is, hogy az oroszok Kínát is be akarták venni az együttműködésbe,

¹² Imroze Sagar: Indo-Soviet Strategic Interest and Collaboration. *Naval War College Review*, 34. (1984), 1. 28.

¹³ Sagar (1984): i. m. 17.

¹⁴ Tatiana Shaumyan: Russian-Indian Bilateral Cooperation. In P. Stobdan (szerk.): *India-Russia Strategic Partnership. Common Perspectives*. New Delhi, Institute for Defence Studies and Analyses, 2010. 157.

¹⁵ J. A. Naik: *Russia's Policy Towards India – From Stalin to Yeltsin*. New Delhi, M D Publications Pvt. Ltd., 1995. 183.

¹⁶ Anuradha M. Chenoy: India and Russia: Allies in the International Political System. In P. Stobdan (2010): i. m. 134.

¹⁷ Bővebben lásd Németh Iván: Az orosz–indiai–kínai háromoldalú együttműködés. *Külvügyi Szemle*, 6. (2007), 4. 123–139.

¹⁸ Németh Iván: Új fejlemények az orosz–kínai–indiai háromoldalú együttműködésben. In Inotai András – Juhász Ottó (szerk.): *A változó Kína II. Kína a nemzetközi politikai erőterében*. Budapest, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 2009. 72–102.

aki iránt India annyi bizalmat sem mutatott, mint Oroszország iránt. Utóbbiban pedig az Indiai-óceánnal kapcsolatos ambíciók szintén komoly szerepet játszottak.

A 20. század folyamán a tengeri nagyhatalmak közötti rivalizálás elsődleges zónái a Csendes-óceán, illetve az észak-atlanti térség voltak. Kínától délre egészen a posztbipoláris korszak beköszöntéig nem is lehetett valódi nagyhatalmat találni, India is mindössze regionális hatalomnak számított egészen az 1990-es évtized végéig. Ekkortól kezdődött az Indiai-óceán felértékelődése is az ázsiai államok szemében, elsősorban a gazdasági és energiabiztonság különböző vetületeire fókuszálva. Az energiahordozókban szegény, ám jelentős fejlődési potenciált mutató Japán, Dél-Korea és Tajvan mellé ekkor kezdett felnőni a Kínai Népköztársaság a Közel-Kelet és Afrika felől érkező kőolaj és cseppfolyósított földgáz-szállítmányok felvevőpiacaként. Kína 1993 óta nettó kőolajimportőr,¹⁹ behozatali igénye pedig gyors növekedést mutatott. Még 1991-ben fogalmazták meg Újdelhiben a Look East Policy-ként ismertté vált programot, amely alapján véve India délkelet-ázsiai befolyásának újraalapozását tűzte ki célul,²⁰ támaszkodva az itt élő népekkel ápolt, ókorig visszanyúló gyökerekkel rendelkező civilizációs kapcsolatokra.²¹ Délkelet-Ázsiát azonban Kína is saját, történelmi érdekövezetének tekintette. Mindennek köszönhetően Peking India-politikája is eltávolodott a Tibet-problematikát, valamint a himalájai határok kérdését középpontba állító szemlélettől, és tágabb geostratégiai számítások kezdték azt meghatározni. India ugyanakkor olyan ütőkártyákat kapott északkeleti szomszédjával szemben, amellyel korábban nem rendelkezett. Ahhoz azonban, hogy ki is tudja játszani, szükség volt egy ütőképes haditengerészet kiépítésére. Ebben pedig a nemzetközi rendszer átalakulása és a nagyhatalmi versengés új időszakának nyitánya is Újdelhi kezére játszott.

3. A 21. századi nemzetközi rendszerből adódó lehetőségek és kihívások

Dél-Ázsiában a hidegháború megszűntével a geopolitikai környezet változása a külső hatalmak jelenlétének csökkenését eredményezte. Kína volt ez alól az egyetlen kivétel, aki ugyan nem kívánta leépíteni itteni kapcsolatait, ám a kilencvenes évek folyamán még messze nem is rendelkezett azokkal a képességekkel, amelyek egy tartós katonai jelenléthez szükségesek lettek volna a térségben. Pakisztánnal való szoros biztonságpolitikai együttműködése ugyanakkor fennmaradt, és ezzel hivatkozási alapot is teremtett az indiai atomhatalmi képességek demonstrálásához.²² Ez utóbbi persze csak politikai kommunikáció volt, a mögöttük álló tényleges ambíció ennél messzebb tekintett. A kilencvenes évek végére a multipolaritás felé fejlődő nemzetközi rendszeren belül India lett az egyik regionális pólus szerepének várományosa. Nem is annyira a fegyveres erőinek fejlődése

¹⁹ Helmut Asche – Margot Schüller: *China's Engagement in Africa. Opportunities and Risks for Development*. Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH, 2008. 22.

²⁰ Thongkholal Haokip: *India's Look East Policy: Its Evolution and Approach*. *South Asian Survey*, 18. (2011), 2. 239–240.

²¹ Erről lásd Balogh András: *Délkelet-Ázsia történelme*. Budapest, Eötvös Kiadó, 2019.

²² Yuan Jing-dong: *India's Rice After Pokhran II – Chinese Analyses and Assessments*. *Asian Survey*, 41. (2001), 6. 979–980.

támasztotta alá ezt, hanem az 1991-gyel újtukra indított gazdasági reformok eredményei, amelyek az indiai GDP gyors növekedését, ezáltal a központi költségvetés mozgásterének bővülését hozták el.²³

Az ezredfordulóra India nagyhatalmi szerepre vonatkozó igényei már nemcsak demográfiai és történelmi, de gazdasági és külpolitikai alapokkal is rendelkeztek. Ezen igények határozottabb kifejezésének kulcsmomentumai az 1998-as kormányváltás és az ezt követő nukleáris erődemonstrációk voltak. Utóbbiak ugyanis szorosan illeszkedtek a választásokon kormányképes helyzetbe került jobboldali pártszövetség²⁴ azon elképzeléséhez, amely India számára helyet követelt a világ első számú hatalmainak sorában. Minthogy ehhez leginkább a katonai eszközök álltak a rendelkezésére meggyőző mennyiségben, Újdelhi érthető módon az erődemonstrációra, illetve a nemzetközi felelősségvállalás hangsúlyozására alapozva igyekezett tekintélyét növelni.²⁵ A haditengerészetre ennek során két vonatkozásban várt komolyabb szerep: egyrészt a stratégiai csapásmérő képesség tengeri komponenseinek fejlesztése vált szükségessé, másrészt pedig a haderőnem hagyományos, erőnkivetítési funkciója is felértékelődött. Noha a nukleáris erődemonstrációk rövid életű szankciókat vontak maguk után az USA részéről,²⁶ a kétezres évek elejétől jószerevével semmi nem veszélyeztette az indiai fegyverkezés felfuttatását. Utóbbinak komoly támaszt nyújtottak az újabb (ezredforduló éveiben bevezetett) gazdasági reformok, amelyek jelentősen gyorsították az indiai GDP bővülését, ezáltal közvetve növelték a védelmi célokra fordítható forrásokat is. Külpolitikai vonatkozásban ezeknek az éveknek a fejleményei végeredményben kedvező feltételeket teremtettek az indiai tengeri hatalmi törekvéseknek azért, hogy nyomukban nemcsak ellenérdekelte, de támogatói is lettek a folyamatnak.

4. Szövetségesek és riválisok

Mikor az Amerikai Egyesült Államok 2001. szeptember 11-ét követően egyre nagyobb nyitottságot mutatott az Indiával való együttműködés fejlesztésére, a mögött nem pusztán a terrorizmus elleni háború akkoriban divatos politikai hívószava állt, hanem egy tágabb stratégiai megfontolás is. Utóbbi az amerikai–kínai rivalizálás előre látható intenzifikálódásán alapult, és kereste azokat a lehetséges szövetségeseket, akik támogathatják Washington törekvéseit Pekinggel szemben. Tekintettel a történelmi okokból feszült, gyanakvással terhes indiai–kínai viszonyra, arra a feltételezésre, hogy a jövőbeli indiai hatalmi építkezés (különösen Délkelet-Ázsiában és az Indiai-óceán térségében) szükségképpen beleütközik Kína hasonló ambícióiba, valamint arra, hogy a térségben India az egyetlen állam, amelynek társadalmi kapacitásai összemérhetők a kínaiával (amit remélhetőleg idővel a gazdasági kapacitások is követnek), Dél-Ázsia vezető országa magától értetődő jelölt volt e potenciális szövetségesek sorába. Ennek megfelelően a kétezres

²³ Montek S. Ahluwalia: *Economic Reforms in India Since 1991: Has Gradualism Worked?* *Journal of Economic Perspectives*, 16. (2002), 3. 67–88.

²⁴ Election Commission of India: *General Election, 1998 (Vol I, II)*. [online], 1998. Forrás: eci.gov.in [2021. 09. 01.].

²⁵ Apurba Kundu: *India's National Security under the BJP/NDA: „Strong at Home, Engaged Abroad”*. European Institute for Asian Studies (EIAS), 2004. június 8.

²⁶ *US Lifts India and Pakistan Sanctions*. [online], BBC News, 2001. szeptember 23. Forrás: news.bbc.co.uk [2021. 03. 11.].

évek elejétől az amerikai külpolitika formálói érezhetően különleges figyelmet szenteltek az indiai kapcsolatok fejlesztésének, és erre a másik fél részéről is volt fogadókészség. Újdelhiben az amerikai barátságot egyebek mellett annak érdekében is igyekeztek kiaknázni, hogy korszerű technológiák beszerzésével és katonai együttműködéssel fokozzák az ország fegyveres erőinek hatékonyságát. Témánk szempontjából ezek mellett különösen fontos hozadék volt az indiai állam alább még részletesebben bemutatandó tengeri hatalmi ambícióinak elvi támogatása is az Indiai-óceán térségére nézve. Washingtonban végül elfogadhatónak ítélték Újdelhi azon törekvését, hogy vezető hatalommá váljék az Indiai-óceán térségének államai között, mivel ezt egyrészt nem tekintették kihívásnak saját érdekeikre nézve, másrészt nem látták esélyét annak sem, hogy az indiai haditengerészet belátható időn belül kikezdhetné az amerikai dominanciát a tágabb térségben. Emellett a kilencvenes években megkezdett, majd a nukleáris erődemonstrációk után szüneteltetett „Malabár” tengeri hadgyakorlatokat 2002-től éves rendszerességgé fejlesztették. Az indiai és az amerikai haditengerészet által közösen gyakorolt feladatok közé pedig fokozatosan bekerültek a potenciálisan ellenséges hajóegységek és flottakülönítmények elleni hadműveleti együttműködés különböző feladatai is. Dacára a technikai háttér fejletlenebb állapotának, az indiaiak sokat tanulhattak ezekből a közös gyakorlatokból.

Ugyanakkor – bár ez az amerikaiak részéről nem volt közvetlen cél – az együttműködés szorosabbá válása és annak nyilvánvaló üzenete nem csak Kínát zavarta. Washington érdeklődésének megnövekedése Újdelhi iránt aggodalmat szült a rivális Pakisztánban is, amely ugyan elvben szintén az Egyesült Államok szövetségésének számított, de az iránta megnyilvánuló figyelem és bizalom sokkal kisebb volt, már csak a Pekinghez fűződő baráti viszonya miatt is. Az indiai tengeri haderő ütőképességének növekedése erősen rombolta az iszlám köztársaság biztonságérzetét, mivel egy konfliktus esetén Újdelhi egyre könnyebben vonhatta volna tengeri blokád alá ellenfelét, amelyet a pakisztániaknak már volt alkalmuk megtapasztalni 1971-ben. Megoldást itt is a haditengerészet fejlesztése kínált, amelynek ugyan nem voltak olyan perspektívái, mint az indiaiak, ám a mögöttük álló ambíciók is jóval szerényebbek voltak. Pakisztán a kétezres évek folyamán Zulfikár-osztályú rakétás fregattok és új tengeralattjárók beszerzésével igyekezett javítani esélyeit arra, hogy fenntartsa tengeri kommunikációs vonalait egy Indiával szembeni újabb konfliktus esetén. Iszlámábád védelmi koncepciója elsősorban a tengeralattjáró-képesség fejlesztésén és a relatíve kis méretű, de számottevő tűzerejű felszíni egységek hadrendbe állításán alapult. Ugyanakkor lendületet kapott két új haditengerészeti támaszpont építése is Ormarában és Gvadárban. Pakisztán ez irányú erőfeszítései újfent komoly támogatóra leltek a Kínai Népköztársaság részéről, amelynek saját elképzelései is kapcsolódtak a pakisztáni haditengerészet infrastruktúrájának és eszközrendszerének fejlesztéséhez.²⁷

Az amerikai-indiai együttműködés ugyanis arra ösztönözte Pekinget, hogy megteremtse saját tartós haditengerészeti jelenlétét a gazdasági biztonsága szempontjából neuralgikus jelentőségű térségben. Elvi hivatkozási alapot erre a kalóztevékenység elleni nemzetközi fellépésben és a tengeri áru- és személyszállítás biztonságának szavatolásában való részvétel

²⁷ *Sino-Pakistan Naval Exercise Raises Concern in India*. [online], Radio Free Asia, 2022. július 11. Forrás: rfa.org [2022. 08. 03.].

adott. Politikai szinten ezzel indokolták a Népi Felszabadító Hadsereg Haditengerészete támogató bázisának létesítését is Dzsibutiban, amelyre 2017-ben került sor.²⁸ Ugyanakkor a témával foglalkozó elemzők kezdettől fogva Peking indiai-óceáni érdekeinek Újdelhivel szembeni védelmét látták a bázis működtetésének hátterében, amit az is alátámasztott, hogy a kalóztevékenység visszaszorulása és a hajózás biztonságának növekedése láthatóan nem eredményeztek érdemi változást a bázis szerepét illetően. Sőt, az afrikai kontinensen újabb kínai támaszpontok létesítésének lehetősége is felmerül, így Dzsibuti lehet, hogy csak az első eleme egy kiterjedtebb bázisrendszernek. Indiai perspektívából egy ilyen folyamat csak a korábban megkezdett kínai lépések folytatásának tűnik. Mára viszonylag széles körben tárgyalt, sokat elemzett téma, hogy a 2000-es évek óta Peking dél- és délkelet-ázsiai fejlesztési projektjei, amelyek az Indiát körülvevő országok kikötői és repülőtéri infrastruktúráját érintették, felvetették annak lehetőségét, hogy az elkészült új kapacitások idővel kínai katonai egységek kiszolgálására is alkalmasak lehetnek.²⁹ E létesítmények láncolatát nevezték közkeletűen „gyöngysornak”, amelynek koncepciója nagy karriert futott be az indiai publicisztikákban és stratégiai irodalomban is.

Pakisztán mellett e ponton érdemes kiemelni egy másik indiai-óceáni államot is mint a kínai jelenlét egyik – vélelmezett – regionális bázisát. Ez Mianmar, amely a 2021. februári katonai hatalomátvétel óta nemzetközi elszigeteltséggel néz szembe. Noha relatíve izolált helyzete valóban arra ösztönözte a mianmari katonai kormányzatot, hogy látványos gesztusokat tegyen északkeleti szomszédja felé, a Tatmadaw elitje hagyományosan az ország szuverenitásának letéteményeseként tekint önmagára, és mint ilyen, az idegen hatalmi befolyást az ország felett igyekszik elkerülni. Helyzetéből adódóan ez Mianmar esetében elsősorban a kínai vagy indiai befolyást jelentené. Peking egyáltalán nem tekintette kedvező fejleménynek saját érdekei szempontjából a katonai hatalomátvételt, mivel a 2017-es rohingya népi mozgalmak miatt meggyengült, félig civil kormányt kezelhetőbbnek tartotta saját érdekei szempontjából.³⁰ Ennek ellenére a katonai rezsim hajlandóan mutatkozott folytatni az együttműködést kínai partnereivel a Kjukpju tengeri kikötő közös fejlesztésében, amelyet sokan az említett „gyöngysor” egyik szemének tekintettek.³¹ Kjukpju azonban közel fekszik a szitvei mélytengeri kikötőhöz, amelyet indiai tőkével fejlesztettek, a folyamat tehát sokkal inkább tűnik a hagyományos egyensúlyozó politika egyik lépésének, mintsem az Indiai-óceán erőviszonyait hosszú távon befolyásoló stratégiai elköteleződésnek. Különösen, mivel egyelőre nem látszik hajlandóság a mianmari fél részéről arra, hogy állandó kínai haditengerészeti jelenlétet tegyen lehetővé a kikötőiben.

Nemcsak Mianmar, hanem a többi érintett ország esetében is elmondható, hogy Peking e tanulmány születéséig nem hozott létre katonai bázisokat a szóban forgó létesítmények felhasználásával, ennek ellenére India bekerítetttségérzése a tengeri határai

²⁸ Jean-Pierre Cabestan: *China's Djibouti Naval Base Increasing Its Power*. [online], East Asia Forum, 2020. május 16. Forrás: eastasiaforum.org [2022. 03. 12.].

²⁹ *China Builds Up Strategic Sea Lanes*. [online], The Washington Times, 2005. január 17. Forrás: washingtontimes.com [2022. 04. 18.].

³⁰ John Nielsen: *Myanmar – China's West Coast Dream*. [online], Danish Institute for International Studies, 2022. május 18. Forrás: diis.dk [2022. 08. 12.].

³¹ Dipanjan Roy Chaudhury: *Myanmar Junta Expedites Work on China Funded Kyaukphyu Port*. [online], The Economic Times, 2021. augusztus 9. Forrás: economicstimes.indiatimes.com [2022. 08. 15.].

mentén természetesen a védelmi erőfeszítések fokozását ösztönzik. Utóbbiak szorosan összekapcsolódnak a regionális vezető szerep igényével, valamint azzal, hogy szükség esetén az ország képes legyen biztosítani hozzáférést a tengeri útvonalakhoz ellenséges tengeri haderő indiai-óceáni jelenléte mellett is. Mindez kijelöli a fejlesztési irányokat, és arra ösztönzi Dél-Ázsia legnagyobb államát, hogy – megerősítve korábban említett stratégiai célkitűzéseit – elsődleges érdekövezetvé nyilvánítsa az Indiai-óceánt. Kapcsolódóan ehhez a továbbiakban az indiai haditengerészettel szemben megfogalmazott politikai elvárásoknak, valamint fejlesztése eredményeinek szentelünk részletes figyelmet.

5. Az indiai haditengerészet képességfejlődésének fő irányai és eredményei

5.1. Ambíciószint

A 2004. június 23-án publikált első indiai haditengerészeti doktrínával kezdődően az ország nyilvánosságra hozott stratégiai dokumentumai egyöntetűen a haditengerészettel összefüggő elvárások folyamatos növekedését tükrözték. Ez nemcsak a képességek tekintetében volt így, de a földrajzi dimenziót illetően is. A haditengerészet akciórádiuszának meghatározásakor eleinte csak az Arab-tengeren, illetve a Bengál-öbölben jelölték ki azt a zónát, ahol az indiai államnak egyértelmű erőfölényt kell mutatnia lehetséges kihívóival szemben.³² Az évtized végére ezt a szemléletet felváltotta egy tágabb, a környező tengereket elsődleges és másodlagos stratégiai érdekövezetként értelmező perspektíva. Míg az Indiai-óceán északi vizeit az elsődleges, addig az óceán déli részét, valamint a Vörös-tengert és a Dél-kínai-tengert a másodlagos érdekövezetbe sorolták be.³³ A 2015. évi tengeri védelmi stratégia ezt még tovább tágította, amikor a dél-afrikai Jóreménység-fokától az indonéziai Lombok-szorosig húzódó képzeletbeli vonaltól északra fekvő tengerrészeket mind az elsődleges érdekövezetbe sorolta, míg a másodlagos érdekövezet kiterjesztése immár magában foglalta az Indiai-óceán Antarktiszig terjedő részeit, a Csendes-óceán ázsiai partoktól számított mintegy felét, a nyugat-afrikai parti vizeket, és a Földközi-tengert is.³⁴ Sor került ugyanakkor egy sajátos kötelezettség megfogalmazására is: India nettó biztonsági szolgáltatóvá kíván válni az indiai-óceáni államok számára a tengeri áruforgalom tekintetében.

Noha az indiai stratégiai dokumentumokra is igaz, hogy üzeneteket közvetítenek a kibocsátó ország barátainak és potenciális ellenfeleinek egyaránt, a fentiek nagyon is jogos kérdésként vetették fel, hogy India valóban tudja-e érdekeit érvényesíteni a megjelölt térségekben, vagy mindössze deklarációként értékelhető az érdekövezetek nagyvonalú kijelölése, amit ráadásul elég változatos indokokkal (indiai diaszpórák jelenléte,

³² Tariq M. Ashraf: *Doctrinal Reawakening of the Indian Armed Forces*. *Military Review*, (2004), 5. 53–62.; és Government of India: *Indian Maritime Doctrine*. New Delhi, Integrated HQ, Ministry of Defence, 2004. április 25.

³³ *Freedom to Use the Seas: India's Maritime Military Strategy*. Integrated Headquarters Ministry of Defence, 2007. 59–60.; és *Indian Maritime Doctrine*. [online], Integrated Headquarters, Ministry of Defence, 2009. Forrás: indiannavy.nic.in [2016. 05. 16.].

³⁴ *Ensuring Secure Seas: Indian Maritime Security Strategy*. [online], Indian Navy, 2015. október. 34–35. Forrás: indiannavy.nic.in [2022. 02. 25.].

gazdasági érdekek, kutatóállomások létezése stb.) magyaráztak. A válasz az indiai haditengerészet képességeit figyelembe véve inkább az utóbbi, ám ezt csak ideiglenes állapotnak érdemes tekinteni. Újdelhi – szemben Pekinggel – ritkán deklarált szerényebb ambíciókat valós képességeinél, a túlzónak látszó állítások saját lehetőségeiket illetően pedig inkább jövőbeli igényeiket tükrözik, amelyeket rövid időn belül elérhetőnek érznek. Ebből a logikából kiindulva az indiai ambíciók hasonló deklarálása nem annyira a megtévesztés, majd meglepetés célját szolgálják, mintsem a partnerek felkészítését arra, hogy mi várható az országtól a belátható jövőben. Ehhez érdemes tehát igazítani a többi államnak is saját kalkulációit. Mindez persze nem változtatja meg a célkitűzések politikai üzenetét, amely a Dél-kínai-tenger és a Csendes-óceán esetében egyszerre fejezi ki a Kínai Népköztársasággal szembeni kihívást és a helyi barátok (Vietnám, Japán, Ausztrália stb.) melletti támogató fellépést is. Érdekvezetének fokozatos kiterjesztése pedig egyúttal megalapozza a hagyományos tengeri nagyhatalmakéhoz hasonló „kékvízi” flotta birtoklásának igényét. E nélkül ugyanis soha nem válhatna gyakorlati valósággá az indiai biztonsági érdekek hatékony képviselője a nagyvonalúan kijelölt tengeri térségekben. Az elmúlt másfél évtizedben fokozatos fejlődésnek lehettünk tanúi a haditengerészet műveleti képességeinek tekintetében, ami nagymértékben támaszkodhatott a fentebb már részletezett földrajzi adottságokra. Eredményeképpen India a 2020-as évek elejére Dél-Ázsia mellett már a Közel-Kelet és Délkelet-Ázsia vizein is releváns hatalomként tud megjelenni, még ha utóbbi térségben nem is számítana a legerősebb tényezőnek.

A célkitűzések komolyságának megítéléséhez természetesen fontos támpontot nyújtanak számunkra a pénzügyi feltételek. Ezért röviden ki kell térnünk a haditengerészet helyzetére az indiai védelmi ráfordításokon belül. Összességében a 2011–2012-es költségvetési évtől a 2021–2022-es évig az indiai védelmi költségvetés éves átlagban 8,4%-kal növekedett.³⁵ Ez majdnem 2%-kal elmaradt az ország központi büdzséjének évi átlagos növekedésétől, ami azt is jelentette, hogy az egyébként jelentős pénzügyi mozgástérbővülés mellett a hivatalos védelmi kiadások költségvetési részaránya valójában csökkent (16,4%-ról 13,7%-ra). Ebben a 2022–2023. év változást hozhat, mivel a központi kormány tervei szerint a tavalyi csökkenés után ebben az évben több mint 9,8%-os emelkedést terveztek a védelmi szektor költségvetésében.³⁶ Miközben a haditengerészet hagyományosan a legkisebb (többnyire 14–15% körüli) részarányal rendelkezett a 2011–2021 közötti évtized során a három haderőnem közül, addig fejlesztési célokra fordítható költségvetési fejezete a légierőé után a második legmagasabb volt. A 2021–2022. költségvetési évben ez 46%-ot tett ki.³⁷ A korszerűsítésre fordítható kiadások éves növekedési üteme 5% körül alakult az elmúlt évtized folyamán, ami 2020-tól talán gyorsabb ütemre kapcsol, de ennek megítéléséhez még nem rendelkezünk megfelelő perspektívával. Fontos látni ugyanakkor, hogy az említett 14–15%-os költségvetési részarány valójában csökkenést jelentett a vizsgált évtizedben. A 2012–2013-as 18%-ról süllyedt erre a szintre. Eközben a rivális

³⁵ Madhunik Iyer: *Demand for Grants 2021–22 Analysis: Defence*. [online], PRS, 2021. február 12. Forrás: prsindia.org [2022.04.18.].

³⁶ Amrita Nayak Dutta: *Defence Budget: With IOR Focus, Navy Gets 43% Capital Outlay Hike, Army Modernisation Funds Dip 12.2%*. [online], News 18, 2022. február 1. Forrás: news18.com [2022. 04. 12.].

³⁷ Iyer (2021): i. m.

Kína egyre nagyobb figyelmet szentelt a haditengerészeti képességek fejlesztésének.³⁸ A kép tehát legalábbis vegyesnek mutatkozik. Ugyanakkor a kormányzat védelempolitikája deklarálta az Indiai-óceán térségére fókuszál, aminek köszönhetően a 2022–2023-as költségvetésben a haditengerészet korszerűsítési alapját minden korábbinál nagyobb, 43%-os mértékben növelték meg.³⁹ Ezzel párhuzamosan fel kívánják gyorsítani a fegyveres erők hazai gyártókapacitásokra támaszkodásának programját (ebből következően az importszükségletek leépítését), ami egyébként a haditengerészet esetében egyáltalán nem új törekvés.

Még a tengeri védelmi stratégia publikálásának évétől az indiai védelmi minisztérium új irányelveket is megfogalmazott, amelyek 2030-ig irányozták elő a teendőket annak érdekében, hogy a flotta felszerelése minél nagyobb mértékben hazai forrásokból származhasson.⁴⁰ A dokumentum eredetileg egy 2008-tól 2022-ig szóló, hasonló tervet váltott fel. Megállapításai között témánk szempontjából különösen fontos volt, hogy az indiai ipar a hajók felépítményeinek előállításában már csaknem elérte az önerőre támaszkodás célkitűzését (hajótesteket már régóta képes volt építeni). 2015-ös számítások szerint a hajóépítéshez szükséges anyagok és berendezések mintegy 90%-át tudták hazai bázisról biztosítani. (Persze a különféle hajótípusok esetében eltérők ezek az arányok, különösen a tengeralattjárók esetében alacsonyabbak.) Ugyanakkor a meghajtórendszerek esetében 60, a fegyver- és szenzorrendszereknél pedig mindössze 30% volt a saját gyártás aránya.⁴¹ A fennmaradó részt természetesen továbbra is külföldről kellett behozni, így nem meglepő, hogy az indiai haditengerészet új hadihajóinak építésénél nagyon komoly hangsúlyt kapott a megfelelő fegyverzet előállításához szükséges tudás és kapacitások biztosítása. Voltaképpen azt az egyszerű megállapítást tehetjük ennek kapcsán, hogy a haladás egyértelmű ugyan, de még jócskán van mit behozni. Nem vitás ugyanakkor, hogy a fejlesztési programoknak napjainkra látványos eredményei is születtek.

5.2. Fejlesztési célok és eredmények

Az indiai haditengerészet hajóállományának és egyéb technikai eszközrendszereinek korszerűsítése a kétezres évek elején két szempontnak alárendelve gyorsult fel. Egyrészt a nukleáris fegyverek tengeri platformokról való bevetésének lehetőségét kívánta szélesíteni az indiai kormányzat, amely a működőképes nukleáris triád létrehozásához és az indiai nukleáris doktrína „*no first use*” deklarációjának fenntartása mellett a nukleáris eszközök túlélőképességének, tehát a hiteles második csapásmérés lehetőségének megteremtéséhez volt fontos. Másrészt pedig az ezredforduló feszült légköre Pakisztánnal a nukleáris dimenziótól függetlenül is ösztönözte a haderőnem fejlesztését, amely az addigi konfliktusok során fölényt tudott mutatni a pakisztáni haditengerészettel szemben, és a rivális

³⁸ Snehes Alex Philip: *India's Defence Budget is Good News for Navy, BRO; Bad News for China. But There's a Catch.* [online], The Print, 2022. február 4. Forrás: theprint.in [2022. 04. 22.].

³⁹ Dutta (2022): i. m.

⁴⁰ *Indian Naval Indigenisation Plan (INIP) 2015–2030.* [online], Directorate of Indigenisation IHQ MoD, 2015. Forrás: indiannavy.nic.in [2022. 03. 11.].

⁴¹ Directorate of Indigenisation IHQ MoD (2015): i. m. 9.

ország kikötőinek lezárása/támadása továbbra is opcióként merülhetett fel egy újabb összetűzés során. India nagyhatalmi szerep iránti igényeinek határozott megfogalmazása az 1998. tavaszi kormányváltást követően azt is eredményezte, hogy a hagyományos katonai erőkitetés eszközei is felértékelődtek az indiai elit szemében. Közülük a modern „kékvízi” képességek biztosítása az indiai haditengerészet számára kiemelt és sokat kommunikált program lett.

A fentiek nyomán tehát két szimbolikus jelentőségű eszközrendszer fejlesztését, illetve újonnan való megteremtését fogalmazták meg kiemelt célként a flotta keretei között: a repülőgép-hordozóké és a nukleáris meghajtású ballisztikusrakéta-hordozó tengeratljáróké. Előbbi tekintetében nem kellett az alapokról kezdeni. India ugyanis már 1961 óta használt közepes méretű repülőgép-hordozókat, ezzel pedig különleges helyet foglalt el a II. világháború utáni ázsiai térség tengeri erőinek sorában. Egy, még a II. világháború alatt elkezdett, majd félkészben maradt brit Majestic-osztályú hordozót sikerült megszereznie, amelyet átépítést követően *Vikrant* néven állítottak hadrendbe. Több mint 35 éven át, egészen 1997-ig szolgált. Kivonásakor már egy évtizede párja is akadt, az 1986-ban beszerzett és egy évre rá hadrendbe állított *INS Viraat* „személyében”. A *Viraat* építését, a *Vikranthoz* hasonlóan, még a II. világháborúban kezdték meg, majd miután sokáig félkészben állt a hajógyárban, átépítve és korszerűsítve *Hermes* néven állt a brit haditengerészet szolgálatában. Innen került a dél-ázsiai ország haditengerészetéhez. Az első két indiai repülőgép-hordozó – különösen az amerikai típusokkal összevetve – kis méretű és szerény kapacitásokkal rendelkezett, és már rendszeresítésük idején sem számítottak igazán korszerűnek. Mindez megvilágítja az indiai repülőgép-hordozó-képesség kettős megítélhetőségét. Egyrészt kétségtelen előnye volt, hogy egyáltalán létezett és megalapozta a haderőnemen belül a repülőgép-hordozók üzemeltetésével és alkalmazásával kapcsolatos tapasztalatokat. Másrészt, ahhoz nem volt eléggé ütőképes, hogy Indiát valódi tengeri nagyhatalommá emelje, és ez a kilencvenes évek végére a *Vikrant* kivonásával csak még egyértelműbb lett.⁴²

Az 1998-as belpolitikai fordulat idején az *INS Viraat* volt a haditengerészet zászlóshajója és egyetlen hordozója. Szűk kapacitásával – összesen 30 repülőgépet volt képes kiszolgálni, beleértve a merev- és forgószárnyas típusokat is, általában 16 vadászrepülőgép működött rajta⁴³ – nem volt alkalmas rá, hogy az újonnan megfogalmazott korlátozott globális hatalmi ambíciókat akár a tényleges képességek, akár a szimbólumérték tekintetében alátámassza. India első nagy méretű, úgynevezett flottarepülőgép-hordozójának beszerzése ezért már az ezredforduló éveiben felmerült. 2004 januárjában pedig sikerült is megvásárolni Oroszországtól a hadrendből kivont *Admiral Flota Szovjetszko Szozjuza Gorskov* ferde fedélzetű cirkálót (tulajdonképpen repülőgép-hordozót).⁴⁴ Újdelhi jelentős, a Kijev-osztályra eredetileg jellemző kettős funkciót kiiktató átalakításokat is

⁴² Krishna S. Dhir: *The Re-Incarnation of INS Vikrant*. [online], Indian Defence Review, 2021. szeptember 17. Forrás: indiandefencereview.com [2022. 08. 14.].

⁴³ Shamseer Mambra: *INS Viraat – ‘Mother’ Air Craft Carrier Of Indian Navy*. [online], Marine Insight, 2011. november 24. Forrás: marineinsight.com [2022. 05. 21.].

⁴⁴ Laxman Kumar Behera: *Gorskov Deal: India’s Helplessness with Russia*. [online], Institute of Peace and Conflict Studies, 2009. január 31. Forrás: ipcs.org [2022. 05. 02.].

megrendelt az orosz féltől, azaz a rakétafegyverzet zömének eltávolításával megnövelték a repülőfedélzetet, illetve a repülőgéphangár méretét. Végül 2012-ben készült el a teljes egészében repülőgép-hordozóvá átépített hajó, amely II. Csandragupta, az óindiai Gupta Birodalom harmadik uralkodójának titulusa után a *Vikramaditya* nevet kapta.⁴⁵ A hosszúság munkálatok sok vitát váltottak ki a két ország illetékesei között. Orosz érvelés szerint a hajó átadását az is hátráltatta, hogy az indiai fél rendre újabb és újabb módosításokat kért.⁴⁶ Ugyanakkor a *Vikramaditya* hadrendbe állítása a *Viraat* leszerelését is lehetővé tette. Ez utóbbi a költséghatékonyság és a technológiaváltás szempontjából igazolható is volt, hiszen a *Viraat* kora legöregebb aktív repülőgép-hordozójának számított,⁴⁷ amelynek hadra fogható állapotban tartása komoly összegeket emésztett fel. Mindez azt is jelentette, hogy a flotta híveinek reményeire rácafolva nem sikerült egyszerre két hordozót üzemeltetni. India haditengerészetének repülőgéphordozó-képessége tehát technikai színvonalát illetően sokat fejlődött ugyan, de a bevethető hordozók száma továbbra is csak egy volt, ami folyamatosan rendelkezésre álló, hiteles képességet még nem jelentett. Ennek kapcsán az indiai kormány folyamatosan nyugtatta a tengeri haderőnem pártfogóit: a *Vikramaditya* csak az úttörő darabja az indiai repülőgép-hordozók új generációjának. További példányait már mind a tervezést, mind pedig a kivitelezést illetően hazai bázison hozzák majd létre. Ennek a munkának a *Vikrant*-program adott (volna) keretet.⁴⁸

A hajótípus első indiai példánya után elnevezett *Vikrant*-osztályú flottarepülőgép-hordozók építési munkálatainak elindításával India belépett azon országok maroknyi csoportjába, amelyek képesek saját erőforrásokból ilyen hadihajókat előállítani, és ez önmagában is nagy fegyvertény volt. Viszont a terv ambiciózusabbnak tűnt a tényleges lehetőségeknél. Az első egységet, az osztály névadó darabját 2013-ban bocsátották vízre, ám az eredetileg tervezett további három hajó sorsa kérdésessé vált. Részben az anyagi források elégtelensége, részben pedig az egyes repülőgép-hordozókkal szemben támasztott igények növekedése arra sarkallta az indiai flotta jövőjének tervezőit, hogy a nem igazán korszerű és korlátozott kapacitású típus helyett – az amerikai flottarepülőgép-hordozók mintájára – lényegesen nagyobb hajóegységek beszerzésében kezdjenek gondolkodni. Az újonnan tervezett *Vishal*-osztály tagjai már nagyjából 65 ezer tonnás konstrukciós vízkiszorítással rendelkeznének,⁴⁹ amely csaknem másfélszerese a *Vikrant*énak, noha még mindig jelentősen elmarad az amerikai *Nimitz*- vagy *Ford*-osztályú hordozók közel 100 ezer tonnás vízkiszorításától. Emellett elektromágneses katapulttal felszerelve lényegesen nagyobb felszállótömegű gépeket is indíthat majd, növelve ezáltal a hordozók csapásmérő kapacitását (amelyek azonban szintén elmaradtak volna az amerikai típusokétól). Dacára

⁴⁵ Nandan Unnikrishnan: *Admiral Gorshkov to INS Vikramaditya*. [online], Observer Research Foundation, 2013. november 19. Forrás: orfonline.org [2022. 05. 03.].

⁴⁶ Ajai Shukla: *Navy Gets Long-Delayed Vikramaditya*. [online], Business Standard, 2013. november 26. Forrás: business-standard.com [2022. 03. 11.].

⁴⁷ Sam LaGrone: *World's Oldest Aircraft Carrier INS Viraat Decommissioned; Could Be Scrapped or Sunk After Hotel Deal Stalls*. [online], USNI News, 2017. március 6. Forrás: news.usni.org [2022. 03. 15.].

⁴⁸ Sunil Lanba: *Indian Navy's Aircraft Carrier Goal and Programme*. [online], SP's Naval Forces, 2021/4. Forrás: spsnaval-forces.com [2022. 08. 15.].

⁴⁹ *India's Ambitious Third Aircraft Carrier 'INS Vishal' Cancelled Over Financial Woes?* [online], Eurasian Times, 2020. február 16. Forrás: eurasiatimes.com [2022. 05. 05.].

az egyébként progresszív és katonai szempontból is indokolható elképzelésnek, a Vishal napjainkig csak rajzokon és animációkon létezik, és megjósolni sem lehet, hogy mikor állhatna hadrendbe. Bonyolítja a projekt sorsát, hogy a Vishal lenne a valaha volt legdrágább fegyverrendszer, amelyet az indiai fegyveres erők történelmük során beszereztek, a kormányzat pedig igyekszik csökkenteni az építés várható költségeit. Ennek azonban könnyen a hajó kapacitásai láthatják kárát, mivel a költségcsökkentés hatására várhatóan a típus kevesebb repülőgép kiszolgálására lenne képes és nukleáris meghajtását is hagyományosra cserélnék.⁵⁰

Hírek vannak arról is, hogy a légierő is igyekszik fékezni a programot, saját pozícióját feltve a hajófedélzeti repülőgépek növekvő mennyiségétől.⁵¹ Ugyanakkor a flotta hívei azzal vágnak vissza, hogy szükség van a Vishalra ahhoz, hogy legalább egy-egy repülőgép-hordozó állandóan bevethető legyen az Indiát keletről és nyugatról határoló tengereken is. Addig az előttünk álló évtized realitása az, hogy India két repülőgép-hordozóval rendelkezik majd, ami nem csekélység ugyan, de szerényebb, mint amit a rivális Kínai Népköztársaság várhatóan magáénak tudhat majd. India ugyanakkor évtizedes tapasztalatokkal rendelkezik e hajótípus alkalmazásában, így a hordozók üzemeltetésében az indiai flotta egyelőre gyakorlottabb, mint kínai riválisa. Ezeket a készségeket ráadásul a már említett „Malabár” gyakorlatokon is rendszeresen igyekeznek szinten tartani.

A másik kulcsfontosságú képességet, amely meghatározó India nagyhatalmi pozíciójának kivívásához, Újdelhinek a semmiből kellett megteremteni, az eredmény pedig a repülőgép-hordozókhoz hasonlóan felemásra sikerült. A nukleáris meghajtású ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjárók építése és hadrendbe állítása egyrészt az indiai nukleáris ütőerő globális megjelenítésének eszközeit biztosítja, másrészt fokozza a nukleáris erők túlélőképességét egy őket ért csapással szemben, és biztosítja a második csapásmérés képességét India számára egy nukleáris konfliktusban. Már a 2004-es haditengerészeti doktrína célul tűzte ki ennek garantálását, 2009. július 26-án, a Pakisztánnal vívott kargili háború lezárásának 10. évfordulóján pedig vízre is bocsátották az ország első nukleáris meghajtású ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjáróját. Az *Arihant* névre keresztelt hajó mérföldkőnek számított abban a tekintetben is, hogy teljes egészében indiai terméként mutatták be (jóllehet, a tervezése során a szovjet Akula I tengeralattjáró mintául szolgálhatott). Ezzel az öt *de jure* atomhatalom után a dél-ázsiai ország volt a hatodik állam a Földön, amely képes volt ilyen eszközt előállítani.⁵²

Ahogy azt a Vikrant repülőgép-hordozó vízrebocsátásánál megjegyezhattük, ez minden egyéb körülmény dacára is nagy eredmény. Katonai szempontból beárnyékolja viszont, hogy az *Arihant* eléggé szűkös kapacitású platform lett, mindössze négy rakétával rendelkezik, amelyek újratölthetők, így összesen 12 rakétát hordoz. Az ország rendelkezésére álló Sagarika tengeralattjáró-fedélzeti ballisztikus rakéták is szerény,

⁵⁰ Ajai Shukla: *Budgetary Woes Put India's Supercarrier 'INS Vishal' on Hold*. [online], Business Standard, 2019. május 6. Forrás: business-standard.com [2022. 05. 02.].

⁵¹ Shukla (2019): i. m.

⁵² G. Lakshmi: *INS 'Arihant': The Political and Environmental Dimensions*. *The Indian Journal of Political Science*, 75. (2014), 3. 571.

mindössze 300 kilométeres hatótávolsággal rendelkeztek. Igaz, a közelmúltban lezárult fejlesztéseknek köszönhetően a típus hatótávolsága 750 km-re nőtt.⁵³ A 2022-ben még csak tesztfázisban lévő K-4 rakéta alkalmazásával a csapásmérés hatótávolsága – a hírek szerint 3000-3500 km fölé emelhető, ám az nem ismert, hogy mikortól lehet erre az új eszközre számítani. Eleinte öt hajóból állt volna az Arihant-osztály, ám az újabb egységek építése lassan haladt. A tervezett hajók számát négyre csökkentették, közülük a nyolc évvel az osztály névadója után elkészült és jelenleg csapatpróbán lévő második példány (Arighat) hadrendbe állítása várható a közeljövőben. Egy harmadik – ezer tonnával megnövelt méretű, nyolc rakétasilóval rendelkező – példányt is vízre bocsátottak ugyan, ám végszerelése még évekig eltarthat.⁵⁴

Fontos emlékeztetnünk rá e folyamat megértéséhez, hogy a nukleáris meghajtású balisztikusrakéta-hordozó tengeralattjárók rendszeresítése a hiteles nukleáris elrettentéshez, tehát nem közvetlenül a tengeri uralom biztosításához és India indiai-óceáni stratégiai érdekeinek védelméhez kötődik. Ez utóbbiak viszont – mint láthattunk – a 21. század elmúlt két évtizede során egyre fontosabb szerepet kezdtek játszani az ország biztonság- és védelempolitikai ambícióinak sorában. Korlátozottaknak bizonyultak azonban az erőforrások, ami arra a döntésre vezetett, hogy a jövőben a tengeri uralom biztosításához fontosabb eszközrendszerek fejlesztése kap prioritást. A rakétákkal fegyverzett vadász tengeralattjárók beszerzésének előtérbe kerülését jelentette ez, amelyet az indiai tengeralattjáró-eszközpark leépülésének megelőzése is sürgetett.

Az elmúlt évek folyamán ugyanis megmutatkoztak a haditengerészet fejlesztésének financiai és ipari korlátai. Persze máshol sem ritka, hogy egy-egy bonyolultabb fegyverrendszer tervezése és legyártása az előzetes terveknél hosszabb ideig tart, ám a kétezres években hangoztatott ambíciókkal összevetve az újabb eszközök hadrendbe állítása, illetve a tervezett mennyiségek biztosítása is látható késedelmet szenvedett. A problémát leginkább az jelentette, hogy az eszközpark régebbi darabjai gyorsabban amortizálódtak, mint ahogy a felváltásukra szánt újabb típusok beérkeztek. Utóbbi különösen a tengeralattjárók esetében volt látványos. India a 2010-es évek elejére összesen 16 tengeralattjáróval rendelkezett. E fegyvernem gerincét még 2012-ben is a 10 db Sindhughosh-osztályú, hagyományos meghajtású tengeralattjáró képezte, amelyek a szovjet Kilo-osztály indiai változatai voltak és az 1980-as évek technológiai színvonalát képviselték.⁵⁵ Felújításuk az őket ért sorozatos balesetek miatt sem túrt halasztást, ám hosszú deaktiválásuk ennek céljából a tengeralattjáró-erők ütőképességének csökkenését eredményezte.

Indiában még 1997-ben fogalmazódott meg, majd 1999-ben fogadták el a nemzeti tengeralattjáró-építési programot, amely eredetileg 24 új hajóegység beszerzését és hadrendbe állítását irányozta elő 30 éves időtávlatban.⁵⁶ Hatása azonban még csak szerényen érződött a 2010-es évek elején. E program keretében határozották el ugyanakkor hat hagyományos

⁵³ *Sagarika/Shaurya*. [online], Missile Threat, 2021. július 31. Forrás: missilethreat.csis.org [2022. 03. 15.].

⁵⁴ Sumit Bhattacharjee: *Third Arihant Class Submarine Quietly Launched in November*. [online], The Hindu, 2022. január 4. Forrás: thehindu.com [2022. 01. 05.].

⁵⁵ Mellettük a *Shishumar*-osztály (német Type 209-osztály) négy egysége szintén a nyolcvanas-kilencvenes évek technológiáját képviselte.

⁵⁶ Sarosh Bana: *Modernizing India's Submarines*. [online], Indo-Pacific Defense Forum, 2019. július 23. Forrás: ipdefensforum.com [2022. 04. 22.].

meghajtású Scorpène-osztályú tengeralattjáró beszerzését, amelyek a várakozások szerint számottevően növelik a flotta ütőképességét. A Scorpène-ek Indiában Kalvari-osztályként állnak hadrendbe. 2021 végén a hatból négy szolgált már, amellyel az indiai támadó tengeralattjárók száma 16 volt. Ez utóbbi a pusztá mennyiséget illetően kategóriájában még mindig csak az ötödik, a korszerű hajóegységek számát illetően pedig a negyedik helyezésre” volt elég Ázsiában.⁵⁷ Jóllehet, ez sem csekélység, ám ha figyelembe vesszük, hogy Indiát mindent egybevetve már a földrész második számú katonai hatalmának tekintjük, azt kell megállapítanunk, hogy a haditengerészet nem minden tekintetben tükrözi ezt a státuszt. Egy évtized alatt a tengeralattjáró fegyvernem jelentős korszerűsödést ugyan elkönnyvelhetett, de mennyiségi kapacitásbővülést nem. Ha szemügyre vesszük a kisebb felszíni hadihajók soraiban tapasztalható helyzetet, szintén vegyes kép tárul elénk.

Mielőtt rátérünk a részletekre, azt érdemes általánosságban megjegyezni, hogy a felszíni hadihajók különböző kategóriáinak fejlesztésénél a csökkentett észlelhetőségű, rakéta fegyverzetű, korszerű érzékelő és kommunikációs berendezésekkel ellátott egységek tervezése és hadrendbe állítása zajlik, amely egyúttal generációváltást is képvisel az indiai flotta előregedett, zömmel szovjet gyártmányú egységeinek cseréjével.

India legnagyobb méretű felszíni hadihajói a repülőgép-hordozók után a rombolók, amelyek, közül 2022 elején a legkorszerűbb hadrendben álló egységeknek a három Kolkata-osztályú, illetve az egyetlen Visakhapatnam-osztályú, csökkentett észlelhetőségű rakétás romboló számít. Utóbbi a Kolkata-osztályú hajók továbbfejlesztett változata, fokozott „lopakodó” képességgel. A modern rombolók építése és hadrendbe állítása az elmúlt években felgyorsult, a Vishakapatnam egyik testvérhajója, a Mormugao 2021 decemberében kezdte meg a csapatpróbáját,⁵⁸ az osztály egy további tagját, az Imphal pedig 2019-ben vízre bocsátották, és jelenleg a végszerelése zajlik.⁵⁹ Összesen tíz – további három-három régebbi Delhi- és Rajput-osztályú egységgel – hadrendben álló, rakétafegyverzetű rombolójával az indiai haditengerészet számszerűen a második legnagyobb erőt jelenti Ázsiában e hajótípust illetően, megelőzve Japánt és Dél-Koreát is, ám jelentősen elmaradva a Kínai Népköztársaság mögött. Utóbbinak több mint háromszor akkora hajóparkja van ilyen típusú egységekből, mint Dél-Ázsia vezető hatalmának.⁶⁰ A hadrendben álló rombolók számának növelése és képességeik fejlesztése ma az indiai haditengerészet egyik markáns törekvése, amellyel a meglévő és jövőben beszerzendő repülőgép-hordozók kíséretét, az ütőképes harccsoportok felállítását és a környező vizek feletti tengeri uralmat biztosítanák. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy az újabb hordozók rendszerbe állításának programja mennyire lelassult, akkor tulajdonképpen a rombolóflotta fejlesztésének ütemét elég impozánsnak is tekinthetjük. Persze az érem másik oldala, hogy a hordozók hiányában az új rombolók sem játszhatják el mindazt a szerepet, amelyet eredetileg szántak nekik.

⁵⁷ *The Military Balance 2022*. London, IISS, Routledge, 2022. 219.

⁵⁸ Fatima Bahtić: *Indian Navy's Second P15B Destroyer Kicks Off Sea Trials*. [online], Naval Today, 2021. december 20. Forrás: navaltoday.com [2022. 04. 03.].

⁵⁹ Gautam S. Mengle: *Indian Navy Launches Guided Missile Destroyer INS Imphal*. [online], The Hindu, 2019. április 21. Forrás: thehindu.com [2022. 03. 12.].

⁶⁰ *The Military Balance (2022)*: i. m. 258.

A fregattok – nem csak Indiában – a rombolók „kisebb testvéreinek” funkcióját töltik be, a típus legkorszerűbb darabjai esetében kifejezetten erős csapásmérő képességekkel. Közülük a Shivalik-osztály tagjai a maguk 6200 tonna konstrukciós vízkiszorításával a Delhi-osztályú rombolókkal azonos méretűek, így még a „kisebb” jelző sem mindig állja meg a helyét. 2022 tavaszán négy fregattosztály állt hadrendben a haditengerészet kötelékében, valamennyi rakéta főfegyverzettel rendelkezik, és nagy többségük csökkentett észlelhetőségű konstrukció.

Legnagyobb számban a Talwar-osztályhoz tartozó 4000 tonnás vízkiszorítású fregattok szolgálnak Indiában, 2021. október 28-án már a típus hetedik példányát bocsátották vízre.⁶¹ Fejlesztésének története jól példázza, hogy az orosz partnerség továbbra is mennyire fontos maradt a dél-ázsiai ország számára. A Talwar-osztály ugyanis a szovjet Krivak-osztály továbbfejlesztett változata, amelyet a két hatalom közösen épít.⁶² Ugyanakkor az újabb típusok rendszeresítése mellett a régebbiek továbbfejlesztése is napirenden van. Kis kitekintéssel érdemes megjegyezni, hogy gondot okoznak ennek összefüggésében az Ukrajna ellen 2022-ben indított orosz inváziót kísérő nemzetközi reakciók. India számos okból tartózkodott attól, hogy csatlakozzék a nyugati büntetőintézkedésekhez, amelyek az Oroszországi Föderációt sújtják. A haditengerészeti összefüggései ennek a tengeralattjárók, felszíni hadihajók, illetve hajófedélzeti fegyverek közös fejlesztési programjait érintik, amelyekről Újdelhi a Kína jelentette kihívást figyelembe véve akkor sem tud eltekinteni, ha egyébként nem nézte jó szemmel az orosz agressziót Ukrajna ellen.⁶³ Egyúttal a hasonló, váratlan problémák hangsúlyosabbá teszik a minél szélesebb körű hadiipari önállóság elérését. Ígéretes eredményt jelent utóbbi szempontból a Shivalik-osztályú fregattok „megszületése”.

Mint fentebb utaltunk rá, India hadrendben álló fregattjai közül a Shivalik-osztály három tagja képviseli a típus legnagyobb vízkiszorítású példányait. A csökkentett észlelhetőségű, irányított rakétákkal fegyverzett hajók az első „lopakodó” hadihajók voltak, amelyeket Indiában gyártottak. Nagyobb légvédelmi kapacitásaikból következő jobb túlélőképességük harcérintkezési helyzetben a „talwarok” elé helyezheti őket, ám tűzvezető rendszerük fejlesztésre szorul. Az első példány mindössze hat légi célt volt képes nyomon követni egyszerre.⁶⁴ Perspektivikusan a még náluk is kicsit nagyobb méretű, lényegében a „shivalikok” továbbfejlesztett változataiként készülő Nilgiri-osztályú fregattokkal együtt a jövőben az indiai flotta vezető egységei lesznek a maguk kategóriájában. Jelenleg hét példány építését tervezik a Nilgiri-osztályból, a névadó hajó rendszerbe állítása 2022-ben várható.⁶⁵ A két új fregatt-típus várhatóan a jövőbeli indiai harccsoportok légvédelmi feladatainak ellátásában, illetve a rombolók harctevékenységének támogatásában játszik

⁶¹ Dinakar Peri: *Indian Navy's Stealth Frigate Tushil Launched in Russia*. [online], The Hindu, 2021. október 29. Forrás: thehindu.com [2022. 03. 09.].

⁶² Saurabh Joshi: *India's New Talwar-Class Frigates Launch This Year*. [online], StratPost, 2021. július 27. Forrás: stratpost.com [2022. 03. 19.].

⁶³ Frédéric Grare: *A Question of Balance: India and Europe after Russia's Invasion of Ukraine*. [online], European Council on Foreign Relations, 2022. május 16. Forrás: ecfre.eu [2022. 05. 21.].

⁶⁴ Prem Joshi: *Shivalik Class*. [online], Military Today, (é. n.). Forrás: military-today.com [2022. 04. 12.].

⁶⁵ *Project 17-A Nilgiri-Class Frigates*. [online], Naval Technology, 2019. október 10. Forrás: naval-technology.com [2022. 03. 25.].

majd fontos szerepet. Amennyiben az újabb egységek hadrendbe állítása a tervek szerint halad, a fregattok tekintetében az indiai flotta a 2020-as évek második felére az egyik legkorszerűbb lesz a világon.

Indiában a korvetteket elsősorban két feladat ellátására szánják. Egy részük a tengeralattjárók elleni védelem, valamint a tengeri kutatás és mentés eszközeként áll hadrendben, míg másik részük elsődleges funkciója a nagyobb felszíni hajóegységek elleni harc, különösen olyan helyzetekben, ahol a rombolók és fregattok nemcsak kiválthatók, de célszerű is „helyettesíteni” őket.

A tengeralattjárók elleni hadviselésben specifikus szerepe jut a Kamorta-osztályú korvetteknek, amelyek kategóriájuk legkorszerűbb darabjai az indiai haditengerészet kötelékében. A csökkentett észlelhetőségű, hazai fejlesztésű, erős tengeralattjáró elleni fegyverzettel ellátott osztály négy tagját még a 2000-es és 2010-es évek fordulóján állították hadrendbe, így viszonylag fiatalnak számítanak. Relatív nagy méretük (3300 tonnás vízkiszorítás) miatt egyes esetekben fregattokként sorolják be, de az indiaiak korvetteknek tekintik őket. Ugyanakkor az indiai korvettek második legfiatalabb példányai, a kevesebb mint feleakkora vízkiszorítású, négy Kora-osztályú, irányított rakétával felszerelt korvett valamivel kevésbé számít korszerűnek. Azonban nagyon erős felszíni hajók elleni fegyverzettel, négy darab, egyenként négy rakéta indítására képes kilövővel lettek ellátva.⁶⁶ Fő funkciójuk az értékesebb rombolók helyettesítése bizonyos kockázatosabb védelmi feladatokban, illetve tömeges rakétatámadásokkal az ellenséges hajóegységek megsemmisítése, azok védelmi rendszerének túlterhelésével.⁶⁷

Összességében az indiai haditengerészet 2022 elején kevés aránylag modern korvettel rendelkezett, összesen 11-gyel (az INS Khukrit 2021 decemberében kivonták), tehát hatodannyival, mint Kína.⁶⁸ Ez viszont várhatóan csak ideiglenes állapot. Még 2014-ben indították útjára az ASW-SWC (*Anti-Submarine Warfare Shallow Water Craft*) programot, amelynek célja a haderőnem új generációs korvettjeinek kifejlesztése és legyártása. Az előregedett és folyamatosan selejtezett Abhay- és Veer-osztályú korvettek (előbbiből kettő, utóbbiból még hat szolgált 2021 végén) felváltására készülő típusból 16-ot terveznek építeni. A 750 tonna konstrukciós vízkiszorítású, fejlett lopakodórendszerekkel és változatos fegyverzettel ellátott hajóosztály jelentős képességnövekedést biztosít az indiai haditengerészetnek.⁶⁹ Elsődleges funkciójuk az ellenséges tengeralattjárók felderítése és megsemmisítése lesz a partközeli vizeken, az első példány átadására 2022 októberében számítanak, 2026-ig pedig mindet hadrendbe tervezik állítani.⁷⁰ Ugyanakkor a program végére nemcsak minőségi, de jelentős számszerű fejlődés is elkönnyelhető lesz e hajótípus körében, a 16 új egységgel ugyanis megháromszorozódik a relatíve korszerű indiai

⁶⁶ Kunal Biswas: *Indian Navy's Pocket Destroyers*. [online], Defence Forum India, 2011. augusztus 13. Forrás: defenceforumindia.com [2022. 03. 28.].

⁶⁷ Biswas (2011): i. m.

⁶⁸ The Military Balance (2022): i. m. 259., 268.

⁶⁹ *Anti-Submarine Warfare Shallow Water Craft (ASW-SWC)*. [online], Naval Technology, 2020. december 10. Forrás: naval-technology-com [2022. 04. 01.].

⁷⁰ Naval Technology (2020): i. m.

korvettek száma. A felszíni csapásmérő hajók esetében viszont további korszerűsítésre lehet szükség a jövőben.

A fent kiemelték csak az indiai haditengerészet legfontosabb hajótípusainak körében zajló fejlődést mutatták be. Érdemes azonban ezek ismeretében némi kitekintést tennünk arra is, hogy az indiai haditengerészet méreteiben milyen erőt képvisel az Indiai-óceánon érdekelt másik két tengeri nagyhatalom képességeihez mérten. Az alábbi, 1. táblázat ezt foglalja össze az aktív személyi állományt és az egyes eszközkategóriák mennyiségi mutatóit figyelembe véve.

1. táblázat: Kína, India és az Egyesült Államok haditengerészeinek személyi és eszközállománya számokban (2021. december)

	Kínai Népköztársaság	India	Amerikai Egyesült Államok
Haditengerészet személyi állományának hozzávetőleges létszáma (fő)	260 000 (ebből 26 000 fő a haditengerészeti légierő és 35 000 fő a tengerészgyalogság állománya)	70 900 (ebből 7000 fő a haditengerészeti légierő és 1200 fő a tengerészgyalogság állománya)	349 600 (ebből 98 600 fő a haditengerészeti légierő és 179 250 fő a tengerészgyalogság állománya)
Repülőgép-hordozók	2	2	11
Nukleáris meghajtású támadó tengeralattjárók	6	–	53
Hagyományos meghajtású tengeralattjárók	52	16	–
Nukleáris meghajtású ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjárók	6	1	14
Cirkálók	3	–	24
Rombolók	36	10	68
Fregattok	45	13	21 + 2 tartalékban
Korvettek	72	12	–
Partra szállító rohamhajók (helikopter-hordozó dokkhajók)	1	–	9 + 3 tartalékban
Partra szállító dokkhajók	8	1	22 + 1 tartalékban
Kisebb méretű partra szállító hajók	109	20	143
Egyéb, különböző rendeltetésű hajók	kb. 157	204	300 + 4 tartalékban
Különböző rendeltetésű merevszárnyú repülőgépek	kb. 576	138	1687 + 430 a tengerészgyalogságnál
Helikopterek	kb. 109	111	707 + 422 a tengerészgyalogságnál
Pilóta nélküli repülőgépek	bizonytalan	10	113 + 100 a tengerészgyalogságnál

Forrás: The Military Balance (2022): i. m.

Fontos ismét emlékeztetni rá, hogy az egyes eszközkategóriákat jellemző pusztán számok mögött nagyon változatos technikai színvonalat képviselő és hadrafoghatóságú eszközök vannak, így csak hasonló funkciót betöltőnek lehet tekinteni őket a többi államéval, de semmiképpen sem azonos értékűnek. Például Kína két meglévő repülőgép-hordozója együtt sem képes annyi repülőgép kiszolgálására, mint egyetlen amerikai Ford-osztályú hordozó.

Ami azonban első ránézésre is nyilvánvaló, hogy az indiai haditengerészet a hajóegységek számát illetően a legkisebb a három, Indiai-óceánon közvetlenül érdekelt tengeri nagyhatalomé közül. Ugyanakkor tevékenységük feltételeit illetően számottevő különbség van ezek között, amennyiben az USA és Kína számára az Indiai-óceán csak az egyik művelési terület, ahol hitelesen meg kell jeleníteniük hatalmi képességeiket, míg India a térségen belül tudja összpontosítani az eszközeit és kapacitásait, amihez messze neki vannak a legjobb bázisai itt, ezáltal sokkal hatékonyabb érdekérvényesítésre képes.

Fontos körülmény az is, hogy az indiai fegyveres erők más országokkal fejlesztett kapcsolatai, amelyek esetenként a támaszpontok használatának lehetőségét is magukban hordozzák, szintén erősítik Újdelhi pozícióit az Indiai-óceánon.⁷¹ A „gyémántnyaklanc” fantáziánévvel illetett, Kínát körülvevő láncolata a támaszpontoknak, illetve kétoldalú biztonsági együttműködéseknek önmagában talán nem olyan impozáns, mint a kínai kikötők és repülőterek hálózata a térségben,⁷² ám India geostratégiai előnyének kiegészítéseként mégis figyelemre méltó vállalkozást jelent. Az Indiai-óceánon a gyémántnyaklanc-stratégia keretében Újdelhi eddig Indonéziában (Szabang), a Seychelle-szigeteken és Ománban (Dukm) jutott katonai erők részéről is kihasználható hozzáféréshez egy-egy kikötőben, míg az iráni Csabahár elsősorban kereskedelmi célokat szolgál. A Malaka-szoros túloldalán Szingapúrral is született egyezménye Indiának 2018-ban, amely hozzáférést biztosít az itteni Csangi haditengerészeti bázishoz.⁷³ Ez – kiegészülve az Andamán- és Nikobár-szigetek katonai infrastruktúrájának fejlesztésével, valamint az említett hozzáféréssel az indonéziai Szabang kikötőjéhez – azt jelenti, hogy Indiának minden korábbit meghaladó lehetősége van erőinek megjelenítésére a Malaka-szoros térségében. Nem érdemes ezt alábecsülni, ha az ország haditengerészetének művelési lehetőségeit vesszük számba.

Az indiai haditengerészet emellett nem egymagában látja el az ország tengeri biztonságához fűződő érdekeinek védelmét, abban egyre inkább számíthat a Quad⁷⁴ másik három államának (persze különböző mértékű és formában megjelenő) támogatására, minthogy az Indiai-óceán térségével összefüggő alapvető érdekeik jól összeegyeztethetők, több esetben kifejezetten azonosak. Mint korábban utaltunk rá, a „Malabár” tengeri hadgyakorlatok ma már nemcsak az amerikai–indiai tandem, hanem a Quad haditengerészeti

⁷¹ Abhay Kumar Singh: *Why has India's 'Necklace of Diamonds' Strategy in the Indian Ocean Region not been as Successful Compared to China's 'String of Pearls' Strategy?* [online], Manohar Parrikar Institute for Defense Studies and Analyses, 2021. március 16. Forrás: idsa.in [2022. 04. 02.].

⁷² Vidhi Bubna – Sanjna Mishra: *String of Pearls vs Necklace of Diamonds*. [online], Asia Times, 2020. július 14. Forrás: asiatictimes.com [2022. 04. 13.].

⁷³ Arfa Javaid: *What is Necklace of Diamonds Strategy?* [online], Jargan Josh, 2020. július 21. Forrás: jarganjosh.com [2022. 04. 12.].

⁷⁴ *Quadrilateral Security Dialogue* (Négyoldalú Biztonsági Párbeszéd). Tagjai: Ausztrália, Amerikai Egyesült Államok, Japán és India.

együttműködésének hatékonyabbá tételét is szolgálja. Kína ilyen nagy- és középhatalmakat magában foglaló, „majdnem szövetségesi” kapcsolatrendszerrel nem rendelkezik az érintett térségben. Legelkötelezettebb délkelet-ázsiai barátai közül Kambodzsa és Laosz a tengeri hadviselés képességeivel nem rendelkeznek, az elsődleges dél-ázsiai relációnak számító Pakisztán pedig – bár kétségkívül jóval ütőképesebb haditengerészete van, mint a legtöbb indiai-óceáni államnak, ráadásul komoly fejlesztési tervekkel, de – ma még – jelentős elmaradást mutat Indiához képest is. Hozzá kell tenni ehhez, hogy akár a különálló USA–India partnerséget, akár a Quad egészét vesszük számításba, az együttműködés kínai hatalmi expanzióval szembeni tartalmáról nem lehetnek kétségeink. Ugyanakkor Peking dél- és délkelet-ázsiai barátai közül igazából senki sem kíván ellenséges viszonyba kerülni Washingtonnal, és Pakisztán is csak India „féken tartásában” érdekelt. Természetesen az sem vehető biztosra, hogy egy esetleges fegyveres konfliktus során India valóban hathatós segítséget kapna partnereitől Kínával szemben, ám az együttműködések politikai és stratégiai hátterét illető különbségek mégis óvatosabbá tehetik a pekingi felet, aki szinte bizonyosan csak saját képességeire számíthat majd.

6. Kitekintés

India tengeri hatalmi ambíciói voltaképpen szervesen kapcsolódnak az ország több évtizedes stratégiai törekvéseihez, nemzetközi súlyának növekedéséhez. Újdelhi célkitűzései az első haditengerészeti doktrína publikálása óta eltelt 18 év során a hagyományos tengeri hadviseléshez és a nukleáris elrettentéshez kapcsolódó képességek fejlesztését egyaránt magukban foglalták, az utóbbi években azonban inkább az előbbire került a hangsúly. Ehhez az ország egyrészt külső támogatókra is lelt, másrészt pedig regionális szinten kiemelkedően előnyös földrajzi helyzetére támaszkodva relatíve kisebb ráfordítás árán is fölénybe kerülhet potenciális riválisaival szemben. Látni kell azonban azt is, hogy India perspektívájából szemlélve a tengeri térségekben felkínálkozó stratégiai mozgástér merőben különbözik a szárazföldön tapasztalhatótól. Dél-Ázsia vezető hatalmának szárazföldi határai több ponton is vitatottak, Pakisztán és Kína pedig akár nukleáris eszközökkel is meggátolhatja India esetleges terjeszkedését azon területekre, amelyeket sajátjuknak tartanak. A szárazföld nullaösszegű játékként felfogott hatalmi rivalizálásával szemben az Indiai-óceán és a Csendes-óceán is jóval nagyobb lehetőségeket tartogat a kooperatív fellépésre, ezáltal India hatalmi súlyának békés növelésére.⁷⁵ Itt a közös érdekek (például kereskedelmi forgalom zavartalansága) mentén azokkal az államokkal is van lehetőség az együttműködésre, amelyek általánosságban nem örülnek India nagyhatalmi törekvéseinek (például Banglades, Srí Lanka). Persze hiba lenne egymástól teljesen elszeparáltan értékelni a szárazföldi és tengeri stratégiai zónát, már csak azért is, mert az indiai védelmi koncepció logikus részét képezi, hogy egy esetleges kínai szárazföldi támadást a tengeren toroljon meg, az Indiai-óceánon áthaladó kínai kereskedelem blokkolásával.⁷⁶

⁷⁵ Kajari Kamal – Gokul Sahni: *India in the Indo-Pacific: A Kautilyan Strategy for the Maritime Mandala*. [online], Observer Research Foundation, Issue Brief No. 522. 2022. február 21. Forrás: orfonline.org [2022. 03. 11.].

⁷⁶ Kamal–Sahni (2022): i. m.

Mint a fentiekben láthattuk, az indiai haditengerészet kétségtelen fejlődése dacára több meghatározó hajótípus számában és harcértékében is elmarad Kelet-Ázsia jelentősebb államainak tengeri haderőnemei mögött. Nem is várható az előttünk álló években, hogy Újdelhi képes lesz minden fontos típus esetében ledolgozni azt a hátrányát, amely Japán, Dél-Korea vagy Kína haditengerészetével szemben fennáll. Mindez annak ellenére is igaz, hogy összességében fejlődés tapasztalható a főbb képességrendszerek tekintetében, illetve az indiai haditengerészet jelenlegi hiányosságait az előttünk álló években részben kiküszöbölik majd. Ez alól a repülőgéphordozó-képesség várhatóan valamelyest kivételt képez. Ugyanis Kína új, a korábbiakhoz képest technikai ugrást jelentő repülőgép-hordozójának (Fucsien) 2022. júniusi vízre bocsátása a kelet-ázsiai hatalom tartós fölényét jelzi előre a haditengerészeti légierő alkalmazása tekintetében indiai riválisához képest. Ám míg a kelet-ázsiai hatalmak fő műveleti területe a Csendes-óceán, addig az indiai haditengerészet az Indiai-óceán, ahol viszont – miután az Egyesült Államokat stratégiai partnereként veheti számításba – Dél-Ázsia vezető állama nem ütközik olyan, vele nagyságrendileg azonos képességű tényezőbe, amely hasonló kihívást jelenthetne számára, mint amely kínai-japán relációban megvalósul. Közvetlen geostratégiai környezetének jellemzői tehát döntő mértékben határozzák meg, hogy India milyen pénzügyi terhek vállalása árán, mekkora eszközpark rendszeresítésével biztosíthatja vezető tengeri hatalmi szerepét. Napjainkban ez garantálhatónak tűnik a számára, és nemcsak azért, mert szándéka és kapacitásai vannak a betöltésére, hanem azért is, mert az ázsiai térségben érdekelt hatalmak egész sora is valamilyen mértékben érdekeltté vált abban, hogy Újdelhi betölthesse ezt a szerepet. Hogy ebben a Kína hatalmi építkezésének korlátozására irányuló érdekek a döntők (mint például a Quad másik három állama vagy Vietnám esetében), vagy a tengeri áruszállítás biztonságának szavatolása fontosabb (mint például Indonézia, Szingapúr vagy Omán esetében), az annyiban nem igazán lényeges, hogy következményeiket illetően azonos irányba mutatnak. Érdekesség mindössze, hogy a felsoroltak közül Ausztrália a második, míg Indonézia a harmadik legütőképesebb haditengerészettel rendelkezik jelenleg az Indiai-óceánt szegélyező államok közül. Újdelhi a „nettó biztonsági szolgáltató” szerepben találta meg azt az ideológiai hívószót, amelyre saját domináns hatalmi szerepét építheti fel a régióban anélkül, hogy azzal közvetlen kihívást fogalmazna meg más államok felé. Ettől még Pekingben és Iszlámábádban persze nem kevésbé ellenszenves az indiai repülőgép-hordozók és rakétás rombolók/fregattok megjelenése az óceán északi kereskedelmi útvonalai mentén.

Noha az előttünk álló évtizedben várható, hogy a kínai haditengerészet jelenléte is tovább fokozódik az Indiai-óceánon, a közvetlen fegyveres konfliktus esélye továbbra is alacsony. Újdelhi álláspontja a nemzetközi jog szabályain alapuló rend megőrzése és a zavartalan tengeri áruforgalom fennmaradása a térség kis és nagy nemzetjeinek egyenrangú együttműködése mellett, az idegen hatalmak torzító befolyásától mentesen. Igény szerint lehet ezt úgy is értelmezni, hogy óhatatlanul az indiai hegemonia kialakulása felé mutat (amire volt is elképzelés Újdelhi részéről, ahogy korábban érintettük), ám az igen valószínű, hogy Kína jelenleg az elszigetelt Pakisztánt leszámítva nem találna egyetértő partnert a térségben egy, a hatalmi status quót erővel felborító politikához. Fontos azt is számításba venni, hogy a 2022 februárjában kitört orosz–ukrán háború kettős hatása

tapasztalható egy esetleges katonai konfrontáció megítélésére. Egyrészt megerősödött az Egyesült Államok retorikája az ázsiai szövetségeseinek támogatására, ezzel összefüggésben pedig a Quad-együtműködés további erősítése is felmerült. Másrészt pedig a válság sokrétű hatásai érezhető elbizonytalanodást idéztek elő az Indiával rivális államok elitjeinek soraiban is. Kína számára ez szintén kettős kockázatot vetett fel. Egyrészt a háború tapasztalatait mindenképpen be kell építenie a katonai stratégiába, mivel azok érdemben befolyásolják egy esetleges Tajvannal szembeni, illetve a közeli tengeri térség ellenőrzés alá vonása érdekében indított hadművelet kilátásait. Másrészt pedig szembesülnie kellett az orosz invázióra született, ingerült nemzetközi reakciókkal, amelyeket Kína nem kívánt magára vonni, miközben riválisai arra használták fel a helyzetet, hogy a nemzetközi jogon alapuló világrend védelmezőiként és az agresszorok kordában tartóiként pozícionálják önmagukat, automatikusan a „destruktívak” táborába lökve Pekinget. Mindez egyelőre szintén az óvatos, nem konfrontatív politikát indokolja Kína részéről, ugyanakkor időt ad a vele területi vitában álló helyi államoknak arra, hogy a maguk részéről is feldolgozzák a konfliktus tanulságait és beszerezzék az önvédelmük szempontjából – az orosz–ukrán háború tapasztalataira építve – leghatékonyabbnak ítélt fegyverrendszereket.

Túltekinthetve a nagyhatalmak egymáshoz fűződő viszonyán azt is látni kell, hogy a 2022. év világgazdasági turbulenciái – összekapcsolódva a megelőző időszak koronavírus-járványának terhes örökségével – a kisebb államok körében is komoly nehézségekhez vezettek, amelyek közül témánk szem előtt tartásával Pakisztán esetét érdemes röviden kiemelni. Dél-Ázsia második legnagyobb államában az orosz–ukrán háború világgazdaságra gyakorolt hatásai olyan mértékben súlyosbították az ország addig is meglévő gazdasági nehézségeit, hogy azok végül Imrán Hán miniszterelnök székébe kerültek. Iszlámábád képtelensége a gazdasági-társadalmi válság kezelésére egyúttal az ország nemzetközi segítyekre és hitelekre szorulását is eredményezi, ami ugyan az iszlám köztársaság eddigi gyakorlatát alapul véve nem szokta azonnal érinteni a védelmi kiadásokat, ám középtávon is kérdésessé teszi, hogy Pakisztán milyen fegyverkezési ütemet tud finanszírozni az igencsak költséges haditengerészet vonatkozásában. Ugyanakkor az olyan megroppant gazdaságokban, mint Pakisztáné, Srí Lankáé vagy Mianmaré, a válságkezeléssel esetleg együtt járó adósság-átütemezés, privatizáció vagy újabb hitelek biztosítása egyúttal a külső hatalmak befolyásának növekedését is eredményezheti. Abban az igen valószínű esetben, ha ennek a Kínai Népköztársaság – és vállalatai – is kedvezményezettjei lesznek, e folyamat új táptalajt adhat a kínai Indiai-óceán-politikával kapcsolatos közkeletű vádakra, míg India kevésbé valószínű kedvezményezettje esetén a hegemon törekvések gyanúja kaphatna hangosabb megfogalmazást. Jóllehet, mindennek direkt következménye aligha lesz a haditengerészeti versenyre az Indiai-óceánon, Kína befolyásának esetleges növekedése semmiképpen sem ösztönzi lassításra a Peking hatalmi expanziójában ellenérdekelte államokat sem a fegyverkezés, sem pedig a védelmi együtműködés területén.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Address at the Third Conference of the Heads of State or Government of Nonaligned Countries [Lusaka, September 1970].* [online], Indian National Congress, Speeches, Forrás: inc.in [2017. 02. 12.]
- Ahluwalia, Montek S.: Economic Reforms in India Since 1991: Has Gradualism Worked? *Journal of Economic Perspectives*, 16. (2002), 3. 67–88. Online: <https://doi.org/10.1257/089533002760278721>
- Anti-Submarine Warfare Shallow Water Craft (ASW-SWC).* [online], Naval Technology, 2020. december 10. Forrás: naval-technology.com [2022. 04. 01.]
- Asche, Helmut – Margot Schüller: *China's Engagement in Africa. Opportunities and Risks for Development.* Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH, 2008.
- Ashraf, Tariq M.: Doctrinal Reawakening of the Indian Armed Forces. *Military Review*, (2004), 5. 53–62. Online: https://tamilnation.org/intframe/indian_ocean/ashraf_on_indian_maritime_doctrine.pdf
- Bahtić, Fatima: *Indian Navy's Second P15B Destroyer Kicks Off Sea Trials.* [online], Naval Today, 2021. december 20. Forrás: navaltoday.com [2022. 04. 03.]
- Balogh András: *Délkelet-Ázsia történelme.* Budapest, Eötvös Kiadó, 2019.
- Bana, Sarosh: *Modernizing India's Submarines.* [online], Indo-Pacific Defense Forum, 2019. július 23. Forrás: ipdefenseforum.com [2022. 04. 22.]
- Behera, Laxman Kumar: *Gorshkov Deal: India's Helplessness with Russia.* [online], Institute of Peace and Conflict Studies, 2009. január 31. Forrás: ipcs.org [2022. 05. 02.]
- Bhattacharjee, Sumit: *Third Arihant Class Submarine Quietly Launched in November.* [online], The Hindu, 2022. január 4. Forrás: thehindu.com [2022. 01. 05.]
- Biswas, Kunal: *Indian Navy's Pocket Destroyers.* [online], Defence Forum India, 2011. augusztus 13. Forrás: defenceforumindia.com [2022. 03. 28.]
- Bubna, Vidhi – Sanjna Mishra: *String of Pearls vs Necklace of Diamonds.* [online], Asia Times, 2020. július 14. Forrás: asiatictimes.com [2022. 04. 13.]
- Cabestan, Jean-Pierre: *China's Djibouti Naval Base Increasing Its Power.* [online], East Asia Forum, 2020. május 16. Forrás: eastasiaforum.org [2022. 03. 12.]
- Chaudhury, Dipanjan Roy: *Myanmar Junta Expedites Work on China Funded Kyaukphyu Port.* [online], The Economic Times, 2021. augusztus 9. Forrás: economictimes.indiatimes.com [2022. 08. 15.]
- Chenoy, Anuradha M.: India and Russia: Allies in the International Political System. In P. Stobdan (szerk.): *India-Russia Strategic Partnership. Common Perspectives.* New Delhi, Institute for Defence Studies and Analyses, 2010. 131–148.
- China Builds Up Strategic Sea Lanes.* [online], The Washington Times, 2005. január 17. Forrás: washingtontimes.com [2022. 04. 18.]
- Dhir, Krishna S.: *The Re-Incarnation of INS Vikrant.* [online], Indian Defence Review, 2021. szeptember 17. Forrás: indiandefencereview.com [2022. 08. 14.]
- Dutta, Amrita Nayak: *Defence Budget: With IOR Focus, Navy Gets 43% Capital Outlay Hike, Army Modernisation Funds Dip 12.2%.* [online], News 18, 2022. február 1. Forrás: news18.com [2022. 04. 12.]
- Election Commission of India: *General Election, 1998 (Vol I, II).* [online], 1998. Forrás: eci.gov.in [2021. 09. 01.]
- Ensuring Secure Seas: Indian Maritime Security Strategy.* [online], Indian Navy, 2015. október. Forrás: indiannavy.nic.in [2022. 02. 25.]
- Freedom to Use the Seas: India's Maritime Military Strategy.* Integrated Headquarters Ministry of Defence, 2007.
- Government of India: *Indian Maritime Doctrine.* New Delhi, Integrated HQ, Ministry of Defence, 2004. április 25.
- Grare, Frédéric: *A Question of Balance: India and Europe after Russia's Invasion of Ukraine.* [online], European Council on Foreign Relations, 2022. május 16. Forrás: ecfre.eu [2022. 05. 21.]
- Háda Béla: *India biztonságpolitikájának evolúciója 1947–2017.* Budapest, Nemzeti Közszerzői Egyetem, 2019.
- Haokip, Thongkholal: India's Look East Policy: Its Evolution and Approach. *South Asian Survey*, 18. (2011), 2. 239–257. Online: <https://doi.org/10.1177/0971523113513368>

- Higher Ranks for Indian Officers of the R.I.N.* [online], Information and Morale Directorate – Armed Forces of India, 1947. július 21. Forrás: archive.pib.gov.in [2022. 08. 12.]
- India.* [online], Forrás: mea.gov.in [2022. 04. 15.]
- India's Ambitious Third Aircraft Carrier 'INS Vishal' Cancelled Over Financial Woes?* [online], Eurasian Times, 2020. február 16. Forrás: eurasiatimes.com [2022. 05. 05.]
- Indian Maritime Doctrine.* [online], Integrated Headquarters, Ministry of Defence, 2009. Forrás: indiannavy.nic.in [2016. 05. 16.]
- Indian Naval Indigenisation Plan (INIP) 2015–2030.* [online], Directorate of Indigenisation IHQ MoD, 2015. Forrás: indiannavy.nic.in [2022. 03. 11.]
- Iyer, Madhuni: *Demand for Grants 2021–22 Analysis: Defence.* [online], PRS, 2021. február 12. Forrás: prsindia.org [2022. 04. 18.]
- Jaspal, Zafar Nawaz: Understanding of the Political-Military Context of the 2002 Military Standoff. In Zachary S. Davis (szerk.): *The India-Pakistan Military Standoff – Crisis and Escalation in South Asia.* New York, Palgrave Macmillan, 2011. 53–63. Online: https://doi.org/10.1057/9780230118768_3
- Javaid, Arfa: *What is Necklace of Diamonds Strategy?* [online], Jargan Josh, 2020. július 21. Forrás: jagranjosh.com [2022. 04. 12.]
- Joshi, Prem: *Shivalik Class.* [online], Military Today, (é. n.). Forrás: military-today.com [2022. 04. 12.]
- Joshi, Saurabh: *India's New Talwar-Class Frigates Launch This Year.* [online], StratPost, 2021. július 27. Forrás: stratpost.com [2022. 03.19.]
- Kamal, Kajari – Gokul Sahni: *India in the Indo-Pacific: A Kautilyan Strategy for the Maritime Mandala.* [online], Observer Research Foundation, Issue Brief No. 522. 2022. február 21. Forrás: orfonline.org [2022. 03. 11.]
- Kundu, Apurba: *India's National Security under the BJP/NDA: „Strong at Home, Engaged Abroad”.* European Institute for Asian Studies (EIAS), 2004. június.
- LaGrone, Sam: *World's Oldest Aircraft Carrier INS Viraat Decommissioned; Could Be Scrapped or Sunk After Hotel Deal Stalls.* [online], USNI News, 2017. március 6. Forrás: news.usni.org [2022. 03. 15.]
- Lakshmi, G.: INS 'Arihant': The Political and Environmental Dimensions. *The Indian Journal of Political Science*, 75. (2014), 3. 571–578.
- Lanba, Sunil: *Indian Navy's Aircraft Carrier Goal and Programme.* [online], SP's Naval Forces, 2021/4. Forrás: spsnavalforces.com [2022. 08. 15.]
- Mambra, Shamseer: *INS Viraat – 'Mother' Air Craft Carrier Of Indian Navy.* [online], Marine Insight, 2011. november 24. Forrás: marineinsight.com [2022. 05. 21.]
- Mengle, Gautam S.: *Indian Navy Launches Guided Missile Destroyer INS Imphal.* [online], The Hindu, 2019. április 21. Forrás: thehindu.com [2022. 03. 12.]
- Naik, J. A.: *Russia's Policy Towards India – From Stalin to Yeltsin.* New Delhi, M D Publications Pvt. Ltd., 1995.
- Németh Iván: Az orosz–indiai–kínai háromoldalú együttműködés. *Külügyi Szemle*, 6. (2007), 4. 123–139.
- Németh Iván: Új fejlemények az orosz–kínai–indiai háromoldalú együttműködésben. In Inotai András – Juhász Ottó (szerk.): *A változó Kína II. Kína a nemzetközi politikai erőterben.* Budapest, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 2009. 72–102.
- Nielsen, John: *Myanmar – China's West Coast Dream.* [online], Danish Institute for International Studies, 2022. május 18. Forrás: diis.dk [2022. 08. 12.]
- Peri, Dinakar: *Indian Navy's Stealth Frigate Tushil Launched in Russia.* [online], The Hindu, 2021. október 29. Forrás: thehindu.com [2022. 03. 09.]
- Philip, Snehash Alex: *India's Defence Budget is Good News for Navy, BRO; Bad News for China. But There's a Catch.* [online], The Print, 2022. február 4. Forrás: theprint.in [2022. 04. 22.]
- Project 17-A Nilgiri-Class Frigates.* [online], Naval Technology, 2019. október 10. Forrás: naval-technology.com [2022. 03.25.]
- Sagar, Imroze: Indo-Soviet Strategic Interest and Collaboration. *Naval War College Review*, 34. (1984), 1. 13–33.
- Sagarika/Shaurya.* [online], Missile Threat, 2021. július 31. Forrás: missilethreat.csis.org [2022. 03. 15.]
- Shaumyan, Tatiana: Russian-Indian Bilateral Cooperation. In P. Stobdan (szerk.): *India-Russia Strategic Partnership. Common Perspectives.* New Delhi, Institute for Defence Studies and Analyses, 2010. 149–164.

- Shukla, Ajai: *Navy Gets Long-Delayed Vikramaditya*. [online], Business Standard, 2013. november 26. Forrás: business-standard.com [2022. 03. 11.]
- Shukla, Ajai: *Budgetary Woes Put India's Supercarrier 'INS Vishal' on Hold*. [online], Business Standard, 2019. május 6. Forrás: business-standard.com [2022. 05. 02.]
- Singh, Abhay Kumar: *Why has India's 'Necklace of Diamonds' Strategy in the Indian Ocean Region not been as Successful Compared to China's 'String of Pearls' Strategy?* [online], Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses, 2021. március 16. Forrás: idsa.in [2022. 04. 02.]
- Sino-Pakistan Naval Exercise Raises Concern in India*. [online], Radio Free Asia, 2022. július 11. Forrás: rfa.org [2022. 08. 03.]
- Srinivas, V. N.: Trends in Defence Expenditure: India, China and Pakistan. *Air Power Journal*, 3. (2006), 1. 63–82. Online: <https://capsindia.org/wp-content/uploads/2022/10/4-srinivas.pdf>
- The Military Balance 2022*. London, IISS, Routledge, 2022.
- Unnikrishnan, Nandan: *Admiral Gorshkov to INS Vikramaditya*. [online], Observer Research Foundation, 2013. november 19. Forrás: orfonline.org [2022. 05. 03.]
- US Lifts India and Pakistan Sanctions*. [online], BBC News, 2001. szeptember 23. Forrás: news.bbc.co.uk [2021. 03. 11.]
- Yuan Jing-dong: India's Rice After Pokhran II – Chinese Analyses and Assessments. *Asian Survey*, 41. (2001), 6. 978-1001. Online: <https://doi.org/10.1525/as.2001.41.6.978>

Etl Alex¹

A mesterséges intelligencia hatása a NATO-tagállamok stratégiai gondolkodására²

Az elkövetkező évtizedben a mesterségesintelligencia- (MI-) alapú technológiák elterjedése alapjaiban változtathatja meg a katonai képességek arculatát. E változásokra az egyes országok másként reagálhatnak, ami eltérő dinamikák kialakulásához vezethet a szövetségi kereteken belül. E cikk éppen ezért azt vizsgálja, hogyan hatnak az egyes haderők által adott különböző reakciók a NATO-tagállamok stratégiai gondolkodására az MI alkalmazása terén. A munka módszertani szempontból egyfelől a NATO Kooperatív Kibervédelmi Kiválósági Központja által 2021-ben közreadott adatsorra támaszkodik, és ezen adatokon végez további mélyelemzéseket, másfelől pedig stratégiai szinten összehasonlító dokumentumelemzés keretében vizsgálja az Egyesült Államok, Franciaország és az Egyesült Királyság védelmi MI-stratégiáit. A vizsgálat által kimutathatóvá válnak a szövetségen belüli párhuzamos MI-alapú technológiaklaszterek, amelyek a tagállamok közti fragmentáció és korlátozott szintű interoperabilitás irányába mutatnak. E folyamat a már amúgy is meglévő képességkülönbségeken túl létrehoz egy jellegét tekintve újfajta képességszakadékot a tagállamok között, amelynek mentén láthatóvá válik, hogy az MI-nagyhatalmak által folytatott politikák csak még tovább fokozzák a szövetségen belüli fragmentációt, míg az MI-középhatalmak sokkal nagyobb valószínűséggel vásárolnak más tagállamoktól ilyen képességeket, ezáltal pedig az interoperabilitási szintjük is magasabb lehet.

Kulcsszavak: mesterséges intelligencia, NATO, képességek, együttműködés, interoperabilitás, szövetség, stratégia

The Impact of Artificial Intelligence on NATO Member States' Strategic Thinking

Artificial intelligence (AI) enabled technologies will fundamentally transform military capabilities during the next decade. Each military will have various reactions for these transformations, which can lead to the emergence of different dynamics within alliance frameworks. Therefore, this article analyses how will these reactions impact NATO member states' strategic thinking concerning the use of AI. The article analyses and cross-references the Member State specific data published by the NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (CCDCOE) in 2021, and it also compares the United States', the United Kingdom's and France's AI defence strategies. The research sheds light on the emergence of parallel AI-enabled technology clusters within the alliance, which enhance fragmentation and limit interoperability among Member States. This highlights that, besides the already existing differences there is a new form of capability gap within NATO, and demonstrates that policies pursued by AI great powers are deepening intra-alliance

¹ Etl Alex a Nemzeti Közszerológálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézet tudományos munkatársa. E-mail: Etl.Alex@uni-nke.hu

² Az Innovációs és Technológiai Miniszterium ÚNKP-21-4-I-NKE-19 Kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának A Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

fragmentations, while AI middle powers are more likely to procure AI-enabled capabilities from others, hence they can reach a higher level of interoperability within the alliance.

Keywords: artificial intelligence, NATO, capabilities, cooperation, interoperability, alliance, strategy

1. Bevezetés

A mesterségesintelligencia- (MI-) alapú technológiák terjedése számos, előre nem látott kihívás elé állítja a védelmi szektort.³ Az MI egyaránt hatással van a döntéshozatali folyamatokra, az elrettentési képességekre, az egyes hagyományos képességek jellemzőire és ezáltal alapvetően a hadviselés módjára is.⁴ Napjainkban az egyes haderők különböző módon próbálnak meg reagálni a gyors technológiai átalakulásból fakadó változásokra. E különböző reakciók pedig óhatatlanul hatással lesznek az országok stratégiai gondolkodására is. Jelen elemzés azt vizsgálja, hogyan hatnak majd az egyes haderők által adott különböző reakciók a NATO-tagállamok stratégiai gondolkodására az MI alkalmazása terén. A cikk mellett érvel, hogy az MI-alapú technológiák gyors ütemű terjedése növeli a szövetségen belül már amúgy is jelen lévő stratégiai különbségeket, és ezeken pedig létrehoz egy jellegét tekintve újfajta képességszakadékot is a tagállamok között.

A NATO 2022-es Madridi Stratégiai Koncepciója három alapeladatot határoz meg a szövetség számára: az elrettentést és védelmet, a válságmegelőzést és -kezelést és a kooperatív biztonságot.⁵ Mindhárom alapeladat teljesítésének peremfeltétele, hogy a szövetség fenntartsa saját hitelességét és technológiai versenyelőnyét a vetélytársakkal szemben. A NATO 2021-ben elfogadott Mesterséges Intelligencia Stratégiájának nyilvánosan elérhető összefoglalója ugyanakkor épp arra mutat rá, hogy az MI megváltoztatja a globális biztonsági környezetet, és a bekövetkező technológiai változás a NATO által végzett feladatok teljes spektrumát érinti majd. A stratégia alapvetően négy fő célkitűzést jelöl meg: köztük a mesterséges intelligencia felelősségteljes fejlesztésének és használatának

³ Lásd például Yuna Huh Wong et al.: *Deterrence in the Age of Thinking Machines*. Santa Monica, Rand Corporation, 2020; Vincent Boulanin: *Mapping the Development of Autonomy in Weapon Systems. A Primer on Autonomy*. Stockholm, Stockholm International Peace Research Institute, 2016; illetve Négyesi Imre: [A mesterséges intelligencia és a hadseregek](#). *Hadtudomány*, 29. (2019), 3. 71–79.

⁴ Ezzel kapcsolatban lásd például James S. Johnson: *Artificial Intelligence: A Threat to Strategic Stability*. *Strategic Studies Quarterly*, 14. (2020), 1. 16–39. vagy Maaïke Verbruggen: *The Extensive Role of Artificial Intelligence in Military Transformation*. In Petr Topychkanov (szerk.): *The Impact of Artificial Intelligence on Strategic Stability and Nuclear Risk*. Volume III. Stockholm, Stockholm International Peace Research Institute, 2020. 11–16. vagy Michael C. Horowitz: *Artificial Intelligence and Nuclear Stability*. In Vincent Boulanin (szerk.): *The Impact of Artificial Intelligence on Strategic Stability and Nuclear Risk*. Volume I. Stockholm, Stockholm International Peace Research Institute, 2019. 91–98.

⁵ Némiképp más elnevezésekkel (kollektív védelem, válságkezelés, kooperatív biztonság) és más hangsúlyokkal, de alapvetően e hármas tagolást követte a NATO 2010-es Lisszaboni Stratégiai Koncepciója is. Lásd bővebben Csiki Varga Tamás – Tóth Péter: [Megerősített elrettentés és védelem – a NATO új stratégiai koncepciójának és madridi csúcstalálkozójának értékelése](#). *Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések*, (2022), 8. 1–13. A NATO Madridi Stratégiai Koncepciója a Magyar Hadtudományi Társaság munkájának köszönhetően magyar nyelven is elérhető: [NATO Stratégiai Koncepciója 2022](#). [online], 2022. július 19. Forrás: mhht.eu [2022. 08. 02.].

ösztönzését, a mesterséges intelligencia elfogadásának felgyorsítását a képességfejlesztés terén, a mesterségesintelligencia-alapú technológiák és az innovációs képesség védelmét és nyomon követését, valamint a mesterséges intelligencia rosszindulatú használatából eredő fenyegetések azonosítását és az ellenük való védelem megerősítését.⁶ Ennek eredményeképp a NATO azt reméli, hogy képes lesz integrálni a mesterséges intelligenciát a szövetség képességeibe annak érdekében, hogy hozzájárulhasson a Stratégiai Koncepcióban megjelölt alapfeladatok ellátásához. Részben ezt segíthetik elő az MI-stratégia szerint az Észak-atlanti Védelmi Innovációs Akcelerátor (*Defence Innovation Accelerator for the North Atlantic*, DIANA) program keretében létrejövő nemzeti MI-központok is.⁷ Nem nehéz belátni, hogy az MI-alapú technológiák integrálása a NATO-haderőkbe egyre fontosabb lesz majd, ha a szövetség meg szeretné őrizni globális katonai előnyét, ugyanakkor a katonai MI alkalmazása tagállami szinten már napjainkban is számos kihívásra rámutat, amelyek a jövőben feltehetően egyre inkább éreztetik majd hatásukat.

Az elemzés elsődleges célja, hogy gyakorlati szempontból, empirikus adatokra támaszkodva vizsgálja meg a NATO-tagállamok MI-alapú képességeinek helyzetét. Ennek érdekében az első rész módszertana a NATO Kooperatív Kibervédelmi Kiválósági Központja (*Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence*, CCDCOE) által 2021 őszen közreadott adatsorra támaszkodik, és ezen adatokon végez további mélyelemzést. A vizsgálat által kimutathatóvá válnak a NATO-tagállamok közötti eltérések az MI katonai felhasználásával kapcsolatban, és láthatóvá válnak a szövetségen belüli különböző technológiaklaszterek, amelyek a tagállamok közti fragmentáció és korlátozott szintű interoperabilitás irányába mutatnak. Ebben a kontextusban pedig kirajzolódik, hogy az MI-nagyhatalmak által folytatott politikák csak még tovább fokozzák a szövetségen belüli fragmentációt, míg az MI-középhatalmak (például Lengyelország vagy Hollandia) nagyobb valószínűséggel vásárolnak más tagállamoktól ilyen képességeket, ezáltal pedig interoperabilitási szintjük is magasabb lehet.

Ezt követően az elemzés a stratégiai szintre fókuszál és összehasonlító dokumentumelemzés keretében vizsgálja az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Franciaország védelmi MI-stratégiáit, ezáltal rávilágítva a három ország stratégiai gondolkodásában kimutatható hasonlóságokra és különbségekre. A dokumentumelemzés során a tanulmány a stratégiai környezetértékelés, a fenyegetésspercepciók és a célok/képességek összehasonlítására helyezi a hangsúlyt, és ennek során bizonyítja, hogy a haderőkben alkalmazott MI már napjainkban is kimutatható eltéréseket eredményezett a NATO-tagállamok stratégiai gondolkodásában.

Végül a cikk az elvégzett adatelemzés és a stratégiai szintű összehasonlítást követően rövid kitekintéssel zárul, amelyben megvizsgálja, hogy a kimutatott különbségek hogyan hathatnak hosszú távon a szövetségen belüli dinamikákra. Ennek keretében rámutat egy új típusú képességszakadék kialakulására, ami nemcsak az MI-alapú képességgel rendelkező és nem rendelkező tagállamokat érinti, hanem a jelentős technológiai képességekkel rendelkező tagállamok között is húzódik, ezáltal pedig még tovább fokozza

⁶ NATO: *Summary of the NATO Artificial Intelligence Strategy*. [online], NATO, 2021. október 21. Forrás: nato.int [2022. 05. 10.]

⁷ NATO (2021): i. m.

a szövetségen belüli fragmentációt és jelentős műveleti szintű kihívások elé állíthatja a NATO-t a jövőben.

2. Az MI-alapú technológiák a NATO-tagállamok haderőiben

Mind ez idáig a NATO Kooperatív Kibervédelmi Kiválósági Központja 2021 őszén megjelent elemzése adja a legátfogóbb alapot a NATO-tagállamok haderőiben alkalmazott MI-alapú képességek elemzése terén. Az elemzés jelentős képességszakadékot azonosít a szövetségen belül, amelyek elsősorban abból fakadnak, hogy a tagállamoknak eltérő mértékben van hozzáférésük e technológiákhoz.⁸ A CCDCOE kutatása arra is rámutat, hogy az MI-hez kötődő, NATO-szintű együttműködési projektek meglehetősen korlátozottak, aminek négy fő oka lehet.⁹ Egyfelől a tagállamok közti eltérő nézetek a katonai MI alkalmazása terén megnehezítik az együttműködést szövetségi szinten és inkább a szűkebb, néhány partnerrel történő kooperáció irányába terelik az országokat. Másfelől a bilaterális szintű konfliktusok a szövetségen belül akadályozzák a tagállamok közti információ- és technológiamegosztást. Harmadrészt számos tagállam nem rendelkezik megfelelő erőforrásokkal az MI-alapú technológiák beszerzéséhez és rendszerbe állításához, ami a nagyobb erőforrásokkal rendelkező tagokat gyakran a szövetség kereteiből kilépő együttműködési formák irányába tereli.¹⁰ Végül pedig az MI alkalmazásával szembeni társadalmi szkepticizmus (vagy sok esetben tiltakozás) bizonyos országokban megakadályozza a tagállamok egy részét abban, hogy jelentős előrelépést tegyenek e téren.¹¹

A CCDCOE összességében 84 különböző MI-alapú (vagy MI-t alkalmazó) katonai képességet azonosít, 25 tagállamban. Ezek egyfelől már működő és rendszerben lévő képességeket jelentenek (például F-35 Next Generation Aircraft; Mistral 2; RQ-11 Raven UAV stb.), másfelől pedig olyan képességeket, amelyek fejlesztés alatt állnak (például Future Combat Air System). A CCDCOE elemzése minden egyes képességet besorol négy fő kategória (autonóm járművek; autonóm lég- és rakétavédelmi rendszerek, autonóm rakéták és mesterségesintelligencia-alapú repülőgépek; adatelemzés; logisztika és személyzeti menedzsment) egyikébe, és mindegyik képességhez listázza az adott eszközt fejlesztő/gyártó országot, valamint az eszközt rendszerben tartó tagállamokat is.

Miközben a CCDCOE vizsgálata rendkívül fontos, elsődleges adatokat biztosít számunkra a szövetségen belül alkalmazott MI-alapú katonai eszközökről, ugyanakkor a közreadott adatok további elemzést tesznek lehetővé, amelynek segítségével számos szövetségen belüli tendencia feltárható. A továbbiakban jelen elemzés célja elsősorban ennek az elemzésnek az elvégzése és az így kimutatható összefüggések vizsgálata lesz.

Így például lehetőségünk van összevetni a CCDCOE által közreadott MI-alapú technológiákat az azokat rendszerben tartó tagállamokkal és ezáltal feltárni, hogy mely országok mozdultak el leginkább az egymással történő interoperabilitás irányába és melyek

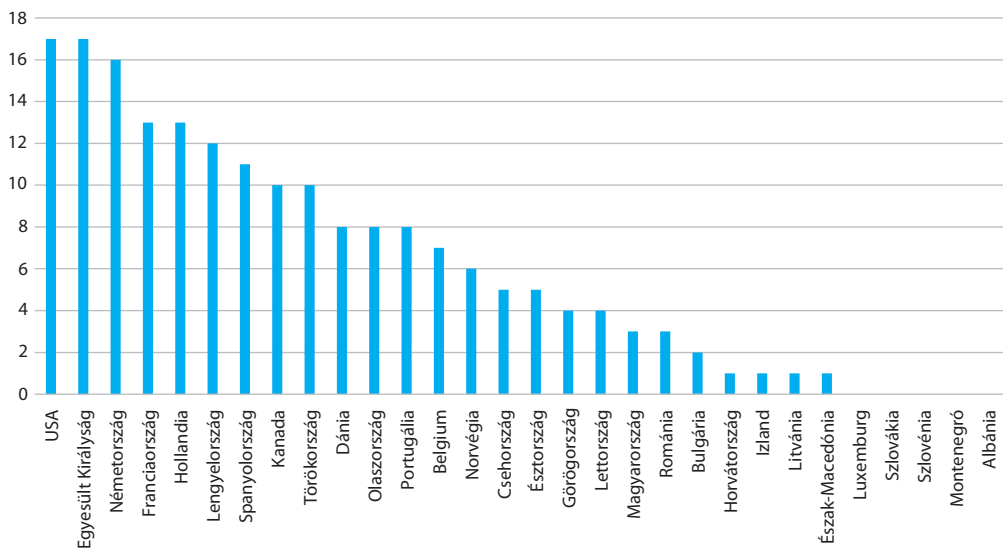
⁸ Maggie Gray – Amy Ertan: *Artificial Intelligence and Autonomy in the Military: An Overview of NATO Member States' Strategies and Deployment*. Tallin, NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, 2021.

⁹ Gray–Ertan (2021): i. m. 17–18.

¹⁰ Gray–Ertan (2021): i. m. 17–18.

¹¹ Gray–Ertan (2021): i. m. 17–18.

azok, amelyek a fragmentáció felé haladnak. Az 1. ábra azt mutatja, hogy a CCDCOE adatainak összegzése alapján az egyes tagállamok hány darab, különböző típusú MI-alapú eszközt tartanak fenn a saját haderőikben. Már ez az adatsor önmagában is rámutat a szövetségen belül egyre látványosabbá váló képességszakadákra, hiszen mindössze kilenc tagállam rendelkezik legalább tíz különböző képességgel e téren, míg 14 tagállam esetében a képességek száma kevesebb mint öt. E 14 ország között találjuk a csak minimális katonai képességekkel rendelkező Izlandot és Luxemburgot, valamint 12 olyan tagállamot, amelyek a hidegháború végét követően váltak a NATO tagjaivá. Ez a szövetségen belüli tehermegosztás szempontjából vizsgálva megint csak intő jel lehet, hiszen az adatok alapján jelentős különbségről beszélhetünk a nyugati és keleti szövetségesek között.

1. ábra: Az MI-alapú programok/eszközök száma a tagállamok haderőiben

Forrás: a szerző szerkesztése a NATO CCDCOE által publikált adatok, Gray-Ertan (2021): i. m. 24–29. alapján

Miközben az 1. ábra adatai alapján jól látható, hogy az Egyesült Államok és Nyugat-Európa gyorsabban integrálja a saját haderőiben az MI-alapú technológiákat, mint a keleti tagállamok, a különböző MI-alapú eszközök használatának eloszlása szintén jelentős fragmentációt tükröz. A szövetségen belül használt összes MI-alapú eszköz/program 61%-át csak egy tagállam használja, míg további 26%-át kettő–négy tagállam. Mindössze az eszközök/programok 12%-ánál beszélhetünk legalább öt különböző felhasználó tagállamról, és csak az RQ-11 Ravent használja több mint tíz tagállam (1. táblázat). Az együttműködés e tekintetben jól láthatóan limitált (vagy nem létező), ami párhuzamos képességstruktúrák létrejöttéhez vezet a szövetségen belül, ezáltal pedig akadályozza az interoperabilitás fokozását a tagok közt.

A használatban lévő 84 különböző eszköz közül 35 darab gyártója található az Európai Unió területén, miközben 22 darabot az Egyesült Államok és 27 darabot más országok (Egyesült Királyság, Norvégia, Törökország, Kanada, Izrael) vállalatai gyártanak. Miközben azonban az EU gyártói az összes eszköz terén túlsúlyban vannak, addig a szövetségen belül szélesebb körben, legalább öt tagállam által használt eszközök kapcsán már más a helyzet. Az itt található tíz eszköz közül hetet az Egyesült Államok vállalatai gyártanak, és csak két eszköz gyártása köthető uniós ipari szereplőkhöz, egy pedig más országhoz. Jól látható tehát, hogy a szövetségi szinten népszerűbb termékek piacát dominálja az Egyesült Államok.

1. táblázat: Az egyes MI-alapú programokat/eszközöket használó tagállamok száma

Az adott programot használó tagállamok száma	Programok/eszközök
Több mint 10 tagállam	1 program/eszköz (RQ-11 Raven)
5–10 tagállam	9 program/eszköz (Harpoon Block II; F-35; ScanEagle; Patriot; Gavia; Puma 3; Remus 100; THeMIS; MU90 Impact)
2–4 tagállam	22 program/eszköz (AMRAAM, nEUROn; Skeldar V-200; Aegis; CRAI; Double Eagle Sarov; FCAS; Iver; Phalanx; Sabuvix; SAMP/T; SWORD; A-18M; A27-M; Barracuda; BlueScan; Goalkeeper; Mistral 2; Naval Strike Missile; SeaRAM; Skylar I-LEX; Tempest)
1 tagállam	52 program/eszköz (A9-M; ADATS; AKINCI; Albatros-K; Alpagu; Anka S; AR-4; ARCHANGE; Automatic Imaging Target Acquisition; AWISS; B-Hunter; Boatswain's Mate; Brimstone; C-DAEM; Dardo; F4 Rafale Predictive Maintenance; Harop; HUGIN; Husky; Joint Strike Missile; Kalaetron Attack; Kargu; LIMS IV; Luna; Manta; MANTIS; Mast-13; Mast-9; Mission Master; Mixed Reality Remote Assistant Support System; MQ-9 Reaper; NASAM; Nerva; Perun; Project Maven; Pulat; RQ-4 Global Hawk; SeaCon; SeaHunter; Soprene Project; Spyder; SWIM; Swordfish; Talios; Taranis; TB2; TF-X; TOGAN; Viking 6x6; Warmate; Watchkeeper)

Forrás: a szerző szerkesztése a NATO CCDCOE által publikált adatok, Gray-Ertan (2021): i. m. 24–29. alapján

Általános tendenciaként elmondható ugyan, hogy a nagyobb és több erőforrással rendelkező tagállamok több MI-alapú programot tartanak rendszerben, ugyanakkor ezek közül sok esetben csak egy tagállam használja az adott eszközt. Így például Törökország tíz különböző MI-alapú programot tart rendszerben, de ezek közül 9-et csak és kizárólag Törökország használ a NATO-n belül. Ehhez hasonlóan Franciaország 13 programja közül ötöt csak Franciaország, Németország 16 programja közül hatot csak Németország, az Egyesült Királyság 17 programja közül hetet csak az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok 17 programja közül hatot csak az Egyesült Államok tart rendszerben (2. táblázat).

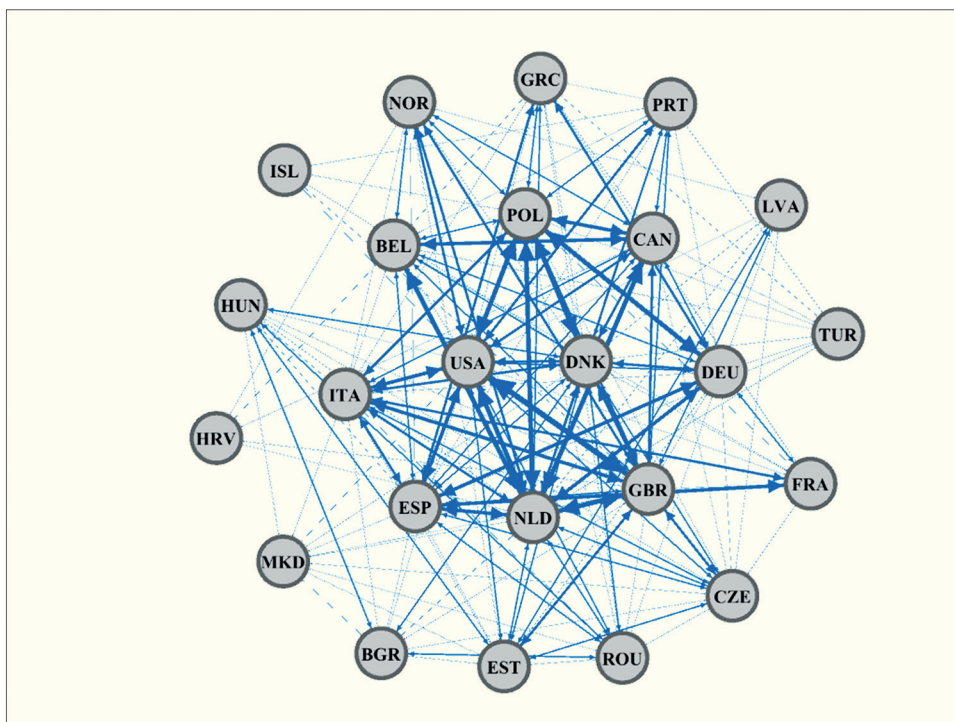
2. táblázat: A NATO-n belül kizárólag egy ország által használt MI-alapú programok/eszközök száma tagállamonként

Tagállam	A NATO-n belül kizárólag az adott tagállam által használt programok száma	Programok/eszközök
Törökország	9	Kargu; Anka-S; Pulat; TB2; Albatros-K; AKINCI; TF-X; TOGAN; Alpagu
Egyesült Királyság	7	Watchkeeper; MAST-13; Taranis; Viking 6x6; Brimstone; MAST-9; Manta
Németország	6	Harop; SWIM; Kalaetron Attack; AWISS; Luna; Mantis
Egyesült Államok	6	C-DAEM; SeaHunter; Project Maven; LIMS IV; Project Salus; MQ-9 Reaper
Franciaország	5	Talios; F4 Rafale Predictive Maintenance; ARCHANGE; Nerva; Automatic Imaging Target Acquisition
Kanada	3	Mixed Reality Remote Assistant Support System; Boatswain's Mate; ADATS
Portugália	3	SeaCon; AR-4; Swordfish
Lengyelország	2	Warmate; Perun
Lettország	2	A9-M; Husky
Hollandia	2	HUGIN; Mission Master
Litvánia	1	NASAM
Olaszország	1	Dardo
Norvégia	1	Joint Strike Missile
Csehország	1	Spider
Belgium	1	B-Hunter
Észtország	1	RQ-4 Global Hawk
Spanyolország	1	Soprene Project

Forrás: a szerző szerkesztése a NATO CCDCOE által publikált adatok, Gray-Ertan (2021): i. m. 24–29. alapján

Ebből fakadóan a tagállamok közti interoperabilitás szintje és a több tagállam által használt MI-alapú eszközök száma is korlátozott marad. A 2. ábrán látható elemzés kirajzolja számunkra az így felálló szövetségen belüli képességkapcsolatok hálózatát. Az ábrán látható nyilak a tagállamok között azt szimbolizálják, ha két ország ugyanazt az MI-alapú programot/eszközt használja a haderejében. Minél vastagabb az adott nyíl, annál több egyaránt használt program/eszköz van a két ország viszonyában. Az interoperabilitás szintje e tekintetben az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság között a legnagyobb, ebben a viszonyrendszerben az ábrán látható nyíl hat különböző programot/eszközt jelöl. Amint az az ábrán látható, a kapcsolatok a belső körben látványosan erősebbek, ami magasabb fokú interoperabilitást jelent e tagállamok között. Természetesen azok a tagállamok, amelyek több MI-alapú programot/eszközt tartanak rendszerben, jellemzően magasabb szintű interoperabilitással is fognak rendelkezni, hiszen nagyobb eséllyel lesz eszkoazonosságuk más országokkal. Bár ez általánosságban valóban megjelenő tendencia, ugyanakkor nem feltétlenül kell egy államnak sok MI-alapú képességgel rendelkeznie

relatív magasabb szintű interoperabilitás érdekében. Így például, némely, átlagos szintű MI-alapú technológiával rendelkező tagállam (például Dánia vagy Belgium) erősebb szövetségen belüli interoperabilitási kapcsolatrendszerrel rendelkezik, mint a náluk jóval több MI-alapú képességet rendszerben tartó Franciaország vagy Törökország. Ezzel együtt pedig az is megfigyelhető, hogy a kapcsolatok a periféria (tehát a külső kör) és a központ (belső kör) között viszonylag gyengék, és még ennél is gyengébbek a periférián elhelyezkedő tagállamok között.

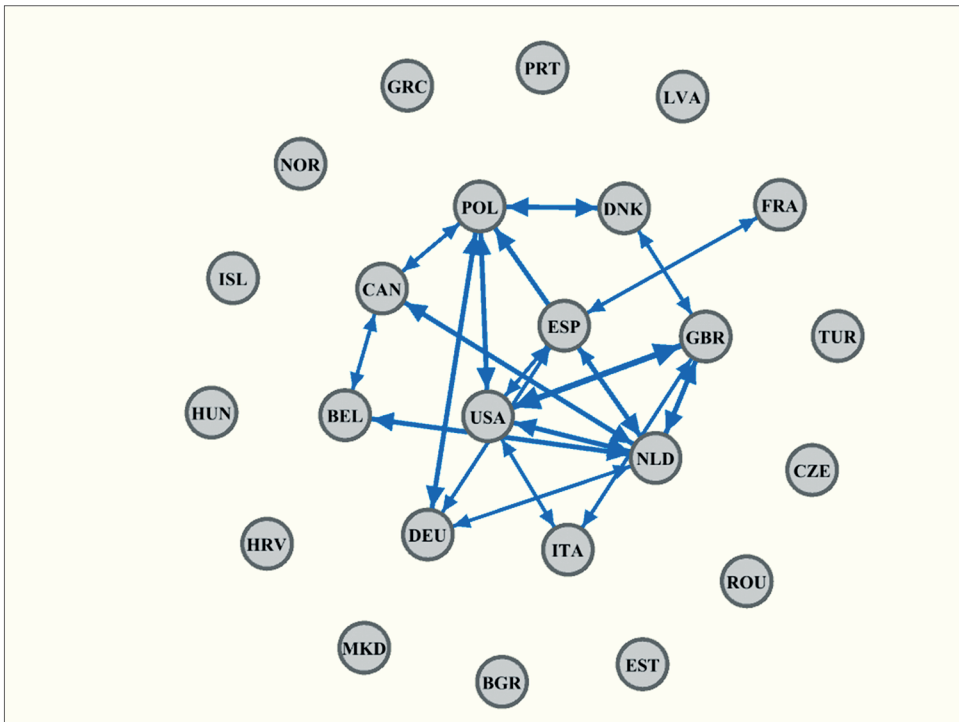

2. ábra: MI-alapú képességkapcsolatok a szövetségen belül

Forrás: a szerző szerkesztése a NATO CCDCOE által publikált adatok, Gray-Ertan (2021): i. m. 24–29. alapján

Ez utóbbi észrevétel még inkább szembeütővé válik, ha az elemzésünket kizárólag az erős (legalább négy azonos képességgel rendelkező) kapcsolatokra fókuszáljuk (3. ábra). Mindössze 11 tagállam rendelkezik legalább egy ilyen erős kapcsolattal, és az ő hálózatuk is meglehetősen fragmentált. Az Egyesült Államok, Lengyelország és Hollandia tartja fenn a leginkább változatos hálózatot és ezáltal a legnagyobb szintű interoperabilitást, hiszen mindegyikük öt erős kapcsolattal rendelkezik. Spanyolország és az Egyesült Királyság esetében négy erős kapcsolat azonosítható, míg Németország, Kanada három-három, Dánia, Belgium és Olaszország két-két-két, Franciaország pedig mindössze egy erős kapcsolattal rendelkezik. Ez különösen figyelemreméltó eredmény az MI-középhatalmak (elsősorban Lengyelország és Hollandia, de ide sorolható Dánia, Belgium és Kanada)

esetében, akiknek az európai nagyhatalmakhoz képest korlátozottabbak az erőforrásaik. E középhatalmak MI-interoperabilitási szintje jellemzően felülmúlja a tradicionálisan nagyobb katonai kiadásokkal rendelkező Németország, Egyesült Királyság, Franciaország, Olaszország, Törökország vagy Spanyolország MI-interoperabilitási szintjét. A szövetségben belüli erős kapcsolatok száma pedig különösen gyengének mondható Franciaország és Törökország esetében, akik egyébként számos különböző MI-alapú programot/eszközt tartanak rendszerben.

3. ábra: Az MI-alapú erős képességkapcsolatok a szövetségben belül (legalább négy program/eszköz azonos a két ország viszonyrendszerében)

Forrás: a szerző szerkesztése a NATO CCDCOE által publikált adatok, Gray-Ertan (2021): i. m. 24–29. alapján

3. A francia, brit és amerikai védelmi MI-stratégiák összehasonlítása

Miközben a NATO elkészítette a saját Mesterséges Intelligencia Stratégiáját, és a tagállamok számos MI-alapú eszközt kezdtek el alkalmazni a saját haderőikben, a nemzeti védelmi vagy katonai MI-stratégiák kidolgozása csak lassan haladt az elmúlt években. Számos NATO-tagállam utal a saját nemzeti biztonsági (illetve katonai) stratégiájában

az MI (vagy egyéb forradalmi technológiák) jelentőségére a jövő biztonsági környezetének alakulása kapcsán, ugyanakkor ezek az utalások általában mellőzik a konkrét részleteket vagy intézkedéseket. Ezzel együtt pedig az országok többsége által publikált általános (tehát nem védelmi vagy katonai) MI-stratégiák jellemzően nem foglalkoznak a biztonság- és védelempolitikai szektor jelentőségével, így ezekből sem vonhatók le hosszú távú következtetések az országok stratégiai gondolkodása kapcsán.¹² Mind ez idáig három NATO-ország – az Egyesült Királyság, Franciaország és az Egyesült Államok – tekinthető kivételnek e téren, hiszen London 2022-ben, Párizs 2019-ben, Washington pedig 2018-ban publikálta a saját MI védelmi stratégiáját. A három dokumentum stílusában és jellegében is jelentősen eltér, ami módszertani szempontból megnehezíti ugyan az összehasonlításukat, ugyanakkor ezzel együtt is felállíthatók olyan vizsgálati szempontok, amelyek jó kiindulási alapot biztosíthatnak az összevetésükhöz, és ezáltal segíthetnek stratégiai gondolkodásuk összehasonlításában a mesterséges intelligencia katonai alkalmazása kapcsán. A három stratégia összehasonlító elemzése számos különbséget kirajzol, ezáltal pedig demonstrálja a szövetségi szinten már napjainkban is jelentkező divergenciákat. A különbségek egyaránt érintik az országok stratégiai környezetértékelését, fenyegetésspercepcióját és képességeit a mesterséges intelligencia használata terén (3. táblázat).

3. táblázat: Az Egyesült Államok, Franciaország és az Egyesült Királyság védelmi MI-stratégiáinak összehasonlítása

	Egyesült Államok	Franciaország	Egyesült Királyság
Dokumentum	Summary of the 2018 Department of Defense Artificial Intelligence Strategy	Artificial Intelligence in Support of Defense	Defence Artificial Intelligence Strategy
Év	2018	2019	2022
Stratégiai környezetértékelés	A mesterséges intelligenciával kapcsolatos átfogó átalakulás a Védelmi Minisztérium minden szegletére hatással van, és világszerte fokozza a hatalmi versenyt.	A kulcsfontosságú változások még nem történtek meg, csak ezután következnek. Az MI továbbra is korlátozott. Különbségtétel MI-nagyhatalmak (USA és Kína), valamint aspiráns középhatalmak (EU) és második szintű MI hatalmak (például Franciaország) között.	Az MI-nek jelentős potenciálja van ahhoz, hogy teljes iparágak szabályait írja át, jelentős gazdasági növekedést eredményezzen és a társadalom minden területét átalakítsa. Aki sikeresen adaptálja az új technológiákat, prosperálni fog, aki viszont nem, az lemarad. Az Egyesült Államok a vezető hatalom a területen, de Kína is jelentősen felgyorsította saját fejlesztéseit. Az Egyesült Királyság az MI-hatalmak élmezőnyében van.

¹² Gray-Ertan (2021): i. m. 17.

	Egyesült Államok	Franciaország	Egyesült Királyság
Fenyegetések	Az MI területén azonosítható kínai és orosz beruházások erodálják a technológiai előnyt és destabilizálják a globális status quót.	Hangsúly az ellenfél által alkalmazott MI jelentette fenyegetéseken, a fokozódó globális fegyverkezési verseny által kialakuló, állami és nem állami szereplők jelentette fenyegetéseken, valamint az MI használatából fakadó fenyegetéseken (például technológiafüggőség) van.	Az ellenfelek és rendszerintű vetélytársak beruházásai az MI-alapú technológiákba olyan területeken, amelyek az Egyesült Királyság számára etikai/jogi okokból nem elfogadhatók, csökkentik a technológiai előnyt. Az MI új állami és nem állami fenyegetéseket eredményez, a katonai képességek széles spektrumán és minden szintjén megjelenik (rövid példaként nevesítve Oroszország és az Irán által támogatott hűszik).
Célok és képességek	Az amerikai katonák, civilek, állampolgárok és kritikus infrastruktúrák védelme. A szervezeti hatékonyság növelése és a mesterséges intelligencia partnerekkel való skálázása. A kiemelt területek közé tartozik a képességfejlesztés terén a helyzettudatosság és döntéshozatal; a műveletbe bevont eszközök, berendezések biztonságának növelése; a prediktív karbantartás; és az MI-alapú technológiák használata a nagymértékben manuális, ismétlődő feladatokra.	A cél a cselekvési szabadság és a partnerekkel történő interoperabilitás fenntartása; a megbízható, kontrollált és felelős MI használata; a rendszerek ellenálló képességének és fejleszthetőségének biztosítása; az MI-technológiákhoz szükséges szuverenitás megőrzése. A kiemelt területek közé tartozik a képességfejlesztés terén a döntéshozatal és a tervezés támogatása; az együttműködésen alapuló harc; a logisztika; a hírszerzés; a robotika és autonómia; valamint az MI használata a támogató feladatokban.	Szervezeti átalakulás az MI adaptálása érdekében a teljes védelmi szektorban. Az Egyesült Királyság biztonság- és védelempolitikai MI ökoszisztémájának megerősítése a különböző partnerek révén (beleértve a privát szektort és a tudományos közösséget). Az MI globális fejlesztésének támogatása a biztonság, stabilitás és a demokratikus értékek mentén. Az MI előnyeinek kihasználása a védelmi szektor képességei érdekében. A kiemelt területek egyaránt érintik a konkrét katonai képességeket, a műveleti és döntéstámogatást, valamint a háttérfeladatokat.

Forrás: a szerző szerkesztése

3.1. Stratégiai környezetértékelés

Mindhárom ország stratégiai dokumentuma hangsúlyozza, hogy az MI fokozza a globális szintű versenyt és alapvető technológiai átalakuláshoz vezet. Az Egyesült Államok arra számít, hogy az MI-hez kötődő átalakulás a Védelmi Minisztérium minden szegletét érinti majd, ami nemcsak technológiai és szervezeti változásokat eredményez, hanem megváltoztatja a jövő hadviselésének jellegét is, ennél fogva pedig elengedhetetlen az MI

alkalmazása.¹³ Az Egyesült Államok értékelése szerint éppen ezért a stratégiai környezet kulcsfontosságú momentumához érkezett, ami fokozza a hatalmi versengést és lehetőséget teremt a szemben álló felek számára, hogy megtörjék az amerikai technológiai fölényt. Franciaország ugyanakkor amellet érvel, hogy e kulcsfontosságú momentum még nincs a közelben, hiszen az MI alkalmazása korlátozott, és a védelmi célú MI-technológiák további fejlesztést igényelnek, mielőtt ellenőrizhető formában használhatók lesznek.¹⁴ Az Egyesült Királyság 2022-es stratégiája amellet érvel, hogy az MI-nak potenciálja van ahhoz, hogy a teljes gazdaságot és a társadalmat átalakítsa és előmozdítsa a 4. ipari forradalmat.¹⁵ E környezetben a szövetségesek és a rendszerszintű versenytársak is fokozzák beruházásaikat a szektorban, mert az új technológiák adaptálásából kimaradó szereplők jelentősen lemaradnak majd.¹⁶ Éppen ezért az MI előnyeinek kihasználása (és a fenyegetések elhárítása) korunk egyik legfontosabb stratégiája kihívása London szerint.¹⁷

Franciaország számára az MI katonai célú felhasználása elsősorban a műveleti fölény fenntartását szolgálja, és Párizs eszközként (nem pedig célként) tekint rá, ami hozzásegítheti Franciaországot a műveleteinek folytatásához.¹⁸ Miközben az Egyesült Államok konkrétan nevesíti fő kihívóit a területen (Kínát és Oroszországot), addig a francia környezetértékelés némiképp árnyaltabb, és különbséget tesz MI-nagyhatalmak (USA és Kína), valamint aspiráns középhatalmak (EU) és második szintű MI-hatalmak (Egyesült Királyság, Franciaország, Németország, Japán, Izrael, Szingapúr, Kanada, Dél-Korea) között, miközben hangsúlyozza, hogy az utóbbi csoport autonómiája az együttműködésüktől függ.¹⁹ Franciaország ezzel együtt nem említi a stratégiai környezetértékelésében Oroszországot, ami jelentős különbség az Egyesült Államokhoz képest. A brit dokumentum valahol e két véglet között helyezkedik el és több alkalommal is rendszerszintű vetélytársakra utal. Példaként említi Oroszország katonai MI-fejlesztéseit és az Irán által támogatott, jemeni húszik pilóta nélküli vízfelszíni járművének alkalmazását, illetve rámutat arra is, hogy Kína jelentősen gyorsítja fejlesztéseit a szektoron belül (utóbbi kapcsán ugyanakkor nincs egyértelműen nevesítve, hogy fenyegetést jelent).²⁰ A partnerek kapcsán az Egyesült Királyság az Egyesült Államokat (mint vezető nagyhatalmat), valamint az Öt Szem országokat, az AUKUS-t, a NATO-t, Németországot, Franciaországot, Japánt, Indiát és Szingapúrt (mint az MI kapcsán legfontosabb szervezeteket és szövetségeseket) nevesíti.²¹

¹³ Department of Defense: *Summary of the 2018 Department of Defense Artificial Intelligence Strategy*. [online], 2018. 4–5. Forrás: defense.gov [2022. 06. 20.].

¹⁴ Ministère des Armées: *Artificial Intelligence in Support of Defence. Report of the AI Task Force*. [online], 2019. szeptember. Forrás: defense.gouv.fr [2022.06.20.] 4.

¹⁵ Ministry of Defence: *Defence Artificial Intelligence Strategy*. [online], 2022. június 15. 9. Forrás: gov.uk [2022. 08. 03.]

¹⁶ Ministry of Defence (2022): i. m. 10.

¹⁷ Ministry of Defence (2022): i. m. 10.

¹⁸ Ministère des Armées (2019): i. m. 3.

¹⁹ Ministère des Armées (2019): i. m. 7.

²⁰ Ministry of Defence (2022): i. m. 12.

²¹ Ministry of Defence (2022): i. m. 39.

3.2. Fenyegetések

Az Egyesült Államok az érzékelt fenyegetések terén is jóval nyíltabban fogalmaz a stratégiájában és hangsúlyozza, hogy a kínai és orosz beruházások az MI-technológiák terén számos kérdést felvetnek a nemzetközi normák és emberi jogok kapcsán.²² Amerikai perspektívából nézve ezek a fejlesztések destabilizáló hatással bírnak, és a technológiai, valamint műveleti fölény erodálásával fenyegetnek. Éppen ezért az Egyesült Államok elsősorban a globális *status quo* fenntartásához köti az MI védelmi célú felhasználását, amelynek kapcsán Washington előnye veszélybe kerülhet a gyors ütemű technológiai fejlődés miatt. Így a stratégia az MI lehető leggyorsabb adaptálására helyezi a hangsúlyt e fenyegetések ellensúlyozása érdekében.²³

Franciaország négy területet azonosít, amelyek különösképp aggodalomra adnak okot az MI katonai alkalmazása terén: 1. az ellenséges MI előre jelezheti a cselekvési módokat; 2. a parancsnoki képességek megbénítása, kiiktatása és megtévesztése; 3. a befolyásolási műveletek; 4. a magas intenzitású ellenséges műveletek proliferációja a kibertérben.²⁴ Ezek mellett a francia stratégia hangsúlyozza, hogy a területen folytatódik a fegyverkezési verseny. Habár Franciaország nem köti direkt módon a fenyegetéseket Kínához vagy Oroszországhoz a stratégiájában, a dokumentum megjegyzi, hogy az MI terjedése fokozza a fegyverkezési versenyt, amelyben számos ország megpróbálhatja megváltoztatni a katonai hatalom jelenlegi hierarchiáját.²⁵ E fegyverkezési verseny lehetőséget teremthet a nem állami szereplőknek is, hogy elérjék stratégiai céljaikat, miközben a technológiai változások bizonytalanságot teremtenek és elősegíthetik az eskalációt.²⁶ Ez utóbbi irányába mutat a technológiai meglepetéstől való félelem, a megelőző csapással járó potenciális előnyök és a technológiai fejlődés gyorsasága, amely csökkenti a politikai együttműködésre rendelkezésre álló időt.²⁷ Szemben az Egyesült Államokkal, Franciaország hangsúlyozza az MI alkalmazásából fakadó fenyegetések jelentőségét is, köztük az emberi érzékelés megtévesztéséből, a mesterséges intelligencia tanulási technikáiból és a technológiafüggetlenségből (valamint az emberi készségek esetleges elvesztéséből) fakadó kockázatokat.²⁸

A brit stratégia abból indul ki, hogy az MI terjedése az ellenfelek körében fokozza a fenyegetéseket a fegyveres konfliktusok szintje alatt és felett is.²⁹ A dokumentum szerint az ellenfelek az MI katonai célú alkalmazásának minél szélesebb körére törekednek, ami érinti a képességek széles spektrumát és a műveletek minden szintjét. E kontextusban pedig az MI lehetőséget kínál mind a magas szintű, komplex katonai képességek, mind pedig az egyszerűbb és olcsóbb képességek megerősítésére az állami és nem állami szereplők számára is.³⁰ A fenyegetéseket pedig fokozza, hogy a kihívók valószínűleg olyan

²² Department of Defense (2018): i. m. 5.

²³ Department of Defense (2018): i. m. 5.

²⁴ Ministère des Armées (2019): i. m. 6.

²⁵ Ministère des Armées (2019): i. m. 6.

²⁶ Ministère des Armées (2019): i. m. 7.

²⁷ Ministère des Armées (2019): i. m. 7.

²⁸ Ministère des Armées (2019): i. m. 7.

²⁹ Ministry of Defence (2022): i. m. 11.

³⁰ Ministry of Defence (2022): i. m. 11.

területeken is beruháznak az MI fejlesztésébe, amely London számára etikai vagy jogi szempontból nem elfogadható, valamint információs, kiber- és fizikai eszközökkel fogják támadni a saját MI-rendszereket, annak érdekében, hogy aláássák azok megbízhatóságába vetett bizalmat és erodálják az Egyesült Királyság technológiai előnyét.³¹ Ahogy láthattuk, a dokumentum példaként utal Oroszország és az Irán által támogatott húszik esetére, de ezen túl általánosabban is azonosít fenyegetéseket. Ide sorolhatók fő területekként a kiber- és információs hadviselés, a mesterségesintelligencia-alapú megfigyelés, a katonai műveletek felgyorsulása, az autonóm rendszerek használata, az MI alkalmazása a terrortámadások támogatására, az intellektuális tulajdon illetéktelen kezekbe kerülése, valamint az MI használata a katonai képességek teljes spektrumán (például a helyzettudatosság és döntéshozatal, az optimalizált logisztika vagy a műveleti elemzés terén).³²

3.3. Célok és képességek

Mivel alapvetően mindhárom ország a globális *status quo* fenntartásában érdekelt, így a stratégiáikban megfogalmazódó központi cél a saját technológiai fölényük fenntartása az MI-alapú képességek segítségével. Ez mindegyik esetben számos intézkedést magában foglal, egyfelől a technológiai fejlesztési projektek terén, másfelől pedig a munkaerőbe, a civil szektorba, a vállalatokba, az egyetemekbe és a szövetségesekbe való befektetések terén is.

E központi cél mellett, az amerikai stratégia négy, meglehetősen tágan megfogalmazott célt azonosít. Egyrészt az amerikai katonák és civilek védelmének fokozását a katonai műveletek során a kockázatok csökkentése és a precízió fokozása révén. Másrészt az MI használatát az amerikai állampolgárok és kritikus infrastruktúrák védelme érdekében, az előrejelzési képességek és a fenyegetések azonosításának fokozása révén. Harmadrészt jelentős mértékben fokozni kívánja a szervezeti hatékonyságot. Végül úttörő szerepet kívánnak betölteni a mesterséges intelligencia skálázásában a szövetségesek és partnerek bevonásával.³³ A stratégia emellett néhány példát is biztosít, amelyek kulcsfontosságú területek lesznek a képességfejlesztési projektek során Washington számára. Ezek nem konkrétan nevesített projektek, hanem sokkal inkább prioritást élvező területek, amelyeken az MI-alapú technológiák központi szerepet játszhatnak. Ide tartozik a helyzettudatosság és döntéshozatal (például képelemző technológiák), a műveletbe bevont eszközök, berendezések biztonságának növelése (például komplex és gyorsan változó helyzetekben), a prediktív karbantartás (például hibák előrejelzése, adatalapú karbantartás és a készletek szintjének optimalizálása, diagnosztika automatizálása) és az MI-alapú technológiák használata a nagymértékben manuális, ismétlődő feladatokra (például a szűkös erőforrások hatékony felhasználása érdekében).³⁴

³¹ Ministry of Defence (2022): i. m. 11.

³² Ministry of Defence (2022): i. m. 12–13.

³³ Department of Defense (2018): i. m. 6.

³⁴ A stratégia e pontjaival kapcsolatban lásd például Porkoláb Imre – Négyesi Imre: *A mesterséges intelligencia alkalmazási lehetőségeinek kutatása a haderőben. Honvédségi Szemle*, 147. (2008), 5. 3–20.

Hasonlóan, a francia stratégia is négy fő irányvonal mentén gondolkodik az MI védelmi/katonai célú felhasználásáról. Az első a cselekvési szabadság és a szövetségesekkel való interoperabilitás fenntartása, ami egyfelől az ellenséges MI elleni fellépést célozza, másfelől ugyanakkor reflektál a szövetségen belüli képességszakadékokra és hangsúlyozza az általuk jelentett problémákat az interoperabilitás fenntartása terén.³⁵ A második az MI megbízható, kontrollált és felelős használata, amely biztonságos, átlátható és ember által irányított rendszerek használatát jelenti a haderőben.³⁶ A harmadik a rendszerek ellenálló képességének és fejleszthetőségének biztosítása, aminek kapcsán a stratégia hangsúlyozza a rendszerek hosszú távú fejleszthetőségét, valamint azt is, hogy az MI-alapú rendszerekkel csökkentett üzemmódban is lehessen műveleteket folytatni.³⁷ A negyedik pedig az MI-technológiákhoz kapcsolódó szuverenitás megőrzése, különös tekintettel a védelmi képességekre. Ennek kapcsán a francia stratégia kiemeli, hogy meg kell őrizni a francia szuverenitást a kulcstechnológiák felett annak érdekében, hogy elkerülhető legyen a más országoktól (köztük a szövetségesektől, például az Egyesült Államoktól) való függés e téren.³⁸ E kontextusban Franciaország hét kulcsterületet azonosít az MI-alapú képességfejlesztések kapcsán, és, szemben az amerikai stratégiával, ezek jóval konkrétabban megfogalmazott területeket jelölnek. A kiemelt területek közé tartozik a képességfejlesztés terén a döntéshozatal és a tervezés támogatása (például a harcászati helyzet összehangolt észlelése), az együttműködésen alapuló harc (például a koalíciós rádiófrekvenciák kezelése), a logisztika és műveleti készenlét (például prediktív riasztások, differenciált karbantartási ciklus), a hírszerzés (például intelligens adatbányászat), a robotika és autonómia (például több robot együttműködése, drónrajok alkalmazása, automatikusan koordinált mobil robotok), valamint az MI használata a támogató feladatokban (például döntéstámogatás, az ismétlődő feladatok automatizálása, összekapcsolt szenzorok, új toborzási módszerek).³⁹

Az Egyesült Királyság négy fő célkitűzést határoz meg a stratégiában. Az első egy átfogó szervezeti átalakulás a teljes védelmi szektorban az MI adaptálása érdekében.⁴⁰ Ez egyfelől magában foglal egy kulturális, képességbeli és szakpolitikai átalakulást a szervezeti hatékonyság növelése és a megfelelő képességekkel rendelkező munkaerő elérése érdekében. Másfelől pedig egy technológiai szintű adaptációt, amely az átalakulást támogató digitális infrastruktúra (hálózatok, eszközök stb.) megerősítését jelenti. A második célkitűzés az MI előnyeinek kihasználása a védelmi szektor képességeinek fokozása érdekében.⁴¹ Ezen belül a kiemelt területek egyaránt érintik a konkrét katonai képességeket, a műveleti és döntéstámogatást, valamint a különböző háttérfeladatokat. A kutatás-fejlesztés terén prioritási területként azonosítják az átfogó, teljes spektrumú hírszerzési, megfigyelési és felderítési képességek megerősítését minden hadszíntéren és környezetben, a többdimenziós műveletek során a C4-képességek biztonságának, ellenálló képességének

³⁵ Ministère des Armées (2019): i. m. 9.

³⁶ Ministère des Armées (2019): i. m. 9.

³⁷ Ministère des Armées (2019): i. m. 9.

³⁸ Ministère des Armées (2019): i. m. 9.

³⁹ Ministère des Armées (2019): i. m. 14–17.

⁴⁰ Ministry of Defence (2022): i. m. 17.

⁴¹ Ministry of Defence (2022): i. m. 29.

és integrációjának megerősítését, az MI alkalmazását a fegyveres konfliktusok szintje alatti műveletekben, az új fegyverrendszerek (például hiperszonikus eszközök, irányított energiájú fegyverek, drónrajok) előnyeinek kihasználását és az általuk jelentett fenyegetések elhárítását, valamint a hozzáférést és szabad mozgást akadályozó rendszerek elleni fellépést a hagyományos és új hadszíntereken.⁴² A harmadik stratégiai cél a brit biztonság- és védelempolitikai MI-ökoszisztéma megerősítése, amelyben London egyaránt támaszkodni kíván a tudományos közösségre és a privát szektorra, felismerve, hogy az MI-alapú fejlesztések jelentős része nem a szűken vett védelmi szférából érkezik, így e kapcsolatok kiemelt fontosságúak az adaptáció támogatása során.⁴³ Végül pedig a stratégia célként tűzi ki az MI-hez kapcsolódó fejlesztések terén a globális trendek alakítását a biztonság, stabilitás és a demokratikus értékek mentén, valamint szintén cél e fejlesztésekhez kapcsolódva a különböző trendek, folyamatok és fenyegetések nyomon követése és elemzése, befolyásolása.⁴⁴ E pont pedig rögzíti London abbéli elköteleződését is, hogy az MI stratégiai használatától függetlenül mindvégig megőrzi majd az emberi politikai kontrollt a nukleáris eszközök alkalmazása terén.⁴⁵

4. Következtetések: a szövetségre gyakorolt hatások

Az elmúlt évek során számos tanulmány jelent meg, amelyek arra mutattak rá, hogy az MI terjedése több új kihívást is jelent a szövetség számára. E munkák közül is kiemelkedik Lin-Greenberg kutatása, amely rámutat arra, hogy az MI terjedése fokozni fogja a szövetségen belüli tehermegosztási problémákat, abból fakadóan, hogy növekednek majd a képességszakadékok a modern MI-képességekkel rendelkező és nem (vagy csak korlátozottan) rendelkező tagállamok között.⁴⁶ Lin-Greenberg emellett az adatmegosztási és standardizációs problémák fokozódását, valamint az MI alkalmazásával kapcsolatos sebezhetőségek megjelenését jelöli meg a szövetség számára kiemelt fontosságú kihívásként. Hangsúlyozza, hogy az MI lassú terjedése a NATO-n belül megnehezítheti a szövetségi szintű döntéshozatalt, egyfelől azért, mert lerövidíti a politikai és katonai szintű döntések meghozatalára rendelkezésre álló időt, másfelől pedig azért, mert az MI használatával kapcsolatos bizonytalanságok eltérő nemzeti percepciókat és politikákat eredményeznek az új technológiák terén.⁴⁷

Az elemzés jól érzékelteti, hogy e kihívások közül már ma is több jelen van a NATO-n belül. Habár a tagállamok képességei között mindig is jelentős különbségek (illetve képességszakadékok) voltak,⁴⁸ az MI-alapú technológiák elterjedése a NATO-haderőkben egy újfajta képességszakadék megjelenését is eredményezheti. Ennek oka, hogy az MI-alapú

⁴² Ministry of Defence (2022): i. m. 33.

⁴³ Ministry of Defence (2022): i. m. 41.

⁴⁴ Ministry of Defence (2022): i. m. 51.

⁴⁵ Ministry of Defence (2022): i. m. 59.

⁴⁶ Erik Lin-Greenberg: *Allies and Artificial Intelligence: Obstacles to Operations and Decision-Making*. *Texas National Security Review*, 3. (2020), 2. 62–67.

⁴⁷ Lin-Greenberg (2020): i. m.

⁴⁸ Daniel Fiott: *A Revolution Too Far? US Defence Innovation, Europe and NATO's Military-Technological Gap*. *Journal of Strategic Studies*, 40. (2017), 3. 417–437.

technológiák terjedése nemcsak hogy egyenetlen a tagállamok között, de ráadásul jelentős mértékű fragmentációt is mutat. Egyrészt látható, hogy a szövetségen belül már most rendkívül sok, különböző MI-alapú technológiát alkalmaznak, ugyanakkor ezek túlnyomó többségét a tagállamok egy kis része tartja fenn, míg mások jóval lemaradva (akár bármiféle MI-alapú képesség nélkül) követik őket. Ez a folyamat pedig hosszú távon új munkamegosztáshoz vezethet, amelyben azok a tagállamok, amelyek rendelkeznek a modern képességek széles spektrumával sokkal inkább képesek lesznek hozzájárulni a jövő katonai műveleteihez, mint azok, amelyek képességei és erőforrásai jóval korlátozottabbak.

Másrészt – és ami talán fontosabb – e képességszakadék nemcsak az MI-alapú technológiával rendelkező és nem rendelkező tagállamokat érinti, hanem ezzel párhuzamosan egyre jelentősebbé válik a különbség az MI-technológiákat szélesebb körben alkalmazó országok csoportján belül is. Ez számos kérdést vet fel a NATO jövőjével kapcsolatban. Egyfelől a különböző MI-alapú technológiák terjedése új interoperabilitási problémákat eredményez a szövetségi szintű katonai műveletek terén. Másfelől pedig e trendek hosszú távon hozzájárulnak a szövetségen belüli kohézió gyengítéséhez, hiszen a legjelentősebb MI-képességekkel rendelkező tagállamok egymás versenytársaivá válnak a folyamat során. E helyzet kialakulásában egyaránt szerepet játszanak ipari és politikai motivációk is, hiszen azok a tagállamok, amelyek képesek a saját MI-képességeik kifejlesztésére, sokkal kevésbé hajlandók azokat más forrásból (más országokból) beszerezni. Ezt pedig csak fokozza, hogy bizonyos esetekben a tagállamok közti bizalomhiány még tovább nehezíti a technológiatranszfert, hiszen sokszor az új technológiák fejlesztésében élen járó országok vonakodhatnak megosztani a szövetségen belül a leginkább érzékeny technológiai innovációikat.

Összességében az MI-technológiák alkalmazása terén nagyhatalomnak számító országok (például az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Németország, Franciaország vagy Törökország) politikái mélyítik a szövetségen belüli fragmentációt, miközben az MI-középhatalmak (mint amilyen például Lengyelország vagy Hollandia) nagyobb valószínűséggel vásárolnak MI-technológiát más tagállamoktól. Hosszú távon ezért e középhatalmaknak nagyobb esélyük van arra, hogy a szövetségen belüli interoperabilitás magasabb fokát éri el, mint az MI-nagyhatalmaknak. E fragmentáció ráadásul öngerjesztő hatású, hiszen a különböző rendszerek fenntartása eltérő kiképzést, logisztikát és doktrínákat kíván, amelyek rendszerszinten is hatással vannak a haderők szervezeti működésére. Ahogy pedig az Egyesült Királyság, Franciaország és az Egyesült Államok példája demonstrálja, e különbségek már napjainkban is eltérő stratégiai szintű gondolkodást eredményeznek az MI-nagyhatalmak között. Az így kirajzolódó divergenciák egyaránt érintik a három ország stratégiai környezetértékelését, fenyegetésspercepcióját és képességeit az új, MI-alapú technológiák katonai használata kapcsán. Miközben a NATO-tagállamok még mindig az MI-alkalmazás korai fázisában vannak, ugyanakkor a stratégiai gondolkodásuk adaptálása már most is jelentős különbségeket tükröz, ami rámutat arra, hogy az MI-alapú technológiák terjedése számos új kihívást tartogat a szövetség számára.

Bár fontos hangsúlyoznunk, hogy az MI-alapú eszközök integrálása a NATO-tagállamok haderőibe egyelőre a korai szakaszában jár, ugyanakkor ez a folyamat várhatóan jelentősen felgyorsul majd a következő évtized során, és az MI elterjedése a katonai erő alkalmazásának teljes vagy majdnem teljes spektrumát érintheti majd. Éppen ezért az a tény, hogy a NATO-tagállamok már e korai fázisban is a technológiai és stratégiai fragmentáció jeleit mutatják, jelentős kockázatot jelent a szövetség belső kohéziójára és a tagállamok közti interoperabilitásra nézve is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Boulanin, Vincent: *Mapping the Development of Autonomy in Weapon Systems. A Primer on Autonomy*. Stockholm, Stockholm International Peace Research Institute, 2016.
- Csiki Varga Tamás – Tálás Péter: Megerősített elrettentés és védelem – a NATO új stratégiai koncepciójának és madridi csúcstalálkozójának értékelése. *Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések*, (2022), 8. 1–13. Online: https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzesek_2022_8.pdf
- Department of Defense: *Summary of the 2018 Department of Defense Artificial Intelligence Strategy*. [online], 2018. Forrás: defense.gov [2022. 06. 20.]
- Fiott, Daniel: A Revolution Too Far? US Defence Innovation, Europe and NATO's Military-Technological Gap. *Journal of Strategic Studies*, 40. (2017), 3. 417–437. Online: <https://doi.org/10.1080/01402390.2016.1176565>
- Gray, Maggie – Amy Ertan: *Artificial Intelligence and Autonomy in the Military: An Overview of NATO Member States' Strategies and Deployment*. Tallin, NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, 2021.
- Horowitz, Michael C.: Artificial Intelligence and Nuclear Stability. In Vincent Boulanin (szerk.): *The Impact of Artificial Intelligence on Strategic Stability and Nuclear Risk*. Volume I. Stockholm, Stockholm International Peace Research Institute, 2019. 91–98.
- Johnson, James S.: Artificial Intelligence: A Threat to Strategic Stability. *Strategic Studies Quarterly*, 14. (2020), 1. 16–39. Online: www.airuniversity.af.edu/Portals/10/SSQ/documents/Volume-14_Issue-1/Johnson.pdf
- Lin-Greenberg, Erik: Allies and Artificial Intelligence: Obstacles to Operations and Decision-Making. *Texas National Security Review*, 3. (2020), 2. 57–76. Online: <https://doi.org/10.26153/tsw/8866>
- Ministère des Armées: *Artificial Intelligence in Support of Defence - Report of the AI Task Force*. [online], 2019. szeptember. Forrás: defense.gouv.fr [2022.06.20.]
- Ministry of Defence: *Defence Artificial Intelligence Strategy*. [online], 2022. június 15. Forrás: gov.uk [2022. 08. 03.]
- NATO *Stratégiai Koncepciója 2022*. [online], 2022. július 19. Forrás: mh.ttu.eu [2022. 08. 02.]
- NATO: *Summary of the NATO Artificial Intelligence Strategy*. [online], 2021. október 21. Forrás: nato.int [2022. 05. 10.]
- Négyesi Imre: A mesterséges intelligencia és a hadseregek. *Hadtudomány*, 29. (2019), 3. 71–79. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2019.29.3.71>
- Porkoláb Imre – Négyesi Imre: A mesterséges intelligencia alkalmazási lehetőségeinek kutatása a haderőben. *Honvédségi Szemle*, 147. (2008), 5. 3–20. Online: <http://real.mtak.hu/125496/>
- Verbruggen, Maaikje: The Extensive Role of Artificial Intelligence in Military Transformation. In Petr Topychkanov (szerk.): *The Impact of Artificial Intelligence on Strategic Stability and Nuclear Risk*. Volume III. Stockholm, Stockholm International Peace Research Institute, 2020. 11–16.
- Wong, Yuna Huh – John Yurchak – Robert Button – Aaron Frank – Burgess Laird – Osonde Osoba – Randall Steeb – Benjamin Harris – Sebastian Bae: *Deterrence in the Age of Thinking Machines*. Santa Monica, Rand Corporation, 2020. Online: <https://doi.org/10.7249/RR2797>

Pál Melinda¹

A puha hatalmi gondolkodás és befolyásolás ideológiai előfutárai

A vonzás külpolitikai erejét analizáló koncepció eredettörténete

A puha hatalom² húzóerő, vonzáson, együttműködésen, önkéntes azonosulási vágy kiváltásán alapuló befolyásolás. Eszmei gyökere az a nem feudális, az emberi jogokon és az egyéni szabadságon alapuló társadalom, amelyre az amerikai nép az alkotmányában lefektetett klasszikus liberális értékészlete ékköveként tekint. Ez az eszmei alap a felvilágosodás szellemében fogant széles körű társadalmi érték-konzenzusból fejlődött ki. Jelen tanulmány górcső alá veszi a nyugati civilizációt, értékrendet, ideálokat máig meghatározó, a 17. században induló és a 18. században kiteljesedő felvilágosodást. Vázolja továbbá a szintén a 17. században, az amerikai földrész első kolóniái megalakulásától kezdődő amerikai kivételesség- és küldetés-tudat történelmi állomásait. Mivel a soft power elmélet, analitikus koncepció forrásának tekinthető univerzálisnak tartott amerikai értékrendszerre fókuszál, azokat a felvilágosodás kori gondolkodókat és ideálokat vizsgálja, akik, amelyek „tettelesen” vagy „csak” ideológiai távolságból megalapozták ezt az értékrendszert. Legterjedelmesebben Locke-ot, Hobbest és Kantot. Az amerikai kivételesség- és küldetés-tudat fejezetben pedig azoknak a személyiségeknek a munkásságát és hatását emeli ki, akik leegyszerűsítéssel a békepolitikák, a nyugati típusú morális gondolkodás és a liberális internacionalizmus eszméjének előfutárai, majd legfőbb képviselői voltak. A tanulmány zárófejezetei a bipolárisból unilaterális hatalmi helyzetbe került Egyesült Államok külpolitikáinak jellegét vázolja puha hatalmi perspektívából a 2004-es analitikus koncepció kidolgozásáig. Külön kiemeli az újkonzervativizmus térményesét, azét az ideológiai irányzatét, amely a globális nemzetközi szervezetek által nem támogatott, jóvá nem hagyott iraki beavatkozás elméleti alapját és visszajágyozását jelentette, s amely ily módon ellenirányzatként, negatív mintaként a gyakorlati politikusok számára iránymutatásnak szánt nye-i puha hatalom analitikus

¹ Doktorjelölt védési stádiumban, Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudomány Doktori Iskola; volt rádiós, televíziós és az írott sajtóban dolgozó kulturális újságíró, volt köztisztviselő. E-mail: melindap04@gmail.com

² A *puha hatalom* fogalmát az amerikai Joseph Nye nemzetközi politikai szakértő, Harvard-professzor, az 1990-es, 2000-es évek több amerikai adminisztrációjának (Clinton, Obama) befolyásos tagja vezette be a nemzetközi kapcsolatok szótárába. Definíciója szerint a puha hatalom az indirekt úton megvalósított akarat, vagyis olyan módon veszi rá a befolyásoltat, hogy az azt tegye, amit a befolyásoló akar, hogy annak preferenciáit formálja, alakítja (nem erőszak vagy bármilyen kényszer alkalmazásával). Első megfogalmazás: Joseph S. Nye: *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. New York, Basic Books, 1990. 31–32. Erőforrásként 2004-ben a kultúra, az értékek, politikák vonzerjét nevezi meg. Joseph S. Nye: *Soft Power. The Means to Success in the World Politics*. New York, Public Affairs, 2004. x. Nem tekint elemének semmilyen, a természetes vonzerőn kívül mutató, tehát materiális ösztönző erőt. Álláspontom szerint ösztönösen puha hatalminak minősíthető a gazdasági modell vonzásán alapuló együttműködés, a kölcsönös előnyöket nyújtó gazdasági kapcsolatok (befektetések, kedvező hitelek, külkereskedelem), a fejlesztési támogatások és asszisztencia, sőt militáris eszközök, a hadseregek közötti együttműködések, kiképzési programok, humanitárius segítségnyújtás is puha külpolitikai aktivitások. Ez a felfogásbeli különbség azonban alig érinti jelen tanulmány tárgyát.

koncepciókidolgozásának közvetlen indikátora volt. Ebben a politikai kontextusban a nye-i koncepció a mindenkori békepolitikák elemévé is vált.

Kulcsszavak: puha hatalom, egyéni szabadságon alapuló értékrendszer, küldetés-tudat, nem katonai politikák, felvilágosodás

The Ideological Forerunners of Soft Power Thinking and Influence

The Origins of the Analytical Concept of Soft Power Thinking Based on the Power of Attraction of Assumed Universal Values

Soft power is a pulling force, an influence based on attraction, cooperation, and induction of a voluntary desire for identification. The origin of American soft power is a non-feudal and non-dynastic society based on human rights and individual freedom, which the American people consider a jewel of their classical liberal value system, as enshrined in their constitution. The theoretical basis of this value system originates from the broad consensus of social values conceived in the spirit of the Enlightenment. This paper outlines the historical development of the value system and ideology that to this day dominate Western Civilization, which began during the 17th century and flourished in the course of the Enlightenment of the 18th century. Furthermore, this paper outlines the American exceptionalism/sense of mission that originates from the establishment of the first American colonies in the 17th century. As the origins of the soft power analytical concept rose from what some consider to be the universally-held value system of the United States, this study examines the ideals and thinkers of the Enlightenment who have grounded this value system 'primarily' or exclusively from an ideological distance, most significantly the works and roles of Locke, Hobbes, and Kant. In the chapter on American exceptionalism and sense of mission, this study highlights the works and influence of the personalities who, by simplifying, were the forerunners and main advocates of non-military policies and liberal internationalism. The concluding chapters of the study outline the nature of U.S. foreign policy during its transition from a bipolar to a unilateral position of power from the perspective of the elaboration of the analytical concept of soft power developed in 2004. The paper emphasizes the rise of neo-conservatism, the ideological trend that provided the theoretical basis that underpinned the Iraqi intervention, which was not supported by global international organizations, and which was thus, as a counter-trend, a direct indicator of the elaboration of Nye's analytical concept of soft power, a theory intended as a guide for realpolitik-oriented politicians. In this context, the concept of Nye has also become an ever-present element of the current and ongoing peace policies.

Keywords: soft power, value-system based on individual freedom, mission statement, non-military policies, Enlightenment

1. Bevezetés

Konferenciák, regionális és nemzeti külügyi stratégiák máig gyakran hangoztatott kifejezése a *soft power*, az erőszaktól, kényszertől mentes, vonzásra, együttműködésre, önkéntességre épülő befolyásolás bűvös szava. A fogalom nemzetközi kapcsolatok szótárába

vezetésekor – egy analitikai koncepció kidolgozásakor 2004-ben³ – a Harvard amerikai professzora, Joseph Nye az amerikai liberális demokráciát és annak kultúráját, központi elemként az emberi jogokra alapozott egyéni szabadságot mint univerzális érték- és eszmerendszert választotta mintaként, tette elemzése tárgyává, s állította ezzel annak egyetemes érvényességét. A legegységesebb kulcsszavakkal ez az érték- és eszmerendszer a szabadság, a törvényesség/alkotmányosság és az individuum szerepének megkérdőjelezhetetlenségén alapul.

Rendkívül tanulságos és elgondolkodtató az új felfegyverkezés valamint proxy- és közvetlen háborúk árnyékában a soft power fogalommal jelölt, vonzás, önkéntes együttműködés útján befolyásoló erő eredettörténete.

Az alábbi tanulmány kísérletet tesz két – különböző fókuszú – elméleti áttekintésre. Az első fejezetben az európai filozófia, államelmélet és politikátörténet legfontosabb gondolkodói és dokumentumai közül azokat elemzi, amelyek ezt az érték- és eszmerendszert megalapozták – saját történelmi kontextusukban vizsgálva azokat. A második fejezetben a soft power fogalom (ös)hazája, az Amerikai Egyesült Államok gyarmatosítási időkip visszanyúló kivételesség- és küldetéstudata történelmi állomásait vázolja.

2. A mai nyugati ideálok, értékrendszer forrása: a felvilágosodás

A felvilágosodás, a 17. században kezdődő és a 18. században kiteljesedő eszmeáramlat, világnézet máig, a 21. századig határozza meg a nyugati civilizációt, értékrendet és gondolkodást. Gondolkodói az értelmet, a világ szabályszerűségét és felfoghatóságát állították a középpontba, s ezzel megkérdőjelezték a középkor intézményeit, szokásait és erkölcsseit. A vesztfáliai békekötést és az angol polgárháborút követő stabilizálódó nemzetközi (európai) politikai viszonyok között az egyes államok belső stabilitását elméleti szinten az axiomatikus filozófiával, államforma terén az abszolutizmussal próbálták megalapozni. Később a deizmus talaján módosult a jogfelfogás. A család, a dinasztia vagy a vallások közötti kapcsolatok elsődlegességét az egyén előtérbe helyeződése követte, felértékelődött az egyéni szabadságnak mint alapvető emberi jognak a szerepe. Ezzel megindult az a folyamat, amely során nem a király szabott törvényeket – először az eszmék világában, majd a praxisban.

³ David Baldwin 2013-as *Power and International Relations* című tanulmányában elismerően és nem kevés sorban elemzi Joseph Nye tudományos munkásságát, viszont elengedhetetlennek tartja kiemelni, hogy szerinte Joseph Nye ugyan valóban bevezette a soft power fogalmát a nemzetközi kapcsolatok tudományos szótárába, azonban nem ő vezette be a puha hatalom koncepcióját. Baldwin szerint „az a koncepció, hogy valaki alakítsa mások preferenciáit – vagyis rávegye arra, hogy azt tegye, amit a befolyásoló akar – mély történelmi gyökerekkel bír”, amelyeket Giulio Gallarotti tárt fel, sorjázott *Cosmopolitan Power in International Relations* című, 2010-ben publikált művében. David A. Baldwin: *Power and International Relations*. In Walter Carlsnaes – Thomas Risse – Beth A. Simmons (szerk.): *Handbook of International Relations*. London, Sage, 2013. 289. Maga Gallarotti szerint a puha hatalom erőforrásai – egyezően egyébként a tanulmányíró álláspontjával – kézzelfogható/materiális: militáris és gazdasági eszközök is lehetnek, gondoljunk csak a humanitárius akciókra vagy a globális szabadkereskedelemlre. Giulio M. Gallarotti: *Cosmopolitan Power in International Relations*. Cambridge, Cambridge University Press, 2010. 37.

2.1. A 17. század társadalmi szerződés elméletei, avagy a modern politikaelmélet két brit atyja: Thomas Hobbes és John Locke tanai

2.1.1. A 17. század: sokrétű mélangé

A 17. századi európai történelem sokrétű mélangé volt, a közép- és újkor egyidejűsége. Az első évtizedeit rendkívül véres, sok hatalmat mozgató vallásháború uralta, majd a század közepét egy, szintén igen véres nemzeti polgárháború. A század Európában jellemzően az abszolutizmusok kora, az Angol Királyságban a század második felében azonban köztársasági irányítás (*Commonwealth of England*), protektorátus, majd az alkotmányos monarchiához, a Jogok Nyilatkozatához vezető dicsőséges forradalom időszaka. Az időszakot gondolkodók, művek fel-feltörő gejzírjeiként belengte már a felvilágosodás, az értelem korának előszele.

E század közepén, 1648-ban zárta le a vesztfáliai béke a vallásháborúk sorában is talán a legvéresebb nemzetközi küzdelmet, a harmincéves háborút. A küzdelemben a kontinens szinte minden hatalma bekapcsolódott. E béke egyfajta origópont a politikatörténeti gondolkodásban. Innen számítódik a nem vallási alapú, szuverén nemzetállamokhoz kötött (sokszor változatlanul dinasztikus) európai egyensúlypolitika és diplomácia.

Az Angol Királyságban 1640-től komolyabb megszakítással 20 évig ülésezett a Hosszú Parlament. 1642 és 1649 között dúlt az angol polgárháború, amely – az egyébiránt nagy művészetértő és pártoló, s a művészetet mesterien a hatalma szolgálatába állító – I. Károly kivégzésével zárult. (A forradalom gyújtópontját 1640-ben ugyanúgy a rendi gyűlés nagyon hosszú idő utáni kényszerű összehívása jelentette, mint a következő század végén a francia forradalom idején.) Később Oliver Cromwell protektorátusát annak halála után 1660-ban a Stuartok restaurációja követte. (Stuart) II. Károlyról is elmondható volt az, ami később a francia honban uralkodó Bourbonokról, hogy őse(i) hibájából semmit sem tanult és semmit nem felejtett. A kivételes tehetségű művészek felhalmozott alkotásai mind-mind első és többedik céllal hatalma kivételességét voltak hivatva közvetíteni.⁴ Az 1688–1689-es dicsőséges forradalomig („*Glorious Revolution*”), pontosabban addig a világtörténelmi pillanatig kellett várni az új államforma, az alkotmányos monarchia megszületésére, amíg 1689-ben III. (Orániai) Vilmos elfogadta a Jogok Nyilatkozatát (*Bill of Rights*), s ezzel Hobbes és Locke társadalmiszerződés-elmélete, valamint a hatalmi ágak Montesquieu és Locke tanai szerinti szétválása első alkalommal, s ha csak elemeiben is, együttesen realizálódott a világtörténelemben.

⁴ Londonban, a Buckingham Palotában, a Queen's Gallery-ben 2017. december 8. és 2018. május 13. között volt látható *Charles II: Art & Power* címmel egy lenyűgöző kiállítás, amelynek igen gazdag képanyaga felidézte, hogyan használta II. Károly, az abszolút uralkodó a vizuális és dekoratív művészeti alkotásokat uralkodói legitimitása megerősítésére az egy évtizedes republikánus uralom után. A kiállításon több mint 220 festmény, rajz és könyv volt látható a királyi gyűjteményből (*Royal Collection*). Szemléltetés erről: *Charles II: Art & Power*. [online], Royal Collection Trust, (é. n.). Forrás: rct.uk [2021. 09. 29.].

2.1.2. A modern politikai és államfilozófia két alapítója: Thomas Hobbes és John Locke

A 16. század végén születő Thomas Hobbes tekinthető nemcsak a 17. század, hanem általában a modern politikai filozófia, az államfilozófia egyik alapítójának. Pró és kontra állandó hivatkozási alappá, politikai bestsellerré vált fő művében, az 1651-ben megjelent *Leviathanban* (*Leviathan or the Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiastical and Civil*) elsőként dolgozott ki társadalmiszerződés-elméletet (*social contract theory*).

A fél évszázaddal fiatalabb John Locke-ot gyakran emlegetik úgy, mint a felvilágosodás egyik legnagyobb hatást kiváltó gondolkodóját, s közismert, mint a „liberalizmus atyja”. A materialista empirizmus alapképviselője (mindenfajta felismerést az érzékelés útján való tapasztalásból vezet le), de legalább ilyen hatású társadalmiszerződés-elmélete is. Thomas Jefferson a mesterének tartotta, az amerikai Függetlenségi Nyilatkozatba a filozófus több sora szó szerint került be.

Thomas Hobbes *Leviathan* (1651) című munkája a királyi szuverenitás melletti kiállítás. Hobbes a „korlátlan” abszolút monarchia realitását vallotta Angliában. „Szerződéses” államfelfogása szerint az alattvalók – akik biztonságuk érdekében lemondtak jogaikról a szuverén javára – kötelesek megtartani a szuverén törvényeit. Mindezt teszik természetes jogaik fenntartása mellett, e jogok azonban szinte kizárólag az önvédelemre korlátozódnak.

Az angol forradalmat követően új szuverenitáselmélet fogalmazódott meg. John Locke szuverenitásfelfogásában (*Két értekezés a polgári kormányzásról*, 1690) a parlament és a király közötti tényleges hatalommegosztás a monarchia feje és a parlament koordinált hatalomgyakorlása (*the King in Parliament*).

Thomas Hobbes-t a politikaelmélet elsősorban a realisták előfutáraként emlegeti. A „korlátlan” abszolút monarchiát tartja realitásnak saját korában, mégis ugyanúgy kidolgozta az európai liberalizmus több alapgondolatát is (mint Locke), ahogy arra Pierre Manet ráirányítja a figyelmet az *Histoire intellectuelle du liberalisme. Dix leboons*⁵ című kötetében. Ilyen gondolat az individuális jog, minden ember természetes egyenlősége, a politikai rend mesterséges karaktere, az a nézet, hogy minden legitim politikai hatalomnak „reprezentatív” kell lennie és az emberek hozzájárulásán kell alapulnia, valamint a törvénynek az a liberális interpretációja, amely mindent megenged, amit a törvény kimondottan nem tilt.

Hobbes és Locke politikafilozófiájának különbsége legnyilvánvalóbban a természeti állapotról vallott felfogásukban ragadható meg, valamint abban, ahogyan a hatalom átruházásának módjáról gondolkodnak.

Thomas Hobbes, ha ő maga oxfordi iskolaévei alatt a puritán tanítómestere hatása alatt is állt, abban az abszolutisztikus korban vált gondolkodóvá, ahol minden azt közvetítette: a kaotikus, anarchikus viszonylatokból kimagaslik az uralkodó, a rend, a biztonság letéteményese és oszlopa. Ezt közvetítették a kivételesen szép és csodálatos módon

⁵ Az eredeti francia nyelvű kötet (Manet 1987) azonos tartalommal jelent meg angol nyelven, *An Intellectual History of Liberalism* címmel 1995-ben, magyarul 1994-ben *A liberális gondolat története* címen.

polgárháborús fosztogatásokat, tűzvészeket átvészelt Banqueting House maszkabáljai I. Jakab vagy I. Károly uralkodása alatt, s ezt közvetíti a díszterem mennyezeti freskója is, amelyet I. Károly felkérésére a diplomatának is kitűnő korszakos jelentőségű festő, Sir Peter Paul Rubens festett. Az uralkodó édesapjának akart méltó emléket állítani. Allegorikus mitikus alakok, füzérek, barokk angyalok, mozgalmasság közt ott az abszolút monarcha, I. Jakab, az első angol Stuart uralkodó (I. Erzsébet utódja) mint a békés uralkodás és az unió hőroza. A mennyezet három fő kanavásza: A korona uniója (*The Union of the Crown*), I. Jakab apoteózisa (*The Apotheosis of James I*) és I. Jakab békés kormányzása (*The Peaceful Reign of James I*). 13 évvel később az épület előtt ácsolt vérpadon végeztek ki I. Károlyt, szintén szimbolikusan épp e helyen.

Hobbes fő művét, a *Leviatánt* az angol polgárháború idején, I. Károly lefejezése után írta, párizsi száműzetésben. S a kor Franciaországa is, ha csata a területét közvetlenül nem is érintette, sajgó sebként viselte a világtörténelem egyik legvéresebb küzdelme, a harmincéves háború „kéznyomait”.

Politikai írásai kiindulópontja, hogy az embert természetes állapotában az önfenntartási ösztön és az el nem apadó hatalmi vágya irányítja, tehát ember embernek farkasa (*Homo homini lupus est* elv⁶), s mindenki harcol mindenki ellen (*Bellum omnium contra omnes*).

A filozófus elhíresült soraival, az ember természetes állapotában „nincs művészet, nincsenek levelek, nincs társadalom; és ami a legrosszabb mindenben, örökös félelem uralkodik, az erőszakos halál veszélye fenyeget, s az emberi élet magányos, csúnya, állatias és rövid”⁷.

Hobbes embere nem Arisztotelész „zoon politikonja”. A vágy, a félelem és az értelem jellemzi, a benne rejlő állati és racionális erő összjátéka irányítja. Ebből az állapotból következik egy ember felett álló mindenható intézmény létrejöttének szükségessége. A béke szerinte csak egy állam alapítása révén jöhet létre – vagy megállapodás révén vagy az állam birtokbavétele során. Megállapodás során a jogok egy részét a szuverénre ruházzák, az állam birtokbavétele során a szuverén erőszakos úton ragadja magához a hatalmat. Bármelyik utat járják is: az uralkodó nem lehet igazságtalan és nem szegheti meg a szerződést. A szuverén lehet magánszemély vagy emberek gyűlése (*summum bonum*).

Hobbes államának célja nem a legjobb elérése. Nem a jólét motiválja, sokkal inkább a megmenekülés a természetes állapotban létező veszélyektől, a legrosszabb elkerülése (*summum malum*).

„Szerződéses” államfelfogásából következően az alattvalók – akik biztonságuk érdekében lemondtak jogaikról (természetes jogaik fenntartása mellett, ami kizárólag az önvédelem joga) a szuverén javára – kötelesek megtartani a szuverén törvényeit. Nincs tehát emberi szabadság sem. Felfogása egyértelműen tekintélyelvű. Egyrészt a „korlátlan”

⁶ A kifejezést először 1647-ben alkalmazta Hobbes *De Cive* című latin nyelvű munkájában. Az állampolgárról írt mű előrevetíti a *Leviatán* témáit.

⁷ Thomas Hobbes: *Leviatán vagy Az egyházi és világi állam formája*. Ford. Vámosi Pál. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, [1651] 1999. XIII. 9 Eredeti szöveg: „[...] no arts, no letters, no society; and which is worst of all, continual fear, and danger of violent death; and the life of man, solitary, poor, nasty, brutish and short”. Thomas Hobbes: *Of Man, Being the First Part of Leviathan. Chapter XIII. Of the Natural Condition of Mankind as Concerning Their Felicity and Misery*. [online], The Harvard Classics 1909–1914, (é. n.). 9. Forrás: bartlyby.com [2021. 09. 29.].

abszolút monarchia realitását vallja a kor Angliájában, francia elődjéhez, Jean Bodenhez hasonlóan. Ezzel együtt a dolgozat mégis osztja Pierre Monet azon tételét, hogy Hobbesnál az alattvaló szerzője a szuverenitásnak, amelyet a hatalom mint képviselő visel. A „Hobbes által kidolgozott erkölcsi és politikai nyelvben, amelyet még ma is használunk, a jó helyét a jog veszi át. Az a pozitív hangsúly, az erkölcsi helyeslésnek az az intenzitása, amellyel a – keresztény vagy pogány – antikvitás a jót övezte, a Hobbes-ot követő modernnek gondolkodásában a jognak jut, az egyén jogának”.⁸

John Locke középiskolásként a Westminster Schoolban tanulhatott, s ha nem is volt jelen, 17 éves diákként tudott az uralkodó iskolához közeli kivégzéséről. Majd ő is Oxfordba járt egyetemre, mint Hobbes, ő a Christ Church College hallgatója lett, ahol, miután az egyetem a descartes-i modern szemlélet helyett a kor klasszikus stúdiumait oktatta főként, őt az orvostudományok kezdték kiemelten érdekelni. A restaurációt vegyes érzelmekkel fogadta. Orvosi tanulmányainak komoly hasznát vette életében, mert orvos képezése révén ismerkedett meg pártfogójával, Lord Ashley-vel – később Shaftesbury grófja –, aki 1667 és 1683 között II. Károly udvarának legbefolyásosabb politikusa lett, 1672-től 1673-ig lordkancellár. Mellette Locke is betöltött komolyabb politikai funkciókat. (Nem mellesleg Shaftesbury grófja később annak az országos politikai ellenzéknek a vezetői közé tartozott, amely kilátásba helyezte a trón forradalommal való megdöntését. Száműzetésben is halt meg.)

Locke 1660–1661-ben, oxfordi éve alatt dolgozta ki az állam kialakulásáról és működéséről szóló elméletének alapjait (*Two Tracts on Government*), amelyet kiegészített, átdolgozott 1690-ben a *Two Treatises of Government* (*Két értekezés a kormányzásról*) című írásában.

Locke a hatalommegosztás elméletének első rendszeres kifejtője. A társadalmi tényezőket intézményekké transzformálja, s a hatalom hármasságú megosztása mellett kiemeli, önálló hatalmi tényezőként kezeli az állam föderatív „funkcióit” – a hadüzenetet, békekötést, nemzetközi szerződések kötését stb. –, illetve a nem önálló hatalomként kezelt felségjogot. (Az eszmerendszer a 17. századi Anglia társadalmi realitásában gyökerezik, hisz abban, hogy a társadalmi hierarchia rétegei – a király, a lordok és a köznép/polgárság – egyensúlyba kerültek.)

Ezzel együtt Hobbes-hoz hasonlóan Locke is azt állította, hogy az ember eredendően nem társadalomba szerveződve élt, hanem természeti állapotban, a maga uraként. Locke természeti állapotában az Isten teremtette természeti törvények tiltották mások életének, egészségének, szabadságának, birtokának megkárosítását vagy megsemmisítését. Nézetei szerint ez az állapot törvények beiktatásával lehetne békés. A szabályozással lehetővé válik a természeti törvények megsértőinek megbüntetése. A társadalmi szerződés alapjai ezek a törvények, amelyek alkotói (törvényhozó hatalom) és végrehajtói az emberek által maguk közül választott felsőbb instanciák (három szétváló hatalmi ág) képviselői, tagjai. A tagok választásának feltétele, hogy betartsák a természet adta törvényeket. Ha a vezetők nem tartják be a természeti törvényben foglaltakat, a népnek joga van a forradalomhoz. Locke-nál törvény és szabadság között egyenes a megfelelés. Nézete szerint az ember

⁸ Pierre Manent: *A liberális gondolat története*. Ford. Babarczy Eszter. Pécs, Tanulmány Kiadó, 1994. 39.

természetes szabadsága, hogy a természet törvénye szabályozásán kívül semmi más ne szabhasson neki korlátot. Locke eredeti szavaival: „a state of perfect freedom to order their actions, and dispose of their possessions and persons as they think fit, within the bounds of the law of Nature, without asking leave or depending upon the will of any other man”⁹ – ahogy az 1689-ben közreadott *The Second Treatise on Civil Government* (Második értekezés a polgári kormányzásról) című írásában fogalmaz.

Az angol forradalom által teremtett új helyzetben a Bill of Rights 1689. évi „beiktatása” a valóságban is új szuverenitáselméletet hozott. S egyben a hatalmi ágak Montesquieu – és elemeiben John Locke – elvei szerinti szétválása is megtörtént, amikor az angol forradalom utolsó fejezeteként III. (Orániai) Vilmos elfogadta a *Jogok Nyilatkozatát* (*Bill of Rights*), s ezzel új államforma született, az alkotmányos királyság – száz évvel az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának megjelenése előtt.

3. A 18. század vége: a két újkori alkotmány, az amerikai és a francia alapelvei, valamint a porosz Immanuel Kant békeelméletének átfedései

1787. szeptember 17-én a philadelphiai konvenció egy szintén rendkívül véres polgárháború után elfogadta az Amerikai Egyesült Államok alkotmányát, a modern többpártrendszerű köztársasági államforma gyakorlati kísérletének első megnyilvánulását. E kivételes történelmi jelentőségű tettel a *Függetlenségi Nyilatkozat* és az *alkotmány* „megalapozta az »amerikai hitvallást«, az emberi szabadságba, a demokráciába és individualizmusba vetett bizalmat, miközben lefektette a republikanizmus, a föderalizmus, a hatalmi ágak szétválása és a fékek és ellensúlyok rendszere gyakorlati megvalósításának alapjait”¹⁰. A Függetlenségi Nyilatkozatban rögzültek – szó szerint is – Locke sorai. Az alapelvek a 2008-as válságig, de legalábbis a 2003-as iraki intervencióig mindenképp mintaként szolgáltak a rendszerváltó kelet-közép-európai országok többsége számára. Olyan értékeket jelölt meg a társadalom alapjaként, amelyekkel azonosulhattak, amelyekben meggyőződéssel hihettek.

Az amerikai alkotmány bevezetése teremtette meg egyben azt az államberendezkedési mintát, amely az Immanuel Kant által elsőként, a 18. század végén megfogalmazott demokratikus békeelmélet alapfeltétele valós, reális megtestesüléseként is interpretálható volt. Az alapokmány tartalma szerint – Kant egy időben írt kategóriáit kölcsönözve – „az autonóm, morális én” a „kategorikus imperatívusz” alapján cselekszik.¹¹ Az idézett terminusok a köingsbergi filozófus, a német idealizmus megeremtője egyik alapműve, morálfilozófiája, *A gyakorlati ész kritikája* alapkategóriái.

Immanuel Kant az akkori nemzetközi rendszert jellemző anarchikus állapotot felváltható békés világregend lehetőségét kereste és vázolta fel azokban a művekben, amelyek

⁹ John Locke: *The Second Treatise on Civil Government*. [online], Norton, 1689. Forrás: wwnorton.com [2021. 09. 29.].

¹⁰ Az idézet és e bekezdés tartalmáról bővebben lásd Bakó Tibor: A soft power szerepe az Egyesült Államok kulturális hegemoniájának építésében. *Köz-Gazdaság*, 7. (2012), 4. 117.

¹¹ Bővebben magyarul erről Immanuel Kant: *A gyakorlati ész kritikája*. Ford. Papp Zoltán. Budapest, Osiris Kiadó – Gond-Cura Alapítvány, [1788] 2004.

demokratikus békeelméletének pillérei, elemei. A nemzetközi béke és a II. világháború után kezdődő liberális rend pillérszerkezetét is előre jelző¹² műveit a háborús konfliktusoktól agyonterhelt Európában, pontosabban Königsberg városában írta, abban az életterben, amelyet élete 80 éve alatt csak néhányszor hagyott el. A szakirodalomban kanti háromszöggént¹³ ismert reláció elméleti alapjának három pillére Kant három különböző írása: az *Egy világpolgár gondolatai az emberiség egyetemes történetéről* című történetfilozófiai műve, *Az erkölcsök metafizikája*, valamint *Az örök béke* című esszéje voltak.

Az 1784-ben közreadott *Egy világpolgár gondolatai az emberiség egyetemes történetéről* (*Idee zu einer Geschichte in weltbürgerlicher Absicht*) Kant első, s talán legfontosabb történetfilozófiai műve. Kant itt kifejti, hogy az emberi természet egyéni önös, állati hajlamait, akaratát megtörő általános érvényű akarat, államalkotmány szükséges, valamint olyan alkotmányon alapuló köztársasági kormányzatok, ahol a kormányzat a polgárok ellenőrzése alatt áll, a hatalmát korlátozza az alkotmány és a hatalmi ágak szétválása. Nem tud támogatás nélkül háborút indítani, ezért sokkal kisebb az esély a háborúra.

„[A]z ember saját szabadságával társai szabadságát illetőleg bizonyosan visszaél [...] önös, állati hajlama, hogy ahol csak lehet, önmagát kivételnek tekintse. Szüksége van tehát egy úrra, aki akaratát megtöri, és arra kényszeríti, hogy egy általános érvényű akaratnak, amely mellett mindenki szabad lehet, engedelmessédjék. Az emberi nem történetét nagyjában úgy lehet tekinteni, mint a természet rejtett tervének a véghezvitelét, hogy egy belsőleg és erre a célra külsőleg is tökéletes államalkotmányt hozzon létre, mint az egyetlen állapotot, melyben az emberiségbe ojtott összes képességeit tökéletesen kifejlesztheti [...] Egy olyan filozófiai kísérletet, amely a természetnek az emberiségben való tökéletes polgári egyesülést célzó általános világtörténelmét akarja megalapozni.”¹⁴

A demokratikus béke elmélete másik pillérének számító *Örök béke* (*Zum ewigen Frieden*) című dolgozata szerint a tartós béke záloga a hadsereg nélküli szuverén államok egyezményes együttműködése, ahol a világpolgári jog (*ius cosmopolitanum*) is jogi kategória. A béke érdekében szükség van egyrészt egyfajta nemzetközi jog megalkotására, amely szabályozná az államközi kapcsolatokat, másrészt a nemzetközi kereskedelem elterjedésére és növekedésére, mivel az egymással kereskedő államoknak nem lenne érdekük

¹² A II. világháború után kialakuló nemzetközi liberális rend három pillére a demokrácia, a szabadkereskedelem és a nemzetközi szervezetek. Bruce Russett elemzése szerint e pillérek „rendre támogatják a kompromisszumkész együttműködések, a kölcsönösen előnyös nemzetközi interakciókat, valamint a közös normákat és kommunikációt, általuk pedig a nemzetközi békét”. Bruce Russett: *Liberalism*. In Tim Dunne – Milja Kurki – Steve Smith (szerk.): *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. Oxford, Oxford University Press, 2013. 101–102. Magyarul idézi Csizmazia Gábor: *Az Egyesült Államok kül- és biztonságpolitikája Kelet-Közép-Európában 2009–2019 között*. Doktori értekezés. Budapest, NKE Hadtudományi Doktori Iskola, 2020. 22.

¹³ A kanti háromszög három sarokpontja – amelyek egyben a II. világháború után kialakuló nemzetközi liberális rend pillérei – a demokrácia, a szabadkereskedelem és a nemzetközi szervezetek. E jellemzők, valamint a szereplők kölcsönös gazdasági függősége nemzetközi békére és egymásra hatását analizálja Bruce Russett egy társszerzős tanulmánya többek között. Bruce Russett – John R. Oneal: *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations*. New York, W. W. Norton & Company, 2001. 35., 37–38. A kanti háromszögben felvázolt viszonyrendszer szoros egyezést mutat Joseph Nye nézeteivel a nemzetközi relációkról.

¹⁴ Immanuel Kant: *Egy világpolgár gondolatai az emberiség egyetemes történetéről*. [online], Országos Széchényi Könyvtár Európa Könyvtár, 1922. Nyolcadik tétel, Kilencedik tétel. Forrás: mek.oszk.hu [2021. 09. 29.].

egymással háborúzni. Kant kiemeli az érett és egyenrangú népek közti kereskedelmi integráció szerepét a béke fenntartásában, megszilárdításában. E hatás azonban nem vonatkoztatható jelentősebben eltérő fejlettségű és alapvető konfliktushelyzetben élő népek esetleges ilyen irányú törekvéseire.

Az esszé megjelenési éve 1795. Az az év, amikor a bázeli egyezmény értelmében Poroszország kilépett az első koalíciós háborúból, amelyet a feudalista – abszolutista európai monarchiák oldalán vívott a girondista Francia Köztársaság ellen. Az európai népek közötti örök béke feltételét látta megvalósulni a Francia Köztársaság és a Porosz Királyság közt 1795. április 5-én megkötött bázeli békében. Kant szerint kivételes történelmi lehetőséget kínált arra, hogy az európai nemzetek között az örök béke végre megvalósuljon. (Azzal az illúzióromboló történelmi ténnyel a háttérben persze, hogy a háború francia részről tovább folytatódott Ausztriával és Angliával, további kettő, illetve hét évig.) A bázeli béke tartalmazza az új köztársasági állam implicit elismerését Poroszország részéről. S valóban korszakos jelentőségűnek nevezhető, hogy egy európai monarchia (elsőként) elismerte az 1789-es *Egyetemes Nyilatkozat*ból született Francia Köztársaság létét, még ha a békekötő porosz részről a nagy felvilágosult uralkodó, II. Frigyes utódja, a más intézkedései szerint kevésbé felvilágosult és reformer II. Frigyes Vilmos is volt.

Miközben a demokratikus béke elmélete alapműveiről beszélünk Kant írásai kapcsán, a történelem iróniája és a demokrácia fogalmi sokrétűségének bizonyítéka, hogy a mű egyben Kant politikai hitvallása „a köztársasági alkotmány mellett és a demokratikus alkotmány ellen. Amikor Kant »köztársaságinak« vallja magát, mégpedig abban a formában, amit ő ezen a terminuson ért, ezzel nyilvánvalóan cáfolja a francia forradalmi tapasztalatot”.¹⁵ Kant szavaival „[a] demokratikus államforma a szó tulajdonképpeni értelmében szükségszerűen despotizmus, hiszen olyan végrehajtó hatalmat hoz létre, melynek keretein belül mindenki mások fölött, ill. esetlegesen másokkal szemben döntési joggal rendelkezik”.¹⁶ Az egész modernitás paradoxonját ragadta meg ezen a ponton a 18. századi filozófus: tudniillik rámutatott a despotizmus és a demokrácia közti kapcsolatra. Ezen a ponton van az alapvető különbség Kant és például Robespierre között. Franciaország nemzeti mottóját, a *Liberté, Égalité, Fraternité* triangulumát Robespierre használta elsőként 1791-ben *Discours sur l'organisation des gardes nationales (Szónoklat a polgárőrségek szervezéséről)* című beszédében, akkor még *Liberté, Égalité, Fraternité au Morte (Szabadság, Egyenlőség, Testvériség vagy Halál)* összetételben.

Több korabeli gondolkodó szerint a demokráciának megvan az a veszélye, hogy felszámolja önmagát (Wieland, Rousseau), vagy türanniszba fordul (Kant).

Kant a köztársasági eszme képviselője. Szerinte a „tisztá köztársaságot” – amelyet az egyetlen maradandó államalkotmánynak tekint – csak a hatalommegosztás és a törvényhozás képviseleti rendszere biztosítja. Számára II. Frigyes Poroszországa jelentett mintát arra, hogy egy monarchia is alakulhat képviseleti rendszerré, elérheti reform útján a tisztá köztársaság forradalmi céljait.¹⁷ Azért azt megjegyezném, hogy II. Frigyes,

¹⁵ Antonio Infranca: *Kant Örök béke című írásának paradoxonjai. Magyar Filozófiai Szemle*, (1998), 1–3.

¹⁶ Immanuel Kant: *Az örök béke*. Ford. Babits Mihály. Bukarest, Kriterion, [1795] 1971. 183.

¹⁷ Erről bővebben Otto Brunner – Werner Conze – Reinhart Koselleck (szerk.): *A demokrácia*. Budapest, Jósöveg Műhely Kiadó, 1999.

a felvilágosult abszolutizmus e kiemelkedő képviselője – aki magát valóban csakis az állam első felelős szolgájának tartotta – uralkodása alatt vált a porosz állam, a legnagyobb és legerősebb hadsereg birtokosává és egyben nagyhatalommá.

A felvilágosodás első európai alkotmánytervezete, amely magán viseli a kanti alkotmány- és békeelmélet kritériumait,¹⁸ mégis az 1789. augusztus 26-án megjelent *Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata* volt. A deklaráció Rousseau társadalmiszerződés-elméletét, a közvetlen demokrácia elméletét adoptálta (*A társadalmi szerződésről* 1762), amelyben a filozófus a szuverenitás egyetlen hordozójaként a népet ismerte el. (Rousseau idézett művében másrészt tagadta a hatalom „horizontális” megoszthatóságát, amely elvre mint a hatalmi megosztás, fékek, ellensúlyok rendszere az amerikai alkotmány Rousseau műve után 25 évvel épült.) Az *Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata* első változatát La Fayette fogalmazta és Thomas Jefferson, a szinte pont két évvel korábban megjelent *Függetlenségi Nyilatkozat* alkotója is átnézte. (Jefferson 1785 és 1789 között francia nagyköveti tiszteletet töltött be.)

A történelem ezzel együtt visszaigazolta az elméleti emberek félelmeit: a köztársaság önmagát is felszámolta és türanniszba fordult. Franciaország mégsem lett, lehetett már soha többé az az abszolutizmus, ahol az uralkodók 175 évig nem hívják egybe a rendi gyűlést, a harmadik rend (a lakosság 80%-át kitevő burzsoázia, kézművesek, munkások parasztok együtt) viseli a rosszul irányított állam rendkívüli terheit, s a polgárság teljesen kirekesztődik a politikai hatalomból.

4. Amerika küldetésstudata

„Az amerikaiakban az ország megszületésétől egészen napjainkig létezik egy erkölcsi felsőbbrendűségi tudat másokkal szemben. A mítosz eredetéből talán azt a mozzanatot érdemes kiemelni, hogy az Egyesült Államok az egyetlen olyan jelentősebb modern állam, amelyet egy ideológiára alapozva hoztak létre. (Richard Hofstadter: »Amerika maga ideológia.«) A locke-i liberalizmus, illetve a republikanizmus a 18. század végén valóban egyedi államalkotó elméletet jelentett.”¹⁹

Mint fent jeleztem, John Locke-ot Thomas Jefferson a mesterének tartotta. Locke a polgári kormányzás első konkrét megfogalmazója, akit egyben a szenzualista materializmus (empirizmus) atyjának is tartanak, s aki hitt abban, hogy az emberi természet alapvetően észszerű és toleráns. A *Függetlenségi Nyilatkozat*ba bizonyos sorai szó szerint kerültek be. Mint a liberalizmus, a szabadelvűség irányzatának klasszikus képviselője, ő is az egyén szabadságát jelöli meg mint legfontosabb politikai célt. (A latin *liber* szóból származó liberalizmus eredeti jelentése felszabadított, azaz nem szolgál.) Locke nézetei szerint a szabadság elidegeníthetetlen része a magántulajdon. A kép révén, miszerint „az Egyesült Államokat olyan emberek hozták létre, akiknek a jelszava az lehetne: »A Hazám

¹⁸ A demokratikus béke elmélete 20. századi, 1980-as évekhez kötött újjáéledéséről, hivatkozási alappá válásáról és kritikáiról nyújt egy elemzési nézőpontot: Rác Gábor: *A demokratikus béke elmélete*. *Nemzet és Biztonság*, 11. (2018), 3. 127–133.

¹⁹ Magyarics Tamás: *Az amerikai külpolitikai önkép*. *MKI-tanulmányok*, 4. (2010), 1. 4.

a szabadság'«, vagyis akik az egyéni szabadságot mindennél többre értékelték, válhatott az USA a későbbiekben, a hidegháború idején a „szabad világ védelmezőjévé”.²⁰

4.1. A „hegyen fénylő város” (John Winthrop) – „Az emberiség utolsó és legszebb reménye” (Abraham Lincoln) – Woodrow Wilson liberális internacionalizmusa és leágazása

Már a 17. századhoz, a gyarmatosítás kezdeteihez köthetők az amerikai küldetéstudat gyökerei. A gazdag angliai merkantilista családból származó puritán jogász, később Massachusetts gyarmat majd állam kormányzója, John Winthrop nevéhez köthető egy Máté evangéliumi idézet, a „hegyen fénylő város” („*shining city on a hill*”) beemelése az amerikai önmeghatározások körébe. A metaforát az „új hazára” találó puritán közösségre, valamint az általuk alapított gyarmatra, Massachusettsre, New England második kolóniájára használta az Arabella fedélzetén tartott egy beszédében. Az eredeti bibliai szöveg: „*Ti vagytok a világ világossága. Nem rejtethetik el a hegyen épített várost*”²¹ – önmagában sejteti a kiválasztottságot.

A 20. századi amerikai politika az alapító város közössége helyett a teljes Egyesült Államok szimbólumává emelte a „hegyen fénylő város” képét, ahol a bevándorlók újra-közdhették életüket és a semmiből „felépíthették” magukat.

1961-ben a családirag Massachusettsből származó elnökjelölt, John F. Kennedy idézte Winthropot Massachusettsben:

„Jól véssük az eszünkbe, hogy hegyen álló – fénylő város leszünk. A világ minden szeme rajtunk.” S folytatta: „ma valóban minden ember szeme rajtunk. Kormányzatunk minden ágának, minden szintjének a hegyen fénylő városnak kell lennie, amelyet olyan emberek építenek és élnek, akik az igaz bizalom és a felelősség alapján állnak.”²²

Ronald Reagan ugyanitt Massachusettsben, elnökké választása évében, 1980-ban, valamint 1989-ben, leköszönő beszédében is visszatért a hegyen fénylő város szimbólumához. Leköszönő beszéde szerint:

„A fénylő városról beszéltem egész politikai életemben. Az én gondolatom szerint ez egy magas, büszke, sziklára épült város, amely erősebb az óceánnál, szélsősöpörte és Isten áldotta hely, telve harmóniában és békében élő emberekkel, egy város szabad kikötőkkel, kereskedelemmel, telve kreativitással. Ilyennek láttam és látom ezt a várost most is.”²³ (Plusz adalék: az elnök fogadott fia, Michael Reagan Ronald Reagan víziója beteljesüléséről *The City on a Hill: Fulfilling Ronald Reagan's Vision for America* címmel 1997-ben írt könyvet.)

²⁰ Joshua Muravchik: *Exporting Democracy. Fulfilling America's Destiny*. Washington D. C., The AEI Press, 1991. 47. (Joshua Muravchik egyetértően idézi Mihajlo Mihajlovot.) Magyarul idézi Magyarics (2010): i. m. 6.

²¹ Máté 5,14. *Szent Biblia*. Ford. Károli Gáspár. Budapest, Boldog Élet Alapítvány, 2002. Az Új Testamentum Könyvei, 7.

²² John F. Kennedy: *The City Upon a Hill Speech. Address to Massachusetts State Legislature. 9 January 1961*. [online], John F. Kennedy Presidential Library and Museum, 1961. Forrás: jfklibrary.org [2021. 09. 29.]. Valamennyi, lábjegyzetben külön nem jelzett, eredeti idegen nyelvű idézet saját magyar nyelvű fordítás.

²³ Ronald Reagan: *Farewell Address to the Nation*. [online], Ronald Reagan Presidential Library & Museum, 1989. január 11. Forrás: reaganlibrary.gov [2021. 09. 29.].

Barack Obama 2006-ban a Massachusetts Boston Egyetemen, Massachusetts legmultikulturálisabb egyetemén tartott beszédet. Szavai szerint pontosan ott, a körülöttük „lévő vizeken kezdődött az amerikai kísérlet. Amikor a legkorábbi telepesek megérkeztek Boston, Salem és Plymouth partjaihoz, arról álmodoztak, hogy várost építenek egy dombra. És a világ figyelte, várta, sikerül-e a valószerűtlen ötlet, amelyet Amerikának hívnak. Több mint kétszáz éve létezik”.²⁴ A hegyen fénylő város metaforája és az egyetem kapcsán a mindenki számára való érvényesülés lehetőségét emelte ki.

Valamennyi beszéd a hegyen álló, fénylő eredeti városban hangzott el természetesen, az egyik legelső kolónia helyszínén, ahol a bevándorlók újrakezdheték az életüket és a semmiből „felépíthették” magukat. John Winthrop elhíresült mondása az amerikai puritán kiválasztott nép kivételességtudatával párosult, egyértelműen vallási jelleggel. E kiválasztottság vallási jellegét azonban nemcsak a hidegháború időszakának meghatározó elnökei (Ford, Reagan) világiasították, emelték át a mindennapok szintjére (ők a jó és gonosz küzdelmének manicheus szemléleteként), de az emberiség utolsó, legjobb reménységeként hivatkoztak Amerikára olyan történelmi ikonok is, mint Thomas Jefferson, Abraham Lincoln vagy Woodrow Wilson. Az amerikai küldetés- vagy kiválasztottságtudat e következő, újságírói, írói zsargonná is vált szlogenje Abraham Lincolntól, az egyik legnagyobb hatású elnököktől származik, aki itt úgy beszél az Amerikai Egyesült Államokról, mint „az emberiség utolsó és legjobb reménye” („*last, best hope of earth*”).

1862-ben a Kongresszushoz idézett éves beszéde a polgárháború legsötétebb időszakában hangzott el. Lincoln a később mintegy 4 millió rabszolgát felszabadító alkotmánykiegészítéshez és emancipációs kiáltványhoz kért támogatást mint a győzelemhez legegyszerűbben vezető lehetőséghez. Lincoln beszéde szerint a rabszolgáknak adott szabadság biztosíthatja az amerikaiak számára a szabadság megőrzését. A szabadságellenesség utolsó maradványának eltörlése annak mércéje, Amerika nemesen megőrzi, vagy hitványul elveszíti szerepét mint az emberiség utolsó és legjobb reménye („*nobly save, or meanly lose, the last best hope of earth*”).²⁵

1862-es beszéde után Lincoln megkapta a kellő támogatást, s az északiak, az unionisták a konföderalisták ellen megnyerték a polgárháborút.

Az amerikaiak közgondolkodásához mindezzel együtt hozzátartozott, hogy aki túl közel került a rabszolgaság teljes eltörlését zászlóra tűző abolicionistákhoz a politikában, az veszített a választásokon a polgárháborút megelőző időszakban. A rendkívül jól érvelő és szónok Lincoln, aki a rabszolgaságot erkölcsileg elítélő baptista családból származott, s egyik legnyomasztóbb élménye életében az volt, amikor New Orleansban rabszolgakereskedelmet látott, az elnökké választása előtti évtizedben, 1858-ban a következőképpen nyilatkozott:

²⁴ Barack Obama: *University of Massachusetts at Boston Commencement Address*. [online], Obama Speeches, 2006. június 2. Forrás: obamaspeeches.com [2021. 09. 29.].

²⁵ Abraham Lincoln: *Annual Message to Congress*. [online], Abraham Lincoln Online, Speeches & Writings 1862. december 1. Forrás: abrahamlincolnonline.org [2021. 09. 29.].

„Úgy hiszem, ez a kormányzat nem maradhat tartósan félig rabszolgatartó és félig szabad. Nem azt akarom, hogy az Unió felbomoljon, és nem azt akarom, hogy a ház összedőljön, de azt gondolom, meghasonlottsága meg fog szűnni. Vagy ilyen lesz egészen, vagy olyan [...] a fehérek magasabbrendűségéből még nem látom következőnek, hogy a négerektől minden megtagadtassék. Nem azért mondom ezt, mert nem akarván, hogy egy néger nő rabszolga legyen, mindjárt feleségül is akarnám egyben. Hanem mert vélem, hogy őt egyszerűen békében élni hagyhatom.”²⁶

Nézeteihez végig következetes maradt, az ő esetében az unió fennmaradása, s ennek zálogaként rabszolgaság kérdésében az egység volt a fő mozgatórugó.

Woodrow Wilson, az 1913-ban hivatalba lépő új demokrata elnök szintén az amerikai idealizmus és küldetéstudat hagyományát képviselte. Az Egyesült Államok vezetői már „az 1900-as évek elejétől gondosan ügyeltek arra, hogy az amerikai eszmék, s ne az amerikai nép felsőbbrendűségét hirdessék”.²⁷ A gyakorlat szintjén Wilson elnök tett először (s ebben a formában utoljára) kísérletet elméletben az amerikai „modellértékek”²⁸ egyetemes átíratú érvényesítésére a békepolitika jegyében (14 pont). Sokan egy szelíd liberális rend fáklyahordozójaként tekintenek rá. (Vannak ugyanakkor, akik Wilsonban látják a Pax Americana egyik legkorábbi szószólóját, aki szerint a Keletre „rá kell róni a nyugat színvonalát”).²⁹ Külpolitikáját a legtöbb gondolkodó – köztük a puha hatalom analitikus koncepció kidolgozója, Joseph Nye – szemében a legmagasabb rendű, humanista eszmékre szándékozta alapozni, s legalábbis a retorika szintjén csaknem valamennyi későbbi elnök mintájává vált. Elhíresült szavai szerint: „[m]intha az isteni gondviselés arra tartogatott volna egy földrészt, hogy jöjjön egy békés nép, amely a szabadságot és az emberek jogait mindennél többre becsüli.” Már 1901. márciusi írásában a Princeton professzoraként az egyfajta nemzetközi erkölcsi rend letéteményesének és alapjának az amerikai demokratikus intézményeket tekintette, amelyek természetüknél fogva a béke közvetítői a despotikus és monarchikus államokkal ellentétben.³⁰ Később, elnökként, 1914-es évértékelő beszédében az amerikaiak hangját a béke, a remény és a szabadság hangjaként határozta meg a világ népei között.³¹ A gyakorlatban a wilsonizmus és liberális internacionalizmusa szakítást jelentett az Amerikai Egyesült Államok reálpolitikai alapú, izolacionista külpolitikájával, amely az ország „békés” fejlődését biztosította az 1823-as

²⁶ Abraham Lincoln: „A House Divided”: Speech at Springfield, Illinois [1855] in Roy P. Basler (szerk.): *The Collected Works of Abraham Lincoln*. 8 Volumes, New Brunswick, NJ, Rutgers University Press, 1953. 2. 461.

²⁷ Magyarics Tamás: *Állandóság és változás az Egyesült Államok külpolitikai identitásában és eszköztárában. MKI-tanulmányok*, (2012), 3. 17.

²⁸ A modellérték a tanulmány terminológiája szerint egy ország vagy külkapcsolati szereplő teljes (civilizatorikus) kultúráját jelenti, a projektálni kívánt intézményrendszerrel a politikai-gazdasági-társadalmi kultúrán át az érték- és eszmerendszeréig (meghatározó ideológiáig, vallásig, filozófiáig). Így befolyásoló erőt tükröző külön nagyhatalmi képesség.

²⁹ Morris Berman: *Dark Ages America: The Final Phase of Empire*. London – New York, W. W. Norton & Co., 2006. 81.

³⁰ Woodrow Wilson: *Democracy and Efficiency*. [online], The Atlantic Monthly, 1901. március. Forrás: theatlantic.com [2021. 09. 29.].

³¹ Woodrow Wilson: *Second Annual Message*. [online], The American Presidency Project, 1914. december 8. Forrás: presidency.ucsb.edu [2021. 09. 29.].

Monroe-doktrínában kinyilvánított tétel szerint az ország nemzetközi konfliktusokban is semleges elszigetelésével. Wilson ugyanakkor a békés (háborút nélkülöző) együttműködések és válságkonszolidáció rendíthetetlen híve volt, aki számára a háborúba lépés ideiglenes kényszerű intézkedés volt, nem a „nemzetkarakter” állandó kifejezése.³² Hitt abban emellett, hogy egyedül ő hivatott arra, hogy igazságos békét hozzon,³³ ahogy egyébként a központi hatalmak tagországainak bizalma is ebbe helyeződött. Elvei a háború nélküli külpolitikát, a nemzeti önmeghatározást, a komoly viták nemzetközi testületekben való elbírálását és az amerikai demokrácia népszerűsítését hirdetik. Kijelenthető, eszméi a soft power elméletének minden működési területét és több mechanizmusát felölelik.

Kissinger elhíresült, szállóigévé vált mondata lett a roosevelti és wilsoni politikát összehasonlítva, hogy 100 év múlva az erőegyensúly-politikát és a geopolitikai kihívásokat/érdekeket szem előtt tartó Roosevelttel eredményeire fogunk emlékezni, de a liberális internacionalista Wilson formálta az amerikai gondolkodást. A tanulmány felfogásával is egyezően általánosan a wilsoni „hozzáadott értéket” két területhez kötik.³⁴ Egyrészt Wilson a biztonság „parttalan felfogását” vallotta. Az Egyesült Államok biztonságához nélkülözhetetlennek tartotta a világ többi részének biztonságát az ország fennállása óta először. E biztonságpolitikai doktrína ekkortól mindkét politikai oldal kormányainál követőkre talált. Több elemző szerint ez a gondolkodásmód akadályozta több alkalommal is, hogy Washington észszerű kompromisszumokat kössön.³⁵ Wilson elnöksége után váltak – mindkét pártoldal kormányainál – visszatérően eldöntendő kérdésekké: Felelősséget kell-e vállalnia az Amerikai Egyesült Államoknak az egész világ rendjéért és békéjéért? Át tudja-e látni, értheti-e a problémákat annyira, hogy megpróbálja? A tapasztalat egyúttal azt is mutatja azonban, hogy Washington értékalapú politizálása ritkán nélkülözte az érdekei érvényesülését.

A másik vetület a közös békére szerveződő „egy világ” (*one world*) wilsoni álma, amelyet tisztán morális vezetéssel gondolt megvalósíthatónak. Radikális társadalmi változások és konfliktusok időszakában Wilson állhatatosan hitt a tárgyalások útján megvalósítható békében, egy győzelem nélküli békéért állt ki az I. világháborút követő béketárgyalások előestéjén. Az erkölcsstelennek tartott hagyományos (európai) erőegyensúlyi politikát akarta felváltani a nemzetközi rend átalakításával, egy nemzetközi jogon és intézményrendszeren alapuló szisztémával. A kanti háromszögvízió alapján tett kísérlete elsősorban a nemzetközi viták rendezésére és a jövőbeli háborúk megelőzésére hivatott Nemzetek Szövetsége szervezetén alapuló szisztémát jelentett (volna). 1917-ben, a háborúba lépés évében a szenátushoz intézett szavai szerint: „[A] világ teljes jövőbeli békéje és politikája

³² Andrew J. Bacevich: *The New American Militarism*. Oxford, Oxford University Press, 2005. 9–33.

³³ J. W. Schulte Nordholt holland történész elhíresült, angol fordításban is igen élvezetes *Woodrow Wilson: A Life for World Peace* című biográfiájában Wilson gyermekkorából eredő miszticizmusához, a Biblia és a brit romantikus költők, elsősorban Wordsworth iránti rajongásához köti Wilson szükségszerű bukását, ugyanis példái a politikai szükségességekkel összeegyeztethetetlen magasztosságot képviselnek a szerző szerint. Jan Willem Schulte Nordholt: *Woodrow Wilson: A Life for World Peace*. Ford. Herbert H. Roven. Berkeley, University of California Press, 1991.

³⁴ Magyarics (2012): i. m. 9.

³⁵ James Chace – Nicholas X. Rizopoulos: *Grand Strategy. Toward a New Concert of Nations: An American Perspective*. *World Policy Journal*, 16. (1999), 3. 2–10.

attól függ, hogy a jelenlegi háború igazságos és garantálni tudja-e az új berendezkedés stabil egyensúlyát. Csak egy nyugodt Európa lehet stabil Európa. Nem erőegyensúlynak, hanem közösségi hatalomnak kell érvényesülnie, amely nem a rivalizálásra, hanem a közös békére szerveződik.”³⁶

A háború utáni rendezésről 1919. januárban közzétett 14 pontban javasolta a rendszer alapintézményének a Nemzetek Szövetségét. A Népszövetség felállítását javasoló utolsó pont előtt még szó volt olyan nemzetközi alapjogokról is, mint például a tengerek, a hajózás teljes szabadsága vagy a nemzetek önrendelkezése, valamint az etnikai szempontok figyelembevétele, a titkos diplomácia megszüntetése, a leszerelés, a megszállt területek szuverenitásának helyreállítása. (Wilson 1919-ben a Népszövetség létrehozásáért tett erőfeszítése miatt béke-Nobel-díjat kapott.)

A wilsoni liberális internacionalizmus a gyakorlatban azonban sem külföldön, sem belföldön nem kapott kellő támogatást a politikában. A wilsoni pontokat ugyan tárgyalási alapnak tekintették, a versailles-i megállapodás tartalmazta a Nemzetek Szövetségének alapokmányát, de ténylegesen nem vették figyelembe a tárgyalásokon.³⁷ E szerződések megalkotására azonban – a sors iróniája – a Wilson elnök vezette amerikai delegáció sem hivatkozhatott elegáns kívülrőlként visszamenően. Az, hogy a 14 pont elvei nem érvényesültek, köszönhető volt annak, hogy a tárgyalások titkosak voltak, így Wilson nem építhetett szónoki képességére, amely mozgósításával a világ közvéleményének nyomása révén szeretett volna „békés” megoldást találni. Köszönhető volt továbbá annak, hogy Wilson, a szemében a tartós béke fennmaradása kulcsát jelentő Népszövetség felállítása érdekében a tárgyalások során hajlandó volt több elvét feladni. Emellett köszönhető volt az elnök és delegációja nemzetközi tárgyalástechnikai tapasztalatlanságának is a büntető jellegű békekötést követelő Georges Clemenceau francia elnökhöz és David Lloyd George brit miniszterelnökhöz képest. Továbbá a béketárgyalások alatti azon rossz taktikájának eredménye is, miszerint pártpolitikai alapon kereste nem csak szövetségeseit, az amerikai delegáció tagjai közé sem választott egyetlen republikánus politikust, még a Népszövetség-koncepció feltétlen hívének számító, öt megelőző elnököt, William H. Taftot sem. Valószínű, hogy az elnök betegségének tárgyalások alatti elhatalmasodása is az okok között szerepelt.

Az amerikai kongresszus sem a békeszerződést, sem a Népszövetség alapokmányát nem hagyta jóvá. A Népszövetség soha nem lett olyan, mint amilyenek Wilson

³⁶ Woodrow Wilson: *Address to the Senate*. [online], History Central, 1917. január 22. Forrás: historycentral.com [2021. 09. 29.].

³⁷ Nem csak a „győzelem nélküli béke” víziója nem realizálódott a békeszerződésben, a wilsoni elvek közül többek között a titkos diplomácia megszüntetése sem érvényesült a tárgyalások során, a vesztesek (és a bolsevik Oroszország) részvétele nélkül folytak a tárgyalások. Az elnök számára alapfontosságú nemzeti önrendelkezést sem biztosították, vagy ha igen, az a győztesek számára részrehajlóan valósult meg, nem történt meg az erőegyensúly-politika felülírása. Wilson több elvét sértő, súlyosan büntető jellegű békeszerződéseket kényszerítettek a vesztesekre, amelyekből dekolni lehetett az újabb világháborút. (Nem véletlen, hogy Clemenceau elnök és delegációja a Népszövetség felállításáról vitában egy katonai szövetség jellegű szervezetben látta volna a francia biztonság garanciáját, valószínűleg félve egy újabb német támadástól.)

megálmodta. Az első kísérlet, amely a jeffersoni–lincolni küldetéstudatot próbálta átültetni a valóságba, kudarcot vallott.³⁸

4.2. A két világhégés – a két világháború – közötti amerikai és európai francia militarizmusellenesség metszéspontjai

A Népszövetség többségükben izolacionista amerikai ellenzői elvből utasították el a más országok érdekében való katonai és politikai kötelezettségvállalást (szemben a II. világháború utáni katonai-biztonsági „tömbösődéssel”). Felkarolták azonban a gazdasági és pénzügyi külföldi kapcsolatokat. Aristide Briand, a francia külpolitikában a béke zárandokának (*pèlerin de la paix*) keresztelt államférfi is annak köszönhette, hogy békés biztonságpolitikája irányelveit – amelyek egy soft power stratégia francia előzményének is minősíthetők – megvalósíthatta, hogy 1924-ben a Dawes-terv keretében az amerikaiak hitelt nyújtottak Németországnak ahhoz, hogy az irracionálisan magas – az éves jövedelmének kétszeresére rúgó – jóvátételt fizetni tudja. (Belpolitikai előzmény: a Ruhr-vidék sikertelen 1923-as francia megszállása az európai francia hegemoniára törekvő erőpolitika bukását hozta.) Az 1925-ös határokat sérthetetlennek nyilvánító Briand–Stresemann³⁹-paktum mindkét tárcavezetőnek béke-Nobel-díjat, az államok között pedig látványos enyhülést hozott. Németországot 1926-ban felvették a Népszövetségbe is.

A francia puha hatalmi, vezető befolyást és koordinátorszerepet betöltő békepolitika a következő években tovább folytatódott. Az 1928-ban az Egyesült Államok és Franciaország között kötött Kellogg–Briand-paktum a két világháború közötti európai enyhülés csúcspontját jelentette. Az egyezmény értelmében a felek elítélték minden háborút mint a nemzetközi konfliktusok megoldásának eszközét, kivéve a jogos önvédelem esetét. (A kezdeményezéshez hamarosan 59 ország csatlakozott abban bízva, hogy a Népszövetség mellett sikerül létrehozniuk egy valóban működő erkölcsi fórumot.)

Miután 1929-ben lejárt a Dawes-terv, s ezzel megszűnt az általa lehetővé vált kedvező nemzetközi környezet, amelyet a világválság kirobbanása tetézett, Aristide Briand egy egységes, pontosabban közös gazdaságpolitikával rendelkező Európa létrehozása mellett szállt síkra, amelyben az irányítást az Európai Konferencia végzi, s ahová minden kormány egy képviselőt delegál. Briand megelőzte korát. A kortárs vezető politikusok többsége naiv ábrándnak tartotta terveit, s 1932-es halála megakadályozta, hogy kiderüljön, a francia s az európai politika torkollhatott volna-e másba is, mint egy újabb világháborúba. Nyilvánvalóan szimbolikus értékű, hogy a francia külügyek, a francia külügyminisztérium metonímiájává vált *Quai d'Orsay*-n Aristide Briand emlékműve áll. Nevezhető a béke emlékművének is, feliratai között olvasható a politikusnak a Népszövetségben

³⁸ Valamennyi korábbi elnök külpolitikája visszafogott volt, nem jellemezte projekció, s különösen kerültek a tartós kötelezettségvállalást külföldön. Az amerikai szenátusban történt események nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az elnök ideg-összeroppanást, később pedig idegbénulást kapott, tolószékbe került, s haláláig (1924. február 3.) már nem is állt a nyilvánosság elé.

³⁹ Gustav Stresemann 1923–1929 között Németország külügyminisztere volt.

1926-ban mondott, elhíresült beszédének részlete: az „ágyúk, golyószórók és gyászfátylak árnyékában itt az ideje és helye az arbitrázsnek, a kiegyezésnek, a békének”.⁴⁰

Az Egyesült Államok mindeközben – nem kis részben az úgynevezett második ipari forradalom technológiai újításai és feltalálásai következtében – a világ vezető ipari és pénzügyi hatalmává vált. Politikai és biztonsági téren beszélhetünk tovább folytatódó amerikai izolacionizmusról a két világháború között, gazdasági téren viszont semmiképpen sem.

A Joseph Nye által 2004-ben analizált puha hatalmi befolyásolás expanziója ekkor indult: a gazdasági világvezető hatalommá válással párhuzamosan az amerikai magas- és (elsősorban) populáris kultúra hihetetlen mértékű térhódításával azt az üzenetet hordozta, hogy a „korlátlan lehetőségek hazája” nem a távoli jövő jólétét ígéri, mint a rivális ideológia, hanem a máét (*American creed*).

4.3. A hidegháború amerikai küldetéstudata és a soft power: érték-közvetítés puha hatalmi „ideológiai hadviseléssel”

A hidegháború időszaka alatti amerikai külpolitika puha jellegzetességeit lényegre törően, pontosan és egyben kritikusan analizálja írásaiban Magyarics Tamás. Részben az ő megközelítéseit követem ebben az alfejezetben.⁴¹

1945 után két ideológiai irányzat osztotta két részre a világot, s „biztosított” egyfajta bipoláris globális egyensúlypolitikát: a liberális és proletár internacionalizmus. A folyamat természetesen egyben a világháborúig regnáló hatalom újrafelosztásához és ideológiai hadviseléshez vezetett. 1947-től, a trumani feltartóztatási politika kezdetétől a biztonsági érveket mindenek fölé helyező, alapjaiban hagyományosnak mondható „nemzetbiztonsági birodalom” kialakítása vette kezdetét. Ugyanakkor a technológiai fejlődés, különösen a kölcsönös megsemmisítés veszélyét hordozó, jelképező termonukleáris fegyver, a hidrogénbomba megjelenése egy újfajta nemzetközi stabilitást eredményezett: a kölcsönösen biztosított megsemmisítés elvét.⁴² Ez kedvezett annak, hogy a kulturális tényezők, köztük az államok önképe és másokban kialakult/kialakított képe a korábbiaknál jelentősebb szerepet kapjon. A fegyverkezési hajszá mellett a hidegháború központi kérdése puha hatalmi lett: ki nyeri meg a „szívékért és az agyakért folytatott küzdelmet”? A liberális internacionalista vezető hatalom perspektívájából ez azt jelentette: ki nyeri meg a küzdelmet a kommunista ideológiával szemben. S ebben a küzdelemben az Egyesült Államok kormányzatai igen erősen és a felmerülő eszköztár okán is igen hatásosan támaszkodtak a nyilvános diplomácia adta lehetőségekre, amikor is egy másik ország társadalmának a megszólítása, befolyásolása a cél, nem annak kormányáé.

A hidegháború időszaka szíveket és elméket befolyásoló legjelentősebb egyesült államokbeli hivatalos szervezete, a kormányzati szervként funkcionáló Amerikai Tájékoztatási Hivatal (United States Information Agency, USIA) volt. 1953-ban állították

⁴⁰ A *Quai d'Orsay* Aristide Briand emlékműve francia nyelvű felirata: „[A]rrière les canons, les mitrailleuses, les voiles de deuil! Place à l'arbitrage, à la conciliation, à la paix!”

⁴¹ A fő forrásom Magyarics (2012): i. m. 17–22.

⁴² Az elvet a magyar származású matematikus, fizikus, feltaláló Neumann János dolgozta ki és promotálta a fegyverkezési korlátozás érdekében az 1950-es évek közepétől.

fel azzal a céllal és mottóval, hogy „közvetítse az amerikai történetet a világ felé” („*Telling America's story to the world*”) műsorszórással, a kultúrán (könnyű- és komolyzene, kiállítások, művészet) keresztül és csereprogramokkal. A propaganda és nyilvános diplomácia 1945 és 1989 közötti legfontosabb szervezete valójában a hidegháború amerikai külpolitikájának alapvető elemévé vált. Nicholas Cull brit származású amerikai történész, nemzetközi kapcsolatok, média- és kommunikációs szakértő a szervezetet elemző kötetében⁴³ az amerikai populáris kultúra hatását – s ezzel a nyilvános diplomácia szerepét is – olyan mértékűként írja le könyve prologusában, hogy „első pillantásra a kulturális diplomácia szükségtelen eszköznek is tűnhetett”.⁴⁴ Mindeközben az Amerikai Tájékoztatói Hivatal az akkori „amerikai diplomácia feltűnően kevés jelentése említi”.⁴⁵

Joseph Nye többször, nem csak megnyilatkozásokban, tanulmányban is nehezményezte, hogy a puha hatalom parttalan kiterjesztése révén a populáris kultúra nemzetközi hatását is puha hatalmi hatásként értékelik.⁴⁶ A nézet cáfolata a hidegháború amerikai közdiplomáciája. S általánosan nem a – minőségi – amerikai populáris kultúra összemosása az igazi veszélyforrása a puha hatalom külföldi hatásának a tanulmány szerint. A populáris kultúra, nem direkt módon, olyan, az amerikai alkotmányban is rögzített értékeket is közvetít(het) talán még ma is, de közvetített különösen a hidegháború időszaka alatt, mint az individualizmus, a szabadságérzet, s ezen értékprimátusokból fakadóan az új szakadatlan keresése. A hollywoodi filmek alapüzenetei is az individualizmus, szabadságvágy, fair play fogalmak vagy a protestáns manicheus szemléletben is gyökerező Jó és Rossz küzdelmére épített narratívák – természetesen szinte kivétel nélkül a Jó győzelmével. Az üzenet, a terjeszteni kívánt imázs nyitott fülekre talált a világ nem kis részén (de nem az egész világon).⁴⁷ A „vadnyugati” filmekben rejlő üzenetek – a magányos, igazságra törő hős, a „Jó individuum” erkölcsi és fizikai diadala – szintén ezen értékek mentén verbalizálhatók. Nem véletlen, hogy a „Vadnyugat” bizonyos mértékben Amerika jelképévé vált. Arnold J. Toynbee szemléletének, miszerint „általában egy kultúra jobban »emésztethető« elemei tudnak hatékonyabban behatolni egy másik kultúrába”,⁴⁸ a hidegháborús Egyesült Államok tömegkultúrájának puha befolyása a legjobb visszaigazolása. Emellett az amerikai gazdaság márkázott termékei és cégei is kiterjesztett kulturális kontextusban az „amerikai életforma” egyértelműen transzcendens élményét – a nyertesek közé tartozás érzését – közvetítették magával a demokratikus államformával és a piacgazdasággal párhuzamosan.

A hidegháború időszakában a nemzetközi közvéleményt az akkor még valóban az állami és nem állami szereplők összehangolt erőfeszítéseivel befolyásolta a közdiplomácia. A legalapvetőbb értelmű „puha hatalom”, az amerikai értékek és intézmények külföldi terjesztése terén „pozitív” (*offenzív*) taktika folyt. (Ezen belül az 1950-es évek elején, legmagasabb szinten jóváhagyott pszichológiai hadviselés.) Megfogadták George Kennan

⁴³ Nicholas Cull: *The Cold War and the United States Information Agency*. Cambridge, Cambridge University Press, 2008.

⁴⁴ Cull (2008): i. m. 489.

⁴⁵ Cull (2008): i. m. xiv.

⁴⁶ Például Joseph S. Nye: Get Smart: Combining Hard and Soft Power. *Foreign Affairs*, 88. (2009),4. 160–163.

⁴⁷ Nye (2004): i. m.

⁴⁸ Magyarul idézi Magyarics (2012): i. m. 21.

feltartóztatási politikája taktikai elvét, s „belülről” kívánták az ellenséges ideológiai rendszert bomlasztani. E politika legfontosabb hivatalos fedőszerve az Amerikai Tájékoztatási Hivatal (USIA) mellett a hidegháború időszakában a CIA volt. A rádióállomások, a Szabad Európa Rádió, az Amerika Hangja, a Szabadság Rádió a Nemzetbiztonsági Tanács és a CIA koordinálásával működött. A magas kultúra (*high brow culture*) terjesztésének minden, a kommunista értékrenddel szemben álló kulturális szervezetét, kiadványokat és rendezvényeket (baloldaliakat is) támogató Congress for Cultural Freedom nevű szervezetet szintén a CIA pénzelte. Évtizedeken keresztül kívánta a kommunista blokk értelmiségét kultúrájához vonzani postázott kötetekkel az amerikai Központi Hírszerző Ügynökség könyvküldő szolgálata. Több ezer közép- és kelet-európai tudós és kutató alakított ki továbbá személyes és intézményi kapcsolatokat amerikai kollégákkal, illetve intézményekkel a Rockefeller-, a Ford-, valamint és leginkább a Fulbright-csereprogramok segítségével.

Az ideológiai hidegháborúban az amerikai populáris kultúra (*low brow culture*) spontán hódítása mellett tudatos terjesztés (USIA) talán leghatásosabb eszközei a pop- és dzsesszegyüttesek és -előadók fellépései voltak a kommunista országokban. Emellett a kormányzat által támogatott rádióadók ontották az amerikai popzenét. A rendszer természetesen sem könyvküldő szolgálatok, sem pop- és jazzegyüttesek hatására nem épült le, a kommunista kelet-közép-európai államok és a Szovjetunió a rendszer belső erőzója révén omlottak össze, de nyilvánvalóan nem kis részük volt a közép- és kelet-európai vér nélküli, „bársonyos” rendszerváltásokban.

A hidegháborúban az Egyesült Államok pontosan felismerte, hogy szükség van olyan közösen vallott mítoszokra, amelyek a hagyományos erőképességek mellett, értékala-pon is egyben tartják a Pax Americana befolyási övezetéhez tartozó államokat, másrészt és egyben követendő, vágyott mintává is válhatnak. Ezeknek a nézetük szerint kivételességtudatra is feljogosító mítoszoknak a gyökere az a bizalom, amelyet az alkotmányban is rögzített „modellértékeikbe”, az emberi szabadságba, a demokráciába és az individualizmusba vetettek.

A *militáns eszközöket kizáró, felülíró békepolitikát* a hidegháború időszakában (legalább is elsőként) a felsőpolitika, a kormányzatok szintjén leghitelesebben Dwight D. Eisenhower elnök próbálta képviselni. Az „enyhülés” időszakát többen többféleképpen korszakolják. A legközkeletűbb nézet szerint Eisenhower elnök nyolc éves elnökségét követő békés egymás mellett élés időszaka (1962–1969) elősegítette az enyhülési folyamat megindulását. A „klasszikus” *détente* periódusa leegyszerűsítő szlogenrel Nixon elnök „nincs több Vietnám” elvével jellemezhető. Nixon 1969-es beiktatási beszédében arról beszélt, hogy „a kommunikációs csatornák nyitva” állnak majd kormányzatuk teljes időszakában. Nem várhatják ugyan, hogy mindenkit a barátjukká tegyenek, de megpróbálkozhatnak azzal, hogy senkit ne tegyenek az ellenségükké.⁴⁹ A bipoláris világ két hatalma között ez a politika a kereskedelem és együttműködések fokozódásával, valamint a stratégiai fegyverek

⁴⁹ Magyarul idézi Baranyi Tamás Péter: Az enyhülés meghatározása a hidegháború historiográfiájában. *Világtörténet*, (2019), 3. 341.

korlátozásáról szóló szerződések megindulásával⁵⁰ járt. Továbbá a Fischer Ferenc által az enyhülés megtorpanásaként, kooperatív konfrontációként kategorizált 1975–1979-es időszakban⁵¹ is a Nobel-békedíjas, jogvédő Jimmy Carter sikerrel folytatta a megbékélési és leszerelési politikai tárgyalásokat⁵² Afganisztán szovjet megszállásáig.⁵³ Elnöksége utolsó évében, Afganisztán szovjet megszállása után ugyanakkor – amelyet Carter az Amerikai Egyesült Államok elleni nyílt provokációnak tekintett –, politikája radikális fordulatot vett, olyannyira, hogy a publicisztikai nyelvezetben gyakran emlegetik ekkortól a liberális „hawk” metaforával.⁵⁴

Békés Csaba 2012-es nagydoktori értekezésében, valamint több tanulmánya között 2014-ben, új megközelítéssel írt a déttente időszakáról, s Eisenhower elnök beiktatásának évét jelölte meg az enyhülés időszakának kezdődátumaként. Csak természetesen nem az amerikai elnökség távlatából tekinti választóvonalnak az 1953-as évet, sőt nem is Sztálin halálának perspektívájából, hanem a technológia fejlődésének, vívmányának, a hidrogénbombának köszönhetően. A termonukleáris fenyegetés ugyanis ekkortól jelentett kölcsönös, megsemmisítő veszélyt a két szuperhatalom számára. Az általa „javasolt új értelmezés szerint [...] az enyhülés 1953-ban kezdődött, és folyamatosan érvényben volt a hidegháborús korszak végéig, 1991-ig”.⁵⁵ Ez a folyamat a szuperhatalmi együttműködés új modelljét eredményezte, amelyet a kényszerű kooperáció és az interdependencia (folyamatos egymásra utaltság) jellemez, s „[k]ritikus helyzetekben [...] automatikusan a kooperációs elem érvényesült a konfrontációs elemmel szemben”.⁵⁶ Mind a carteri, mind az első Reagan-kormányzathoz kötődő konfrontatív amerikai politika a propaganda és kommunikáció szintjén működött leginkább Békés Csaba rendkívül logikus nézőpontja szerint.

Jelen elemzés az Eisenhower-adminisztráció külpolitikai stratégiáját egyértelműen a puha hatalmi stratégiai eszközök érvényesítési körébe sorolja. A sors fekete humoraként azzal a megerősítéssel ez az álláspontom, hogy mára forrásokkal igazolt tény, hogy az Eisenhoweri adminisztráció sem fontolgatott semmilyen beavatkozást az 1956-os magyar forradalom esetében, dacára a rab népek felszabadítását irányzó korabeli szólamoknak.

⁵⁰ A SALT-1 (Strategic Arms Limitation Talks) nemzetközi fegyverzetkorlátozási egyezmény 1972-ben, határidő nélkül érvényben lépett hatályba. A szerződést Richard Nixon és Leonid Brezsnyev 1972. március 26-án írta alá Moszkvában.

⁵¹ Fischer Ferenc: *A kétpólusú világ, 1945–1989*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2014. 5.

⁵² A SALT-2 megállapodást Jimmy Carter és Leonid Iljics Brezsnyev 1979. június 18-án Bécsben ünnepélyes külsőségek között írta alá, a szovjetek afganisztáni bevonulása után azonban az USA törvényhozása nem ratifikálta. A rendelkezéseket azonban betartották az amerikaiak.

⁵³ A déttente szakirodalmi megközelítéseiről (fogalmi meghatározás, periodizálás) nyújt átfogó képet Baranyi (2019): i. m.

⁵⁴ 1980. január 23-i *State of the Union* beszédében Carter szankciókat jelentett be a Szovjetunió ellen. Bejelentette továbbá, hogy az Egyesült Államok elkötelezi magát a Perzsa-öböl védelmében. Embargót vetett ki a Szovjetunióba szállított gabonaimportra, előterjesztette a Bécsben, 1979. júniusban Leonid Iljics Brezsnyev szovjet pártfőtitkárral aláírt SALT-2 megállapodás bevezetésének mérlegelését, amelyet ezután nem is ratifikáltak. Bojkottra szólított fel az 1980-as moszkvai nyári olimpiai játékokra, a védelmi kiadások 5%-os növelését kérte, s programot kezdeményezett a pakisztáni szélsőséges iszlamista mudzsahedinek felfegyverzésére. Utóbbi döntése miatt később sem fejezte ki sajnálatát. Bővebben erről Bruce Riedel: *What We Won. America's Secret War in Afghanistan, 1979–89*. Washington D.C., Brookings Institute, 2014.

⁵⁵ Békés Csaba: Hidegháború–enyhülés új megközelítésben. *Külügyi Szemle*, 13. (2014), 4. 3–18.

⁵⁶ Békés (2014): i. m. 4.

Sőt, az ekkori kelet-közép-európai forradalmi hullámot a kelet–nyugati kapcsolatokat megzavaró fejleménynek tekintették.⁵⁷ Az elnök 1956-ban a „Béke és prosperitás” szlogenel kampányolt és megnyerte az újraválasztást. 1957-ben „atommal a békéért” javaslatára 62 ország megalapította a Nemzetközi Atomenergia Ügynökséget, amely nemzetközi szervezet felügyeli és fejleszti az atomenergia felhasználását. (A Bécsben székelő szervezet és annak akkori elnöke 2005-ben kapott béke-Nobel-díjat.) Elhíresült leköszönő beszédében (*Farewell Address*) Eisenhower abbéli hitét fejezte ki, hogy az Egyesült Államok „vezető szerepe és presztízse nem kizárólag páratlan anyagi gyarapodásának, gazdagságának és haderejének függvénye, hanem annak is, hogy miként használjuk erőnket a világbéke és az emberi boldogulás elérésének érdekében.”⁵⁸

A beszédnek azonban elsősorban nem ezért volt jelentősége, hanem azért, mert a többszörösen kitüntetett republikánus ikon felhívta a figyelmet arra a veszélyre, amelyet az újonnan létrejött „amerikai katonai-ipari komplexum” jelent az emberi szabadságjogokra és a helyzetek békés kezelésére.

A békepolitika, a békeépítés egyik leghatásosabb eszközének bizonyult az amerikai politikai gondolkodásban ekkortól a nukleáris energia békés felhasználásának elve. A bipoláris rendszer felbomlását és ezzel a hidegháború befejeződését megindító 1985-ös genfi Gorbacsov–Reagan-találkozónak – a két elnök első találkozója – egyik jelképes eleme volt egy ilyen reaktor felállításának terve.⁵⁹ A következő évek decemberi csúcstalálkozója a kölcsönös (nukleáris) leszerelés állomásai.

4.4. Az unilaterális helyzetbe került hatalom és puha aktivitásai

A hidegháború utáni globális erőviszonyokban bekövetkező közvetlen változások nem hoztak sok, a puha hatalom mintapéldájaként idézhető külpolitikai lépést az unipoláris helyzetbe került Amerikai Egyesült Államok esetében. Csak az 1989–1999 közötti egy évtizedben az Egyesült Államok 48 nyílt katonai beavatkozást hajtott végre, míg a hidegháború teljes időszaka alatt csak 16-ot.⁶⁰ E változások mégis olyan külpolitikákat eredményeztek, amelyek indikátoraivá váltak egy olyan konceptuális analízis 2004-es kidolgozásának, amely nem katonai vagy gazdasági kényszerítőerőre épül, hanem vonzáson, értékeken alapuló együttműködésre.

A kétpólusú világrendszert váltó döntéshozó elnök George H. W. Bush volt. Amerikát ekkor egyrészt a fukuyamai történelem vége eufórikus hangulata jellemezte, másrészt a nemzetközi viszonyok erőegyensúlyi status quo állapotát (európai keleti blokk megmaradása) fenntartani javasoló nemzetközi szakértők, s az ezzel a szemlélettel egészen más indíttatásból mélyen egyetértő nyugat-európai vezető politikusok gyűrüje. A világrendszert váltó elnök nevéhez két történelmi súlyú aktivitás kötődik, mindkettő a puha hatalmi

⁵⁷ Lásd Csaba Békés – Malcolm Byrne – János M. Rainer (szerk.): *The 1956 Hungarian Revolution. A History in Documents*. Budapest – New York, CEU Press, 2002.

⁵⁸ Dwight D. Eisenhower: *Farewell Address*. [online], National Archives, 1961. január 17. Forrás: archives.gov [2021. 09. 29.].

⁵⁹ Részletesen erről Pierre-Bruno Ruffini: *Science et diplomatie. Une nouvelle dimension des relations internationales*. Paris, Édition du Cygne, 2015.

⁶⁰ Berman (2006): i. m. 145.

külpolitikai fellépés kvintesszenciája önmagában, s mindkettő megnyilvánulási formája a felső vezetői kommunikáció volt. Az egyik történelmi súly egy új világregend jelentőségének hangsúlyozása, felvázolása volt.⁶¹ (A terv egyben puha hatalmi stratégia indikátorává válható kezdeményezés, amelyet azonban az amerikai kongresszus azonnal leszavazott, bármilyen politikákba épülés útját elvágva ezzel.) A másik kiállítás: a Vasfüggöny lebontása, s ezzel a közös történelmi gyökerekkel rendelkező európai Nyugat és Kelet közös értékek szerinti egyesítése, valamint az önrendelkezés bevezetése melletti kiállása volt beszédeiben. Beszédei után kemény hatalmi eszközökkel nélkülöző nemzetközi folyamatok központi szereplőjének tűnhetett az amerikai elnök és adminisztrációja. Valójában az unilaterális helyzetben lévő hatalom elnöke az adott történelmi pillanatban – *annus mirabilis* – nagyon nem jelentéktelen szerepben puha hatalmi eszközzel, kommunikációval már működő folyamatok mellé állt, s ezzel elodázott esetleges katonai konfliktusokat is.

Az 1991-es öbölháború ugyanakkor a kétpólusú világregendszer felbomlását követően nem a katonai kiadások csökkentését és gazdasági növekedést célzó „megosztott béke” (*peace dividend*) utáni vágyat, az iránti elvárásokat igazolta vissza. A háború Amerika barátainak és ellenségeinek egyaránt elsöprő hagyományos katonai fölényét mutatta meg (s egyben olyan széles körű együttműködést, kooperációt generált – valaki/valami: az iraki rezsim ellenében –, amelyre azóta sem volt példa).

A két Clinton-kormányzat kül- és biztonságpolitikai elképzeléseit egy tisztán wilsoniánus elv: a demokrácia elterjesztése köré építették, nem mindig pusztán Wilson eszközeivel, többször egyértelmű kemény hatalmi fellépéssel. A globális puha erőképeség jegyében rajzolódott ki a különösen az első kormányzat stratégiai elképzeléseivel kötődő geoökonómiai szemlélet, azon belül pontosan a kormányzatnak azok a külgazdasági együttműködései, amelyek megvalósításának, eszközrendszerének nem voltak részei a washingtoni konszenzus követelményrendszerének és egyéb normáknak a kikényszerítései. Szándékaik szerint lehetőséget teremtettek a gazdasági és társadalmi vágyott minta követésére kétoldalú és multipoláris gazdaságdiplomáciai eszközökkel: külgazdasági kapcsolatokkal, szövetségekkel, intézményesedéssel. A geoökonómiai szemlélet jegyében az egész világot átfogó liberális gazdasági rendszer kiépítése volt a cél. A Clinton-kormányzat második ciklusában megnövekedtek (az elsőben is jelen voltak) a kemény hatalmi fellépések a kiterjesztett biztonság, az emberi jogok védelme és a demokrácia kiterjesztése jegyében.⁶² Az 1999-es NATO-bővítés, amely alapvetően a „biztonság zónájának” kiterjesztését célozta, párhuzamosan, egyben a piacgazdaság és demokrácia kiterjesztése clintoni céljaival is találkozott – a legpuhább hatalmi vonzás révén. A Szomáliában, Haitin és a Balkánon bekövetkezett válságok azonban az amerikai katonai erő újabb bevetését eredményezték.

⁶¹ *Towards a New World Order (Egy új világregend felé)* című beszéde 1990. szeptember 11-én, a kongresszus két háza előtt hangozott el.

⁶² E fellépések – a kongresszus jelentős mértékű republikánus többsége mellett – a nemzetközi jog és a szerződések növekvő figyelmén kívül hagyásával párosult. (Nagyon összetett reakciókat váltott ki a nemzetközi felhatalmazás nélküli, a kiterjesztett biztonság jegyében indított katonai beavatkozás a boszniai és a koszovói háborúba is. A NATO korlátaira is nyilvánvaló fényt derített a beavatkozás, ugyanakkor mai európai szemmel kikerülhetetlen emberi jogi, humanitárius kiállást jelentett. A konzervatív ideológia e fellépések miatt is komolyan támadta a Clinton-kormányzatot, nem tekintvén nemzeti ügynek a fellépéseket.)

Ifjabb Bush első kormányzata képviselte a kemény hatalmi politika dominanciáját, prioritását az amerikai külkapcsolatokban a kétpólusú világrendszer felbomlása után. (Külpolitikai stratégiai ellenpontot jelentett mind saját második kormányzata [2005–2009] transzformációs diplomáciai,⁶³ mind a 2009 és 2012 között hivatalban lévő, puhaként elhíresült első Obama-adminisztráció⁶⁴ fellépéseivel szemben.) George W. Bush két cikluson keresztül kormányzott, s a két adminisztráció ellentétes külpolitikai prioritások jegyében lépett fel (ha eltekintünk az első elnökség első pár hónapját jellemző visszafogott politizálástól, amelyet az elődje túlzott militarizmusától és illuzórikus nemzetközi normáitól való elzárkózás jellemzett). Az ok védelempolitikai volt: 2001. szeptember 11-én az amerikai (és globális) gazdasági élet egyik legismertebb jelképének számító Világkereskedelmi Központ ikerternyházát, valamint az amerikai katonai hatalom szimbólumát, a Védelmi Minisztériumot a világot ledöbbszítő, megsemmisítő terrortámadás érte idősebb Bush elnök *Towards a New World Order (Egy új világrend felé)* kongresszusi beszédének 11. évforduló napján. Ezzel az Egyesült Államok kontinentális területét 1814 óta először érte támadás. *9/11 után* a neokonzervatív ideológia mentén új keresztes hadjáratként is

⁶³ Az unilaterális hatalom az USA egyediségéről, erkölcsi felsőbbrendűségéről, értékalapú külpolitikájáról kialakított imázs, retorika a második Bush-kormány felállítására már sokat veszített fényéből. E második Bush-kormányzat az Egyesült Államok rekordokat döntőgető nemzetközi népszerűtlensége és a Kongresszusban a demokraták elsőpró többségével állt fel. A Condoleezza Rice vezette külügyminisztérium a volt CIA-vezető, Robert Gates nemzetbiztonsági minisztériumával karöltve a felelős és demokratikus kormányzatok számát kívánta bővíteni a világon és különösen a Közel-Keleten a nemzetépítés programjának (valójában államépítés) megvalósítása során. A vezető új külügyi stratégia fókuszában nem kemény erő, hanem a transzformációs diplomácia állt. Programja a puha aktivitások jegyében drámai módon kívánta növelni Amerika elkötelezettségét a világgal a diplomáciai missziók people-to-people kapcsolatai, a kommunikáció, s különösen a digitális kommunikáció erősítésével, valamint a külügyminisztériumi költségvetési források bővítésével (Robert Gates nem csak egyetértése, kongresszusi felhívása szerint). Ahol ez lehetséges volt, vált, a 2006 után átalakított, új nevén COIN-stratégia jegyében indított katonai fellépéseket is, ahol ez lehetséges volt, kerülni kívánták, illetve azokat a hadseregek közötti együttműködéseké transzformálni. Vagyis az új, *smart* stratégiát puha hatalmi aktivitással akarták transzformálni minden, nem egyértelműen a radikalizálódott felkelők elleni fellépés esetén. Az első Obama-kormányzat külügyminisztériuma a választások után beépítette külpolitikai aktivitásai közé kezdeményezéseik egy részét (*people-to-people* kommunikáció, digitális kommunikáció erősítése, Public Diplomacy 2.0). Tette ezt nyilvánvalóan azzal a tapasztalattal együtt, hogy a nemzetépítő transzformációs diplomáciai stratégiával, programmal elérni próbált célközönség nagy része úgy értékelte a közeledést, hogy Amerika egyirányú, üzenetvezérelt információs támadásba kezdett az arab és iszlám világ ellen. (A megalapozott előítéletek mélyen gyökereznek, illetve az előítéletek rendkívül gyorsan mélyülnek abban az esetben, ha a kultúrák távoliak.)

⁶⁴ A felsővezetői kommunikációban (szóhasználatban is) kimutatható kormányzati és külpolitikai prioritássá a puha hatalom csak az első Obama-kormányzat idején vált – közvélemény-kutatások kimutatásai szerint az előző kormányzat mindenkorai csúcspontot döntőgető népszerűtlenségét követően. Ez volt az első és egyben utolsó amerikai adminisztráció, ahol a puha hatalmi eszközhasználat és külpolitika elnöki kiemelt prioritássá is vált. Barack Obama a változás jelöltjeként próbált megjelenni, vonzerejének része volt már a kampány során a puha erő fontosságának hangsúlyozása és a vágy Amerika hitelességének helyreállítására. Egy olyan Amerikáé, amelyik nem gondolja magáról, hogy tudja, mi a legjobb mindenki számára. A 2009. januárban hivatalba lépő elnök elutasította elődei időnkénti keresztes hadjáratot hirdető stílusát, kivételességtudatát azonban nem. Beiktatási beszéde szerint is Amerika még egyszer készen állt vezetni. Külügyminisztere, Hillary Clinton új nemzeti márka bevezetésére törekedett, a kevésbé toladó hegemon hiteles és felelős szerepében akarták láttatni Amerikát, egy, a digitális forradalom adta lehetőségekre épülő új, nyilvános diplomácia bevezetésével, amelynek kulcsszavává a konnektivitás vált. Partnerségek révén adminisztrációjával programjába a *people-to-people* kapcsolatok építése során bevonta a világ legfejlettebb információtechnológiai vállalati csoportosulását, a GAFAM-ot, másik kiemelt prioritása, a nők világméretű társadalmi és vezető szerepének növelése érdekében is. A program az ISIS radikalizálódása nyomán Hillary Clinton leváltásával eljelentéktelenedett, szinte elhalt.

emlegetett, egyértelműen kemény hatalmi politizálás jellemezte/uralta a külkapcsolatokat.⁶⁵

4.5. A soft power elmélet kidolgozásának közvetlen indikátora: a 2003-as iraki intervenció – az azonos célt irányzó ellenideológia diadala

A kétpólusú világrendszer felbomlása után, az 1990-es évek elején négy ideológiai iskola határozta meg az Egyesült Államok politikafilozófiai gondolkodását. Közülük kettő az „amerikai értékek” értékrendszer terjesztését alapvető fontosságúnak tartotta. Csak amíg a puha hatalmi gondolkodás forrásának tekinthető liberális internacionalizmus a vonzást az erőszak, a kényszer lehetőségek szerinti elkerülésével tekintette alaptételének, az újkonzervatívok az erőszak alkalmazását teljesen legitim eszköznek tekintették.

George W. Bush kezdetben külpolitikai visszafogottságot, a katonai beavatkozások kerülését⁶⁶ hirdető első adminisztrációja 2001. januárban lépett hivatalba, s 9/11 után eluralkodó messianisztikus unilateralizmusa közvetlenül köthető a neokonzervatív ideológia egy irányzatához.

Az Amerikai Egyesült Államokban az 1950-es években megjelenő neokonzervatív irányzat az 1970-es évek két külpolitikai irányzatára – a nixoni–kissingeri érdekealistára és carteri emberjogi idealistára – adott válaszával került be a külpolitikát formáló irányzatok közé. A nyolcvanas évek reagani neorealista politikája mögött ugyanis neokonzervatív ideológusok álltak (elsősorban Paul Nitze, Eugene Rostov). Tézisük szerint a kommunizmus legyőzéséhez a puritán protestantizmusban is gyökerező manicheus világszemléletnek megfelelően az amerikai akaraterő és erkölcsi fölény kinyilvánítása, a „Jó” és „Gonosz Birodalom” harcának metaforája szükséges.⁶⁷ A bipoláris szemlélet ugyanakkor a külpolitikai döntéshozók szemléletében – és nem az elnöki retorikakészletből – már az 1960-as évek végén kezdett eltűnni. McGeorge Bundy 1967-ben arra figyelmeztetett, hogy a „világ túlságosan összetett ahhoz, hogy fehéren és feketén lássuk”.⁶⁸

⁶⁵ Az USA hidegháború utáni politizálásában 180 fokos taktikai fordulatot jelentett a Bush-doktrínaként emlegetett három Bush-beszédben szövegszerűen is kimutatható irányelv a preemptív önvédelem jogosságáról a „látor” államok ellenében, de stratégiai irányváltást nem hozott. Az intervenciókkal mind Afganisztánban, mind Irakban könnyű lábnymot kívántak hagyni, pár hónapos villámháborúk győzelmével.

⁶⁶ A konzervatív megközelítést Condoleezza Rice 2000 első hónapjaiban a *Foreign Affairs* hasábjain megjelent esszéje összegezte. Rice az akkor elnökjelölt Bush egyik legbizalmasabb külpolitikai tanácsadója, később nemzetbiztonsági tanácsadója, majd külügyminisztere volt. Az esszé hiányolta a Clinton-kormányzat következetes, egyértelmű nemzeti érdekeken alapuló irányelveit. Azt kifogásolta alapvetően, hogy a nemzeti érdeket humanitárius célokkal helyettesíti, valamint bírálta demokráciaterjesztési, nemzetépítési politikáját, elsősorban a fegyveres erők gyakori alkalmazását konfliktuskezelésekben. Condoleezza Rice: *Campaign 2000: Promoting the National Interest*. [online], Foreign Affairs, 2000. január. Forrás: foreignaffairs.com [2021. 09. 29.].

⁶⁷ A nyugati manicheus szemlélet filozófiai, politikafilozófiai alapja Claude Lévi-Strauss azon állítása, miszerint az államnak megszaj társadalma számára kohéziós erőt biztosítania (például vallás, nemzettudat, ellenségkép). A hidegháború korszakában „a gonosz hatalma a Szovjetunió” embléma vált ilyen erővé, szlogenként, különösen Ronald Reagan kormányzatának első ciklusa retorikájában, amikor a vallási misztikumot a mindennapok szintjére helyezték. A Jó és Gonosz szembenállás kommunikációs szerepe azonban Gerald Ford elnökségi időszakára is kiemelhető.

⁶⁸ John Ehrman: *The Rise of Neoconservatism. Intellectuals and Foreign Affairs*. New Haven – London, Yale University Press, 1995. 23. Magyarul idézi Magyarics (2010): i. m. 7.

A kilencvenes évek folyamán a neokonzervatívok közül olyanok is, akik később elítéltek a Bush-adminisztráció tetteit és elzárkóztak tőle, mint Francis Fukuyama, azt hangoztatták, hogy „az Egyesült Államoknak azért kell élnie katonai fölényével, hogy jóindulatú hegemoniát juttasson érvényre a világ stratégiaileg fontos részein”.⁶⁹

9/11 után az első George W. Bush-adminisztráció külügyi stratégiát is meghatározó újkonzervatív politikusai – Dick Cheney⁷⁰ alelnök, Donald Rumsfeld védelmi miniszter és helyettese, Paul Wolfowitz⁷¹ – mellett az adminisztráción kívül a radikálisabb nézeteket valló neokon nemzedék tagjai befolyásolták elhíresült írásaikkal a külpolitika irányítását, elsősorban ifjabb William Kristol (az amerikai neokonzervativizmus egyik alapító, meghatározó alakja, Irving Kristol fia), Robert Kagan és Charles Krauthammer. Ezt nevezi Fukuyama „neokonzervatív pillanatnak”.

A 2002. június 1-jén George W. Bush West Point katonai akadémián elmondott beszédében (a Bush-doktrína egy eleme) azzal, hogy bejelentette, a jövőben nem kerülnek más megítélés alá a cselekményt elkövető terroristák és azok, akik menedéket nyújtanak nekik, nyíltan és néven nevezve szakított a hidegháború elrettentő, feltartóztató politikájával. A doktrína az önvédelem jogát szélesíti ki, amennyiben nemcsak jognak, hanem „Amerika biztonsága és a bolygó békéje érdekében”⁷¹ morális kötelességnek nevezi, hogy „megelőző, [...] ún. »preemptív« támadások útján lehetetlenné” tegyék tömegpusztító támadó képességek kifejlesztését „lator államokban”. Ennek alapján az Egyesült Államoknak „kötelessége csapást mérni a »lator államokra« vagy a terroristákra”.⁷² Az elnöki szónoki szavakkal „[n]incs semlegesség az igazságosság és a kegyetlenség, az ártatlanság és a bűnösség között”. A jó és gonosz konfliktusában „Amerika a rosszat néven fogja nevezni.

⁶⁹ Francis Fukuyama: *Amerika választáson. Demokrácia, hatalom és a neokonzervatív örökség.* Budapest, Századvég Kiadó, 2006. 167.

⁷⁰ A szinte kizárólag demokrata felmenőkkel rendelkező *Dick Cheney* mentora Donald Rumsfeld (akkori védelmi miniszter) volt Gerald Ford elnöksége idején. A védelmi minisztériumban dolgozott Rumsfeld helyetteseként, majd kabinetfőnöke lett, minden idők legifjabbjaként töltve be ezt a posztot. Később alsóházi képviselő volt mindaddig, amíg idősebb Bush elnök kinevezte védelmi miniszterének (a rosszmájú megjegyzések szerint a katonai tapasztalatokkal nem rendelkező politikus minden eszközzel elkerülte a vietnámi besorozást), s a Perzsa-öböl válsága meghozta számára a politikai sikert. Többen vitatják egyébként azt a hivatalos lépései alapján állítható álláspontot, hogy Dick Cheney ekkor még realista republikánus politikai gondolkodóként a Weinberger-Powell-doktrína szerinti visszafogott, nagyon átgondolt katonai fellépés híve volt, s csak a kilencvenes évek végén került közel az újkonzervatív csoportosuláshoz. Ifjabb Bush elnök két ciklusa alatt alelnök volt, s sokak szerint ő vált az Egyesült Államok egyik legnagyobb hatású és legmegosztóbb amerikai háttérpolitikusává. (A 2018-as *Vice* című film Cheney-t alakító színésze például úgy nyilatkozott, hogy az ördögről mintázta a karaktert.)

⁷¹ Paul Wolfowitz volt a szellemi atyja a még az idősebb Bush-adminisztráció alatt, 1992-ben, többek által tisztviselői minőségükben írt *Defence Policy Guidance*-nek (DPG) (Védelempolitikai Irányelvek). Paul Wolfowitz az akkor védelmi miniszteri posztot betöltő Dick Cheney államtitkára volt 1992-ben. A DPG szerint Washingtonnak aktívan kell „alakítania” a világot (exportálnia az amerikai értékeket, intézményeket). Meg kell akadályozni – haderő segítségével megelőzni – a globális, sőt regionális vetélytárs felbukkanását, sőt véleményük szerint az Egyesült Államoknak az ENSZ keretein kívül, *ad hoc* koalíciókban kell érvényesíteni érdekeit. Az iraki intervenció során a hajlandók koalíciójával (*coalitions of the willing*) az amerikai vezetés valójában ezt az elvet valósította meg a NATO *toolbox* (szerszámoszláda) használatával. 1992-ben a Fehér Ház kénytelen volt elhatárolódni a Wolfowitz-doktrínaként elhíresült elvektől. 1997-ben a keményvonalas csoport intézményesen is megszerveződött, elvi nyilatkozatuk, a *Project for a New American Century* pontjai szó szerinti átvételei a DPG-nek. Paul Wolfowitz az első ifjabb Bush-kormányzat kampányidőszakában külügyi tanácsadóként működött Condoleezza Rice „Vulkánok” elnevezésű csoportjában.

⁷² A több pilléren (beszédén) alapuló Bush-doktrínát összegzi többek között Kiss J. László: *Biztonságelméletek.* In: *Gazdag Ferenc – Tálás Péter (szerk.): Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika.* Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2011. 66.

A gonosz és törvénytelen rendszerekkel való szembenézéssel nem problémát teremtünk, hanem problémát tárunk fel. És mi a világot vezetve, szembeszállunk vele.”⁷³

Az egy évvel későbbi intervenció indítói valóban hittek abban, hogy a beavatkozás a globális közjót szolgálja.

A Bush-kormány ENSZ-jóváhagyás nélkül, valamint a nemzetközi közvélemény jelentős részének ellenérzése mellett indította el a szűk körű, villámháború nyitányának szánt támadást, abban a hitben, hogy előbb cselekedni kell, azért, hogy ezzel a tehetetlen és gyenge globális nemzetközi intézmények későbbi jóváhagyásának is lehetőséget teremtsenek.

A George W. Bush – Tony Blair – José Maria Aznar vezette koalíció természetesen nemcsak a média, de az ENSZ Biztonsági Tanácsa és több befolyásos hatalom tiltakozása, ellenvetése ellenére indította meg a négyhetes iraki intervenciót.

A diplomácia őshazája, Franciaország politikai súlyt globálisan ma hadereje, valamint nemzetközi békefenntartó szerepe miatt képvisel. Mindemellett máig óriási fegyvertény Franciaország kezében, hogy visszautasította a 2003-as iraki amerikai intervencióban való részvételt. Csúcspontot jelentett Dominique de Villepin akkori francia külügyminiszter 2003. február 14-én az ENSZ Biztonsági Tanácsa előtt elhangzott beszéde, amelyben az intervenció ellen lépett fel. 2016. novemberben jelent meg Villepin, Jacques Chirac külügy- majd belügyminiszterének, végül miniszterelnökének memoárja *Mémoire de Paix pour les temps de Guerre*, laza fordítással *A béke emlékiratai a háborús időkre* címmel. A kötetet azzal ajánlja olvasói számára, hogy kiemeli a terrorizmus veszélyét, felemeli szavát a neokonzervatívok (mint a demokratizálás militáns, háborús eszközeit is jogosnak, sőt adott esetben kívánatosnak tartó irányzat) ellen, és felhívja a figyelmet Franciaország történelméből következő lehetséges békemediátor szerepére.⁷⁴

A német kancellár, Gerhard Schröder, elődeivel ellentétben, akik akár Németország akkori taktikai érdekei ellenében is rendszeresen kiálltak az amerikai kormányzatok mellett, nem állt az amerikaiak mellé az ENSZ BT-ben, újraválasztási kampányának egyik elemévé a Bush-kormányzat külpolitikája elítélését tette, sőt, szinte kivételes módon, egy ad hoc Párizs–Berlin–Moszkva-„tengely” is létrejött Washington ellenében.

A következő évben, 2004-ben jelentette meg Joseph Nye *Soft Power: The Means to Success in World Politics* című kötetét. A kötet, amelyet gyakorlati politikusok számára „kézikönyvnek” szánt, egy olyan koncepciót dolgoz ki, amely annak művészetét, képességét vizsgálja, hogy valaki annak érdekében, hogy rávegye a másikat arra, amit ő akar, hogyan képes mások preferenciáit vonzás révén alakítani, módosítani. Nemzetközi szereplők, államok esetében e képesség három erőforrásként a kultúrát, az értékészletet és a (kül)politikákat nevezi meg. David Baldwin először 2002-ben megjelent, referenciává

⁷³ George W. Bush: *President Bush Delivers Graduation Speech at West Point*. [online], The White House President George W. Bush, 2002. június 1. Forrás: georgewbush-whitehouse.archives.gov [2021. 09. 29.]. Az elnök szó szerinti szavai: „There can be no neutrality between justice and cruelty, between the innocent and the guilty. We are in a conflict between good and evil, and America will call evil by its name. By confronting evil and lawless regimes, we do not create a problem, we reveal a problem. And we will lead the world in opposing it.”

⁷⁴ Dominique de Villepin: *Mémoire de Paix pour Temps de Guerre*. Paris, Grasset, 2016. Introduction.

vált tanulmányában⁷⁵ a nemzetközi kapcsolatok területén két hatalomszemléletet különít el, a strukturális (nemzeti hatalmi elmélet) és a relációs megközelítést. Azzal együtt, hogy Joseph Nye a puha hatalom érvényesítése egyik alapeszközének a nemzetközi szervezeteket tekinti (a kultúra és az értékek mellett), a relációs hatalomelméletet túl efemernek, mulékonynak tekinti gyakorlati politikusok és vezetők számára. A nemzeti hatalmi elmélet, a hatalom mint „erőforrások birtoklása” (*possession of resources*) gondolat áll Nye nézeteihez közelebb.⁷⁶ Szinte az egyetlen Stephen Walt kivételével a realista, neorealista gondolkodók támadásának állandó célpontja, miközben a puha hatalom elmélete nem mond ellent a realizmusénak. Joseph Nye szerint a probléma az, hogy a realisták egy ponton megállnak, amikor azt állítják, hogy a nemzetközi szereplők csak kétféle ösztönzőre reagálnak: a gazdasági ösztönzőkre és az erőre. Felfogásában a „hatalom a jó lapok birtoklását jelenti a nemzetközi pókerjátzmában”,⁷⁷ amelynek részei puha hatalmi elemek is. Felhívja egyben a figyelmet arra, hogy a „puha” minden más „hatalmi tényezőnél” jobban kiszolgáltató a körülményeknek. E tételét megerősítendő analitikus koncepciójában kiemeli a kemény és puha hatalmi erőforrásokat együtt alkalmazó smart külpolitikai stratégia (*smart power*) fontosságát.

5. Zárógondolatok

A történelem és az Amerikai Egyesült Államok külpolitikai aktivitásainak közelmúltja egyaránt visszaigazolja, hogy az ideológiai (és geopolitikai) versenytársakkal folytatott, katonai eszközökkel csak rendkívül költségesen megvívható küzdelem az érdekérvényesítés és befolyásolás más és költséghatékonyabb módozatainak alkalmazását tette és teszi szükségessé. Ezzel együtt a közelmúlt történelme azt is megmutatta, hogy pár év alatt a külpolitikai stratégiájában a puha hatalmi eszközök *public diplomacy* elemeit, a partnerséget, a people-to-people diplomáciát prioritásként kezelő és alkalmazó adminisztrációk is belebuktak küldetésük megvalósításába. A puha hatalmi hatás soha nem gyors hatás (sőt, bizalomvesztés esetén többnyire igen hosszadalmas erőbefektetést igényel), a direkt konfrontáció viszont az. Ezzel együtt az is tény, az is kiderült a közelmúlt történetéből, hogy az ideológiai konfrontáció kiküszöbölése elsősorban az álláspontok konstruktív közelítésével és nem az ellenségképek fenntartásában testet öltő militáns eszközökkel és retorikával valósítható meg. Különösen a digitalizáció korában nem, amikor csaták, háborúk többször nem mérnek, hanem az emberek szívében és lelkében dőlnek el. Mindemellett annak egyre fokozódó jeleit érezzük a bőrünkön több mint fél éve, hogy a szomszédságunkban többnyire a leghagyományosabb katonai eszközökkel vívott háború és következményei hogyan taszítják gazdasági válságba az egész világot, de különösen az európai földrészt az energiafüggőség miatt.

⁷⁵ David A. Baldwin: *Power and International Relations*. In Walter Carlsnaes – Thomas Risse – Beth A. Simmons (szerk.): *Handbook of International Relations*. London, Sage, [2002] 2013. 285–286.

⁷⁶ Kifejtve Nye (2011): i. m. 240.

⁷⁷ Nye (1990): i. m. 26.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bacevich, Andrew: *The New American Militarism*. Oxford, Oxford University Press, 2005.
- Baldwin, David A.: Power and International Relations. In Walter Carlsnaes – Thomas Risse – Beth A. Simmons (szerk.): *Handbook of International Relations*. London, Sage, 2013. 273–297. Online: <https://doi.org/10.4135/9781446247587.n11>
- Bakó Tibor: A soft power szerepe az Egyesült Államok kulturális hegemóniájának építésében. *Köz-Gazdaság*, 6. (2012), 4. 111–125.
- Baranyi Tamás Péter: Az enyhülés meghatározása a hidegháború historiográfiájában. *Világtörténet*, 9. (2019), 3. 331–356.
- Békés Csaba: Hidegháború–enyhülés új megközelítésben. *Külgügyi Szemle*, 13. (2014), 4. 3–18.
- Békés, Csaba – Malcolm Byrne – János M. Rainer (szerk.): *The 1956 Hungarian Revolution. A History in Documents*. Budapest – New York, CEU Press, 2002.
- Berman, Morris: *Dark Ages America: The Final Phase of Empire*. London – New York, W. W. Norton & Co., 2006.
- Brunner, Otto – Werner Conze – Reinhart Koselleck (szerk.): *A demokrácia*. Budapest, József Műhely Kiadó, 1999.
- Bush, George W.: *President Bush Delivers Graduation Speech at West Point*. [online], The White House President George W. Bush, 2002. június 1. Forrás: georgewbush-whitehouse.archives.gov [2021. 09. 29.].
- Charles II: Art & Power*. [online], Royal Collection Trust, (é. n.). Forrás: rct.uk [2021. 09. 29.]
- Chace, James – Nicholas X. Rizopoulos: Grand Strategy. Toward a New Concert of Nations: An American Perspective. *World Policy Journal*, 16. (1999), 3. 2–10. Online: https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/wpj/wp_99chj05.html
- Cull, Nicholas: *The Cold War and the United States Information Agency*. Cambridge, Cambridge University Press, 2008. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511817151>
- Csizmázia Gábor: *Az Egyesült Államok kül- és biztonságpolitikája Kelet-Közép-Európában 2009–2019 között*. Doktori értekezés. Budapest, NKE Hadtudományi Doktori Iskola, 2020.
- Ehrman, John: *The Rise of Neoconservatism. Intellectuals and Foreign Affairs*. New Haven – London, Yale University Press, 1995.
- Eisenhower, Dwight D.: *Farewell Address*. [online], National Archives, 1961. január 17. Forrás: archives.gov [2021. 09. 29.]
- Fukuyama, Francis: *Amerika válaszüton. Demokrácia, hatalom és a neokonzervatív örökség*. Budapest, Századvég Kiadó, 2006.
- Gallarotti, Giulio M.: *Cosmopolitan Power in International Relations*. Cambridge, Cambridge University Press, 2010. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511760839>
- Hobbes, Thomas: *Leviatán vagy Az egyházi és világi állam formája és hatalma*. Ford. Vámosi Pál. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, [1651] 1999.
- Hobbes, Thomas: *Of Man, Being the First Part of Leviathan. Chapter XIII. Of the Natural Condition of Mankind as Concerning Their Felicity and Misery*. [online], The Harvard Classics 1909–1914, (é. n.). Forrás: bartlyby.com [2021. 09. 29.]
- Hobbes, Thomas: *Leviathan: Or the Matter, Forme & Power of a Common-Wealth Ecclesiasticall and Civill. (Rethinking the Western Tradition)*. New Haven – London, Yale University Press, [1651] 2010.
- Infranca, Antonio: Kant Örök béke című írásának paradoxonjai. *Magyar Filozófiai Szemle*, (1998), 1–3. Online: http://epa.oszk.hu/00100/00186/00001/98_infranca.htm
- Kant, Immanuel: *A gyakorlati ész kritikája*. Ford. Papp Zoltán. Budapest, Osiris Kiadó – Gond-Cura Alapítvány, [1788] 2004.
- Kant, Immanuel: *Az örök béke*. Ford. Babits Mihály, Bukarest, Kriterion, [1795] 1971.
- Kant, Immanuel: *Egy világpolgár gondolatai az emberiség egyetemes történetéről*. [online], Országos Széchényi Könyvtár Európa Könyvtár, 1922. Forrás: mek.oszk.hu [2021. 09. 29.]
- Kennedy, John F.: *The City Upon a Hill Speech. Address to Massachusetts State Legislature. 9 January 1961*. [online], : John F. Kennedy Presidential Library and Museum, 1961. Forrás: jfklibrary.org [2021. 09. 29.]

- Kiss J. László: Biztonságelméletek. In Gazdag Ferenc – Tálás Péter (szerk.): *Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika*. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2011. 53–89.
- Lincoln, Abraham: “A House Divided”: Speech at Springfield, Illinois [1855] in Roy P. Basler (szerk.): *The Collected Works of Abraham Lincoln*. 8 Volumes, New Brunswick, NJ, Rutgers University Press, 1953. 2. 461.
- Lincoln, Abraham: *Annual Message to Congress*. [online], Abraham Lincoln Online, Speeches & Writings 1862. december 1. Forrás: abrahamlincolnonline.org
- Locke, John: *The Second Treatise on Civil Government*. [online], Norton, 1689. Forrás: wwnorton.com [2021. 09. 29.]
- Magyarics Tamás: Az amerikai külpolitikai önkép. *MKI-tanulmányok*, 4. (2010), 1. 1–13. Online: www.grotius.hu/doc/pub/TNFWIL/2010_63_magyarics_tamas_az_amerikai_kulpolitikai_onkep.pdf
- Magyarics Tamás: Állandóság és változás az Egyesült Államok külpolitikai identitásában és eszköztárában. *MKI-tanulmányok*, (2012), 3. 1–24. Online: https://kki.hu/assets/upload/Tanulmanyok_2012_03_ellandeseg_ees_veltozes_az_.pdf
- Manent, Pierre: *Histoire intellectuelle du liberalisme. Dicleboons*. Paris, Calmann-Lévy, 1987.
- Manent, Pierre: *A liberális gondolat története*. Ford. Babarczy Eszter. Pécs, Tanulmány Kiadó, 1994.
- Nordholt, Jan Willem Schulte: *Woodrow Wilson: A Life for World Peace*. Ford. Herbert H. Roven. Berkeley, University of California Press, 1991.
- Nye, Joseph S.: *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. New York, Basic Books, 1990.
- Nye, Joseph S.: *Soft Power. The Means to Success in the World Politics*. New York, Public Affairs, 2004.
- Nye, Joseph S.: Get Smart: Combining Hard and Soft Power. *Foreign Affairs*, 88. (2009), 4. 160–163.
- Obama, Barack: *University of Massachusetts at Boston Commencement Address*. [online], Obama Speeches, 2006. június 2. Forrás: obamaspeeches.com [2021. 09. 29.]
- Rácz Gábor: A demokratikus béke elmélete. *Nemzet és Biztonság*, 11. (2018), 3. 127–133. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/view/3575/2859>
- Reagan, Ronald: *Farewell Address to the Nation*. [online], Ronald Reagan Presidential Library & Museum, 1989. január 11. Forrás: reaganlibrary.gov [2021. 09. 29.]
- Rice, Condoleezza: *Campaign 2000: Promoting the National Interest*. [online], Foreign Affairs, 2000. január. Forrás: foreignaffairs.com [2021. 09. 29.]
- Riedel, Bruce: *What We Won. America's Secret War in Afghanistan, 1979–89*. Washington D.C., Brookings Institute, 2014.
- Ruffini, Pierre-Bruno: *Science et diplomatie. Une nouvelle dimension des relations internationales*. Paris, Édition du Cygne, 2015.
- Russett, Bruce: Liberalism. In Tim Dunne – Milja Kurki – Steve Smith (szerk.): *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. Oxford, Oxford University Press, 2013.
- Russett, Bruce – John R. Oneal: *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations*. New York, W. W. Norton & Company, 2001.
- Tully, James: The Kantian Idea of Europe. In Tully, James: *Public Philosophy in a New Key*. New York, Cambridge University Press, 2008. 15–42. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511790744.003>
- Villepin, Dominique de: *Mémoire de Paix pour Temps de Guerre*. Paris, Grasset, 2016.
- Wilson, Woodrow: *Democracy and Efficiency*. [online], The Atlantic Monthly, 1901. március. Forrás: theatlantic.com [2021. 09. 29.]
- Wilson, Woodrow: *Second Annual Message*. [online], The American Presidency Project, 1914. december 8. Forrás: presidency.ucs.edu [2021. 09. 29.]
- Wilson, Woodrow: *Address to the Senate*. [online], History Central, 1917. január 22. Forrás: historycentral.com [2021. 09. 29.]

A Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle kötelezi magát a publikálás etikai normáinak magas szintű betartására. Annak érdekében, hogy a folyóirat olvasói a legmagasabb minőségi elvárásoknak eleget tevő kiadványt olvassák, a következő etikai normákat és célokat határozzuk meg:

A szerkesztők feladatai

A szerkesztők a publikálásra szánt kéziratokról kötelesek pártatlan, tárgyilagos kettős-vak szakértői véleményt készíttetni. A szerkesztők biztosítják a kéziratok, illetve az ahhoz kapcsolódó valamennyi információ publikálás előtti bizalmas megőrzését. A szerkesztők munkáját a főszerkesztő koordinálja. A *Nemzet és Biztonság* nem tolerálja a plagizálás bármely formáját, és más etikátlan magatartást sem.

A szerkesztő köteles a szerzők felé mindenkor biztosítani az esélyegyenlőséget, és kizárólag a leadott anyag minősége és kutatási eredményei alapján eldönteni, hogy mely szövegek kerülnek publikálásra. A szerkesztők továbbá lehetőséget biztosítanak a szerző számára, hogy reagáljon a művével kapcsolatban esetleg felmerülő kifogásokra, illetve javítsa a kifogásolt részeket. Többszerzős publikációk esetében a szerkesztőség a szerzőket egyenrangú felekként kezeli, minden egyéb tényezőtől függetlenül. A szerkesztők a leadott, de végül nem publikált anyagokat saját kutatásban nem használják fel, kivéve, ha erre a szerző kifejezetten engedélyt ad.

A lektorok feladatai

A *Nemzet és Biztonság*hoz benyújtott anyagokat anonim lektorok véleményezik, és a szövegeket bizalmasan kezelik. A bírálatok elkészítése során a legfőbb szempont az objektív szakmai megítélés, és a szerző személye semmilyen módon nem befolyásolja a folyamatot. A lektoroknak ugyanakkor kötelessége jelezni a főszerkesztő irányába, ha a szerző bármilyen szerzői jogi sértést követett el, vagy plagizált. A lektorok a leadott anyagokat szövegesen értékelik, amelyben jelzik a kifogásolt elemeket és a javítandó részeket, illetve eldöntik, hogy az adott kéziratot javasolják-e publikálásra. A lektori vélemények figyelembevételével a főszerkesztő dönt arról, hogy végül mely anyagok kerülnek publikálásra.

A szerzők kötelességei

A szerzők kötelesek a kutatási eredményeiket pontosan és objektíven bemutatni, világosan feltüntetve azok jelentőségét. A kéziratokat a folyóirat szerzői útmutatójában közölt kritériumoknak és a nyelvtani, illetve stilisztikai szabályoknak megfelelő minőségben kérjük elküldeni. A leadott anyagokban kérjük továbbá a szerző nevének és munkahelyének feltüntetését. A tanulmányok a szerzők saját szakmai eredményeit és meggyőződését tükrözik, amelyek nem azonosíthatók más személyek vagy szervezetek állásfoglalásaival, és nem sérthetik más személyek jogait. Ha a szerző a leadást követően jelentős hibát észlel, vagy bizonyos elemek idejétmúlttá válnak, akkor saját felelőssége a szerkesztők értesítése és az anyag javításában való közreműködés vagy a visszavonás. A leadott kéziratok más folyóiratokban történő megjelentetése súlyos etikai vétség. A leadott és elfogadott szövegekhez kapcsolódó valamennyi jog a szerzőé, de az első közreadás joga a folyóiraté. Amennyiben bármilyen jogsértésre kerülne sor, az azzal kapcsolatos jogi lépések megtétele a szerző felelőssége.

Tartalom

TÁLAS PÉTER: A poszthegemoniális hatalmi rend „hegemónjáról”	2
BÁN ZOLTÁN: Stratégiai kétértelműség: A kínai területi követelésekre adott vietnámi és fülöp-szigeteki reakciók vizsgálata	4
SELJÁN PÉTER: A jelen kiberbiztonsági fenyegetései és a jövő kihívásai – A nemzetállami aktorok tevékenysége és a dezinformációk terjedése	41
HÁDA BÉLA: Az indiai haditengerészet az indiai-csendes-óceáni térségben	66
ETL ALEX: A mesterséges intelligencia hatása a NATO-tagállamok stratégiai gondolkodására	92
PÁL MELINDA: A puha hatalmi gondolkodás és befolyásolás ideológiai előfutárai	110

